

LIBERALS I REIALISTES

DURANT EL TRIENNI LIBERAL

AL CORREGIMENT DE VILAFRANCA

(1820-1823)

Ramon Arnabat Mata

Treball d'investigació de nou crèdits del
programa de tercer cicle "Estat i Nació",
dirigit pel Dr. Ramón del Río Aldaz

Departament d'Història Moderna i
Contemporània de la Universitat Autònoma de
Barcelona

Vilafranca del Penedès, juny de 1995

INDEX

Volum I

Nota prèvia	7
INTRODUCCIÓ	9
1. El Trienni liberal en el context de la revolució burgesa a Espanya	11
2. Les línies historiogràfiques del reialisme i del primer carlisme)	17
2.1 Historiografia tradicionalista	18
2.2 Historiografia liberal	23
2.3 El canvi historiogràfic	26
3. Una proposta per analitzar el reialisme a Catalunya	38
I LA IMPLANTACIÓ DEL RÈGIM LIBERAL	
1. L'inici del Trienni liberal	43
1.1 La proclamació de la Constitució	43
1.2 La divulgació de la Constitució i les primeres resistències	49
2. Els nous poders	54
1.1 Eleccions i participació als ajuntaments	55
1.2 Les diputacions	60
1.3 Els diputats a Corts	63
3. La Milícia	66
3.1 Formació i organització	66
3.2 La Milícia i els aixecaments reialistes	71
II LA LIQUIDACIÓ DE L'ANTIC RÈGIM	
1. La política tributària del Trienni liberal	75
2. Cap a la propietat perfecta i el mercat nacional	86
2.1 De la propietat dividida a la propietat absoluta	86
2.2 La redempció dels censos	89
2.3 Cap el mercat nacional	91
3. Els delmes i la qüestió senyorial	97
3.1 Impagaments generalitzats	97
3.2 Els delmes	99
3.3 L'abolició del règim senyorials	104

4. La desamortització	113
4.1 El plantejament	113
4.2 La desamortització eclesiàstica al corregiment de Vilafranca	116
4.3 La desamortització civil i els problemes econòmics dels ajuntaments	120
4.4 Les conseqüències	123

III PRIMERS PROBLEMES I CONFLICTES. DE LA PRIMAVERA DE 1821 A LA DE 1822

1. El Trienni i el món eclesiàstic	131
1.1 Clergat i Constitució	131
1.2 Clergat liberal i absolutista	135
2. Divisió dels liberals i primers aixecaments reialistes	
2.1 Moderats i exaltats a nivell municipal	143
2.2 Aixecaments reialistes primavera-estiu 1821	147
2.3 Els primers moviments reialistes al corregiment de Vilafranca	150
2.4 La sequera i la febre groga	152
3. El trencament definitiu: tardor del 21 primavera del 22	157

IV ELS AIXECAMENTS REIALISTES

1. La primavera de 1822	161
1.1 Els inicis	161
1.2 L'acció de Bonastre	167
1.3 La partida de Romagosa	170
1.4 L'aixecament a l'Anoia	176
1.5 La contraofensiva de la Milícia i l'Exèrcit	181
1.6 Un cert retrocés reialista	184
1.7 La conquesta de la Seu	189
2. El debat liberal sobre el reialisme: causes i mesures	195
2.1 Quants eren?	195
2.2 El debat: moderats i exaltats	200
2.3 La lluita ideològica	207
2.4 Obres públiques contra "facciosos"	211
2.5 Fortificacions i milícies mòbils	214
3. Auge del reialisme al corregiment de Vilafranca (estiu de 1822)	219
3.1 Romagosa torna al corregiment de Vilafranca	219
3.2 dificultats pels liberals i crueltat de la guerra	224
3.3 L'ocupació reialista de Vilafranca	229
3.4 La Regència d'Urgell	236

4. Les campanyes de Manso i Mina i la conquesta de la Seu	242
4.1 L'arribada de Mina a Catalunya	242
4.2 La contraofensiva liberal	248
4.3 Manso arriba al corregiment de Vilafranca	251
4.4 L'ofensiva de Mina	255
4.5 El dur hivern de 1823	264
5. Els cent mil fills de Sant Lluís	267
5.1 Les raons de la invasió francesa	267
5.2 L'entrada de l'exèrcit francès i la tornada de Joan Romagosa	270
5.3 L'arribada dels francesos al corregiment	273

V ANÀLISI DEL MOVIMENT REIALISTA

1. Organització i acció	283
1.1 Les partides reialistes	283
1.2 Els sometents	286
1.3 Les accions del reialisme	287
2. Base social i geogràfica	290
2.1 La geografia	291
2.2 La base social	300

CONCLUSIONS	307
--------------------	-----

volum II

APÈNDIXS

I	LA CRISI DE L'ANTIC RÈGIM AL CORREGIMENT DE VILAFRANCA	
	1. El marc socio-econòmic	
	1.1 Caracterització general	3
	1.2 La viti-vinicultura	4
	1.3 La indústria	5
	1.4 Els grups socials	6
	2. La conjuntura econòmica	
	2.1 Les herències del segle XVIII	9
	2.2 La crisi política i econòmica del primer terç del segle XIX	14
II	EL RETORN DE L'ABSOLUTISME	
	1. El restabliment dels Ajuntaments	23
	2. Tornar a pagar delmes, impostos i allotjaments	30
	3. La repressió política i social	34

ANNEXOS

I	ACTES OFICIALS	
	I.1 Proclamació de la Constitució	47
	I.2 Elecció de Diputats a Corts	48
II	PERSONAL POLÍTIC MUNICIPAL	
	II.1 La Llacuna	49
	II.2 Sitges	51
	II.3 La Pobla de Claramunt	52
	II.4 Terrassola	52
	II.5 Igualada	53
	II.6 Sant Sadurní d'Anoia	54
	II.7 Vilanova i la Geltrú	56
	II.8 Vilafranca	57
	II.9 El Vendrell	59
	II.10 L'Arboç	61
III	ELS AJUNTAMENTS	
	III.1 Ban d'urbanitat	63
	III.2 Inventari de l'hospital de Sant Sadurní	65
	III.3 Les escoles de primeres lletres	66
IV	NOTA BIOGRÀFICA DE MANUEL BARBA I ROCA	67
V	LA MILÍCIA VOLUNTÀRIA	
	IV.1 Vilanova i la Geltrú	68
	IV.2 Vilafranca del Penedès	71
	IV.3 Sant Sadurní d'Anoia	73
	IV.4 Sitges	75
	IV.5 El Vendrell	78
	IV.6 Himne de la Milícia d'Igualada	79
VI	LES CONTRIBUCIONS	
	VI.1 Contribució per veï	80
	VI.2 Exigint el pagament de les contribucions	82
	VI.3 La queixa de la Pobla de Claramunt	84
	VI.4 La queixa de Sant Llorenç d'Hortons	85
	VI.5 Queixa de la Diputació de Catalunya	88
VII	PROTECCIÓ DE LA PROPIETAT PRIVADA	87

VIII	LES COMUNICACIONS I EL MERCAT NACIONAL	
	VIII.1 El carní de Vilafranca a Vilanova	88
	VIII.2 Exposició de l'Ajuntament de Vilanova	89
	VIII.3 Sol.licitud Ajuntaments Vilaf. i Vilanova	91
IX	AJUNTAMENT D'ALTAFULLA DEMANA LA DESAPARICIÓ DEL RÈGIM SENYORIAL	92
X	LA DESAMORTITZACIÓ	93
XI	LES HISENDES MUNICIPALS	
	XI.1 Pressupostos de propis i arbitris	108
	XI.2 Pressupostos del Vendrell	110
	XI.3 Queixa de l'Ajuntament del Vendrell	111
XII	L'ESGLÉSIA DURANT EL TRIENNI	
	XII.1 Les dificultats econòmiques	112
	XII.2 Vilafranca i els franciscans	114
	XII.3 Clergat i sequera	115
XIII	ELECCIONS MUNICIPALS	116
XIV	PASQUINS REIALISTES I LIBERALS	120
XV	CAPS REIALISTES	
	XV.1 Jaume Junqué	123
	XV.2 Joan Rafi	125
XVI	MANIFEST DE LA REGÈNCIA D'URGELL	126
XVII	OCUPACIÓ REIALISTA DE VILAFRANCA	127
XVIII	OCUPACIÓ REIALISTA DE SANT SADURNÍ	128
XIX	BANS DE LES DIPUTACIONS	129
XX	PROHIBICIÓ DE REUNIONS PÚBLIQUES	132
XXI	BENVINGUDA A MONCEY A VILAFRANCA	133
XXII	INFORMES RESERVATS ABSOLUTISTES	134

XXIII DADES SOBRE REIALISTES	
XXIII.1 Les dades del "Cuaderno"	136
XXIII.2 Reialistes del Vendrell	137
XXIII.3 Reialistes de la Bisbal del Penedès	138
XXIII.4 Reialistes d'Albinyana	140
XXIII.5 Pensions per reialistes morts	141
XXIII.6 Soldats reialistes morts	143
XXIII.7 Els malcontents	145
XXIII.8 Els Matiners	147
XXIII.9 La Bisbal i les guerres carlines	148

MAPES

1. El corregiment de Vilafranca dins Catalunya	155
2. El corregiment de Vilafranca: municipis	156
3. Els nivells del desenvolupament econòmic	157
4. El creixement demogràfic: 1787-1842	158
5. Els conflictes senyorials: 1750-1808	159
6. La Milícia Nacional Voluntària: 1820-1823	160
7. La desamortització: 1820-1823	161
8. Resistència antisenyorial: 1820-1823	162
9. Aixecaments reialistes: primavera de 1822	163
10. Aixecaments reialistes: estiu de 1822	164
11. Zones d'actuació de les partides reialistes	165
12. Ocupació francesa: estiu de 1823	166
13. Reialistes del partit d'Igualada: 1822	167
14. Reialistes morts: 1822-1823	168
15. Liberals morts: 1834-1840	169
16. Els malcontents: 1827-1828	170
17. Els matiners: 1847-1848	171

FONTS i BIBLIOGRAFIA

I. ARXIUS	175
II. MANUSCRITS INÈDITS	183
III. DIARIS i SETMANARIS	184
IV. BIBLIOGRAFIA	185

NOTA PRÈVIA

Aquest treball de recerca és el fruit d'una investigació que tenia per objectiu l'estudi del reialisme al corregiment de Vilafranca i per aquest motiu les conclusions que hi ha al final hi fan referència de forma exclusiva, igual que la major part de les pàgines (capítols III, IV i V). El reialisme, però, s'ha d'analitzar de forma dialèctica amb el liberalisme, raó per la qual he dedicat una part important del treball (capítols I i II) a l'anàlisi del procés d'implantació i desenvolupament del sistema liberal durant el Trienni (1820-1823), i d'aquí el títol d'aquest escrit.

Pel que fa a les qüestions formals he optat per reproduir els textos segons la seva ortografia original, excepte la puntuació i l'accentuació que s'han actualitzat. El treball consta de dos volums. En el primer hi ha el cos central format pels diferents capítols que segueixen un ordre cronològic, i dins d'ells temàtic. En el segon hi ha els Annexos, els Mapes, les Fonts i la Bibliografia citada al llarg del treball i, ens ha semblat oportú d'afegir-hi, dos Apèndixs per arrodonir el treball. Aquests dos Apèndixs els considerem imprescindibles per comprendre el Trienni liberal en la seva globalitat: el primer ens situa el marc socio-econòmic del corregiment el primer terç del segle XIX, i el segon ens permet copsar la repressió absolutista durant els primers moments de la restauració.

El meu interès per l'estudi del reialisme va iniciar-se a finals del vuitanta quan acabava la llicenciatura d'Història Contemporània a la Universitat de Barcelona, després de cinc llargs anys treballant de dia, anant a classe el vespre i estudiant de nit i sovint fins ben entrada la matinada. En aquella casa vaig prendre la decisió d'estudiar aquests temes que m'eren força desconeguts fins llavors. A partir d'aquest impuls inicial serien les lectures dels treballs de Josep Fontana i Jaume Torras els que em van fer decidir pel Trienni liberal i els aixecaments reialistes com a eix central

de la meua recerca. Recerca que hem va portar a realitzar el doctorat a la Universitat Autònoma en el curs de "Nació i Estat". Les ensenyances rebudes i les xerrades amb els professors d'aquesta casa , juntament al carteix mantingut amb Jesús Millán i les trobades amb Pere Anguera amb qui he discutit alguns dels apartats d'aquest treball, han estat un altre aspecte de la meua formació teòrica per afrontar el tema del reialisme.

Des de que em va interessar el tema vaig intentar compaginar, la meua feina a l'Institut, la meua família, les classes i la investigació. Aquesta ha estat una empresa especialment dura, doncs un o altre aspecte dels anteriorment esmentats sempre se'n resentia. De tots es coneguda la dificultat de fer recerca si no es treballa a la Universitat, sobretot en el nostre país on la Universitat i els Instituts estan tant separats, però malgrat els problemes, el suport de la meua dona, Elvira Mestres i dels nostres dos fills, Marc i Laia, ha estat decisiu a l'hora de no defallir en la tasca i treure forces d'on no en restaven per continuar amb la recerca. També hi han contribuït els ajuts econòmics de la Fundació Jaume Bofill, del Centre d'Història Contemporània de Catalunya, de la Fundació Ortega i Gasset i la Fundació "La Caixa", gràcies als quals el treball de recerca no s'ha convertit en una detracció important a la nostra renda familiar.

Però la persona que ha tingut un paper clau en l'elaboració d'aquest treball ha estat el professor Ramón del Río Aldaz que s'ha encarregat de la direcció i que ha mostrat un interès constant per l'evolució de la meua recerca. El debat historiogràfic, fins i tot la confrontació en alguns temes, ha estat imprescindible per a millorar el resultat final. Que ho hagi aconseguit o no ja es cosa meua i a ell, especialment, des d'aquí vull agrair-los la seva important contribució en la meua formació com a historiador tardà.

INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquest treball és donar a conèixer i estudiar els aixecaments reialistes durant el Trienni liberal (1820-1823) en una zona molt concreta, l'antic corregiment de Vilafranca que abastaria el Penedès (Alt i Baix Penedès i Garraf), la part meridional de l'Anoia i algunes zones del camp de Tarragona¹. Crec que una recerca que pretengui analitzar el reialisme en tota la seva complexitat i heterogeneïtat i la seva dinàmica dialèctica amb el liberalisme, pot realitzar-se en un marc geogràfic com aquest que abasta zones més i menys desenvolupades econòmicament i variades socialment, però integrades estructuralment.

El marc comarcal em sembla idoni perquè és prou ampli per permetre d'establir comparacions i el suficientment petit per aprofundir en la dinàmica social². Cal defugir de les interpretacions massa generals i homogenitzades que, sovint no tenen una base empírica sobre la

¹ Vegeu a l'Apèndix I una anàlisi socio-econòmica d'aquest marc i els mapes 1-5.

² Penso que història general i història local no són pas termes antagònics, sinó complementaris, perquè la validesa de la recerca vindrà determinada per les preguntes que ens podem formular i per la metodologia que utilitzem per a respondre-les. Recordem les paraules de Josep FONTANA: "L'espai Viscut i la fi de la Història", dins L'Avenç, núm.147 (1991), pàg.66-69, pàg.67: "El que cal és voluntat per mirar i entendre el món, i la capacitat per aconseguir-ho és en els ulls que miren, no depèn del tamany de la finestra per on treiem el cap per veure'l". Sobre les possibilitats de la història local com a marc d'estudi històric científic, vegeu els treballs recollits a DDAA: L'espai Viscut. Col.loqui internacional d'història local, València, 1989, pàg.7-25; Josep FONTANA, Enric UCELAY DA CAL, i Josep M. FRADERA: Reflexions metodològiques sobre la història local, Girona, 1985; Joseba AGIRREAZKUENAGA i altres: Storia locale e microstoria: due visioni in confronto, Bilbao, 1993; Andreu MAYAYO: "Història local i història total" dins La història i els joves historiadors, Barcelona, 1982, pàg.32-54; i Ignasi TERRADAS: "Reflexions sobre la forma de relacionar la història local i la història general" dins III Jornades d'Estudis Històrics Locals, Mallorca, 1983, pàg.3-30. Per la crítica a la crítica simplona de la història local vegeu Pere ANGUERA: "L'eclosió de la història local i la seva integració en la història general de Catalunya" dins I Congrés Internacional d'història local de Catalunya, Barcelona, 1993, pàg.9-20.

qual sostenir-se, sense que això signifiqui renunciar a enquadrar la nostra investigació en un marc més ampli com és el de la revolució burgesa a Catalunya i a Espanya i el dels moviments contra-revolucionaris que es desenvoluparen.

El reialisme i primer carlisme han merescut, fins fa poc temps, escasa atenció per part dels historiadors de la Catalunya del segle XIX³. El cert és que, malgrat les discontinuïtats que al meu parer hi ha entre el primer i el darrer carlisme, a Catalunya, pràcticament, cada generació va viure una guerra civil en un moment o altre de la seva vida⁴. Dificilment entendrem l'evolució política i social del nostre país durant el segle XIX si prescindim d'un dels seus elements bàsics, el reialisme i el carlisme⁵. Però, si la investigació sobre el reialisme i el carlisme ha estat minsa fins ara, la divulgació encara ha estat pitjor⁶.

³ Vegeu opinions diverses manifestant aquesta situació a la dècada dels setanta a Erick J. HOBSEAWM: "La revolució" dins L'Avenç, núm.3 (1977), pàg.74: "Sabem més sobre les insurreccions antiborbòniques a Itàlia que sobre les guerres carlines a Espanya"; Manfred KOSSOK: "El ciclo de las revoluciones españolas en el siglo XIX. Problemas de investigación e interpretación a la luz del método comparativo" dins Alberto GIL NOVALES (ed.): La Revolución Burguesa en España, Madrid, 1985, pàg.11-32; Ramon GARRABOU i Eva SERRA: "Els estudis d'història agrària a Catalunya" dins DDAA: 1er. Col.loqui d'Història Agrària, València, 1983, pàg.41-78; Ramon GARRABOU: "La conflictivitat pagesa a Catalunya i al País Valencià a l'època moderna" dins DDAA: Miscel.lània d'homenatge a Josep Benet, Barcelona, 1989, pàg.81-111, especialment pàg.94-95: "les guerres carlines encara esperen un estudi seriós, ja que ha excepció d'algun treball, poc s'ha avançat en els últims anys".

⁴ Aquest fet ha restat gravat a la memòria col·lectiva del país, i no és gens estrany que encara avui podem escoltar històries de carlins, passades de generació en generació de forma oral. Vegeu a tall d'exemple, alguns dels romanços recollits per Manuel MILÀ i FONTANALS: Romancer català, Barcelona, 1980 (versió reduïda del Romancerillo catalán), pàg.36 i 72; Joaquim MARCO: Poesia popular política del segle XIX, Barcelona, 1967, especialment les pàg.57-84 i Joan SERRA VILARÓ: El cançoner del Calic. Recollit i ordenat per Mn. Joan Serra Vilaró, Barcelona, 1913. Fins i tot, trobem diversos balls populars que encara ens recorden aquestes guerres com el cap gros de Berga anomenat "Jep dels Estanys" o la "carlinada" o guerra de farina que es celebra cada any a la mateixa vila.

⁵ Com assenyalava, vint anys enrera, Jaume TORRAS: "Contrarevolució campesina" dins Liberalismo y rebeldia campesina, Barcelona, 1976, pàg.7-31 (la versió catalana que transcrivim es troba a "Contrarevolució pagesa" dins Jordi CANAL i altres: El carlisme. Sis estudis fonamentals, Barcelona, 1993, pàg.79-105): "si es prescindeix de les branques que més tard caldrà podar, no es tindrà la imatge correcte d'un arbre en una etapa determinada del seu creixement; ni tan sols les de les altres branques que no van créixer soles" (pàg.84).

⁶ Tant si parlem de guies bibliogràfiques com la de Josep M. FIGUERES: Guia Bibliogràfica d'Història de Catalunya, Barcelona, 1993, editada per la

1. El Trienni liberal en el context de la revolució burguesa a Espanya

Cal situar el Trienni liberal en el llarg procés de crisi de l'Antic Règim i de la revolució burgesa a Espanya, que aniria de l'últim quart del segle XVIII als anys quaranta del segle XIX. Crisi gravada per la guerra del francès i la pèrdua de les colònies americanes. En aquest context, i dins del procés de la revolució burgesa espanyola, el Trienni ocupà un lloc central ja que va crear una legislació bàsica, difongué idees i perfilà els instruments polítics a través dels quals la burgesia va exercir el seu poder⁷. El Trienni liberal no ha estat estudiat a fons i globalment a Catalunya⁸,

Generalitat, no hi ha cap menció dels treballs sobre el primer carlisme de Pere Anguera i altres recerques recents. D'obres de divulgació com la col·lecció "Biblioteca de la Classe" ha tret un volum sobre el carlisme en el qual no es fa cap menció bibliogràfica a les darreres investigacions sobre el reialisme i el carlisme català, Ignasi HIERRO: El XIX: un segle de guerres civils. El Carlisme, Barcelona, 1993; el mateix passa a la col·lecció "Biblioteca Bàsica d'Història de Catalunya", ja que els dos volums fins ara editats sobre el tema, Jordi LLIMARGAS: Guerra i revolució. La crisi de l'Antic règim (1788-1833), Barcelona, 1992 i Jordi LLORENS: Liberals, carlins i federals (1833-1874), Barcelona, 1993, no tenen a la bibliografia cap referència a les noves investigacions sobre el reialisme i el primer carlisme. Les mateixes mancances trobem en una pretesa obra de divulgació per a joves de la història de Vilafranca del Penedès Antoni RIBAS i Francesc SALVÀ: Història de Vilafranca, Vilafranca, 1990, pàg.174-176. De novel·la històrica per a joves com la coneguda sèrie d'Oriol VERGÉS "Les arrels. L'Aventura i la història", on es presenta als carlins com uns pobres desgraciats, i els liberals com els bons de la pel·lícula, concretament el volum 15: El traficant d'armes (1814-1842), Barcelona, 1991; més matissada és la posició d'Emili TEIXIDÓ: Cor de Roure, Barcelona, 1994. Com de llibres de text (únic contacte amb la història d'una part important de la població catalana). L'únic estudi que coneixem sobre el carlisme als llibres de text està centrat al País Basc, Rafael LOPEZ ATXURRA: "Conocimiento historiográfico y currículum escolar: La I guerra carlista en los libros de texto", dins Joseba AGIRREAZKUEENAGA i José Ramón URQUIJO (ed.): 150 años del convenio de Bergara y de la Ley del 25-X-1839, Vitòria, 1990, pàg.403-430. El tema del reialisme i del carlisme està tractat a la manera "clàssica", és a dir, els reialistes i els carlins només lluiten per qüestions dinàstiques i l'objectiu dels darrers és el de restaurar l'Antic règim (vegeu, com exemple, J.A.ALVAREZ; A.SABAN i G.MARTIN: Geografía e Història de España y los Países Hispánicos, Madrid, 1986, pàg.206-217). Tot i això hi ha honoroses excepcions com M.GARCIA i altres: Sephard. Geografía i Història d'Espanya i dels Països Hispànics, Barcelona, 1989, pàg.248-254 i GRUPO EDETANIA: Geografía e Història de España, València, 1990, pàg.212-222 que intenten apuntar causes més complexes per a entendre la "contrarevolució".

⁷ Sobre el Trienni seguim les línies generals dels treballs d'Alberto GIL NOVALES: Las Sociedades Patrióticas (1820-1823), Madrid, 1975 i El Trienio Liberal, Madrid, 1980; Miguel ARTOLA: La España de Fernando VII, vol.XXVI de la Història de España dirigida per Menendez Pidal, Madrid (1968), pàg.671-841; Josep FONTANA: La crisis del Antiguo régimen, 1808-1833, Barcelona, 1982 i La fi de

però disposem d'un seguit d'estudis locals i comarcals⁹ i sectorials¹⁰ d'interès.

Entenem per revolució burgesa aquell conjunt d'accions i transformacions que tenen com a objectiu que la burgesia (aliada o no amb d'altres classes socials) passi a ocupar el poder polític i

l'Antic Règim i la industrialització. 1787-1868, Barcelona, 1988, pàg.183-208; Joaquín Del MORAL RUIZ: Hacienda y sociedad en el Trienio constitucional (1820-1823), Madrid, 1975; María Cruz ROMEO: Entre el orden y la revolución, Alacant, 1993; el llibre col·lectiu: O Liberalismo na Península Ibérica na primeira metade do século XIX, Lisboa, 1982, 2 vol. i els nombrosos articles publicats a la revista Trienio. Ilustración y Liberalismo (Madrid, 1983-) que dirigeix Alberto GIL NOVALES. Una interpretació del Trienni que no compartim a José Luis COMELLAS: El Trienio constitucional, Madrid, 1963. Com ha visió coetànea hem utilitzat [Estanislao de Kotska BAYO]: Historia de la vida y reinado de Fernando VII de España, Madrid, 1842, vol.2 i 3, i [Sebastian de MINANO]: Examen crítico de las Revoluciones de España. De 1820 a 1823 y de 1836, París, 1837, vol.1.

⁸ Si exceptuem el treball de divulgació de Josep FONTANA: La revolució de 1820 a Catalunya, Barcelona, 1961, que ell mateix: La fi..., pàg.477, titlla de caducat, només ens resten els articles publicats per Jaume TORRAS: Liberalismo y rebeldia campesina, Barcelona, 1976 i la seva tesi doctoral, inèdita, Los alzamientos realistas en Cataluña, UAB, 1970. Algunes idees interessants podem trobar a les obres generals de Jaume VICENS VIVES: Industrials i polítics (segle XIX), Barcelona, 1983 (1958), pàg.211-230; Ferran SOLDEVILA: Història de Catalunya, Barcelona, 1963, vol.III, pàg.1.329-1.344 i Josep FONTANA: La fi..., pàg.189-208.

⁹ Pere ANGUERA: Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp, 1808-1868, Reus, 1983, pàg.45-68; Ramon ARNABAT: Els aixecaments realistes i el Trienni liberal (1820-1823). El cas del Penedès i l'Anoia, Barcelona, 1991 i "Algunas notas sobre el Trienio liberal en la Cataluña viti-vinicola (El Penedès)" dins Trienio. Ilustración y Liberalismo, núm.22 (1993), pàg.119-156; M. Carme CAPDEVILA: La Milícia Nacional a Lleida durant el Trienni liberal, tesi de llicenciatura, inèdita, Universitat de Lleida, 1988; Josep CLARA: "Sobre la Girona constitucional (1820-1823)" dins Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, vol.XXVII (1984), pàg.357-390; Antònia FERRER BOSCH: La ciutat de Tarragona durant el Trienni liberal (1820-1823), 3 vol., tesi doctoral inèdita, UB (Barcelona, 1980) i "Vida quotidiana i règim liberal: les capes socials sense protagonisme socio-polític davant el Trienni liberal", dins Quaderns d'Història Contemporània, núm.9 (1986), pàg.11-24; Juan F. FUENTES: El Trienio liberal en Barcelona, tesi de llicenciatura, inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona (1973), Carles GELABERTÓ: Revolució liberal i guerra civil a la marina de la Selva, Mataró, 1991; Miquel GUTIERREZ FOCH: "El Trienni constitucional a la comarca de l'Anoia (1820-1823)" dins Miscel·lània Aqualatènsia, núm.4 (1986), pàg.153-180; Jordi MARTINEZ DE FRESNO: Revolució i contrarevolució a l'Anoia 1820-1833, treball inèdit; Marcel POBLET: "Societat i política a l'Hospitalet. Els períodes 1820-1823, 1840-1843 i 1854-1856" dins Identitats, núm.4/5 (1990), pàg.52-72; Daniel RUBIO: "Apropament al Trienni liberal a Cervera (1820-1823). Partides realistes i milicians", dins Miscel·lània Cerverina, VI (1988), pàg.157-173; José SAIZ: El Trienio constitucional. Su reflejo en Gerona, tesi de llicenciatura, inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona (1974), Ferran SANCHEZ AGUSTÍ: Bandolers, realistes i liberals a la Catalunya Central, Sallent, 1987, pàg.101-184.

¹⁰ Gaspar FELIU: La clerecia catalana durant el Trienni liberal, Barcelona, 1972; Joan BADA: L'església de Barcelona en la crisi de l'Antic règim, 1808-1833, Barcelona, 1986, Jordi FIGUEROLA: Església i societat a principis del segle XIX, Vic, 1988 i Alfredo SAENZ-RICO: La educación general en Cataluña durante el Trienio constitucional, Barcelona, 1973.

econòmic i que les relacions socials capitalistes s'estenguin per tots els àmbits de la vida social i econòmica¹¹. Per tant, considerem que cal diferenciar el procés de transició del feudalisme al capitalisme (un llarg període que té les seves arrels al feudalisme), del període concret de la revolució burgesa, que pot ser més, menys o gens violent, més o menys llarg, però que significa sempre el punt de no retorn a l'Antic règim.

La revolució burgesa a Espanya ha tingut diverses interpretacions, des dels que negaven que s'hagués produït (avui no hi ha cap historiador que defensi aquesta teoria), passant pels que, tot i acceptar que s'havia produït, l'interpreten com una revolució moderada o fracassada, fins els que creuen que ha estat una revolució força radical¹². Els que defensen la tesi de la revolució moderada assenyalen que una burgesia dèbil econòmicament i social optà per cercar l'aliança amb la vella aristocràcia per a dur a terme el seu projecte liberal i marginal del procés polític i social a les classes populars¹³. Va triomfar, segons aquests historiadors, la via moderada, la via de la revolució des de dalt¹⁴. Recentment, però, un seguit d'historiadors ha reivindicat el caire radical de

¹¹ Vegeu Manfred KOSSOK: Las revoluciones burguesas, Barcelona, 1983.

¹² El debat sobre la revolució burgesa a Espanya ha estat present a l'historiografia espanyola i, amb especial virulència, durant els darrers trenta anys, vegeu-ne alguns exemples a Jordi MALUQUER DE MOTES: "La revolución burguesa y el modelo liberal en España", dins El socialismo en España, 1833-1868, Barcelona, 1977, pàg.31-96; Bartolomé CLAVERO: "Política de un problema: la revolución burguesa", dins Estudios sobre la revolución burguesa en España, Madrid, 1979, pàg.1-57; Juan Sisinio PEREZ GARZON: "La revolución burguesa en España: los inicios de un debate científico, 1966-1970", dins Historiografía española contemporánea, Madrid, 1980, pàg.91-138. KOSSOK: "El ciclo...", pàg.11-32 i José ALVAREZ JUNCO: "A vueltas con la revolución burguesa" dins Zona Abierta, núm.36-37 (1987), pàg.81-106;

¹³ Josep FONTANA: La crisis..., pàg.31-41 i "La crisis del Antiguo Régimen en España", dins Papeles de Economía Española, núm.20 (1984), pàg.49-61 (pàg.54 per aquesta qüestió); GIL NOVALES: El Trienio..., pàg.61. Vegeu també en la mateixa línia Antonio M. BERNAL: "La transición de la Feudalidad en España"; José A. CANALES SANCHEZ: "La crisis del feudalismo en España" i Juan Pablo TORRENTE: "Demostración del acuerdo tácito entre la nobleza y la burguesía de las Cortes de Cádiz", tots tres dins Esteban SARASA i Eliseo SERRANO (ed.): Señorío y feudalismo en la Península Ibérica, Saragossa, 1993, vol.II pàg.515-532 i vol.IV, pàg.327-336 i pàg.447-461.

¹⁴ FONTANA: La crisis..., pàg.39 i Alberto GIL NOVALES: "Del antiguo al nuevo régimen en España. Ensayo de interpretación", dins Del Antiguo al Nuevo Régimen en España, Caracas, 1986, pàg.23.

la revolució burgesa espanyola (sobretot durant el Trienni liberal) i ha qüestionat el seu caràcter moderat i poc rupturista¹⁵.

La meua opinió, i en això estaria d'acord amb d'altres historiadors¹⁶, és que la revolució burgesa espanyola va ser "burgesa", en el sentit que va satisfer els interessos d'aquest grup social, ja que entre els seus objectius no figurava, ni podia figurar una millora dels col·lectius socials subordinats. Potser, el cas francès ens ha enlluernat en excés i ha convertit en model el que era una excepció, doncs el seu radicalisme polític i, en menys mesura, social, no va ser imitat per cap altra de les revolucions burgeses europees. En canvi, els primers moments de la revolució liberal a Espanya, sobretot durant el Trienni, foren d'una radicalitat "burgesa" important i es van fonamentar les bases per a la transformació radical de la societat, en el sentit d'acabar amb el feudalisme i implantar una societat de classes.

És cert que la burgesia acabarà pactant amb un sector de la noblesa a partir de 1837, però el mateix van fer, majoritàriament, les classes burgeses europees¹⁷. És cert que va intentar fer una revolució controlada, però, fos des de dalt o des de baix, controlada o incontrolada, l'objectiu de

¹⁵ Pedro RUIZ TORRES: "Crisi señorial y transformación agraria en la España de principios del siglo XIX" dins Hispania, núm. CLIII (1983), pàg.89-128; "Algunos aspectos de la revolución burguesa en España" dins El Jacobinisme. Reacció i revolució a Catalunya i a Espanya, 1789-1837, Barcelona, 1990, pàg.9-39 i "Del Antiguo al Nuevo Régimen: carácter de la transformación" dins Antiguo Régimen y liberalismo. I. Visiones generales, Madrid, 1994, pàg.159-192; María Cruz ROMEO MATEO: "Liberalismo y revolución en España: a propósito del Trienio liberal", dins Bulletin d'Histoire Contemporaine, núm.15 (1992) i Entre el orden...

¹⁶ Ramón del RÍO ALDAZ i Joseba de la TORRE: "Actitudes del campesinado y revolución burguesa en España" dins Santiago CASTILLO: La Historia Social en España, Madrid, 1991, pàg.345-357 i Ramón del RÍO ALDAZ: "Revolución burguesa, contrarrevolución y mundo rural (1820-1839)" dins Congreso Antiguo Régimen y revolución Liberal. Homenaje al profesor Miguel Artola, Madrid, 1993 (en premsa) i "El soporte social de la revolución burguesa en Navarra" dins Trienio, núm.23 (1994), pàg.103-166.

¹⁷ Idea expressada per RUIZ TORRES: "Algunos aspectos ...". Pel context europeu seguim a Josep FONTANA: L'època de les revolucions, vol.10 de l'Història Universal (Planeta), Barcelona, 1991. Vegeu també, Jacques DROZ: Europa: Restauración y revolución. 1815-1848, Madrid, 1974; Eric J. HOBSBAWM: Las revoluciones burguesas, Barcelona, 1964; George RUDÉ: La Europa revolucionaria, 1783-1815, Madrid, 1974.

la burgesia i de les classes que li donaven suport durant el Trienni, era desenvolupar les relacions socials capitalistes, sobretot en el camp, i modernitzar (aburgesar) l'estat. I aquest objectiu l'aconseguien en gran mesura durant aquests breus, però intensos, anys del Trienni. Pensem que, sovint, s'ha analitzat el procés de revolució burgesa a Espanya a partir de la darrera fase d'aquesta, és a dir a partir de 1837, caracteritzant tot el procés en funció del resultat final, i infravalorant el caire rupturista de les propostes liberals durant el Trienni (eliminació del delmes, presentació de títols de propietat, Constitució de 1812, etc.)

El Trienni va representar la primera possibilitat de posar en pràctica, a tot el territori de l'estat i en un període de relativa pau, un conjunt de mesures de caire liberal aprovades a les Corts de Cadis i a les del Trienni que contribuïren decisivament a l'esfondrament de l'Antic règim i a la consolidació de la societat liberal i capitalista¹⁸. Una part important de l'entramat legislatiu del segle XIX té els seus orígens en l'activitat de les Corts d'aquests anys, igual que ho tenen les disposicions per acabar amb el sistema feudal de propietat i distribució de la renda, i per la consolidació de la nova propietat i les relacions socials capitalistes (desvinculació, desamortització, eliminació de prestacions senyorial, etc.)¹⁹. Malgrat això, sovint hom s'ha referit al Trienni amb l'expressió de "revolució fracassada"²⁰, fins i tot per classificar tot el procés de la revolució burgesa espanyola en conjunt.

¹⁸ La relació entre les Corts de Cadis i les del Trienni ha estat assenyalada, entre d'altres, per Blanca E. BULDAIN JACA: "La reposición de las reformas políticas gaditanas en 1820 y sus limitaciones" i M. Antònia FERRER: "La Constitución de 1812: sus significaciones para la sociedad de 1820-1823 (Tarragona)", tots dos dins José CANO: Materiales para el estudio de la Constitución de 1812, Madrid, 1989. Vegeu, també, Francisco TOMÁS y VALIENTE: Códigos y Constituciones. 1808-1978, Madrid, 1989, pàg.9-30.

¹⁹ Vegeu FONTANA: La crisis...; ARTOLA: Antiguo Régimen... i Angel GARCIA SANZ: "Crisis de la agricultura tradicional y revolución liberal (1800-1850" dins A.GARCIA SANZ i R.GARRABOU: Historia agraria de la España contemporánea. I Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850), Barcelona, 1985, pàg.7-99.

²⁰ FONTANA: La crisis..., pàg.31.

El Trienni, a més, va fer passar a un primer pla, els conflictes produïts arrel de la transformació social i econòmica del país entre els sectors beneficiats per aquestes transformacions i els que en sortien perjudicats. Conflictes que van reaparèixer a cada intent d'avançar cap el liberalisme polític i el capitalisme econòmic i social: reialistes, malcontents, carlins,...

Un altre aspecte destacat del Trienni fou el caràcter emblemàtic que va tenir a l'Europa de la Restauració²¹, ja que va significar la primera victòria front l'absolutisme, circumstància que va convertir Espanya i la seva Constitució, en un mirall pels revolucionaris europeus, al mateix temps que la situava en el punt de mira militar de les monarquies absolutistes²². Això, junt amb la divisió dels liberals entre moderats i exaltats, i la creixent oposició interna (formada per sectors que pretenien tornar a l'Antic règim i per camperols perjudicats per les mesures liberals), va fer possible la caiguda del règim liberal²³.

²¹ Alberto GIL NOVALES: "España exporta la revolución" dins ROURA i altres: El Trienio liberal, Madrid, 1985, pàg.20-31 i Hebe PELOSI: "La política exterior de España en el Trienio Constitucional, dins Cuadernos de Historia de España, vol.XLIX-L (1969) i LI-LII (1970), pàg.214-293 i 316-417. Vegeu també FONTANA: L'època..., pàg.392-397.

²² Josep FONTANA: "Per què van envair Espanya els Cent mil fills de Sant Lluís?" dins Recerques, núm.19 (1987), pàg.17-33 i Rafael SANCHEZ MANTERO: Los cien mil hijos de San Luis y las relaciones franco-españolas, Sevilla, 1981.

²³ FONTANA: La fi..., pàg.205-208.

2. Les línies historiogràfiques del reialisme (i del primer carlisme)

Desconeixem que hi hagi un estudi bibliogràfic sobre la producció historiogràfica referida al reialisme²⁴ i per aquest motiu ens ha semblat interessant de fer-ne un breu comentari que pugui ser útil a l'hora d'analitzar el reialisme. Per fer-ho comptem amb els treballs bibliogràfics centrats en el carlisme (ja que sovint les línies historiogràfiques són les mateixes)²⁵ i els treballs col·lectius que sobre el reialisme i el carlisme s'han publicat darrerament a Catalunya²⁶.

²⁴ L'única excepció que tracta parcialment el tema seria Pere ANGUERA: "Revolución liberal y contrarrevolución desde las tierras de habla catalana" dins DDAA: Perspectivas de la historia local en Catalunya, Bilbao, 1994.

²⁵ Destaquem els d'Enrique GONZALEZ CALLEJA: "La producción del último medio siglo sobre el carlismo en el proceso de la revolución española" dins Hispania, núm.176 (1990), pàg.1.321-1.347; Pere ANGUERA: "Sobre las limitaciones historiográficas del primer carlismo", dins Ayer, núm.2 (1991), pp.62-77 (versió catalana a Jordi CANAL i altres: El carlisme. Sis estudis fonamentals, pàg.157-183); Jordi CANAL: "El carlisme. Notes per a una anàlisi de la producció historiogràfica del darrer quart de segle (1967-1992)" dins CANAL: El carlisme..., pàg.7-49; José R. URQUIJO: "Historiografía sobre la Primera Guerra Carlista" dins Bulletin d'Histoire contemporaine de l'Espagne, núm.17-18 (1993), pàg.412-444 i Martín BLINKHORN: Carlismo y contrarrevolución en España 1931-1939, Barcelona, 1979 (1975), pàg.15-68. Uns intents més modestos d'interpretació del carlisme fets des de Catalunya a Josep M. SABATÉ: "Els orígens i l'evolució del carlisme: ideologia (del reialisme al carlisme)" dins DDAA: El món rural català i la revolució liberal, Cervera, 1991, pàg.219-228 i Joan PRATS: "El carlisme: aproximació historiogràfica" dins El carlisme sota la Restauració, Tarragona, 1990, pàg.17-52.

²⁶ Entre els treballs col·lectius cal destacar Josep M. FRADERA, Jesús MILLAN i Ramon GARRABOU (ed.): Carlisme i moviments absolutistes, Vic, 1990, on el cas català només es tractat de passada; el dossier publicat a L'Avenç, núm.154 (1991), pàg.17-55, on, curiosament, manca algun article sobre el reialisme, els malcontents i els matiners (aquests dos darrers sols presents a Catalunya) i que al nostre parer tenen més relació amb el primer carlisme que aquest amb el de la guerra civil de 1936-39; el volum col·lectiu: Carlins i integristes: Lleida segles XIX i XX, Lleida, 1993; els treballs recollits en els tres volums col·lectius producte dels seminaris sobre carlisme convocats per la Fundació Francesc Ribalta de Solsona: El carlisme i la seva base social, Barcelona, 1992, El carlisme com a conflicte, Barcelona, 1993 i Literatura, cultura, carlisme, Barcelona, 1995. Els treballs de cadascun d'ells són comentats a part ja que presenten una gran varietat cronològica (del reialisme a la guerra civil), geogràfica (des d'intents de síntesi a estudis d'un poble) i temàtica (des de les biografies a les interpretacions globals); i el volum sobre el Baix Llobregat: DDAA: Guerrillers al Baix Llobregat. Els "carrasclets" del segle XVIII i els carlins i els republicans del segle XIX, Barcelona, 1986.

2.1 La historiografia tradicionalista

La historiografia de caire tradicionalista-reaccionària sobre el reialisme s'inicià en finalitzar el Trienni liberal amb una orientació clarament justificadora i cal entendre-la com a continuadora de la pròpia propaganda reialista durant la guerra²⁷. Possiblement sigui l'anònima Memorias para la història de la última guerra civil de España²⁸, la pionera en aquesta historiografia a Catalunya, les característiques de la qual són l'anàlisi del reialisme com un moviment massiu i interclassista que lluità a favor del rei i la religió. La historiografia reaccionària tindrà continuïtat amb els estudis pro-carlins al llarg del segle XIX i primer terç del XX que situaran el reialisme com un antecedent del Carlisme, però que resten fora d'aquesta anàlisi²⁹.

L'estudi reaccionari del reialisme es reempenirà amb força en la immediata postguerra tot caracteritzant el reialisme i el Carlisme com la expressió de les essències espanyoles en continu combat contra les idees estrangeres i pertorbadores del caràcter nacional i enllaçant Carlisme i franquisme³⁰. Rafael Gamba³¹, notable exponent d'aquesta línia, assenyala que l'aixecament

²⁷ Vegeu per exemple la que conté Ramon ARNABAT, Manuel BOFARULL i Joan A. VENTURA (ed.): La llibreta d'en Xaconin. Dietari d'un soldat reialista del Penedès (1820-1823), Vilafranca, 1993.

²⁸ 2 vol., Barcelona, 1826. Hi consta com autor l'anònim J.M.R. i està basada fonamentalment en les notícies que anà publicant el Diario de Barcelona durant el Trienni liberal, reinterpretades adientment a la nova època absolutista com mostra aquesta cita (vol.I, pàg.9): "los pueblos donde andaban los realistas, aunque no se levantaban en masa, los apreciaban y estaban unidos con ellos en afectos y sentimientos".

²⁹ Un exemple tardà i amb caràcter justificatiu del comportament d'un sector de la junta Carlina seria Ferran de SAGARRA: La primera guerra Carlina a Catalunya, Barcelona, 1935. En aquest context caldria inserir Marcelino MENÉNDEZ Y PELAYO: Historia de los heterodoxos españoles, 3 vol., Madrid, 1880-81 (reedició de 1956 i 1968) que planteja la història d'Espanya contemporània com una lluita entre l'ortodòxia i l'heterodòxia a partir del segle XVIII (aquesta visió ha estat analitzada i criticada per Javier HERRERO: Los orígenes del pensamiento reaccionario español, Madrid, 1973, pàg.13-24). Vegeu a nivell local Fr. José A. GARÍ: Descripción e historia de Villanueva y la Geltrú desde su fundación hasta nuestros días, Vilanova, 1863 (hi ha una reedició de l'any 1963), pàg.52-55 i Mn. Antoni COY i COTONAT: Vilafranca del Penedès. Su historia y monumentos, Barcelona, 1907, especialment les pàg.508-571.

³⁰ Aquesta qüestió és plenament explícita a Juan José PEÑA IBÁÑEZ: Las Guerras Carlistas. Antecedentes del Alzamiento Nacional de 1936, San Sebastian, 1940, com el títol indica.

³¹ La primera guerra civil, Madrid, 1950, pàg.9 per la cita. Vegeu, també,

realista: "coincide con lo más trascendente de la historia universal contemporánea. En ellas se enfrentaron los dos mundos antagónicos de la Cristiandad y de la Revolución, y en su sentido -todavía latente- está implicada la causa de la verdadera libertad del hombre o la de su definitiva masificación". En aquest context historiogràfic cal inserir l'obra del penedesenc Joan Solé Caralt: La Bisbal històrica³² que, pel que fa al realisme, parla d'un suport massiu dels pobles del Penedès i dels seus habitants.

Durant els anys vuitanta ha sorgit una nova fornada d'historiadors que segueixen, més o menys, aquesta línia i que s'agrupa al voltant de la revista Aportes³³ i que es caracteritza per definir el carlisme com un moviment popular, interclassista i majoritari a la primera meitat del XIX a l'estat espanyol³⁴. Pel que fa al realisme el màxim representant d'aquesta línia és José Fermin Garralda que centra els seus estudis sobre Navarra³⁵ i en els que destaca la concepció del realisme com un moviment popular (format per pagesos i menestrals), majoritari i espontani, en defensa "de la religión, la libertad del rey, y la recuperación de los Fueros"³⁶.

Melchor FERRER, Domingo TEJERA i José F. ACEDO: Història del Tradicionalismo Español, 30 volums, Sevilla, 1941-1979. El volum II és el que correspon als aixecaments realistes.

³² Tarragona, 1948. Hi ha una reedició en català a Santes Creus, 1992. Especialment el capítol XV: "La Bisbal heroica y guerrillera", pàg.289-444 (318-335 pel realisme) (edició de 1992). En la mateixa direcció, Enrique Luis BOSCH: La contrarrevolució de 1820-1823. Su desarrollo en el Nordeste de Cataluña, Tesi de llicenciatura inèdita, UAB, 1976 i "Olot en la primera guerra civil, 1821-1823" dins Actes de la I Assemblea dels Amics de Besalú, vol.II (1983), pàg.161-174.

³³ Aquesta revista es publica a Madrid i està dedicada a temes relacionats amb el realisme i el carlisme i els seus principals impulsors són Francisco Asín Remírez de Esparza i Alfonso Bullón de Mendoza, un comentari crític sobre aquesta línia a CANAL: "El carlisme...", pp.19-30. En la mateixa direcció alguns articles de la revista Montserrat revista del "Bloque Catalán", per exemple Antonio SOLER RIUS: "La aparición del carlismo en el proceso de resistencia popular a la revolución burguesa", pàg.28-30, núm.1 (1994).

³⁴ Vegeu, entre d'altres, Francisco ASÍN i Alfonso BULLÓN DE MENDOZA: Carlismo y Sociedad. 1833-1840, Saragossa, 1987, especialment pàg.11-14.

³⁵ "Los voluntarios realistas en Navarra durante el Trienio liberal", dins Aportes, núm.2 (1986), pàg.3-13; "Antecedentes de la guerra carlista. Estudio socio-político de Pamplona en el Trienio liberal (1820-1823)", dins Príncipe de Viana, XLVIII, núm.181 (1987), pàg.487-526 i "Fundamentos doctrinales del realismo y el carlismo (1823-1840)" dins Aportes, núm.9 (1988), pàg.3-30.

A primers del nostre segle es començà a plantejar el reialisme i el carlisme com una alternativa a l'absolutisme i al liberalisme per part del carlí Joan Bardina³⁷: "al ser proclamada la Constitución de 1820, sabemos ya que existían tres partidos: el liberal, que es el que hizo la Revolución; el absolutista, compuesto en la totalidad por masones; y el realista, que contaba con todo el pueblo". Aquesta línia que denominem tradicionalista-reformadora tindrà continuïtat els anys cinquanta amb el pare Federico Suarez i del seu deixeble José Luis Comellas³⁸, que intentaran de caracteritzar el reialisme i el primer carlisme com una tercera via: "un pensamiento no liberal, ni tampoco reaccionario, sino renovador"³⁹, que arrencaria del manifest del Perses, i estaria present al llarg del segle XIX. De les seves anàlisis, però, es desprenen ben poques diferències de la línia conservadora tradicional, vegeu sinó el que diu José Luis Comellas referint-se als aixecaments reialistes: "el peso de la contrarrevolución fue llevado a hombros del pueblo, el pueblo llano y sencillo, artesano y campesino"⁴⁰. Aquesta via intermèdia va ser rebutada amb les aportacions de Carlos Seco Serrano⁴¹: "don Carlos no deja abierto el menor resquicio a

³⁶ GARRALDA: "Los voluntarios...", pàg.12. Aquest seria continuador de les tesis defensades els anys seixanta pel carlista i foralista Jaime del BURGO: Bibliografía de las guerras carlistas y de las luchas políticas del siglo XIX, Pamplona, 1956-60, 5 vol.

³⁷ Juan BARDINA: Orígenes de la tradición y del régimen liberal, Barcelona, 1916², pàg.288-459 (pàg.350 per la cita).

³⁸ Federico SUAREZ: "La formación de la doctrina política del carlismo" dins Revista de Estudios Políticos, vol.XIV, núm.25-26 (1946), pàg.43-83; La crisis política del Antiguo Régimen en España, 1800-1840, Madrid, 1950, pàg.57-94; José Luis COMELLAS: Los realistas en el Trienio constitucional (1820-1823), Madrid, 1958 i El Trienio...; i José M. RODRIGUEZ GORDILLO: Las proclamas realistas de 1822, Sevilla, 1969.

³⁹ Federico SUAREZ: "Presentación" al llibre de COMELLAS: Los realistas..., pàg.9-13 (pàg.11 per la cita). Vegeu també COMELLAS: Los realistas..., pàg.22 i 70-79 i RODRIGUEZ GORDILLO: Las proclamas..., pàg.18-23. Cal considerar que alguns historiadors catalans recolliren aquesta interpretació en les seves síntesis: Jaume VICENS VIVES: Industrials i Polítics, Barcelona, 1983 (1958), pàg.219 i la biografia que fa Montserrat LLORENS: "El baró d'Eroles (1784-1825)", pàg.325-330; Emili GIRALT: "Les lluites polítiques" dins Joan REGLÀ (dir.): Història de Catalunya, Barcelona, 1972, pàg.314, Vicente CONEJERO: "Absolutisme i constitucionalisme (1814-1833)" dins el vol.5 de Josep M. SALRACH (dir.): Història de Catalunya de Salvat, Barcelona, 1985, pàg.133-148 i Albert BALCELLS: Cataluña contemporánea. I (Siglo XIX), Madrid, 1984 (1977), pàg.24, tot i que alguns d'ells ampliaren el nombre de raons de la revolta.

⁴⁰ COMELLAS: Los realistas..., pàg.44.

ese famoso programa de reformas a la española que, según Suárez, estaban enarbolando los realistas desde las Cortes de Cádiz".

Dins aquesta línia, pretesament renovadora i repetint els tòpics d'un suport massiu i interclassista al reialisme, trobaríem els estudis més monogràfics sobre el reialisme de Joaquin Ruiz Aleman sobre Oriola⁴², i d'Antonia Rodriguez Eiras sobre Galícia⁴³. Pel que fa a Catalunya, dins d'aquesta tendència, cal situar Santiago Galindo⁴⁴ i Antoni Llorens que, en el seu estudi sobre el Solsonès⁴⁵, fa una apologia de la pretesa línia reformista: "a Catalunya hi havia una tendència moderada reialista i al mateix temps reformista. Es movia entre la tradició i la revolució. Era el camí encertat".

Els anys setanta s'afegí una línia historiogràfica, que anomenem tradicionalista-renovadora, que tenia com a objectiu la recuperació del carlisme (i també del reialisme) com un moviment social i popular, contrari al capitalisme i de caire progressista i foralista que, més tard, seria traïcionat per alguns dels seus caps⁴⁶. Per Josep Carles Clemente, el carlisme seria la resposta

⁴¹ Triptico carlista, Barcelona, 1973, especialment les pàg.15-60 (pàg.41 per la cita), que reproduïxen el treball publicat anteriorment "Don Carlos y el carlismo", a Revista de la Universidad de Madrid, IV, núm.13 (1955), pàg.27-52 i "De Carlos V a Carlos VII" dins "Las guerras carlistas", Destino, 1499 (1966), pàg.39-45. Vegeu, també, la seva "Introducción" a Album de un soldado durante la guerra de 1823, Madrid, 1985 (traducció i reedició de l'obra francesa publicada a París, 1829), pàg.15-54. Per SECO SERRANO: Triptico..., pàg.41, el carlisme, fou, sobretot, anti-liberalisme: "una bandera en torno a la cual se aliaron todos cuantos se oponían a la Revolución [...]. De acuerdo en la oposición, los puntos de contacto desaparecían en cuanto trataba de desarrollarse un programa positivo de gobierno".

⁴² El levantamiento realista de Orihuela en 1822, Academia Alfonso X el Sabio, Murcia, 1970.

⁴³ "Alzamientos realistas en Galicia en el Trienio constitucional" dins Cuadernos de Estudios Gallegos, XXI, núm.64 (1966), pàg.189-215.

⁴⁴ La Regencia de Urgel y su posición ideológica, Lleida, 1956. Per aquest autor, durant el Trienni lluitaren els liberals innovadors contra "los renovadores, los realistas, los tradicionalistas, fieles a aquel axioma que dice <<reformar para conservar>>" i se'n aprofitaren els absolutistes conservadors, "cosa que se repite ya muchas veces a lo largo de la historia de España" (pàg.23).

⁴⁵ Solsona en les guerres del segle XIX a Catalunya, Barcelona, 1981, especialment pàg.67-104 (pàg.68 per la cita). Un llibre del qual no compartim la orientació però de consulta necessària a l'hora d'analitzar el reialisme a Catalunya.

popular al domini burgès durant el segle XIX: "la resistència al modelo de sociedad burguesa provino, entre otros, despues de 1820, del pequeño campesinado español que en 1833 será uno de los sectores que definitivamente se inclinarán hacia el bando carlista [...]. Está generalmente aceptado que las masas generalmente desheredadas desde tiempos inmemoriales fueron carlistas, fundamentalmente las campesinas"⁴⁷. Per aquest historiador el carlisme seria "un movimiento popular espoleado por la crisis agraria y por la defensa de las libertades forales"⁴⁸.

A Catalunya els representants d'aquesta línia serien Ramon Grabalosa i Josep M. Mundet⁴⁹. Mundet ens presenta un carlisme català popular i format per gent de diversa procedència i amb diferents motivacions, però amb uns trets diferenciadors respecte al carlisme de

⁴⁶ Vegeu entre d'altres, Josep Carles CLEMENTE: Los orígenes del carlismo, Madrid, 1979; Las guerras carlistas, Barcelona, 1982; Los Carlistas, Madrid, 1990; El carlismo. Historia de una disidencia social (1833-1976), Barcelona, 1990, i la recopilació de tots els seus treballs: Historia general del carlismo, Madrid, 1992. En la mateixa línia Evarist OLCINA: "El partit carlí al País Valencià: intent d'una nova interpretació històrica" dins Primer Congreso de Historia del País Valenciano, vol.IV, València, 1974, pàg.141-152; El carlismo y las autonomías regionales, Madrid, 1974 i Carlisme i autonomia al País Valencià, València, 1976, especialment les pàg.23-27; Francisco RODRIGUEZ DE CORO (ed.): Los Carlistas. 1800-1876, Vitoria, 1991 (pel que fa al reialisme vegeu el seu article: "El carlismo, una propuesta del Antiguo Régimen (1800-1833)", pàg.39-63). Aquesta línia sembla un intent de justificar una determinada orientació del carlisme contemporani (la de Carlos Hugo de Borbó), traient-li les connotacions més pejoratives, sense menysprear però les aportacions documentals que aquests historiadors han fet, mercès a poder manejar una documentació fins ara inèdita i que està en mans dels hereus del partit carlí.

⁴⁷ CLEMENTE: Las guerras..., pàg.61 i 79.

⁴⁸ CLEMENTE: Los Carlistas, pàg.13-14.

⁴⁹ Ramon GRABALOSA: Carlins i liberals, Barcelona, 1972, vegeu com exemple la pàg.11; Josep M. MUNDET: La primera guerra carlina a Catalunya, Barcelona, 1990; "La base social del carlisme català a la primera guerra", dins ANGUERA i altres: El carlisme i la seva base social, Barcelona, 1992, pàg.81-102 i "El carlisme catalán (1833-1883)" dins RODRIGUEZ DE CORO: Los Carlistas..., pàg.213-228. Vegeu exemples locals, de caire purament descriptiu a Jaume COBERÓ: Les guerres carlines a Torà i Conca de Llobregós, Torà, 1986 (pàg.3-39 pel reialisme); Joan MASATS: En Mansuet Boxó, entre la llegenda i la història. Guerrillers reialistes a l'entorn de Montserrat (1808-1822), Castellbell i el Vilar, 1989; o biogràfics: Manuel BOFARULL: Don Joan Romagosa i Pros. Un general del Penedès, Vilafranca, 1986; Josep M. LLOBET: "Algunes dades socials sobre els carlins de la Segarra i comarques properes durant els primers anys de la Primera Guerra Carlina (1833-1837)" dins El carlisme i la seva base social, pàg.117-126; Cèsar LOPEZ HURTADO: Els Tristany d'Ardevol, carlins irreductibles. Genealogia, Barcelona, 1993; Antoni MARTÍ COLL: Domingo de Caralt, Mataró, 1965; José MI RAZQUIN: Los Miralles, guerrilleros realistas y del carlismo, Lleida, 1977.

la resta de l'estat: "aquesta línia ininterrompuda [de la guerra contra França de 1793 fins la primera carlinada] [...] és exclusiva de Catalunya i marca de manera peculiar el carlisme català"⁵⁰. Altra volta trobem la confusió dels carlins i els seus antecedents amb el poble català, convertint la contrarevolució d'uns en la "consciència contrarevolucionària dels catalans". El tema foral serà un punt d'unió dins el que anomenem l'escola tradicionalista, sobretot la reformadora i renovadora⁵¹, i gens pels reaccionaris⁵². Però, precisament, aquesta qüestió foral ha estat posada en qüestió per molts historiadors del realisme i del carlisme com Aróstegui, Mina Apat, Río Aldaz o Anguera⁵³.

2.2 La historiografia liberal

Enfront d'aquesta visió tradicionalista s'anà conformant al llarg del XIX una altra visió del realisme i del carlisme, la que corresponia a la historiografia liberal i que tenia les seves arrels en la pròpia propaganda liberal durant el Trienni. Un exemple en seria l'obra de Gorostiza: Cataluña a

⁵⁰ MUNDET: La primera..., pàg.10 i pàg.13 per la següent cita. La mateixa idea a "El carlismo...", pàg.213. Una visió foralista del carlisme també la podem trobar a Isabel PEÑARRUBIA: "El carlisme durant la restauració a Mallorca" dins El carlisme com a conflicte, Barcelona, 1993, pàg.281-301 i "Identitat i espanyolització. Nacionalització ineficaç o resistència?" dins el suplement "Història" de l'Avui, de 6 de març de 1994, pàg.37.

⁵¹ Vegeu GARRALDA: "Los voluntarios..." i DEL BURGO: Antecedentes... (pels reformadors) i CLEMENTE: Las guerras... (pels renovadors).

⁵² Com GAMBRA: La primera...

⁵³ ANGUERA: "Sobre...", pàg.165-167; Julio AROSTEGUI: "El carlismo y los fueros vasco-navarros", dins Historia del Pueblo Vasco, vol.3, Sant Sebastià, 1979, vol.3, pàg.71-135: ha desmuntant minuciosament aquesta hipòtesi senyalant que el problema foral i el carlisme apareixen paral·lels, però sense un lligan directe entre un i altre, fins el moment en que els dirigents carlistes intentaran aprofitar aquest sentiment de les seves bases per a mobilitzar-les; María Cruz MINA: Fueros y revolución liberal en Navarra, Madrid, 1981, vegeu especialment les pàg.224-230: "la guerra carlista no fue pues una guerra foral sino el último acto de la lucha entre el Estado liberal y el Antiguo Régimen [...]. El fuerismo no es carlista, el fuerismo es liberal" (pàg.226); Ramón del RÍO ALDAZ: "Camperols foralistas i contraris a la revolució burgesa? Un mite que s'esfondra a Navarra", dins Recerques, núm.22 (1990), pàg.25-44. Vegeu, també, Pablo FERNANDEZ ALBADALEJO: La crisis del Antiguo Régimen en Guipuzcoa, 1766-1833. Cambio económico e historia, Madrid, 1975, pàg.367-369; Emiliano FERNANDEZ de PINEDO: Crecimiento económico y transformaciones sociales del País Vasco (1100-1850), Madrid, 1974, pàg.285-294 i 463-466, i Javier FERNANDEZ SEBASTIAN: La génesis del fuerismo en la crisis del Antiguo Régimen (País Vasco, 1750-1840), Madrid, 1991.

finis de julio de 1822⁵⁴, en la qual assenyala que l'èxit del reialisme, en el qual participaven un "enjambre de foragidos que en pequeñas cuadrillas roban a todos y trabajan para si", era degut a la inoperància de les autoritats liberals en els inicis del moviment, al suport de França i dels absolutistes emigrats i a "la miseria a que los había reducido una epidemia desoladora y dos cosechas desgraciadas, la carestia producida por esta misma miseria [...], la ignorancia superticiosa de las clases bajas, el egoismo de las altas y la rivalidad que existía entre los que habitaban en la costa y la montaña".

Dins aquest plantejament podem situar a Bayo qui afirmava que els reialistes eren: "los cesantes, los jubilados, reformados, perseguidos y tantos otros descontentos que corrían a unirse a las bandas de la rebelión realista"⁵⁵. Aquesta línia tindrà continuïtat en la historiografia romàntica del XIX, i n'és un exemple la del penedesenc Ramon Esclassans⁵⁶, en la qual es confonen les idees d'una minoria amb les de la majoria i les d'algunes viles amb les de tota la comarca. Per aquest autor el Penedès "fou francament liberal", però deixa de banda, com demostraré en aquesta recerca i ell mateix afirma en unes pàgines més endavant, la important participació reialista tant en

⁵⁴ [Manuel Eduardo] GOROSTIZA [y CEPEDA]: Cataluña a fines de julio de 1822, o sea rápida ojeada sobre el origen, progresos, proyectos y recursos de la facción liberticida en sus cuatro provincias, Madrid, 1822, pàg.53 i 27-28 per les cites. Caldria afegir en aquesta línia Francisco ESPOZ y MINA: Memorias del General Don Francisco Espoz y Mina, 2 vol. Madrid, 1962; els articles de Juan MAC-CROHON: "Reflexiones sobre la contrarrevolución del mes de julio" a El Eco de Colom (Palma, 1822), núm.105-109. Vegeu també, Antoni de BOFARULL: Costums que's perden y recorts que fugen. Reus de 1820 a 1840, Barcelona, 1880.

⁵⁵ BAYO: Historia..., vol.II, pàg.281. Seguirà aquesta línia historiogràfica liberal i en serà el seu màxim exponent, Antonio PIRALA: Història de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista, 6 vol., Madrid, 1868-69⁴, vol.I: Desde la Regencia de Urgel hasta la dimisión de Zumalacarrequi, pel reialisme. Hi ha un reedició, prologada per Julio AROSTEGUI: Madrid, 1984. Les pàgines dedicades al trienni, a l'edició de 1984, són de la 19 a la 39.

⁵⁶ Estudi crítich-històrich del Penades en el sigle XIX, Vilafranca, 1902, pàg.82-86 pel reialisme i d'on són extreïtes les cites que vénen a continuació. En la mateixa línia, i font d'on veuen els historiadors penedesencs des de finals del XIX fins la guerra civil, cal situar Pere ALEGRET: Apuntes históricos de Vilafranca del Panadés y su comarca, Vilafranca, 1887, pàg.161-175 i Josep CÒRLEU: Historia de Villanueva y Geltrú, Barcelona, 1878 (reedició de l'any 1979), pàg.254-259.

homes com en suport material i moral de la comarca: "els reialistes troben en els pobles medis abundants per viure y fins personal per les empreses qu'es proposin [...] [i] malgrat tot el que treballaren els capdills liberals pera conseguir son objecte, el poble es decantà al partit del rey y todas las poblacions rebian gotjosas al mateix invasor a qui anys enrera tant y tant hostilitzaren. Consecuencia d'aquesta conducta popular fou l'entronisament del absolutisme".

Aquesta visió del reialisme i del carlisme ha tendit a marginar i desprestigiar els aixecaments reialistes, enfocant-los com l'acció d'una massa de gent inculta i miserable que es deixava guiar fàcilment pel clergat. És a dir, l'enrolament reialista seria fruit de l'agitació del clergat, quan no d'un desig de practicar el bandolerisme i el pillatge, d'aquí el mot de servils o de facciosos. En tot cas, segons la historiografia liberal, les bases reialistes actuaren enganyades o forçades i sense objectius propis.

Aquesta línia historiogràfica ha estat represa per la historiografia de caire republicà del tombant de segle, com la del vilafranquí Pere Mas i Parera⁵⁷; per la historiografia de caire liberal conservador com la de Raymon Carr⁵⁸; i per la de caire progressista dels anys del franquisme, aspecte reflectit a les obres de Gerald Brenan⁵⁹, Manuel Tuñon de Lara⁶⁰ o de Pierre Vilar⁶¹, que

⁵⁷ Vilafranca del Penedès, Barcelona, 1932. Hi ha una edició posterior feta a Vilafranca l'any 1982. Vegeu, com exemple, les pàg.74-82. En aquesta línia el manual escolar dels temps de la II República: Història general de Catalunya, Barcelona, s/d., pàg.436-447.

⁵⁸ Raymon CARR: España 1808-1939, Barcelona, 1969, pàg.144 pel reialisme i 187-197 pel carlisme.

⁵⁹ El laberinto español, Barcelona, 1984 (1943), vegeu especialment les pàg.217-229.

⁶⁰ La España del siglo XIX, Barcelona, 1975 (1961), vol.1, pàg.108-109.

⁶¹ "La fi dels elements feudals i senyorials a Catalunya als segles XVIII i XIX" dins L'Avenç, núm.1 (1977), pàg. 74 i 79; Història de España, 1980 (1947), pàg.81 o, més recentment, a la "Introducció" a MALUQUER DE MOTES, Joan: Prehistòria i història antiga fins el segle III, Barcelona, 1987, pàg.35. Vegeu en el mateix sentit BLINKHORN: Carlismo..., pàg.10.

acostumen a titllar el carlisme de moviment reaccionari i pro-feudal, capitalitzat pel clero i la noblesa més rànica.

En resum, per l'escola tradicionalista (ultra, reformadora o renovadora), la raó de que sectors del poble donessin suport a la revolta reialista seria la defensa del rei, la religió i l'Antic Règim, mentre que per als liberals la raó d'aquest suport seria la incultura de les masses i la seva manipulació per part del clergat i sectors de l'aristocràcia. En cap dels dos casos, les bases socials del reialisme i del carlisme no tindrien cap interès propi a defensar, cap reivindicació pròpia a fer. Aquestes dues línies, anomenem-les tradicionals, de la historiografia sobre el reialisme i el primer carlisme són les "culpables" de la visió estreta que sobre aquests moviments té la majoria de la població del nostre país: la visió d'un moviment conservador i retrògrada o bé la del seu contrari, un moviment del poble en defensa de les seves tradicions. En cap de les dues es distingeixen els diferents moments històrics de llur concreció pràctica ni la seva heterogeneïtat social.

2.3 El canvi historiogràfic

La veritable renovació historiogràfica pel que fa a l'estudi del reialisme i del primer carlisme s'inicià a partir de les hipòtesis formulades per Josep Fontana a mitjans de la dècada dels seixanta⁶². Hipòtesis desenvolupades i ampliades per Jaume Torras⁶³, sobretot a

⁶² Els historiadors consultats afirmen que, malgrat no treballés específicament el tema, les hipòtesis alternatives per l'estudi del carlisme les presentà Josep Fontana, vegeu Joaquín MARCO: "El carlismo en la literatura de la época" dins "Las guerras carlistas", Destino, num.1.499 (1966), pàg.94-95, que cita expressament: "certeramente señala el historiador antes aludido [Fontana], en una comunicación inédita hasta la fecha, que en los orígenes del carlismo hay que ver agudamente expresada una contraposición entre dos mundos que coexisten en el espacio y en el tiempo, entre una sociedad burguesa que está transformándose rápidamente bajo el impacto de la revolución industrial y un viejo mundo agrario, que ha quedado desfasado y atrasado, y siente la revolución burguesa como enemiga". Caldria citar, també, com a pioner d'una visió àmplia del carlisme i sovint oblidat, el conjunt de treballs aplegats a "Las guerras carlistas" dins Destino, núm.1499 (1966), on es recullen treballs, d'interès i perspectiva diferent, de Néstor Lujan, Ernest Lluch, Josep M. Camps i Arboix, Joaquín Marco, Joan Reglà, Carlos Seco Serrano i altres, dels quals destaquem per parlar del

"¿Contrarrevolución campesina?"⁶⁴, on formulava noves hipòtesis sobre el reialisme en el qual confluïrien la resposta antiliberal de les masses camperoles i l'acció contrarevolucionària dels dirigents absolutistes. Potser sigui aquest treball històric el que més hagi influït en els historiadors del reialisme i del primer carlisme des de la dècada dels setanta fins avui. Per Jaume Torras aquesta resposta antiliberal, fruit de l'entitat pròpia del camperolat, no podia analitzar-se com una simple alienació darrera la classe feudal, sinó que calia entendre-la "com a testimoni de la seva oposició a la modalitat concreta que revestia la liquidació de l'Antic Règim i, en particular, la inserció de l'agricultura en la formació social resultant d'aquest procés". El mateix historiador defensava que l'anàlisi d'aquests moviments havia de tenir "en compte com la van viure [la crisi de l'Antic Règim], la van interpretar i van mirar de resoldre les classes subalternes, excloses de qualsevol protagonisme -com és el cas de la pagesia i alguns sectors populars urbans", i per fer-ho calia conèixer, a més de les condicions materials, els "processos ideològics per mitjà dels quals les diferents classes interpretaven aquestes condicions i orientaven el seu comportament"⁶⁵.

Josep Fontana⁶⁶, per la seva banda, ha plantejat que "convé distingir entre el partit carlí -el nucli de cortesans, militars, eclesiàstics i altra genteta que s'organitzaren per a lluitar per un canvi polític a Espanya- i, per altra banda, les masses camperoles que els seguiren en la lluita contra un enemic comú". Per Fontana aquesta coincidència seria possible per la conjuntura de crisi agrícola

reialisme el de Juan CORTES: "Desde la Restauración fernandina a la guerra de los Malcontentos", pàg.28-33. Josep FONTANA concretà les seves propostes a: "Crisi camperola i revolta carlina", dins Recerques núm.10 (1980), pàg.7-16, que reprenquè a la seva obra de síntesi La fi..., pàg.215-229 i 269-278.

⁶³ La Guerra de los Agraviados, Barcelona, 1967; Los alzamientos realistas en Cataluña, tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1971, parcialment publicada a Liberalismo y rebeldía campesina, Barcelona, 1976; "Peasant counter-revolution?", dins The Journal of Pesant Studis, vol.5, núm.1 (1977) i "Societat rural i moviments absolutistes. Notes sobre la guerra dels Malcontents (1827)" dins Recerques, núm.1 (1970), pàg.123-130.

⁶⁴ Jaume TORRAS: "Contrarrevolució camperola" dins Liberalismo..., pàg.7-31.

⁶⁵ TORRAS: "Contrarevolució...", pàg.83, 85 i 105, per les cites.

⁶⁶ FONTANA: "Crisi camperola...", pàg.8.

de començaments de segle i l'augment de les contribucions en metàl·lic que perjudicaria a uns sectors de la pagesia, d'aquesta manera, afirmarà, "l'arrelament del carlisme s'ha donat especialment allà on hi havia hagut un cert grau d'adaptació a unes primeres formes de comercialització, que ha estat destruïda pels canvis que han tingut lloc en el primer terç del segle XIX [...]. Veurem, per exemple, que el carlisme no acostuma a donar-se a les zones camperoles més pobres, sinó a les empobrides, que és tota una altra cosa"⁶⁷.

En resum, la proposta analítica de Fontana i Torras, tenia en comú el fet d'interpretar el realisme i el primer carlisme com la confluència de diferents oposicions a la instauració del liberalisme a Espanya (l'enemic comú dels defensors de l'Antic Règim i d'alguns sectors del camperolat). Però presentava també diferències, així, mentre Fontana feia incidència, sobretot, en les causes econòmiques (la conjuntura de crisi agrícola i en l'empobriment de determinades zones del principat); Torras feia més incidència en els aspectes ideològics i culturals, en una cultura comuna que facilitava aquesta entesa entre diferents sectors de la població. Aquesta proposta, més decantada cap a l'orientació Fontana o cap a l'orientació Torras, ha tingut molts seguidors a Catalunya, tant entre síntesis històriques generals⁶⁸, temàtiques⁶⁹ i locals⁷⁰, com en estudis del

⁶⁷ FONTANA: "Crisi camperola...", pàg.8 per la primera cita i pàg.15 per la segona. La relació entre la realitat econòmic-social i el carlisme ha estat plantejada també per FERNANDEZ de PINEDO: Crecimiento económico..., especialment les pàg.456-482 i FERNANDEZ ALBADALEJO: La crisis..., especialment les pàg.352-380. Aquest historiador, malgrat centrar el seu estudi bàsicament en els aspectes socio-econòmics, manifestava a la introducció del seu treball que aquest era "un intento por descubrir las razones de localización del fenómeno carlista" (pàg.9) que han centrat els seus estudis al País Basc i, sobretot, en els antecedents del carlisme, és a dir ha intentat esbrinar les causes del perquè es produeix el carlisme més que analitzar-lo. Dins d'aquesta línia cal encabir els treballs de Vicente FERNÁNDEZ BENÍTEZ: Carlismo i rebeldía campesina, Madrid, 1988 i els primers treballs de Ramón del RÍO ALDAZ: Orígenes de la guerra carlista en Navarra, Pamplona, 1987.

⁶⁸ Gaspar FELIU: "La caiguda de l'Antic Règim. El regnat de Ferran VII", dins Del segle XVII fins els nostres dies, pàg.7-78, vol.X de Jaume SOBRAQUES (dir) Història de Catalunya (continuació de la Història Nacional de Catalunya d'Antoni ROVIRA i VIRGILI), Bilbao, 1981 i Núria SALES: "La crisi de l'Antic Règim a Catalunya" dins Albert BALCELLS i altres: Història dels Països Catalans, vol.II, Barcelona, 1981.

⁶⁹ FELIU: La clerecia..., especialment les pàg.151-166, que ens forneix d'un

reialisme i del carlisme⁷¹.

En la mateixa línia historiogràfica caldria situar les aportacions metodològiques de Manuel Ardit⁷², que afegia altres elements a considerar a l'hora d'analitzar el reialisme: la vella

bon grapat de notícies sobre els aixecaments reialistes a Catalunya i, sobretot, de l'important paper jugat per determinats sectors del clero, ja fos des del púlpit o des de la guerrilla; CAPDEVILA: La Milícia...; Robert VALLVERDÚ: El suport de la Milícia Nacional a la revolució burgesa a Reus (1793-1876), Reus, 1989, especialment les pàg.81-180 i Jordi FIGUEROLA: Església i societat a principis del segle XIX, Vic, 1986, pàg.99-130.

⁷⁰ Pere ANGUERA: Comportament..., especialment les pàg.45-68; amb Francesc CORTIELLA: Història d'Alforja, Alforja, 1986, pàg.181-183 i 237-248; "Introducció" a Lliure poble de Porrera, Porrera, 1989 i "Economia i societat en un poble del comtat de Prades a la crisi de l'Antic Règim: l'Aixelar 1815-1824" dins Quaderns d'Història Contemporània, núm.9 (1991), pàg.91-109; Josep CLARA: "Sobre la Girona constitucional (1820-1823)" dins Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, vol.XXVII (1984), pàg.357-390 (especialment pàg.372-377); Miquel GUTIERREZ POCH: "El Trienni constitucional a la comarca de l'Ancòia (1820-1823)" dins Miscel·lània Aqualitànsia, núm.4 (1986), pàg.153-180 (especialment les pàg.165-171 on assenyala com a causa de l'aixecament reialista que els camperols "es van trobar agredits en una doble vessant: econòmica e ideològica per les diferents mesures adaptades pels governs constitucionals. Aquests elements van dur a una situació de descontent entre el camperolat que va fer que en un primer moment es va negar a pagar certes contribucions, desembocant de forma final en un aixecament armat en contra del règim constitucional" (pàg.164).

⁷¹ ARNABAT: Els aixecaments...; DDAA: "El carlisme: tradició o revolució? Les guerres carlines a la setena regió" dins Dovella, núm.32 (Manresa, 1989); Ferran GALLEGÓ: "Los cuerpos de voluntarios realistas. Un aspecto de la crisis del Antiguo Régimen en España" dins DDAA: El Jacobinisme. Reacció i revolució a Catalunya i a Espanya. 1789-1837, pàg.97-110; Carles GELABERTO: Revolució..., especialment pàg.39-60 (un resum, amb el mateix títol, a La revolució francesa i el procés revolucionari a Catalunya i al País Valencià, Girona, 1990, pàg.85-98); Xavier HUGUET: "Moviments facciosos al Camp de Tarragona, durant el Trienni Constitucional: el cas de Riudecanyes" a Panell, núm.2 (Reus, 1985), pàg.73-78; Salvador PALAU RAFECAS: "Espurnes de l'aixecament reialista (1822-1823) a Santa Coloma de Queralt", dins La Segarra, núm.71 (Santa Coloma, 1985), pàg.16-17; Enric PUIG: "Notes sobre la guerra reialista, 1821-1823" dins Fulls del Museu Arxiu Santa Maria, núm.31 (Mataró, 1988), pàg.24-28; Mercè RENOM: "Introducció", dins Guerrillers al Baix Llobregat, especialment les pàg.29-51; Daniel RUBIO: "La guerra de los agraviados (malcontents). 1827" dins Congres Internacional d'Història dels Pirineus, Cervera, 1988, pàg.341-359, "Apropament al Trienni liberal a Cervera (1820-1823). Partides reialistes i milicians" dins Miscel·lània Cerverina, VI (1988), pàg.265-274; "Apropament a la base social dels conflictes pre-carlins al Corregiment de Cervera" dins El carlisme i la seva base social, pàg.103-116 i "Els cossos de Voluntaris Reialistes (corregiment de Cervera): estructura social i conflicte" dins El carlisme com a conflicte, pàg.57-70; Gemma TRIBO: "Els malcontents a Molins de Rei: una reflexió sobre la insurrecció de 1827" dins DDAA: Guerrillers..., pàg.539-570.

⁷² Manuel ARDIT: Revolución liberal y revuelta campesina. Un ensayo sobre la desintegración del régimen feudal en el País Valenciano (1793-1840), Barcelona, 1977 (sobretot, pàg.272-298); "Les partides reialistes del Maestrat durant el Trienni Liberal (1822-1823)", pàg.222-243 dins Primer Congreso de Història del País Valenciano, IV, València, 1974; "Per la religió, el rei i la pàtria", dins Recerques, núm.5 (1975), pàg.139-160 i "Bandolerisme i delinqüència a les acaballes de l'Antic Règim (País Valencià, 1759-1843)", dins Recerques, núm.3 (1973), pàg.137-152. També, MORAL RUIZ, havia plantejat la heterogeneïtat del reialisme a Hacienda..., pàg.145-151, però serà a "Carlismo y rebelión rural en

conflictivitat familiar a l'interior dels pobles, el bandolerisme residual però existent, la geografia de les zones d'actuació, la complicitat de les autoritats locals, el caire discontinu de l'enrolament, la dinàmica de la guerra civil, l'actuació del clergat i la debilitat de l'exèrcit. També caldria tenir presents les aportacions de Julio Aróstegui⁷³ que formulà un model més teòric, on ens proposava de valorar la relació dialèctica entre reialisme-carlisme i liberalisme: "l'aparició del carlisme coincideix amb el complex grup de fenòmens que donaran lloc a la implantació d'un nou sistema econòmic i, encara més significativament, amb els primers intents de remoció dels obstacles que s'hi oposaven. Només en aquest context es pot intentar la seva explicació"⁷⁴.

D'aquesta línia historiogràfica han sorgit algunes propostes per tal d'interpretar el reialisme i el primer carlisme com una revolta popular camperola. Aquesta és la tesi que defensa Miquel Izard⁷⁵ qui referint-se al carlisme esbotza: "pràcticament tothom s'ha empassat que [...]

España (1833-1840): algunas notas aclaratorias e hipótesis de trabajo" dins Agricultura y Sociedad, núm.11 (1979), pàg.207-251, on plantejarà les seves hipòtesis sobre el reialisme i el carlisme, també a "Sociedades secretas apostólicas y partidas realistas en el Trienio constitucional" dins DDAA: Sociedad, política y cultura en la España de los siglos XIX-XX, Madrid, 1973, pàg.21-31 i "Sociedades secretas ultrarrealistas de España y Portugal (1821-1823)" dins Sistema, núm.8 (1974), pàg.31-56.

⁷³ Julio ARÓSTEGUI: "El carlismo en la dinámica de los movimientos liberales españoles. Formulación de un modelo", dins Actas de las I Jornadas de metodología aplicada a las ciencias históricas. IV Historia Contemporánea, Santiago, 1975, pàg.225-239 (hi ha una versió catalana dins CANAL i altres: El Carlisme..., pàg.51-77); "El problema del Manifiesto de los Realistas Puros (1826). Contribución al estudio de los grupos políticos en el reinado de Fernando VII", dins Estudios de Historia Contemporánea, vol.1 (1976), pàg.119-185; "El carlismo y los fueros..." i "El carlismo y la guerra civil" dins La Era Isabelina y el Sexenio Democrático (1834-1874), vol.XXXIV de la Historia de España dirigida per Ramón Menéndez Pidal, Madrid, 1981, pàg.70-139.

⁷⁴ ARÓSTEGUI: "El carlisme...", pàg.56, que més endavant afegeix que "l'estreta dialèctica entre la progressió liberal i la resposta carlista és una relació directament comprovable". També Enric SEBASTIÀ: "Crisis de los factores mediatizantes del Régimen Feudal. Feudalismo y guerra campesina en la Valencia de 1835", dins José L. GARCIA DELGADO (ed.): La cuestión agraria en la España contemporánea, Madrid, 1976, pàg.395-413 (pàg.403-413) i Anna M. GARCIA ROVIRA: "Guerra carlina i revolució liberal. Unes reflexions", dins FRADERA i altres: Carlisme..., pàg.245-257, destacaven aquesta relació dialèctica entre carlisme i liberalisme (revolució i contrarevolució). Manuel PEREZ LEDESMA sembla seguir també aquesta línia, vegeu: "Sociedad y conflicto social" dins Economía. Sociedad, vol.I de Miguel ARTOLA: Enciclopedia de Historia de España, Madrid, 1988, pàg.619-715 (pàg. 693 pel carlisme).

⁷⁵ "Rifes i enganyifes sobre la revolució burgesa", dins L'Avenç, núm.104 (1987), pàg.24-26, pàg.26 per la cita. A més, vegeu "El rechazo a la

l'aclaparant revolta del segle XIX no va ésser altra cosa que un esclat reaccionari dels partidaris de Carles de Borbó. Cada vegada que va haver-hi una rebel·lió camperola, a la majoria dels catalans, varen declarar-los la guerra, no l'enemic inventat per la història oficial, no el rei nostre senyor, sinó els que volien imposar un projecte injust i alienant, destructor de la terra, que suposava una inversió moral".

La complexitat de raons a l'hora d'explicar la incorporació de sectors del camperolat a les files reialistes i carlines, ha estat assumida en els estudis que s'han realitzat a la dècada dels vuitanta. D'entre aquests estudis cal destacar, pel que fa al reialisme, els de Ramón del Río Aldaz sobre Navarra⁷⁶, on assenyala que els reialistes van canalitzar la protesta camperola que tenia un origen autònom: "en el Trienio convivieron en Navarra -y se utilizaron mutuamente- una rebelión realista y una revuelta campesina, que se movió dentro de las coordenadas de la protesta típica del Antiguo Régimen"⁷⁷. També els de Vicente Fernandez sobre Cantàbria⁷⁸, que proposa de

modernización capitalista. Cataluña y Euzkadi, similitudes y discrepancias" dins Manuel GONZALEZ PORTILLA i Borja de RIQUER (eds.): Industrialización y Nacionalismo, pàg.375-383 i "Recuperar la memoria o perpetrar el pasado. Revolución burguesa e insurgencia popular", dins Santiago CASTILLO (coord.): La Historia Social en España. Actualidad y perspectivas, Madrid, 1991, pàg.471-493.

⁷⁶ "Liberales, absolutistas moderados y ultras en la crisis dels Antiguo Régimen en Navarra" dins M.GONZALEZ PORTILLA; J.MALUQUER DE MOTES i B. de RIQUER (eds): Industrialización y nacionalismo. Análisis comparativos, Barcelona, 1985, pàg.329-338; Orígenes...; "Revolucionarios y contrarrevolucionarios en la Navarra del Trienio Liberal", dins Trienio. Ilustración y Liberalismo, núm. 11 (1988), pàg.151-207; "Luchas campesinas y rebeliones antiliberales en la Navarra de la crisis final del Antiguo Régimen", dins Revoltes populars contra el poder de l'estat, Barcelona, 1992, pàg.64-74; "Rebel·lió reialista i revoltes camperoles a la Navarra del Trienni Liberal" dins FRADERA, J.M.; GARRABOU, R. i MILLAN, J.: Carlisme i moviments absolutistes, Vic, 1990, pàg.187-205 i "Camperols foralistas...". El seu darrer treball marca un canvi important en la seva interpretació del reialisme i del carlisme que analitzarem més endavant: "Revolución burguesa, contrarrevolución y mundo rural (1820-1839)" dins Congreso Antiguo Régimen y Revolución Liberal. Homenaje al profesor Miguel Artola, Madrid, 1994 (en premsa) i "El carlisme, revolta popular o contrarevolució" [en premsa, 1995]. Ramon del RÍO i Joseba de la TORRES: "Actitudes del campesinado y revolución burguesa en España: una nueva propuesta de análisis" dins Santiago CASTILLO: La historia social en España, Madrid, 1991, pàg.345-358. Vegeu, també, de Joseba DE LA TORRE, a més: "Clases campesinas, crisi del Antiguo Régimen y revolución burguesa en Navarra" dins Estudios Históricos, II (San Sebastian, 1992), pàg.189-207 i Lucha antifeudal y conflictos de clases en Navarra, 1808-1820, Bilbao, 1992.

⁷⁷ RIO ALDAZ: Orígenes..., pàg.437 i "Rebelión realista...", pàg.198.

reassumir el concepte de "faccions" per abastar l'heterogeneïtat dels "grupos sociales que, desde ópticas muy distintas, sintieron lesionados sus particulares intereses materiales o sus situaciones de privilegio social [...], [ja que] el movimiento contrarrevolucionario integró movimientos superpuestos de protesta bajo la apariencia de ser una reivindicación del Antiguo Régimen"⁷⁹. Pedro Rújula en la seva recerca sobre el carlisme aragonès s'ha afegit a aquesta línia historiogràfica⁸⁰ i els seus estudis permeten aproximar-nos als aspectes socials del carlisme, com la participació popular i les xarxes socials (familiars, veïnals, etc) utilitzades pels carlins per estendre el seu moviment. Alhora que, segons aquest historiador, el carlisme proporcionava canals d'expressió a la revolta camperola.

A Catalunya, dins d'aquesta línia de recerca, cal situar els treballs de Pere Anguera⁸¹ per qui el primer carlisme català estaria caracteritzat per tenir una important presència a les zones

⁷⁹ Carlismo y rebeldía campesina. Un estudio sobre la conflictividad social en Cantabria durante la crisis final del Antiguo Régimen, Madrid, 1988; "Campesinos y revolución liberal en Cantabria (1820-1840)" dins Trienio. Ilustración y Liberalismo, núm.8 (1986), pàg.127-156 i "Moviments populars: pagesia i carlisme a les regions del Cantàbric (Astúries i Cantàbria)" dins FRADERA i altres: Carlisme..., pàg.227-244. De Cantàbria podriem assenyalar també Miguel A. SANCHEZ GOMEZ: El primer carlismo montañés, Santander, 1985.

⁷⁹ FERNANDEZ BENITEZ: Carlisme..., pàg.1-2 per les cites. Aquesta idea està més explicada a les conclusions finals, pàg.160-164. A la pàg.162, assenyala que tant el reialisme com el carlisme foren el resultat de conflictes molt més profunds de la societat càntabra i encabien una "rebel·lia camperola" de tipus primitiu: "el movimiento faccioso no rebasó los límites de una rebeldía campesina, no reflejando otra cosa que las tensiones internas de la sociedad de Cantabria".

⁸⁰ Pedro RÚJULA: Rebeldía campesina y primer carlismo. Los orígenes del carlismo en Aragón, tesi de llicenciatura, Universitat de Saragossa, 1990; "Zaragoza, 27 de febrero de 1834: el fracaso de una insurrección que cierra el ciclo de los levantamientos urbanos carlistas", dins Rolde, núm.1 (1993), pàg.4-18; "Levantamientos urbanos y contrarrevolución" comunicació presentada al II Congreso de Historia Contemporánea, Barcelona, 1994 (text mecanografiat cedit per l'autor) i "Aragón en la historiografía sobre la guerra civil (1833-1840)", dins Studium, núm.5 (1993), pàg.99-116. Estudis molt útils perquè permeten comparar els seus anàlisis amb els que ha realitzat Bullón de Mendoza. Vegeu, també, Renato BARAHONA: Vizcaya on the Eve of Carlism. Politics and Society, 1800-1833, Reno, 1989, pàg.43-70, pel reialisme i Michael KASPER: "La guerrilla en Gipuzkoa (1808-1835)" dins Estudios Históricos, vol.II (Ormaeztegi, 1992), pàg.25-141 (especialment pàg.94-105, pel reialisme) i "Los guerrilleros de la Francesada durante el Trienio Constitucional", dins Trienio, núm.23 (1994), pàg.61-102.

⁸¹ "Aproximació al primer carlisme al Camp de Tarragona, la Conca de Barberà i el Priorat" dins Recerques, núm.23 (1990), pàg.37-52; "Notes per a la

empobrides (agrícoles i manufactureres) i una base formada per "joves pagesos i teixidors, solters i en edats de quintes, sota la direcció de gent del seu braç o d'hisendats residents als pobles, de militars de baixa graduació, moltes vegades fora de servei, i/o atïats per eclesiàstics"⁸². Pel que fa a les raons, veritable eix de qualsevol investigació seriosa sobre el reialisme i el carlisme, Anguera n'adueix varies, seguint la línia que analitza aquests fenòmens com a complexos i heterogenis: "la manipulació ideològica pels sectors privilegiats de l'antic règim (clergat i hisendats locals), la protecció i l'encobriment per les autoritats municipals [...], el refús a la servitud militar de les quintes, l'actuació de l'exèrcit liberal [...], la vesània d'algunes autoritats liberals [...]. Tot plegat, sense oblidar la major seguretat de paga dels escamots carlins, les possibilitats de saqueig i el fet d'actuar sempre vora del país propi facilitaven l'enrolament a les partides"⁸³.

quantificació del carlisme actiu a la Catalunya meridional durant la guerra dels Set Anys", dins Miscel·lània en homenatge al P. Agustí Altisent, Tarragona, 1991, pàg.449-460; "El primer carlisme a Catalunya", dins L'Avenç, núm. (1991), pàg.24-27; "Sobre els components socials del primer carlisme a la Catalunya meridional" dins El carlisme i la seva base social, pàg.53-80; "Components i algunes motivacions del primer carlisme català" dins Revoltes populars contra el poder de l'Estat, Barcelona, 1992, pàg.75-93; "La subversió carlina: entre la guerra i el banditatge. Notes per a una discussió", dins El carlisme com a conflicte, pàg.72-95; "Els malcontents del corregiment de Tarragona", dins Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet, Barcelona, 1991, pàg.145-174 i Els malcontents al corregiment de Tarragona, Barcelona, 1993. Però Anguera no sols s'ha limitat a analitzar el primer carlisme, sinó que ha editat nombrosos escrits dels protagonistes d'aquest conflicte, cosa que ens permet d'apropar-nos amb més claredat a un dels aspectes més obscurs del carlisme: els sentiments, les idees i els comportaments de la seva base social, vegeu com exemple, Diversió de realistes i desengany de lliberals. Un poema carlí de la Selva del Camp (a cura de Pere ANGUERA i de Magí SUNYER), Barcelona, 1991; Francesc TORNÉ i DOMINGO (pròleg de Pere ANGUERA): Los veinte años de inscripción. Una visió carlina de les primeres turbulències de la primera meitat del segle XIX. Reus 1800-1853, Reus, 1990. Caldria fer esment del treball de síntesi que fan Josep M. FRADERA i Ramon GARRABOU: "Presentació" dins FRADERA i Altres: Carlisme..., pàg.9-26, que ens sembla bon un intent de síntesi de l'estat de la qüestió dels estudis sobre el reialisme i el primer carlisme existents fins aquell moment (1988) i la seva contextualització en el marc europeu i de la crisi de començaments del XIX a Espanya. L'estudi de Garrabou i Fradera intenta integrar les diferents aportacions historiogràfiques per interpretar el reialisme i el carlisme, però sense afegir-hi nous elements.

⁸² ANGUERA: "Components...", pàg.93.

⁸³ ANGUERA: "El primer...", pàg.26. Explicació de les raons més ampliada a "Components...", pàg.88-93.

En la mateixa línia de recerca cal afegir el treball de Manuel Lladonosa⁸⁴ que s'esmerça a relacionar tots els aspectes que incideixen en la confrontació civil de la primera guerra carlina, des del desenvolupament o la crisi econòmica, passant per la crisi i diferenciació social de la comunitat rural, i acabant pels comportaments dels diferents col·lectius socials des de la guerra del francès. Lladonosa, assenyala, també, la confluència de col·lectius socials diversos en el carlisme que es deuria a la confluència de "diversos tipus de resistències negatives al nou ordre liberal, a la <<revolució burgesa>>, als efectes de la diferenciació social de la comunitat i de la proletarització, a la crisi social i econòmica, a la nova centralització provincial i uniformització administrativa i al qüestionament d'un conjunt de valors, creences i idees que suposaven el nou món naixent"⁸⁵.

Front a aquesta línia de recerca cal fer esment d'una interpretació que darrerament s'obre pas dins la historiografia del reialisme i del primer carlisme i que té molt a veure amb les noves interpretacions de la revolució burgesa a Espanya que hauria estat molt més radical del que s'ha anat dient fins avui⁸⁶. Segons aquesta línia historiogràfica, el reialisme i el primer carlisme no serien més que moviments purament contrarevolucionaris favorables a la reinstauració de l'Antic Règim i, la incorporació de sectors populars a les seves files seria minoritària i, quasi sempre mercenària o forçada. En aquest plantejament caldria inserir els treballs de José Ramón Barreiro⁸⁷

⁸⁴ "El carlisme a la zona liberal (Lleida)", dins ANGUERA: El carlisme..., pàg.53-80, "Carlisme i liberalisme a Lleida. Aproximació a un conflicte en una societat en transició" dins Carlins i integristes..., pàg.51-80, i Carlins i liberals a Lleida (1833-1840), Lleida, 1993. Sobre el carlisme a Lleida mereix destacar-se el breu, però interessant, estudi de Jaume GIRIBET SOLANS: "La composició social de l'exèrcit carlí a la província de Lleida. 1837" dins DDAA: El món rural català i la revolució liberal, Cervera, 1991, pàg.229-236.

⁸⁵ LLADONOSA: Carlins..., pàg.317 per totes les cites textuales.

⁸⁶ Destaquem especialment RUIZ TORRES: "Crisis señorial...", pàg.89-128 i "Algunos aspectos...", pàg.9-39; Jesús MILLAN: "Los rentistas valencianos entre el reformismo ilustrado y la revolución liberal", dins DDAA: La Ilustración española, Alacant, 1986, pàg.497-520. Vegeu també María Cruz ROMEO: Entre el orden..., i "Liberalismo...".

⁸⁷ Liberales y absolutistas en Galicia (1808-1833), Vigo, 1982. D'aquest

per qui "el pueblo gallego se mantuvo al margen de esta contienda [guerra civil del Trienni], en una actitud pasiva" i, el reialisme, malgrat que tenia oficials, diners i armament, "careció de soldados, es decir no tuvo apoyo popular [...] [ja que] el campesino no se deja impresionar por las razones, argumentaciones y consejos del clero"⁸⁸.

L'historiador que ha fet més incidència en aquesta línia interpretativa ha estat Ramón del Río en els seus darrers treballs, on defensa la tesi de que no hi va haver un aixecament generalitzat dels navarresos en defensa de l'altar, el tron i els furs, sinó una revolta minoritària "organizada casi totalmente por el clero -al igual que en el resto de la Monarquía-"⁸⁹. Segons aquest historiador "las cifras de la incorporación a la rebelión carlista reflejan que la participación campesina no es masiva, por lo que no se puede hablar de protesta campesina contra la revolución <<moderada>>"⁹⁰. Ramón del Río i Joseba de la Torre han plantejat noves propostes per a interpretar el paper del camperolat durant la crisi de l'Antic règim a Espanya, ja que, segons ells, cal qüestionar-se la imatge tradicional del camperolat, caracteritzat per no tenir iniciativa pròpia, i

mateix historiador però centrat a la primera guerra carlina: El carlismo gallego, Santiago de Compostela, 1976. Per aquest historiador el poc suport popular al reialisme estaria determinat per les característiques socio-econòmiques de Galícia; per un costat el fur permetia al camperolat realitzar el seu principal objectiu de mantenir l'estabilitat a la terra i una renda fixa, mentre que l'agricultura d'autoconsum, que era majoritària, l'allunyava de la incidència de la crisi dels preus de començaments de segle. Sobre el carlisme a Galícia disposem també dels treballs de Maria Francisca CASTROVIEJO: Aproximación sociológica al carlismo gallego, Madrid, 1977 i de MR Rosa SAURIN DE LA IGLESIA: "Algunos datos para el estudio del carlismo gallego (1833-1839)" dins Hispania, núm.135 (1977), pàg.139-202 i l'esquema de Ramón VILLARES: "Conflictividad social y crisis del Antiguo Régimen en Galicia" presentat al I Seminari Internacional d'Història de Girona, 1988 (text fotocopiats).

⁸⁸ BARREIRO: Liberales..., pàg.87, 88 i 95, per les cites.

⁸⁹ RIO ALDAZ: "Rebelión realista...", pàg.188-189.

⁹⁰ RIO ALDAZ: "Revolución burguesa...", pàg.17 (text mecanografiat cedit per l'autor) i "El carlisme...". En aquesta línia caldria situar José Ramón URQUIJO: "Represión y disidencia durante la Primera guerra carlista. La política carlista" dins Hispania, núm.159 (1985), pàg.131-186 i "Historiografía..."; Rosa María LAZARÓ: La otra cara del carlismo vasconavarro, Saragossa, 1991; Pio MONTOYA: La intervención del clero vasco en las contiendas civiles (1820-1823), San Sebastián, 1971 i Juan PAN-MONTOJO: Carlistas y liberales en Navarra (1833-1839), Pamplona, 1990. Un exemple comarcal a MARTÍNEZ: Revolución...

defensen que el camperolat espanyol tingué una participació autònoma i més important del que s'ha dit fins ara en l'esfondrament de l'Antic règim. Per Joseba de la Torre, la unitat pagesa antifeudal es trencà al defraudar la revolució burgesa les expectatives dels sectors més pobres de la pagesia, "esos eran los que más habian perdido con la crisis y cualquier opción a su deteriorada condición valdría - incluida la de engrosar las filas contrarrevolucionarias en el Trienio porque sería una cobertura adecuada a las actividades mercenarias, la soldada fija y el botín posible."⁹¹

Aquí caldria inserir, també, la recerca de Manuel Santirso⁹² que ha plantejat l'anàlisi del primer carlisme des de la perspectiva d'una guerra civil, on els interessos materials i militars predominarien sobre els socials i els ideològics. Aquest historiador insereix el carlisme en el moviment purament contrarevolucionari de la primera meitat del XIX a l'Europa de la Restauració i no accepta cap comparança amb un moviment social, ja que la composició social de les partides reflectiria la composició social de la societat catalana i no hi hauria cap col·lectiu sobrerrepresentat, excepte els joves que ingressarien a les files carlines per promoció social i desig d'independitzar-se de la llar familiar⁹³. Per Santirso, el carlisme seria el resultat de la conjura dels sectors reaccionaris de la societat espanyola afectats per la revolució liberal⁹⁴ i la seva importància a Catalunya vindria determinada, més per raons geoestratègiques (país fronterer i ajuda navarresa), que socials (doncs la geografia del carlisme evolucionaria al mateix ritme que la de la guerra), doncs el reclutament forçós, la paga i el bandolerisme serien les principals raons de l'enrolament carlí.

⁹¹ DE LA TORRE: "Clases campesinas...", pàg.204.

⁹² Manuel SANTIRSO: La primera guerra carlista en Cataluña: guía de estudio, treball de recerca presentat a l'UAB, 1990 i, sobretot, la seva tesi doctoral inèdita, Revolución liberal i guerra civil en Cataluña (1833-1840), Universitat Autònoma de Barcelona, 1994. També "El primer carlisme a Catalunya: del regne a l'exili", dins L'Avenç (en premsa), exemplar mecanografiat cedit per l'autor.

⁹³ SANTIRSO: "El primer carlisme...".

⁹⁴ SANTIRSO: Revolución liberal...

Una altra línia de recerca és la que proposa Jesús Millán⁹⁵ que accentua el caire subaltern de la participació popular (aspecte que el lligaria a la proposta anterior) i de llarga durada: "el carlisme tingué, a determinades zones una capacitat de mobilització prou duradora, que va molt més enllà de les circumstàncies del seu naixement i del signe de la conjuntura del primer terç del segle XIX"⁹⁶ (aspecte que el separaria de l'anterior). La crítica de Millán s'estén al model que ha dominat fins ara basat en les aportacions de Torras i Fontana, tot enfatitzant el paper de les elits benestants en l'antiliberalisme i plantejant que el carlisme seria una protesta de les classes subalternes però orientada i dirigida per les classes dominants locals que acabaria convertint-se en una opció reaccionària del capitalisme. A partir d'aquí planteja la hipòtesi del antiliberalisme polític com a una ideologia burgesa fracassada que defensaria el sistema capitalista però amb més control social: "l'antiliberalisme polític no era necessàriament l'oposició al desenvolupament de la societat burgesa, sinó una versió distinta -socialment conservadora i políticament autoritària- d'un procés semblant"⁹⁷.

⁹⁵ "Endarreriment econòmic i crisi de la vella societat al sud del País Valencià" dins Recerques, núm.9 (1979), pàg.103-116; Rentistas y campesinos. Desarrollo agrario y tradicionalismo político en el sur del País Valenciano 1680-1840, Alacant, 1984 (sobretot pàg.395-451); "Antiliberalisme, protesta i subordinació popular al sud del País Valencià", dins Recerques, núm.16 (1984), pàg.95-117; "Resistència antiliberal a la revolució burgesa espanyola: insurrecció popular o moviment subaltern?", dins FRADERA i altres: Carlisme..., pàg.27-58, "Radicalismo, pasividad, contrarrevolución. Política y conflictividad en la sociedad agraria española", dins Idearium, vol.1 (1992), pàg.75-90. La síntesi de les seves investigacions sobre el carlisme a "Per una història social del carlisme. Una reflexió sobre els problemes de l'anàlisi històrica del moviment carlí", dins Carlins i integristes: Lleida segles XIX i XX, Lleida, 1993, pàg.13-50. Altres treballs més centrats en el carlisme: "Els militants carlins del País Valencià central. Una aproximació a la sociologia del carlisme durant la revolució burgesa", dins Recerques, núm.21 (1989), pàg.101-123.

⁹⁶ MILLAN: "Per una història...", pàg.21. El carlisme, segons aquest historiador i degut a les seves pròpies característiques, acabaria convertint-se en una reserva de mobilització popular contrarevolucionària davant l'amenaça de revolució.

⁹⁷ Ibidem, pàg.40. Semblen compartir aquesta opinió BLINKHORN: Carlismo ..., pàg.15; Ignasi TERRADAS: El Cavaller de Vidrà, Barcelona, 1987, pàg.318 i El món històric de les masies, Barcelona, 1984, pàg.256-259 i Joseba AGIRREAZKUENAGA: "La via armada como método de intervención política: Análisis del pronunciamiento carlista (1833)" dins AGIRREAZKUENAGA i URQUIJO: 150 años..., pàg.177-226 i junt a J.M.ORTIZ: "Algunes puntualitzacions sobre la insurrecció carlina al País Basc:

3. Una proposta per analitzar el reialisme a Catalunya

En d'altres treballs ja hem començat a esbrinar quina és la nostra proposta interpretativa per analitzar el reialisme a Catalunya durant el Trienni liberal⁹⁸ i ara es tracta de sistematitzar-la. Primer, unes qüestions prèvies que considerem que cal tenir en compte:

1. El marc estructural socio-econòmic en el que es desenvoluparà el reialisme: Catalunya i el corregiment de Vilafranca entre finals del XVIII i el primer terç del XIX. L'estructura de la propietat, les formes d'explotació i cessió de la terra, els nivells de comercialització, les activitats no-agrícoles, les classes socials i les diferenciacions a l'interior de les mateixes, són aspectes a considerar si volem entendre adequadament el reialisme. A més, caldrà inserir en aquest marc estructural, l'anàlisi de la conjuntura de les quatre primeres dècades del XIX a Catalunya i a Espanya: la crisi agrària⁹⁹.

l'actitud dels notables rurals", dins FRADERA i altres: El carlisme..., pàg.169-186.

⁹⁸ "Els moviments camperols contra l'ordre capitalista a principis del XIX" dins DDAA: Segones jornades de joves historiadors i historiadores, Barcelona, 1988; "Els aixecaments reialistes: reacció política o revolta camperola?. L'exemple del Penedès i l'Anoia (1820-1823)", dins DDAA: El Jacobinisme..., pàg.57-75; Els aixecaments...; "Campesinos contra la Constitución?: el realismo catalán, un ejemplo y un análisis global" dins Història Social, núm.16 (1993), pàg.33-49; "El reialisme durant el Trienni liberal a Catalunya. Un debat obert: contrarevolució, antirevolució o revolució?" dins L'Avenç, núm.172 (1993), pàg.22-29 i "La raó de la rebel·lió. Apunts per entendre els aixecaments reialistes durant el Trienni Liberal", dins SOLÉ SABATÉ: El carlisme..., pàg.15-56.

⁹⁹ Els treballs a considerar són, al nostre parer, per Catalunya, Pierre VILAR: Catalunya dins l'Espanya Moderna, 4 vol., Barcelona, 1986 (1962); Josep FONTANA: "La crisis agraria de comienzos del siglo XIX y sus repercusiones en España" dins Hacienda Pública Española, núm.55 (1978), pàg.177-190; Ramon GARRABOU i Josep PUJOL: "El canvi agrari a la Catalunya del segle XIX" dins Recerques, núm.19 (1987), pàg.35-83; Emili GIRALT: "Tradició i innovació a l'agricultura catalana" dins Història econòmica de la Catalunya contemporània, Barcelona, 1991, vol.2, pàg.81-170. Als que caldria afegir Josep FRADERA: Indústria i mercat, Barcelona, 1987 i Pere PASCUAL: Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX, Barcelona, 1990. Per Espanya, GARCIA SANZ: "La crisis...", pàg.7-99; Ramon GARRABOU i Jesús SANZ: "La agricultura española durante el siglo XIX: ginecología o cambio?" dins R.GARRABOU i J.SANZ (ed.): Historia agraria de la España contemporánea. 2 Expansión y crisis (1850-1900), Barcelona, 1985, pàg.7-191; Emiliano FERNANDEZ DE PINEDO: "Coyuntura y política económica" dins Centralismo, ilustración y agonía del Antiguo Régimen (1715-1833), Madrid, 1980, pàg.9-173.

2. L'estudi del realisme s'ha de realitzar paral·lelament i dialècticament amb l'anàlisi de la revolució burgesa a Espanya i més concretament de la dinàmica política del Trienni liberal. Caldrà clarificar la nostra concepció de la revolució burgesa, les seves característiques a Espanya i els sectors que en surten beneficiats o perjudicats. Caldrà investigar com va incidir en l'ús, l'accés i la propietat de la terra, en l'extracció dels excedents a la pagesia, en les formes de vida, en la utilització dels recursos econòmics i socials de la comunitat, etc¹⁰⁰.

3. El paper que la pagesia jugà en la revolució burgesa i dels moviments camperols en el procés de transformació de la societat¹⁰¹. En tot cas, aquest punt ens planteja altres interrogants previs, entre ells el de la definició de la pagesia i les característiques dels moviments camperols a les societats contemporànies, aspectes que només podem tractar de passada¹⁰². Pel que fa a la

¹⁰⁰ Vegeu, sobretot FONTANA: "La crisis..."; P.SAAVEDRA i R.VILLARES (ed.): Señores y campesinos en la Península Ibérica, 2 vol., Barcelona, 1991 i Ramon GARRABOU (ed.): Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea, Madrid, 1992.

¹⁰¹ Vegeu Luisa ACCATI: "Vive les roi sans taille et sans gabelle. Una discussione sulle rivolte contadine", dins Quaderni Storici, núm.21 (1972), pàg.1071-1103; Albert SOBOUL: Problemas campesinos de la revolución, Madrid, 1976 i "Rapport general" dins Les mouvements paysans dans le monde contemporain, vol.1, pàg.1-16, Nàpols, 1976; Eric J. HOBBSBAWM: "Los campesinos y la política, i H.ALAVI: "Las clases campesinas y las lealtades primordiales", tots dos dins Los campesinos y la política, Barcelona, 1976, pàg.6-45 i 47-125; Henry A. LANDSBERGER: "Disturbios campesinos: temas y variaciones" dins Rebelión campesina y cambio social, Barcelona, 1978, pàg.11-93; Richard K. HORNER: "Els moviments agraris i llurs condicions històriques" dins Estudis d'Història Agrària, núm.3 (1979), pàg.23-37; G.HUIZER: "Movimientos de campesinos y campesinas y su reacción ante la depauperación: ¿la dialéctica de la liberación?" dins Agricultura y Sociedad, núm.23 (1982), pàg.8-80; Pedro RUIZ TORRES: "Señorio, propiedad agraria y burguesía en la revolución liberal española" dins O liberalismo..., vol.2, pàg.87-113; MILLÁN: "Endarreriment ..." i "Radicalismo..."; De la TORRE i Del RIO ALDAZ: "Actitudes...", pàg.351-356; De la TORRE: "Clases campesinas..." i Lucha antifeudal..., especialment les pàg.13-25 i DEL RIO: "Pagesos...".

¹⁰² Vegeu Mirella SCARDOZZI: "Comunitat contadina e romanticismo rurale", dins Quaderni Storici, núm.39 (1978), pàg.115-121; Lucia VALENZI: "Sulla definizione della comunità contadina", dins Studi Storici, núm.20 (1979), pàg.679-686 i Pierre VILAR: "Reflexiones sobre la noción de economía campesina" dins DDAA: La economía agraria en la España contemporánea, Madrid, 1979, pàg.355-379. Una reflexió sobre l'etapa de transició a A.WYCZANSKI i J.TOPOLSKI: "L'economia camperola abans i en la primera etapa de la industrialització" dins Estudis d'Història Agrària, núm.4 (1983), pàg.8-34. Una crítica al concepte universal de camperolat a VILAR: "Reflexiones...". Vegeu també l'aportació de RIO ALDAZ i DE LA TORRE: "Actitudes...", especialment les pàg.351-356.

pagesia per nosaltres està formada per aquells que treballen i viuen del camp (mitjans i petits propietaris, arrendataris, parcers, rabassers i jornalers agrícoles) i, per tant, un col·lectiu prou diferenciat i en procés de fragmentació creixent en aquest període; la situació de la comunitat rural, que pensem que estava molt més fragmentada del que s'ha dit fins ara¹⁰³.

A aquestes qüestions prèvies sols els hem pogut prestar una atenció parcial perquè sobrepassaven l'objectiu d'aquest treball de recerca. Però, som conscients de que qualsevol estudi sobre el reialisme restarà coix sinó analitzem l'estructura socio-econòmica, la conjuntura econòmica, la dinàmica política de relació-confrontació amb el seu contrari: el liberalisme i el context en que aquesta confrontació es produeix: la implantació del sistema liberal i la consolidació de les relacions socials capitalistes en una conjuntura de crisi agrícola provocada per la caiguda dels preus i la pèrdua de les colònies americanes.

L'objectiu de la recerca és, doncs, donar a conèixer la formació, l'evolució i la cronologia del reialisme al corregiment de Vilafranca i la seva relació amb el que passa a Catalunya i a Espanya, i respondre als interrogants de: Quants eren? (quantificació del fenomen), Qui eren? (composició social), D'on eren? (procedència geogràfica), Què feien? (organització i accions) i, Què pensaven? (la ideologia) els reialistes. Però, sobretot, l'objectiu de la recerca ha de ser esbrinar per què eren reialistes?, Quines raons els van portar a prendre les armes o a donar suport a la lluita contrarevolucionària o antirevolucionària, per acabar formulant la nostra interpretació global d'aquest fet històric.

¹⁰³ Per tant, defugim de parlar dels camperols com un grup social que tindria uns trets bàsics semblants a totes les èpoques històriques i a tot el món. Vegeu PEREZ YRUELA: "El conflicto en el campesinado" dins Agricultura y Sociedad, núm.10 (1979), pàg.245-271; T. SHANIN (ed.): Campesinos y sociedades campesinas, Mèxic, 1980 i "Definiendo el campesinado: conceptualizaciones y desconceptualizaciones. Pasado y presente en un debate marxista", dins Agricultura y Sociedad, núm.27 (1983), pàg.33-79; E. SEVILLA GUZMAN: "El campesinado: elementos para su reconstrucción teórica en el pensamiento social", dins Agricultura y Sociedad, núm.27 (1983), pàg.33-79.

Al meu parer, és necessari analitzar el reialisme com un fenomen múltiple en el qual s'expressaren, conjunturalment, diferents oposicions a la implantació del sistema liberal i capitalista al nostre país. Per tant, caldrà esbrinar la heterogeneïtat de la seva composició i de les seves motivacions. Per això, caldrà diferenciar els elements contrarevolucionaris (els capitostos amb un projecte reaccionari), dels elements antirevolucionaris (la massa popular que es resisteix al canvi), ja que l'únic que els uní fou l'oposició a la implantació del liberalisme. Aquesta diferenciació ens ha d'ajudar a l'hora de realitzar l'anàlisi del reialisme, ja que ens pot permetre de descobrir, sota un mateix recer ideològic, propostes diferents entre uns i altres components del reialisme.

Penso que cal integrar el marc econòmic i social amb la manera de vida i les mentalitats; les condicions materials amb les condicions morals i culturals de subsistència. En definitiva, el reialisme, com qualsevol moviment social, cal estudiar-lo com a fenomen històric i complex. I estudiar-lo comparativament amb els de l'estat, així com amb els moviments d'aquests tipus posteriors al nostre país (malcontents i primer carlisme). També creiem del tot necessària la comparació amb d'altres moviments contrarevolucionaris i antirevolucionaris de la primera meitat del XIX a Europa, per tal situar-los en el lloc que històricament els correspon¹⁰⁴.

¹⁰⁴ Aspecte que pensem treballar a la nostra tesi doctoral. Vegeu els treballs recollits a FRADERA, GARRABOU i MILLAN: Carlisme..., com una mostra d'aquestes investigacions: Franco Della PERUTA: "La rebel·lia camperola a la Itàlia del Risorgimento", pàg.59-74; Jhon DAVIS: "La Santafede al regne de Nàpols (1799): Guerra social o guerra civil?", pàgs.75-90; Christof DIPPER: "La Societat Camperola Alemanya davant la modernització (1770-1859)", pàg.91-114; Brian FITZPATRICK: "L'ultrareialisme francès del Midi i les seves contradiccions internes", pàg. 115-126 i Nuno GONZALO MONTEIRO: "Societat rural i actituds polítiques a Portugal (1820-1843)", pàg.127-150. També són molt interessants els estudis publicats sobre la contrarevolució a Europa a François LEBRUN i Roger DUPUY: Les résistances à la Révolution, Paris, 1987. En tot cas pensem que cal diferenciar entre els moviments contrarevolucionaris en un període de transició (com el reialisme i el primer carlisme) d'aquells que es donen quan el canvi ja s'ha consolidat, tal i com assenyalen George RUDE: La multitud en la historia, Barcelona, 1979, pàg.17-22; Philippe VIGIER: "Mouvements paysans dans la cadre de l'agriculture et de la societe rurale traditionnelles" dins Les Mouvements paysans dans le monde contemporain, Nàpols, 1976, vol.1, pàg.17-35; SOBOUL i altres: "Raportt..."; Ramon GARRABOU: "La conflictivitat pagesa a Catalunya i al

Pais Valencià a l'època contemporània" dins Miscel.lània d'homenatge a Josep Benet, Barcelona, 1991, pàg.81-111 i FRADERA i GARRABOU: "Presentació", pàg.16-17.

I. LA IMPLANTACIÓ DEL RÈGIM LIBERAL: EL PRIMER ANY DEL TRIENNI (1820).

1. L'inici del Trienni liberal

1.1 La proclamació de la Constitució

L'1 de gener de 1820 s'iniciava l'aixecament de Riego a la localitat sevillana de Las Cabezas de San Juan¹. El 7 de març, quan Riego pretenia passar a Portugal i dissoldre les poques tropes que li restaven, el rei decidí acceptar, verbalment, la Constitució de 1812², tot i que no la va jurar fins l'inici del període legislatiu de les Corts (9 de juliol)³. El dia 9 es formà a Madrid una

¹ Podem seguir el periple de Riego a Andalusia els tres primers mesos de 1820 a Alberto GIL NOVALES: Rafael del Riego. La Revolución de 1820, día a día, Madrid, 1976, pàg.34-74; i Las Glorias Nacionales, Madrid, 1854, t.VI, pàg.584-586.

² Constitució acceptada per les diferents tendències del liberalisme espanyol de l'època com a programa mínim d'acord segons GIL NOVALES: Las Sociedades..., pàg.21. Per la Constitució de 1812 vegeu José VARELA: "La Constitución de Cádiz y el liberalismo español del siglo XIX" dins Revista de las Cortes Generales, núm.10 (1987), pàg.27-109 i J. CANO (ed.): Materiales para el estudio de la Constitución de 1812, Madrid, 1989, especialment els articles de Blanca E. BULDAIN: "La reposición de las reformas políticas gaditanas en 1820 y sus limitaciones", pàg.131-140; M. Antònia FERRER i M. José MUIÑOS: "La Constitución de 1812: sus significaciones para la sociedad de 1820-1823", pàg.275-288 i Ramon del RIO ALDAZ: "La Constitución de 1812 en la Navarra del Trienio liberal: una ilusión rota", pàg.659-666. Per una contextualització del trienni dins el procés de crisi de l'Antic Règim i revolució burgesa vegeu Alberto GIL NOVALES: "Política y sociedad" dins Centralismo. Ilustración y agonía del Antiguo Régimen (1715-1833), Madrid, 1980, pàg.177-320 i FONTANA: La crisis..., pàg.31-40 i La fi..., pàg.194-208, que sempre ha caracteritzat aquests anys com "una revolució frustrada". Una reivindicació de la radicalitat d'aquest primer liberalisme a ROMEO MATEO: "Liberalismo...".

³ "He oido vuestro votos, y qual tierno Padre he condescendido a lo que mis hijos reputan conducente a su felicidad...", prolegòmens al "Marchemos francamente..." (document reproduït en una circular de l'Audiència de Catalunya datada a Barcelona el 14 i 22 de març de 1820, localitzada a l'Arxiu de la Comunitat de Preveres de Vilafranca del Penedès al Museu de Vilafranca -ACPVP-MV-, també a la caixa 455 de l'Arxiu Històric Municipal de Sant Sadurní d'Anoia -AHMSS-, i al lligall 29, expedient 1 de l'Arxiu Històric Municipal d'Igualada -AHMI-; vegeu, també, La Gaceta de Madrid del dia 10 de març de 1820 i BAYO: Historia..., II, pàg.392-393). La declaració circulà pels pobles del corregiment, juntament amb la crida del seu germà Carlos, mitjançant un ofici del

Junta Provisional Gubernativa, fins l'inici de les Corts i un govern provisional⁴. El dia 8 es proclamava la Constitució a Tarragona, el 10 a Barcelona i, a partir d'aquí, s'anà proclamant a la resta de ciutats i viles de Catalunya⁵. Es va fer càrrec del poder polític a Catalunya una Junta provisional que substituïa la Diputació, formada a Barcelona el dia 10 de març⁶. El règim absolutista es desplomava com un castell de sorra davant les dificultats de tot tipus que no va

governador de Vilafranca, Josep de Olzinellas, amb data de 25 de març de 1820, en el qual es demanava als batlles "fixar en el parage público y acostumbrado de esa Villa para que llegue a noticia de sus Vecinos" (un exemplar a l'Arxiu Històric Municipal de la Bisbal del Penedès -AHMBP-, lligall 81).

⁴ Sobre el desplegament formal del règim liberal l'any 1820 cal veure els treballs de Blanca Esther BULDAIN JACA: Documentos relativos a la transición política de 1820, Madrid, 1987; Régimen político y preparación de Cortes en 1820, Madrid, 1988 i Las elecciones de 1820. La época y su publicista, Madrid, 1993. Molt més interessants són els treballs de GIL NOVALES: Las Sociedades... i El Trienio..., i ARTOLA: La España..., pàg.671-841 pel Trienni (pàg.171-177 per l'època provisional). Agustín Arguelles en la seva memòria sobre l'estat dels negocis relatius a la Secretaria del Despatx de Governació (11 de juliol de 1820), elogià la tasca de les Juntas Provincials: "a su celo, a su ilustración y al influjo e su crédito en la opinión general de sus conciudadanos se debe en gran manera la tranquilidad y el orden con que la Nación ha consumado sin violencia, y sin abandonar la senda del orden, una revolución asombrosa, objeto de la admiración y aún de la envidia de los pueblos cultos de Europa" (Diario de Sesiones, 1820, I, pàg.37). Vegeu, també Diario de Sesiones, 1820, II, pàg.1.077-1079). Pot reseguir-se la tasca d'aquesta Junta Provisional mitjançant els volums 35 i 42 dels "Papeles Reservados de Fernando VII" (PRFVII), servats a l'Archivo del Congreso de Diputados (ACD).

⁵ A Barcelona s'assaltà la casa de la Inquisició i es destituï al general Castaños, nomenant en el seu lloc al general Villacampa com a Capità General de Catalunya (vegeu el retrat que en fa Carlos LE BRUN: Retratos políticos de la Revolución de España, Philadelphia, 1826, pàg.144-146). Josep de Castellar fou nomenat Cap Polític (una comunicació d'aquesta notícia a l'AHV, "Copiador de Correspondència. 1820-1823"). Una ressenya al Diario Constitucional de Barcelona de 13 de maig de 1820, que relata altres proclamacions de la Constitució a Catalunya: "ni ha habido trastornos, ni catástrofes, ni desgracias; el pueblo no ha cometido más esceso que el saqueo del edificio de la Inquisición". Per aquests primers dies de la revolució a Catalunya vegeu FONTANA: La revolució..., pàg.21-24 i La fi..., pàg.195. També GIL NOVALES: Las Sociedades..., Madrid, 1975, pàg.20-24 i 245-288; i Jaime CARRERA PUJAL: Historia política de Cataluña en el siglo XIX, II, Barcelona, 1957, pàg.39-57.

⁶ Presidida pel Cap Polític, Josep de Castellar, i formada, com a vocals pel baró de Castellet, Antonio Tamaro, Juan de Balle, Benet de Plandolit, Fèlix Torres Amat, Manuel Lasala i Marià Esteve Morató, i com a Secretari, Ginès Quintana. Les dades a l'Arxiu de la Diputació de Barcelona (ADB), Actas Generales, vol.2 (sessió d'11 de març de 1820). Diferents circulars d'aquesta Comissió a la caixa 455 de l'AHMSSA. A la BREVE noticia de los sucesos y operaciones más importantes en que se ha ocupado la Diputación Provincial de Cataluña desde el 6 de junio de 1820 hasta el 28 de febrero del 22, Barcelona, 1822, pàg.6, la tasca d'aquesta Junta era qualificada de "ilustrada, activa y vigorosa cooperación, que para consolidar los primeros movimientos, afianzar el orden público y conducir a los pueblos por la nueva senda".

saber resoldre⁷. Els pobles "no mostraban por la causa del Rey un interés que correspondiese al que naturalmente debía esperarse del ardimiento con que todos los pueblos habian ayudado a derribar el sistema constitucional en el año 1814 [...]. No debía estrañarse este estado de los ánimos, porque difícilmente se encontrará en 1820 una clase cuyos intereses no hubieran sido lastimados por medidas gubernativas"⁸. Idea que Carles Marx feia seva: "la revolución habría derribado tarde o temprano la monarquía absoluta y clerical de Fernando VII es cosa probada"⁹. Els absolutistes intentaren difondre la idea de que la revolució era, exclusivament, un aixecament

⁷ De la situació del país n'és un bon indicador la carta de l'Ajuntament de Vilanova a finals de gener de 1820: "De la gente del campo quedan muchos sin trabajo; a los trabajadores de antes les escasea bastante, los restantes ninguno tienen. El comercio languidece cada día más y la industria se levanta muy poco a poco a excepción de la de la pesca, echa activa de algunos días a esta parte" (carta datada el 29 de gener de 1820 a l'AHMVG, lligall 469).

⁸ Ramon de SANTILLAN: Memorias (1815-1856), Pamplona, 1960, vol.I, pàg.3-110 pel Trienni (cita a la pàg.30). Aquesta idea està present a Francisco COPONS y NAVIA: Memorias de los años de 1814 y 1820 al 24, escritas por el Teniente general Excmo. Señor Don Conde de Tarifa, Caballero gran Cruz de la Real y distinguida Orden española de Carlos III y de la militar de San Fernando y San Hermenegildo, Madrid, 1858, pàg.120-122. En aquestes pàgines es recull el desconcert i la sorpresa davant els aconteixaments de Barcelona els primers dies de la revolució. Copons i Castaños foren rellevats dels seus càrrecs a Catalunya el dia 10 de març i, tres dies més tard en foren expulsats. L'èxit del cop de Riego ha estat explicat per MORAL RUIZ: Hacienda..., pàg.195, perquè "contaría tanto con la pasividad e indiferencias de las masas rurales, como con el estado caótico de una administración ineficaz, inútil y corrupta, y con un sistema político, económico y social abiertamente resquebrajado".

⁹ Vegeu els treballs de Carles MARX sobre la revolució a Espanya, escrits pel New York Daily Tribune, pel que fa al Trienni els publicat els dies 24 de novembre i 2 de desembre de 1854 i algun fragment inèdit, recollits tots ells a La Revolución en España, Moscú, 1975, pàg.52-62 (pàg.56-57 per la cita). Marx sustenta aquestes afirmacions a partir del testimoni del vizcomte de MARTIGNAC: Essais historique de la révolution d'Espagne et sur l'intervention de 1823, Paris, 1832, qui acompanyà Angulema durant l'invasió francesa de 1823, i que, referint-se a l'any 1819, deia que "la máquina del estado había sido vuelta de arriba abajo. No reinaba sino el desorden, el abatimiento y la confusión. Los impuestos estaban repartidos de la manera más desigual. La situación de la Hacienda era deplorable: para los empréstitos no existía crédito alguno, era imposible atender a las más apremiantes necesidades del Estado, el ejército no percibía sus pagas, los magistrados se retribuían por medio de la vanidad, la corrompida y ociosa administración era incapaz de implantar mejora alguna ni aun de conservar nada. De aquí el descontento general del pueblo" (pàg.58). Aquesta idea ens ha estat confirmada per l'excel·lent treball de Josep FONTANA: La quiebra de la monarquía absoluta. 1814-1820, Barcelona, 1971. També el moderat Sebastian de MIÑANO: Examen crítico de las revoluciones de España de 1820 a 1823 y de 1836, Paris, 1837, I, pàg.2, crítica la teoria de la revolució de 1820 com una simple revolta militar (per l'autenticitat d'aquesta obra, publicada anònimament vegeu Claude MORANGE: "Sebastian de Miñano. Ensayo de catálogo crítico de sus obras", dins Trienio. Ilustración y Liberalismo, núm.21 (1993), pàg.99-127 i núm.23 (1994), pàg.3-40).

militar: "esta nación se ha visto sorprendida otra vez en 1820 por un ejército revolucionario formado en gran parte de todos los forajidos de Europa"¹⁰. Tot i així, algun realista moderat ja apuntava que "la revolución estaba ya preparada o hecha en los ánimos: los males públicos eran tan grandes y los vicios del sistema anterior hacían tan indispensable una mutación"¹¹. Al corregiment de Vilafranca, la proclamació de la Constitució de 1812, es va anar fent progressivament¹², en uns casos de forma voluntària (Igualada, Vilafranca i Vilanova, per

¹⁰ Jean-Claude CLAUSEL de CONSERGUES: Observaciones varias sobre la revolución de España, Perpinyà, 1823, pàg.109. Vegeu, també, BARDINA: Orígenes..., pàg.296-304; FERRER, TEJERA i ACEDO: Historia..., II, pàg.27; COMELLAS: Los realistas..., pàg.16-17 i RODRIGUEZ GORDILLO: Las proclamas..., pàg.13, 16, 25 i 29.

¹¹ Segons l'anònim Ensayo imparcial sobre el gobierno del rey Fernando VII. Escrito en Madrid por un español en mayo del presente año y dado a la luz por un amigo del autor, París, 1824, que continuava dient: "la revolución española no fue hecha por Riego, pues su corta columna fue batida cuantas veces llegó a las manos con las tropas realistas, algunas veces inferiores en número, y al último quedó enteramente liquidada; la hizo la opinión pública, la insuficiencia del anterior gobierno y la resignación del monarca a jurar la Constitución" (pàg.129 per la cita).

¹² Vegeu l'annex I-1. El dia 10 de març a Altafulla (Salvador J. ROVIRA GOMEZ: Altafulla 1808-1833, Altafulla, 1989, pàg.92). El dia 11 a Vilafranca (Manuscrit de Josep Bonet i Rigual, núm.1.268 de la Biblioteca de Catalunya, fol.14: "Dia 11 de Mars de 1820 se a tornat a fer altra nova Publiatta de nova llei"; més informació al Libro de Acuerdos o Consells celebrados por la Rvda. Comunidad de Presbiteros de Santa Maria de Villafranca deñ Panadés. Obispado de Barcelona. 1801-1826, fol.354-355, a l'ADiOCB). El dia 12 a Igualada (AHMI, Llibre d'actes de l'Ajuntament d'Igualada, any 1820 i al lligall 36, expedient 28; una descripció de la proclamació de la Constitució en aquesta vila a Joan SEGURA: Història d'Igualada, Barcelona-Igualada, 1978, vol.1, pàg.668-669 i MARTINEZ: Revolució..., pàg.17-19); Vilanova i la Geltrú (AHMVG, lligalls 2, 452 i 469; vegeu, també, Josep COROLEU: Historia de Villanueva y la Geltrú, Barcelona, 1878, pàg.254). Vilanova era considerada des de feia temps un dels nuclis liberals de Catalunya (junt a Barcelona i Reus), així ho donava a entendre un pamflet anònim de l'any 1814, Cuatro palabras sobre la suspicaz conducta de las llamadas Cortes extraordinarias y ordinarias de las Españas: o sea específico contra la apoplejia constitucional, Barcelona, 1814 (citada per CARRERA PUJAL: Historia política, II, pàg.275): "en los últimos tiempos se introdujeron en algunos pueblos, y especialmente en los leales de Reus y Villanueva, varios micro-grafos de la Academia de los novadores de Cádiz y procuraron pervertir con papeles y periódicos incendiarios e insolentes la heroica Cataluña". També el dia 12 a l'Arboç (Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), "Diversos Locales. Arxiu Històric de l'Arboç" (ACA-DL-AHA), vol.12; vegeu, també, Mn. Gaietà VIAPLANA: Notes històriques de la parròquia i vila d'Arboç, L'Arboç, 1922, pàg.259); a Sitges ("Borrador de Acuerdos del año 1820" [maig-agost de 1820], a l'Arxiu Històric de Sitges (AHS); vegeu, també, Joan LLOPIS i BOFILL: Assaig històric sobre la vila de Sitges, Sitges, 1980, pàg.90-91 i Pere SERRAMALERA: La vida sitgetana durant el trienni liberal. Cronologia, Sitges, 1985, pàg.11); al Vendrell (Arxiu Històric del Vendrell (AHV), "Copiador de Correspondència. 1822-1823"). El dia 15 a Capellades (Arxiu Artur Romaní de Capellades (AARC), lligall "Història de Capellades. no 3", Carpeta "Municipals"; vegeu, també, Esteve BUSQUETS: Història

exemple)¹³ i en d'altres per ordre governativa (Sant Sadurní, la Llacuna o Terrassola): "congregados el Sr. Bayle y demás individuos del Ayuntamiento en la plaza Mayor de esta villa, publicaron y juraron por orden del Caballero Gobernador de Villafranca, la Constitución política sancionada en Cadiz en 1812"¹⁴. De forma paral·lela s'instal·lava la placa de la Constitució que acostumava a ser de marbre, anava acompanyada per l'escut local i, a vegades, portava alguna inscripció fent referència a la fe constitucional del poble en qüestió¹⁵.

de Capellades, Capellades, 1980, pàg.134 i GUTIERREZ POCH: "El Trienn...", pàg.163); a Terrassola (document solt, datat a 15 de març de 1820, a l'Arxiu Municipal de Terrassola i Lavit (AMTL), publicat, parcialment per Pere CAMPS i Pere ROVIRA: Notes històriques dels antics llocs de Terrassola, Lavit, el Pla i Sant Martí Savadesa, Torrelavit, 1991, pàg.88); a la Llacuna (vegeu Marcel·lí VALLS: Cronologia històrica de la Llacuna, Barcelona, 1984, pàg.240-241) i el 17 a Sant Sadurní (sessió de 17 de març de 1820, dins "Actas del Ayuntamiento de San Sadurní de Noya" a l'AHMSSA hi ha una còpia: "Copia de las actas de los Ayuntamientos constitucionales de la Villa de San Sadurní de Noa" a l'ADB, lligall 84, expedient 9.

¹³ Per Vilafranca, Manuscrit de Josep Bonet i Rigual, fol.14 i Libro de Acuerdos..., fol.354-355. Per Igualada, AHMI, Llibre d'actes de l'Ajuntament d'Igualada, any 1820 i al lligall 36, expedient 28). Per Vilanova i la Geltrú, AHMVG, lligalls 2, 452 i 469. De fet, el dia 16 de març, en un judici civil a Vilafranca, un pagès benestant ja utilitzava la Constitució per defensar el seus interessos econòmics (Arxiu Notarial de l'Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès (AN-AHCVP), Manual 43 de Jaume MULLOL, fol.9).

¹⁴ El governador militar de Vilafranca havia rebut una circular del Cap Politic amb data de 12 de març perquè fessin publicar la Constitució: "hacerla publicar y jurar a todas las autoridades y dependientes del mando de V.S., circulando igualmente esta disposición a todos los Alcaldes y Ayuntamientos" (exemplars a la caixa 455 "Circulares y comunicaciones. 1820" de l'AHMSSA). Per Terrassola, document solt, datat a 15 de març de 1820, ja citat (CAMPS i ROVIRA: Notes històriques..., pàg.88). Per la Llacuna vegeu VALLS: Cronologia..., pàg.240-241: "Se ha llegit en veu clara y distinchta la orda; despues de esta se ha seguit lo jurament; y despues se ha llegit la Proclama del mateix modo a fi de que lo Pobla fos enterat de tot lo assumpto: lo que tot se ha fet en sonido de campanas y juvilos que requireixen las circunstancias".

¹⁵ A Capellades van plantar la placa de la Constitució el mateix dia 15 en que van jurar-la, però el dia 26 ja havia estat robada (BUSQUETS: Història de..., pàg.135). A Vilafranca la placa de la Constitució es va plantar el dia 23 d'abril (Libro de Acuerdos..., fol.355). A Sant Sadurní la van plantar el dia 11 de maig i el 14 es va fer la publicació oficial de la Constitució ("Actes...Sant Sadurní", sessió de 15 de maig de 1822): "se celebró en la Iglesia parroquial una misa solemne en la que asistieron el Alcalde y Ayuntamiento y vecinos, y se leyó por el Cura Párroco la Constitución, echó este una exhortación relativa al objeto; despues de concluida la misma, el referido Alcalde Constitucional, Ayuntamiento y vecinos prestaron juramento en manos del citado cura párroco y se cantó el Te-Deum". A Igualada la van plantar el 8 de desembre de 1820. A Vilanova la placa fou pagada pel comerciant Miquel Almirall, tot i que l'any 1821 va ser reemplaçada per una de marbre (carta de l'Ajuntament de 3 d'abril de 1820 a l'AHMVG, lligall 469 i lligall 245). A l'Arboç varen utilitzar, per l'altra costat, la mateixa placa que fins aleshores hi havia a la plaça major i que portava el nom de l'abat Pere Jutge (Eufemià FORT: El senyoriu de Santes Creus, Barcelona, 1972, pàg.149). La d'Igualada portava l'inscripció: "Con constancia la

No tot eren flors i violes i, a finals de l'any 1821, el Cap Polític encara havia de recordar a alguns als Ajuntaments l'obligació que tenien de col·locar la placa de la Constitució a la plaça major del poble¹⁶. Per altra banda, l'Ajuntament de Vilanova comunicava al Cap Polític que, el dia del jurament de la Constitució, "reparó no solo que el Vicario dexó de hacer en la misa la exortación mandada por S.A. la Regencia del Reyno con orden de 2 de mayo de 1812, sino también que el Reverendo Cura ni el clero no parecieron a prestarlo de un modo manifiesto"¹⁷. Finalment, el 5 d'abril, els rectors juraren la Constitució "en voz clara, alta y entendible"¹⁸. A Altafulla, el rector Josep Jové es negà a prestar el jurament a la Constitució i a cantar el Tèdèum¹⁹, igual que ho van fer el rector d'Esparraguera i els frares dominics de Sant Magí de la Brufaganya²⁰.

más firme y gloriosa/ con júbilo sin par y mano armada/ la piedra fija la noble
Igualedad/ de la carta preciosa y luminosa/ que victoriosa nos rige. Dichosa/
feliz mil veces si centas labrada/ en ella tu comodidad. La espada desenvayna[da]
persigue cuydadora/ a la maldad infame, si quisiera/ hacerte retroceder. Se
amante/ de la Constitución. Si consiguiese/ el malo, el servil, ahí verse
pujante/ cuantas muertes, males [...] si combatiesses/ no lo dudes, quedarás tu
triunfante" (AHMI, lligall 31).

¹⁶ Circular del Cap Polític de Catalunya, de 17 de novembre de 1821. Anteriorment (8 d'agost de 1821) ja n'havia enviat una altra en el mateix sentit (un exemplar de cada a l'AHMBP, caixa 82 i a l'AHMSSA, caixa 456). A voltes per desgana i altres per manca de recursos, molts pobles no tenien la placa de la Constitució.

¹⁷ Carta de l'Ajuntament de Vilanova de 26 de març de 1820 (lligall 469 de l'AHMVG). Vegeu, també, FELIU: La Clerecia..., pàg.137-138 i 161, i BADA: L'Església..., pàg.81. Per les primeres resistències dels eclesiàstics al jurament de la Constitució cal consultar, l'ADIOC, "Avellà. Correspondencia de oficio", vol.1 i "Expedientes y Informes. 1822".

¹⁸ Carta de 6 d'abril de 1820 (AHMVG, lligall 469). Més informació al lligall 245.

¹⁹ El bo del cas és que, quan el vicari de Tarragona el volia treure, va rebre el suport de l'Ajuntament i d'una part important del veïnat (ACA-RA, Registre 1.418 (1820), fol.217). Informació sobre aquest fet a Pere ANGUERA: "La ideologia del clergat tarragoní a la crisi de l'Antic Règim" dins Anuari 1990-1991 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica, Moderna i Contemporània de Catalunya, Tarragona, 1992, pàg.103-104 i ROVIRA GOMEZ: Altafulla..., pàg.21-22. Josep Jové fou empresonat durant vuit mesos a Montblanc, i quan sortí es posà a les ordres de Romagosa i el seguí fins la Seu, després ancapçalà una partida reialista i en fou nomenat comandant interí de la 3ª divisió reialista de Catalunya. Més informació al Diario de Barcelona, núm.118, de 27 d'abril de 1820.

²⁰ Cayetano BARRAQUER: Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX, Barcelona, 1915, I, pàg.1.003 i FELIU: La clerecia..., pàg.161.

1.2 Divulgació de la Constitució i primeres resistències

Una preocupació constant dels liberals fou la de que les seves idees arribessin a ser conegudes arreu del país, i en aquest sentit s'utilitzà la trona, el pupitre, la premsa i el fullet. Una de les mesures preses consistia en que els dimuenges s'expliqués la Constitució i així ho manava l'Ajuntament vilanoví: "se explicará la Constitució pública [sic] de la Monarquia Española als Vehins de la Parròquia de Vilanova en la casa teatro [...], prevenint que a esta enseñanza que será pública y es de la major importància deu assistir tothom y qualsevol que vulga instruirse dels seus llegendims drets, conèixer lo valor de la llibertat que ha aconseguït y la felicitat que pot esperar"²¹. D'altres consistien en obligar als mestres que ensenyessin Constitució²²; la divulgació de fullets explicatius, com la Proclama als incautos y senzills paisans que la Diputació envià a tots els Ajuntaments²³, la publicació de periòdics oficials, com la Gaceta de Cataluña²⁴, o d'altre tipus,

²¹ A Vilanova s'inicià aquesta pràctica a partir de començaments de juliol, Ban de 9 de juliol a "Registro de pregones..." (AHMVG). El decret que obligava als rectors a explicar la Constitució era de 24 d'abril de 1820 (art. 1er.).

²² Com va fer l'Ajuntament de Vilanova amb els set mestres d'escola que tenia: "la necesidad que hay de instruir al pueblo en los deberes que les impone la Constitución a fin de que cada uno de Vds. en su escuela explique este libro de un modo sano y perceptible a la edad y comprensión de los niños, familias invitándolos en su lectura y dando parte a este Ayuntamiento de los adelantos que se hagan en este particular" (carta de 18 de juny de 1820 al lligall 469 de l'AHMVG. Decret de 24 d'abril de 1820 (art.2n)).

²³ Un exemplar a l'AHMBP, lligall 81: "Catalans senzills y virtuosos, vosaltres gent del Camp, Obrers y Menestrals, ab vosaltres particularment se parla perque estigau previnguts contra los que en esta ocasió volen per tots medis extraviar la opinió pública, fentvos creurer, que la Constitució que se ha publicat, es pera arruinar la Religió Santa, Catòlica, Apostòlica, Romana, per destruir los Reys, y sentar en son Trono la disolució y lo llibertinatge; tot això és una impostura, en que la vostra senzillesa pot fàcilment caurer [...] Viva la Religió, Viva lo Rey, Viva la Nació, y Viva la Constitució".

²⁴ Un exemplar de la presentació (abril de 1820) en la qual es manifestava que sortiria els dimarts i els dissabtes a la ciutat de Barcelona, per disposició de la Junta Provisional de la Província, al lligall 81 de l'AHMBP. Aquest periòdic es plantejava com objectiu principal: "Ilustrar al pueblo sacándole de las tinieblas en que le han sumergido el error y el fanatismo cubiertos las más veces con el velo de Religión", a més de donar a conèixer els acords de la Junta Provisional de la Província i notícies polítiques i religioses. Des del Diario de Barcelona (7 de març de 1821 i signat per OETHAM ITRAM) es proposava que "podría adelantarse algo con el medio de traducir en idioma catalán y bien catalán los decretos de la[s] Cortes, y órdenes de la superioridad que deben circular a los pueblos [...]. Yo creo que con la traducción de las órdenes en idioma bien catalán se lograría mucho en la opinión general, y los pueblos conocerían por este medio las ventajas de la Constitución".

com el Diario de Barcelona o El Indicador Catalán²⁵. Alguns cops els veïns rebien coses més tangibles que discursos, així, amb motiu del Te-Deum d'acció de gràcies per la instal·lació de les Corts i jura de la Constitució per part del Rei, a Vilanova "se distribuyó a més de mil y cien pobres su pan y buena sopa costeada por el Ayuntamiento y que se encargó de hacer y repartir los padres capuxinos"²⁶.

Des dels primers dies de la revolució les noves autoritats liberals intentaràn de frenar el procés revolucionari²⁷, així el Cap Polític de Catalunya, Josep de Castellar, afirmava en una proclama de 16 de març: "Los derechos de que se nos reviste, se dirigen a hacernos prudentes, moderados, instruidos con decoro y piedad y artistas, sabios, comerciantes; y en fin hijos dignos de la Patria [...]. Pero si alguno de los habitantes de esta Provincia se persuadiese que tan venerable código es un título de desorden, de libertinaje, de delito o de alteración pública, debe penetrarse de que la Espada de la Ley los seguirá a cualquier parte, y será irrevocablemente castigado"²⁸. Aquests intents de frenar la revolució "des de dalt", es concretaren en la Llei de

²⁵ Sobre el paper de la premsa durant el Trienni vegeu Juan Francisco FUENTES: "Estructura de la prensa española en el Trienio Liberal: Difusión y tendencias" dins Trienio, núm.24 (1994), pàg.165-196; Alberto GIL NOVALES: Las Sociedades..., pàg.987-1.047 i "La prensa en el trienio liberal (1820-1823)", dins M.TUÑÓN DE LARA, A.ELORZA i M.PÉREZ LEDESMA: Prensa y sociedad en España (1820-1936), Madrid, 1975, pàg.201-206 i Albert DEROZIER: "Relaciones entre historia y literatura a través de la producción periodística del Trienio constitucional (1820-1823)", dins Cuadernos Hispanoamericanos, núm.355 (1978), pàg.275-283.

²⁶ Carta de l'ajuntament de Vilanova, el mateix dia 25 de juliol de 1820 (lligall 469 d el'AHMVG).

²⁷ Gil Novales en la seva nombrosa producció historiogràfica sobre el Trienni ha plantejat els continus esforços del liberalisme moderat per controlar i dirigir la revolució, vegeu GIL NOVALES: Las Sociedades..., pàg.245-250. Tot i que això no significa, necessàriament, que ho aconseguissin; és més, nosaltres som de l'opinió de que durant el Trienni el control dels moderats restà sols a les altes instàncies del govern. La justificació de la necessitat de controlar la revolució a Las Glorias Nacionales, VI, pàg.586. D'alguna manera, per Gil Novales, la burgesia ja era reaccionària durant el Trienni, en canvi, per altres historiadors, com Fontana, aquesta burgesia s'hi anirà convertint a mesura que avanci el procés de revolució burgesa i les capes populars comencin a fer sentir les seves reivindicacions pròpies, vegeu Josep FONTANA: "La burgesia española entre la reforma y la revolución (1808-1868)", dins DDAA: Revueltas y revoluciones en la historia, Salamanca, 1994 [1989], pàg.125-133.

²⁸ Un exemplar a la caixa 455 de l'AHMSSA i al lligall 81 de l'AHMBP.

premsa (decret de 22 d'octubre de 1820)²⁹, en les limitacions a l'actuació de les Societats Patriòtiques (decret de 21 d'octubre de 1820) i el seu posterior tancament (decret de 30 de desembre de 1820)³⁰.

Des del moment de la reinstauració de la Constitució de 1812, però, hi ha sectors que conspiren per donar marxa enrera. En una data tan matinerana com el mes d'abril de 1820, el Cap Polític, Josep de Castellar, ja es dirigia a la població dient-li: "temed sobre todo a los que, abusando del santo nombre de la Religión, procuran hacerla instrumento de su codicia y de sus deseos, para ceñiros de nuevo a las cadenas y condenaros a su miseria"³¹. Gorostiza, en el seu estudi sobre la contrarevolució de la primavera de 1822³², assenyalava que: "apenas transcurrieron algunos dias despues del grito de libertad lanzado en las Cabezas [...], cuando ya se maquinaba sin disfraz contra el Código sagrado por todos cuantos, habiendo antes vivido de abusos y privilegios, tenían luego el varapalo de las reformas que debían seguirse necesariamente al establecimiento de un sistema cimentado en la igualdad y la justicia". El mes d'abril apareixien les primeres partides reialistes a Galícia; el mes de setembre hi havia un aldarull dels Guàrdies Reials a Madrid³³; a

²⁹ Un exemplar de l'ordre del Cap Polític al batlle d'Igualada a l'AHMI, lligall 28, expedient 15.

³⁰ Pel tema continua sent imprescindible consultar GIL NOVALES: Las Sociedades..., pàg.245-288 per Catalunya i "Las Sociedades Económicas y las Sociedades Patrióticas en 1820" dins Moneda y Crédito, núm.116 (1971), pàg.31-64.

³¹ Ban de 24 d'abril de 1820 (un exemplar a AHMI, lligall 29). La crida es repetia el mes de novembre quan el Cap Polític dirigí un nou ban als catalans on manifestava que "ninguna clase ni condición por elevada o privilegiada que sea podrá eludir el merecido castigo; y vosotros heroicos catalanes que habeis sido dechado de constancia, de religiosidad, de firmeza y que abrigais en vuestro corazón impávido todas las virtudes de los hombres libres, presentad a vuestros enemigos que son los de la Constitución y los de las precisas reformas hechas por el Congreso nacional, ante la autoridad para que queden satisfechas las leyes, vengada la patria, y alejado de vosotros el que su interés o su orgullo lo separan del bien de sus hermanos" (ban d'1 de novembre de 1820, un exemplar a l'AHMSSA, caixa 455).

³² GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.9-10. També, el BAYO: Historia..., vol.II, assenjala aquest fet continuament.

³³ Vegeu el ban publicat per Pedro Villacampa i Josep de Castellar: "Ciudadanos", amb data d'11 de setembre de 1820: "un pequeño número de facciosos, idólatras de la común desgracia, y sedientos de honores que no merecen han intentado sembrar la perversa semilla de la desunión en el heroico pueblo

primers de novembre desertaven soldats de cavalleria a Talavera de la Reina i s'unien a la partida de Gregorio Morales a Avila³⁴. Aquesta contra-revolució, malgrat els intents agossarats de l'estiu i tardor de 1820, no tingué un suport popular important i restà limitada a determinats sectors de les velles classes dominants, des del mateix rei i la seva cort, fins alguns sectors de l'alta noblesa i dels comandaments de l'exèrcit, passant per alguns prelats i rectors³⁵. La majoria de la població, a excepció d'una minoria liberal, seguia els esdeveniments amb expectació però sense participar-hi activament ni per un costat ni per l'altre.

L'hivern de l'any 1821 es tornaran a repetir intents d'assonades reialistes, però continuaran sense tenir gaire èxit, tot i que foren més importants quantitativament que els de l'any anterior³⁶.

Madrileño" (un exemplar a la caixa 455 de l'AHMSSA). També el Diario de Sesiones, 1820, tomo II, sessió 65, de 7 de setembre de 1820, pàg.851-852 i sessió de 16 de setembre, pàg.1.058-1.059 i el vol.40, fol.324-335 dels PRFVII-ACD.

³⁴ Vegeu el ban del Cap Politic de Catalunya, amb data de 14 de novembre de 1820 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 81). També el Diario de Sesiones, 1820, tomo II, sessió 65 de 7 de setembre de 1820, pàg.853-873.

³⁵ ARTOLA: La España..., pàg.687-694 per aquestes primeres conspiracions reialistes). El paper del rei en la contrarevolució jugant diferents cartes (Eguía, Mataflorida, Ferran Nuñez) des del primer moment ha estat assenyalat per la majoria d'historiadors del Trienni des dels coetanis com BAYO: Historia..., vol.II, pàg.181-211 i 231-243, el Marqués de VILLAURUTIA: Fernando VII, Rey Constitucional, Madrid, 1943, pàg.247-290 i MIÑANO: Examen..., pàg.136 i s., fins els actuals com GIL NOVALES: El Trienio..., fins i tot els pro-reialistes com COMELLAS: Los realistas..., pàg.26-40. De la seva activitat contrarevolucionària durant el Trienni en tenim nombroses mostres escrites a l'AHN, Estado, lligall 2.579 i Consejos lligall 12.273. Especialment durs són Carlos LE BRUN: Vida de Fernando Septimo Rey de España o colección de anécdotas de su nacimiento y de su carrera privada y política, Philadelphia, 1826 i el Manuscrit 20.287 (43) de la Biblioteca Nacional "Biografía de Fernando VII" que diu, entre d'altres coses, "sólo el cortesano adulador o el espectador inexperto podrán negar que los procedimientos de Fernando son indignos de un hombre franco, agradecido y delicado. Su propensión al absolutismo ha crecido en razón a los obstáculos que cada día se le presentan, retrincherado en la inviolabilidad que la Constitución le concede no teme comprometer a sus cooperadores, seguro de que nunca será él el comprometido. Dueño de inmensas riquezas que la más generosa de las naciones le prodiga, sólo las invierte en fomentar la guerra civil y en armar la mano del asesino".

³⁶ Podem resseguir aquests aixecaments mitjançant els informes dels comandants militars de les províncies espanyoles (ACD, lligall 44, expedient 167). De les Sessions de les Cortes dels dies 2 i 3 de març de 1822 i de l'Informe presentado a las Cortes en la sesión pública de 20 de Marzo por la Comisión Especial nombrada para examinar el estado político de la Nación, Madrid, 1821 (ACD, lligall 44, expedient 169). Les mesures dutes a terme la primavera de 1821 contra els reialistes les podem localitzar a l'ACD, lligall 45, expedients 1, 2 i 8. També donen informació, encara que amb importants errors FERRER i altres: Historia..., II, pàg.41-43 i COMELLAS: Los realistas..., pàg.54-55 i

Per aturar la contrarevolució la Comissió de les Corts creada a l'efecte proposava mesures militars (elaboració d'un reglament de seguretat interior, suport a les tropes de l'exèrcit i de la Milícia i millora en l'organització de la Milícia Local), polítiques (acceleració de les causes contra "facciosos", gestions davant França perquè deixés d'encobrir "facciosos" i que es controlessin els eclesiàstics), però, sobretot, socials (activació de la venda dels béns nacionals i repartiment de "baldios i propios" i solució al problema dels delmes)³⁷.

Un dels aspectes claus de la revolució liberal espanyola de 1820, es que servirà d'exemple a altres països europeus³⁸. Així, el 2 i el 3 de juliol de 1820 feien les seves revolucions liberals Nàpols i Sicília, que serien derrotades per les tropes austríaques el 23 de març de 1821, provocant una forta onada d'emigració política cap a Espanya. El 24 d'agost de 1820 era Portugal el país que feia la revolució liberal (el 23 de setembre de 1822, es publicava la Constitució) i, el 10 de març de 1821, era el Piemont (aplastada per l'exèrcit austríac el 10 d'abril de 1821). I no sols als països europeus, també, llatinoamèrica rebrà l'impuls de la revolució espanyola, donant ales a la revolta independentista³⁹.

87-92. Per Catalunya vegeu J.M.R.: Memorias..., vol.I, i TORRAS: Liberalismo..., pàg.32-61.

³⁷ La Comissió estava formada per José Maria Calatrava, Vicente Sancho, José Maria Moscoso, José Manuel de Vadillo i Juan Alvarez Guerra (ACD, lligall 44, expedient 169). La majoria d'aquestes propostes foren aprovades per les Corts: Llei de 26 d'abril de 1821 (ACD, lligall 45, expedient 1). El diputat Valentin Salanot va fer unes altres propostes per acabar amb els "facciosos" (14 d'abril de 1821) amb l'objectiu de reduir els efectius reialistes i augmentar els liberals: execució del decret de Senyorius que decantaria "a favor del sistema Constitucional la mayoría de los pueblos de España" i abolició dels delmes "que gravitan tan extraordinariamente e injustamente sobre la clase Agricultora". Afegia que, "con estas tres medidas y las de la ley que se discute quedará afirmado para siempre el Sistema Constitucional, porque se proporcionará un pronto castigo a los que conspiran contra él; y se interesará tan íntimamente a él la clase más numerosa y fuente de la Nación, haciendo efectivos todos los beneficios que esperan de él" (lligall 35, expedient 278 de l'ACD).

³⁸ Una breu, però interessant, síntesi sobre aquest tema a GIL NOVALES: "España exporta...", pàg.20-31. Vegeu, també, PELOSI: "La política exterior...". Pel context internacional, vegeu HOBSEAWM: Las revoluciones..., pàg.183-261; DROZ: Europa..., pàg.235-267, i FONTANA: L'època..., pàg.373-402. Vegeu, també, KOSSOK: "El ciclo...", pàg.11-32.

³⁹ Vegeu, per exemple, la que protagonitzaren els oficials de les tropes estacionades a l'Habana contra els seus caps als que acusaven d'absolutistes, el

2. Els nous poders

2.1 Eleccions i participació als ajuntaments

Els ajuntaments foren una peça clau del nou engranatge liberal i, alhora, un centre de debat i de polèmica entre els diferents sectors del liberalisme⁴⁰. Els regidors del corregiment de les zones liberals (Vilafranca, Vilanova i la Geltrú, Igualada, Sitges, el Vendrell, l'Arboç) pertanyien, majoritàriament, a les classes altes i mitjanes: comerciants, propietaris (hisendats), fabricants, advocats i notaris⁴¹. Segons les nostres dades, un 24,5% eren comerciants, un 24,5% hisendats, un

22 d'abril de 1820 tant aviat com reberen notícies del triomf de la revolució a Espanya (AHN, lligall 107, expedient 22). Vegeu Michael ZEUSKE: "Política colonial, reforma y revolución: Cuba y la independencia de la Costa Firme 1808-1821" dins Trienio, núm.24 (1994), pàg.63-96.

⁴⁰ Per aquest tema es imprescindible la consulta de Concepción de CASTRO: La Revolución Liberal y los municipios españoles, Madrid, 1979, especialment les pàg.57-120. Les eleccions es celebraren seguin les normes dictades pel ban de Josep de Castellar, el 18 de març de 1820 que explicava els articles del 312 al 320 de la Constitució (un exemplar a la caixa 455 de l'AHMSSA). Les primeres eleccions municipals del nou règim es celebraren la tercera i quarta setmana del mes març, mitjançant un sistema electoral universal i indirecte de dos graus (AHMVG, lligall 469; "Actas ... Sant Sadurní", sessió de 26 de març de 1820; AHV, "Manual d'Acords. 1782-1840", fol.192-194). Vegeu, també els posteriors bans del Cap Polític de Catalunya amb data de 6 de setembre de 1820 sobre el paper que els Ajuntaments havien de jugar en el nou règim, com a màxima autoritat política municipal i de 4 de novembre de 1820, recordant les importants tasques dels ajuntaments liberals (un exemplar de cada a l'AHMSSA, caixa 455 i a l'AHMBP, lligall 81). Una nova circular de 16 de febrer de 1821 (AHMSSA, caixa 456), refermava les idees anteriors. El 23 de març de 1821 es publicà el decret de les Corts sobre l'organització dels ajuntaments (un exemplar a la caixa 456 de l'AHMSSA). Hi ha abundant informació sobre els conflictes creats arran de les eleccions municipals a Catalunya al lligall 14, expedient 18, de l'ADB. S'aixecaren algunes veus contra el sufragi universal: "que se limite el nombramiento de Electores y capitulares de Ayuntamientos a los ciudadanos que paguen una cuota de contribución directa sobre la propiedad raíz, o sobre otros capitales y productos de cualquier origen", això sí "atemperándose esta graduación a las circunstancias en que se hallen las respectivas provincias y pueblos de la Monarquía" (José de CHURRUCA: Reflexiones a las Cortes sobre la ley de elecciones de ayuntamientos, Madrid, 1821, pàg.23); és a dir, un sufragi censitari, per assegurar el poder de les classes dominants locals. Propostes que seran recollides pel liberalisme moderat els anys quaranta.

⁴¹ Per aquesta qüestió vegeu l'Annex II. Vegeu les dades de Vilafranca a "Actes de les sessions de l'Ajuntament de Vilafranca, del 23 de març de 1820 al 21 de juliol de 1823" a l'ADB, lligall 85 ("Actes...Vilafranca", a partir d'ara); les de Sant Sadurní a les actes servades a l'ADB, lligall 84 i a l'AHMSSA; les de Vilanova a l'AHMVG, lligall 469; les d'Igualada a l'AHMI, lligall 28, exp.16 i l'ADB, lligall 84; les del Vendrell i Sitges als Manuals d'Acords de l'AHV i l'AHS. A Sant Sadurní el primer ajuntament constitucional estava format per un hisendat (el batlle), dos pagesos, dos comerciants i un confiter. A Vilafranca,

21% pagesos propietaris, un 14% artesans i menestrals, un 10,5% professionals liberals, un 4,5% fabricants (de paper i aiguardent) i un 1% parcera⁴². Respecte a l'època absolutista anterior trobem una disminució del pes dels pagesos propietaris, parcera i menestrals; el manteniment de les professionals liberals i dels hisendats; i l'augment dels comerciant i fabricants.

Si comparem aquestes dades amb les de la composició socio-econòmica del corregiment de Vilafranca, podem apreciar, com, igual que a l'època absolutista, hi ha uns grups sobrerrepresentants en el poder polític local i uns altres de marginats. Per un costat, els hisendats⁴³, els comerciant⁴⁴ i els professionals liberals⁴⁵ que ocupen el 60% dels càrrecs municipals i només

l'any 1821 hi havia com a regidors quatre hisendats, tres propietaris, un comerciant i un advocat. Dades coincidents amb el que passà a altres indrets de Catalunya, com demostren l'estudi sobre Girona de CLARÀ: "Sobre...", especialment les pàg.369-371, i sobre Lleida de LLADONOSA: Carlins..., pàg.114-124. La classe política liberal vilafranquina sorgí de les files dels hisendats i comerciant locals que havien rebut les idees de la Il.lustració a les aules del Convent de Sant Francesc on s'ensenyava filosofia. Claudi MAS i JORNET: "Notes sobre el moviment intel·lectual i artístic de Vilafranca del Panadés durant el segle XIX", dins Vilafranca del Panadés, Vilafranca, 1902, pàg.235-349, diu d'aquest col·lectiu: "forman part d'una generació que la Política robà a les Lletres; el temps s'ho portaba. Aquella jovenalla sentia amb entusiasme 'ls principis proclamats a les Corts de Cadis, i no 's podien avenir a dur el jou; els aires de llibertat que a França 's respiraba feyan més insoportable la xafogosa alenada del absolutisme espanyol, i els esperits independents i cultes mitj es penedien d'aber-se alsat contra Napoleó, considerant com un error la eròica campanya de la Independència. Això convertí en fervents bonapartistes a nostres joves, a quines llibreries entraren La Enciclopèdia, Voltaire, Rousseau i tots els autors avensats de l'altra banda del Pirineu, pera fer-los més i més lliberals cada dia, com més i més els hi feya, també cada nova repressió absolutista" (pàg.264).

⁴² La mostra que està inclosa a l'Annex II, recull els noms i cognoms de 406 batlles i regidors de municipis del corregiment de Vilafranca (Sitges, Vilanova, la Llacuna, Igualada, Pobla de Claramunt, Torrelavit, l'Arboç, Vilafranca, Sant Sadurn i el Vendrell), entre 1814 i 1830. D'aquests, 176 van ocupar càrrecs durant el Trienni, i disposem de dades socio-econòmiques de 86. Dels 406 batlles i regidors del període 1814-1830, tenim aquestes dades de 157, dels quals un 24% eren pagesos propietaris, un 23,5% eren artesans i menestrals, un 19,5% eren hisendats, un 19% eren comerciant, un 8% professionals liberals, un 3% parcera i un 2% fabricants (de paper i aiguardent).

⁴³ Com a personatges representatius d'aquest sector, tindriem a Miquel Ballester (batlle de Sitges l'any 1821); Josep Font (batlle de Terrassola l'any 1821); Sadurn Mir Porta (batlle de Sant Sadurn d'Anoia l'any 1820) o Francesc Batlle (batlle de Vilafranca l'any 1821). Per les dades socio-econòmiques vegeu l'Apèndix I.

⁴⁴ Com a personatges representatius d'aquest sector, tindriem a Afortunat Batlle (regidor de l'Arboç l'any 1822), Narcís Ramon (regidor del Vendrell l'any 1821), Josep Figueres (batlle de Sant Sadurn d'Anoia l'any 1823) i Joan Amell (regidor de Sitges l'any 1820).

⁴⁵ Vegeu com exemple, l'avocat Jordi Miret (batlle de Vilafranca l'any 1820), el metge Felip Falp (regidor de Sitges els anys 1820 i 1821), el metge

representen un 5% de la població activa; per un altre, els menestrals⁴⁶ i els fabricants⁴⁷, obtenen una representació política del 20% força equilibrada amb el seu pes social (18% de la població activa); en canvi, els pagesos⁴⁸ que representen les dues terceres parts de la societat, només ocupen una cinquena part dels càrrecs municipals, i encara dins la pagesia és el sector benestant i mitjà el que ocupa aquests càrrecs, quan només representaria un 10% de la població, quedant-ne marginada la petita pagesia i els jornalers.

A les zones allunyades de la influència liberal (la Bisbal del Penedès o Piera), els ajuntaments foren ocupats per persones properes al reialisme, però, també, pertanyents a les classes mitjanes⁴⁹. Una demostració que força ajuntaments escaparen del control liberal era la circular del Cap Polític de Catalunya en la que es queixava de que: "en vano será que el Gobierno dicte providencias de utilidad y conveniencia pública, si los Alcaldes y Ayuntamientos constitucionales no cuidan de publicarlas y cumplirlas, con el zelo y rapidez convenientes"⁵⁰. Sembla que, com havia denunciat Gorostiza⁵¹, els reialistes procuraren assegurar-se el control dels

Melcior Miret (regidor del Vendrell els anys 1820 i 1821), l'escrivà Fidel Torrents (regidor de l'Arboç l'any 1820).

⁴⁶ Com a personatges significatius tenim, el ferrer Pau Borrell (batlle de l'Arboç l'any 1822), el boter Salvador Vivas (Regidor del Vendrell els anys 1820 i 1821) i el confiter Bonaventura Solà (regidor de Sant Sadurní l'any 1820).

⁴⁷ Com el paperer Josep Romeu (batlle de Terrassola l'any 1820) o el fabricant d'aiguardent Miquel Casanovas (batlle de Sant Sadurní l'any 1821).

⁴⁸ Vegeu el casos d'Isidre Riva (regidor de Sant Sadurní l'any 1820), Jaume Palau (batlle del Vendrell l'any 1822), Joan Castellví (batlle de l'Arboç l'any 1820) i el parcer Isidre Montserrat (regidor de Sant Sadurní els anys 1822 i 1823).

⁴⁹ Vegeu alguns llistats d'ajuntaments del corregiment de Vilafranca al lligall 27, expedient 7 de l'ADB. A la Bisbal del Penedès era regidor el pare del cap reialista Joan Romagosa (SOLÉ CARALT: La Bisbal..., pàg.331). A Piera, on l'Ajuntament estava ocupat pels reialistes gràcies a l'acció dels trinitaris que "mañosamente han sembrado la discordia y encendido de nuevo la devoradora tea de la guerra civil en aquella villa e inmediateciones", el batlle de l'any 1822 era un destacat reialista, Jaume Casanovas (AHMI, lligall 35, expedient 6).

⁵⁰ Amb data de 26 de setembre de 1821 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 82).

⁵¹ GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.29: "en tanto que los liberales se afanaban en asegurar una buena representación nacional, los serviles cuidaron solo en preparar una administración municipal que favoreciese más inmediatamente la seducción propuesta". Vegeu l'opinió del moderat Andrés BORREGO: El libro de las

ajuntaments mentre els liberals centraven el seu esforç en controlar les diputacions i, sobretot, els diputats a Corts i això explicaria que, aquest primer any, força ajuntaments del corregiment estiguessin sota la influència dels reialistes.

Tant a les zones liberals com a les reialistes, hi hagué una renovació important del personal polític municipal ja que les dues terceres parts no havien estat ni ho serien posteriorment regidors amb la monarquia absoluta⁵². Tot i així una tercera part dels regidors i batlles del Trienni havien ocupat o ocuparien posteriorment càrrecs municipals⁵³: una cinquena part dels regidors del Trienni havien estat regidors en el període 1814-1819⁵⁴ i, el 9% ho serien després durant la dècada ominosa (1823-1830)⁵⁵. Finalment, un 6% havien ocupat càrrecs municipals els anys 1814-1819,

elecciones. Reseña histórica de las verificadas durante los tres periodos del régimen constitucional (1810 a 1814 - 1820 a 1823 - 1834 a 1837), Madrid, 1874: "De 1820 a 1823 se hicieron elecciones de partido, o por mejor decir, de secta, pues pasadas las primeras verificadas al calor del triunfo de los constitucionales, las demás fueron el producto de lo que se concertaba en las logias de masones y en las torres de los comuneros, únicos centros de poder e influjo en aquellos tiempos" (pàg.21).

⁵² Per exemple l'hisendat de Sitges Miquel Ballester (batlle l'any 1821), l'hisendat de Terrassola Josep Font (batlle l'any 1821), el fabricant d'aiguardent de Sant Sadurní Miquel Casanovas (batlle l'any 1821), l'advocat de Vilafranca Jordi Miret (batlle l'any 1820), l'hisendat del Vendrell Jaume Escofet (batlle l'any 1820) o el ferrer de l'Arboç Pau Borrell (batlle l'any 1821). Dades a partir de l'estudi sobre els 157 regidors i batlles del Trienni als quals hem pogut resseguir la trajectòria al poder municipal entre 1814 i 1830 al corregiment de Vilafranca (Annex II). Som conscients de que el pes de les viles en la nostra mostra accentua el percentatge de renovació que,ensem, seria inferior si tinguéssim en compte els municipis més petits dels que no disposem de dades.

⁵³ Pel Vendrell AHV "Manual d'Acords. 1782-1840" i Jaume RUART: "El Vendrell durant el trienni liberal" dins Miscel·lània Penedesenca, vol.IV (1981), pàg.195-202; per Sitges SERRAMALERA: La vida..., pàg.13: "veiem, per tant, poca diferència entre un ajuntament [liberal] i l'altre [absolutista]. Tots eren tallats sota el mateix patró: la burgesia sitgetana, hisendats i comerciants. El fet és que a la nostra vila tot girava a l'entorn d'unes vint famílies"; per Igualada, MARTINEZ: Revolució...

⁵⁴ Per exemple l'advocat Vicenç Galup de Sitges (regidor degà l'any 1818-19 i batlle l'any 1820), l'hisendat de Terrassola Ramon Nadal (regidor l'any 1819 i l'any 1820), l'hisendat Cristòfol Milà de Vilafranca (regidor l'any 1819 i els anys 1821-1822) o el comerciant Pau Guimerà del Vendrell (regidor l'any 1819 i els anys 1820-1821).

⁵⁵ L'hisendat de Sitges Manuel Moner (regidor els anys 1821-1822 i l'any 1824), el fabricant de paper de Terrassola Pau Esbert (regidor els anys 1822-1823 i l'any 1828), l'hisendat de Sant Sadurní Josep Mir (regidor l'any 1823 i els anys 1824-1825), Jaume Lleó del Vendrell (batlle l'any 1823 i regidor l'any 1827) o el pagès Magí Sans de l'Arboç (regidor l'any 1820 i l'any 1825).

durant el Trienni i després 1823-1830⁵⁶. Si ens cenyim a analitzar aquells casos de què disposem de més informació⁵⁷, i nosaltres pensem que és el més correcte, ens adonem que les coincidències són molt més importants. Un 53% dels regidors i batlles que ocupen càrrecs durant el Trienni no ho havien fet abans ni ho faran després. Un 23% ja n'havien ocupat abans i un 17% els ocuparan després. Finalment, un 7% els ocupà al llarg de tot el període (tant en èpoques absolutistes com liberals). Podem concloure, encara que sigui provisionalment, que més de la meitat del personal polític municipal al corregiment de Vilafranca es renovà durant el Trienni, mentre que més d'una tercera part procedia del període absolutista anterior o tingué continuïtat en el posterior, cosa que d'altra banda no sembla exclusiva d'aquest corregiment⁵⁸. La continuïtat fou més accentuada entre 1814-1819 i 1820-1823, que no pas entre 1820-1823 i 1824-1830. És a dir, el Trienni significa una ruptura important, però no total amb el poder polític municipal del període anterior i, en canvi, la dècada ominosa representa un trencament més brusc amb el Trienni. Tot i els canvis, però, hi ha determinades famílies acomodades que, a nivell local, aconsegueixen mantenir el seu poder polític.

⁵⁶ Magí Ferrer de la Llacuna (regidor l'any 1817, 1820 i 1825), el comerciant del Vendrell Pau Guimerà (regidor l'any 1819, els anys 1820-1821 i l'any 1824), el metge Melcior Miret del Vendrell (regidor l'any 1816, els anys 1820-1821 i l'any 1824) i el comerciant Joan Vidal del Vendrell (regidor l'any 1818, l'any 1822 i els anys 1814 i 1826).

⁵⁷ Sobre 90 personatges de Sant Sadurní d'Anoia, Terrassola, la Llacuna, l'Arboç i el Vendrell.

⁵⁸ Tot i que som conscients que cal diferenciar entre persones que ocupen càrrecs a les administracions locals en èpoques absolutistes o liberals, dels liberals o absolutistes polítics, ja que polítics liberals ocuparen càrrecs durant el període 1814-1820 i d'absolutistes n'ocuparen durant el Trienni. Vegeu per Lleida, CAPDEVILA: *La Milícia...*, pàg.169. Per Begues, Mercè RENOM: "Activitat política i acció de guerrilles a Begues, entre els anys 1820 i 1870, segons la documentació local" dins DDAA: *Guerrillers...*, pàg.343-410 (pàg.397-410 per aquesta qüestió), entre 1815 i 1826, del total de 21 regidors i batlles de l'Ajuntament, un 19% havien estat regidors abans, durant i després del trienni i un 14% ho serien durant i després del Trienni. Aquesta qüestió ha estat constatatada també per ANGUERA: "Economia...", pàg.91-109 (pàg.102 per aquesta qüestió); Eliseu TOSCAS: "Los estudios sobre el poder local en la Francia rural (ss.XVIII-XIX). Un comentario bibliográfico", dins *Noticario de Historia Agraria*, núm.2 (1991), pàg.114-120 i "Elements de continuïtat política local a la Barcelona del primer terç del segle XIX" dins *Afers*, núm.15 (1993), pàg.163-174.

Malgrat els continus problemes econòmics, els ajuntaments liberals realitzaren, sobretot a les viles, importants millores a la sanitat pública, l'urbanisme⁵⁹ i l'assistència als pobres mitjançant els hospitals⁶⁰. També destacà l'acció municipal en la millora en l'ensenyament de primeres lletres, "es decir, la que comprendiendo los primeros rudimientos de la civilización, es necesaria a la universalidad de los ciudadanos: esta debe ser pública y gratuita, porque a todos debe proporcionarse fácil y comodamente lo que es necesario a todos"⁶¹. Sembla però, que, malgrat els esforços, l'ensenyament primari es mantingué on ja funcionava costejat per l'Ajuntament (23 dels

⁵⁹ Com ho proven els casos de Vilafranca ("Actes...Vilafranca", sessió de 4 i 19 d'agost de 1820); Vilanova (AHMVG, "Registro de pregonas..." i lligalls 469 i 569, vegeu l'Annex III.1); Igualada (AHMI, lligalls 31-36 i 39); Sitges (ban de 13 de juliol de 1822 a l'AHS, caixa I.1.2 -1822-, carpeta "Bàndols de l'Alcaldia"); o del Vendrell ("Manual d'Acords. 1782-1840", fol.206, sessió de 13 de març de 1821 i 2 de gener de 1823), amb les nombroses ordenances per assegurar la sanitat a les viles.

⁶⁰ En el cas del Vendrell ("Manual d'Acords. 1782-1840", sessió de 6 de febrer de 1822); de Vilafranca (Josep MASSACHS i Jordi VALLÈS: Introducció històrica als hospitals de Vilafranca, Vilafranca, 1980, pàg.51-52); i Sant Sadurní ("Actes...Sant Sadurní", sessió de 14 d'agost de 1820 i 15 de juny de 1822, vegeu l'Annex III.2), es creà una Junta Municipal de Beneficència (seguint el que marcava la llei de 6 de febrer de 1822) que tenia com a objectiu principal l'administració de l'hospital de caritat de la vila. Tant en les qüestions sanitàries, com educatives i de beneficència, els ajuntaments, comptaren sempre amb el suport de la Diputació de Catalunya. Vegeu Breve noticia..., pàg.38-44 i 56-63. Vegeu al respecte Florentina VIDAL: "De la caridad privada a la beneficencia pública en España. La Ley General de Beneficencia de 1822" dins CANO (ed.): Materiales..., pàg.765-778. Els trets característics de l'assistència als pobres durant la revolució liberal poden seguir-se a través de Carmen LOPEZ ALONSO: "La pobreza en el pensamiento político. España, primera mitad del siglo XIX" i Mariano ESTEBAN DE LA VEGA: "La asistencia liberal española: beneficencia pública y previsión particular", tots dos dins, Historia Social, núm.13 (1992), pàg.123-156.

⁶¹ La cita al Periódico del Ministerio de la Gobernación de la Península, núm.4 de 28 de febrer de 1823, pàg.125. Això estava regulat pel Reglament General d'Instrucció Pública (29 de juny de 1821) en el qual s'instava la construcció d'escoles primàries a tots els pobles. El president de la Comissió de les Corts que redactà el projecte fou el vilafranquí Felix Janer (ADB, lligall 14, expedient 5). Vegeu l'Annex III.3. Sobre aquesta qüestió comptem amb el treball fonamental d'Alfredo SAENZ-RICO: La educación general en Cataluña durante el Trienio Constitucional (1820-1823), Barcelona, 1973 (informació dispersa sobre escoles del corregiment a les pàg.533-553). L'ensenyament secundari i superior ha estat estudiat per Antonio PALOMEQUE: El Trienio Constitucional en Barcelona y la instauración de la Universidad de 2º y 3º enseñanza, Barcelona, 1970. Vegeu, també Pedro GARCIA TROBAT: "Una aspiración liberal: la enseñanza para todos" dins CANO (ed.): Materiales... i Jean René AYMES: "L'education populaire en Espagne au cours de la première moitié du XIX siècle: problèmes idéologiques et réalisations" dins Clases populares, cultura, educación. Siglos XIX-XX, Madrid, 1988, pàg.47-96 (pàg.61-63 pel Trienni).

116 pobles del corregiment) i no arrencà als llocs de nova creació, i allà on funcionà fou amb continuats dèficits pressupostaris locals⁶².

2.2 Les Diputacions

A finals del mes de març, cada poble elegí un elector, que per les autoritats liberals havia de ser "un sujeto de patrimonio, decidido amor a la Constitución y de luces"⁶³ perquè, junt als electors d'altres pobles del Partit, formessin una Junta de Partit que, a la vegada, elegiria un representant que havia de formar part de la Junta provisional de la Província de Catalunya que inicià les seves tasques el 5 d'abril i substituïa la que es constituï el 10 de març⁶⁴. Ahora, des de

⁶² La informació l'hem extret de l'ADB, lligall 13, d'un informe de l'any 1813. Vegeu el cas d'Altafulla a ROVIRA: Altafulla..., pàg.107-108 i SAENZ-RICO: La educació..., pàg.533, 536 i 551. Vegeu, també, AHV "Copiador de Correspondència. 1821", núm.250 (22 d'agost de 1821). La posició de la Diputació al respecte a Breve noticia..., pàg.60-63 i Actes de la Diputació de Barcelona, vol.4, fol.266 (16 de febrer de 1821), vol.5, fol.252 (28 de juny de 1821), vol.8, s/n. (8 i 19 de febrer de 1823). Vegeu l'Annex XI.

⁶³ "Actes...Vilafranca", sessió de 26 de març de 1820, i AHMVG, lligall 2, circular de Josep Castellar amb data de 14 de març de 1820, també al lligall 469. A l'Arboç, fou elegit Josep Anton Roquer (ACA-DL-AHA, vol.12). A Sant Sadurní, el metge Antoni Escayola Alsina ("Actes...Sant Sadurní", sessió de 27 de març de 1820).

⁶⁴ ADB, Actas Generales, vol.2 (sessió de 5 d'abril de 1820) i lligall 27. Aquesta Junta estava presidida pel Cap Politic, i n'eren vocals el baró de Castellet (corregiment de Barcelona, substituït després per Manuel Lasala), el canonge Josep Espiga (Lleida), Josep Claret (Manresa), Fèlix Janer (Vilafranca), Josep A. Jordana (Talarn), Francesc de Miguel Capdet (Vall d'Aran), Josep Porret (Figueres), Valentí Segura (Cervera), Ignasi Miquel de Sallés (Vic), Salvador Viñals (Mataró), Francesc Calvet (Girona) i Benet Rubinat (Tarragona). La Junta es formà el 3 d'abril i funcionà fins el 12 de juliol quan el rei jurà la Constitució a les Corts i s'encarregà d'organitzar l'elecció de Diputats a Corts. Vegeu les Actas de la Diputación de Cataluña (13 de març de 1820 a 11 d'abril de 1822) a l'ADB, llibres 6-11 i les Actas de la Diputación de Barcelona (15 de maig de 1822 a 16 d'octubre de 1823) a l'ADB, llibres 12-13. El pèsim estat del microfilm, fa aconsellable la seva consulta a partir del borrador que hi ha als lligalls 62-65 de l'ADB. També pot resseguir-se l'actuació d'aquesta Junta mitjançant els volums 38 i 39 dels PREVII-ACD. Un resum de la seva tasca a BREVE noticia de los sucesos y operaciones más importantes en que se ha ocupado la Diputación Provincial de Cataluña desde el 6 de junio de 1820 hasta el 28 de febrero del 22, Barcelona, 1822. No hem localitzat les Actes de la Diputació de Tarragona ni les de la de Lleida, si les de Girona que es troben a l'Arxiu Històric de Girona, fons "Diputació de Girona" (AHG-DG). Sobre la Diputació de Catalunya primer i després (maig de 1822) de Barcelona, vegeu Esteban CANALES: "La Diputació a l'inici del liberalisme. 1812-1823" dins Borja de RIQUER: Història de la Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987, vol.I, pàg.58-73 i la col·lecció de documents que ha publicat Josep SARRION: La Diputació provincial de Catalunya sota la Constitució de Cadis (1812-1814 i 1820-1823),

Madrid es demanava la constitució d'una Diputació formada pels vocals de l'any 1814 i que s'instal·là a Catalunya el 3 de maig i funcionà fins el 5 de juny, amb els mateixos membres que la composaven el 1814, quan fou dissolta pel retorn de Ferran VII⁶⁵. El 22 de maig de 1820 es celebraren les eleccions per formar, definitivament, la Diputació Provincial de Catalunya, que funcionà del 6 de juny de 1820 fins el 28 de febrer de 1822, quedant constituïda per tres hisendats, dos lletrats, un comerciant i un clergue⁶⁶, als que s'afegí, més tard, el vilafranquí Manuel Barba i Roca⁶⁷.

A rel de la nova divisió provincial⁶⁸, es constituïren les noves diputacions de Barcelona⁶⁹, Tarragona⁷⁰, Lleida⁷¹ i Girona⁷². La Diputació de Barcelona va demanar de quedar-se amb el nom

Barcelona, 1991, especialment les pàg.125-170.

⁶⁵ Aquesta Diputació Provisional, creada arrel del decret de 30 de març de 1820, estava formada per Josep de Castellar (Cap Polític) com a president i Juan Bautista de Erro (Intendent), baró de Castellet, José Antonio Cid, Carlos Figuerola, Isidre Torelló (hisendat i advocat igualadí, representant del corregiment de Vilafranca), Ignasi Solà, Joan Genovès i Benet Rubinat (que substituïa a Francisco Ferrer que havia mort) com a vocals, i Gines Quintana com a Secretari (La primera circular d'aquesta Diputació als pobles te data de 5 de maig de 1820. Un exemplar a l'AHMBP, lligall 81).

⁶⁶ Els elegits al lligall 58 de l'ADB. Hisendats: Benet Rubinat (Tarragona); Pere Felip (Girona), Lluís Sanou (Lleida); comerciant: Manuel Lasala (Barcelona); advocats: Gaspar Borràs (Mataró), Pere Alcoriza (Tortosa), clergat: Jaume Quintana (Manresa). Substituïts: Manuel Barba i Roca (Vilafranca-advocat) en lloc d'Alcoriza i Jaume Serrat (hisendat) per Borràs. Sobre l'actuació d'aquesta Diputació vegeu la Breve noticia... Un resum a CANALES: "La Diputació...", pàg.62. La convocatòria de les eleccions per a la Diputació s'havien convocat amb el R.D. de 30 de març de 1820. Entre l'1 de març i l'11 d'abril de 1822, funcionà una Diputació provisional fins la formació de les noves diputacions, integrada per Benet Rubinat, Pere Felip, Ramon Bagà, Joan Trullóll, Ramon Castells, Josep Malats i Valentí Segura (ADB, Actas Generales, vol.7).

⁶⁷ El vilafranquí Manuel Barba i Roca fou elegit suplent, i el 21 de març de 1821 hi entrà a formar part substituint una baixa per defunció (ADB, lligalls 20 i 674bis). Barba i Roca sempre mantingué posicions moderades dins el liberalisme. Ell, en realitat, era un il·lustrat preocupat pel desenvolupament econòmic del país. Sobre Manuel Barba i Roca (vegeu l'Annex IV), són molt útils la nota necrològica "Noticia històrica del Dr. Manuel Barba y Roca" dins El Europeo, 17 d'abril de 1824; MAS i JORNET: "Notes...", pàg.244-253; Rodolf LLORENS: L'hegemoniavilafranquina en l'hegemonia catalana, Vilafranca, 1984, pàg.17-19; Josep IGLESIAS: "Biografia introductoria" dins Manuel BARBA i ROCA: Observaciones sobre el estado actual de la agricultura, Barcelona, 1964, pàg.3-24; Pierre VILAR: "Els Barba, una família il·lustrada de Vilafranca del Penedès", dins Assaig sobre la Catalunya del segle XVIII, Barcelona, 1973, pàg.59-82 i Antoni SABATE MILL: Torras y Bages en la Vilafranca ochocentista, Vilafranca, 1949 i "Noticia sobre l'autor de les respostes" dins El corregiment..., pàg.7-19.

⁶⁸ Vegeu Pau VILA: "Les divisions territorials modernes" dins La divisió

de Catalunya, malgrat reduir el seu àmbit, però aquesta proposta no fou acceptada pel govern⁷³.

La transició entre la Diputació de Catalunya i les noves Diputacions Provincials catalanes la realitzà una Diputació provisional que actuà de l'1 de març al 11 d'abril de 1822. El corregiment de Vilafranca passà a dependre, en bona part, de la nova Diputació de Tarragona, per a formar part de la qual sortí elegit l'hisendat vilafranquí Pere Batlle i Mascaró⁷⁴. La part del corregiment

territorial de Catalunya, Barcelona, 1977, pàg.50-63 i Jesús BURGUEÑO: De la Vequeria a la Província, Barcelona, 1995, pàg.51-150 (pel Trienni). Primer, el decret de les Corts de 25 d'octubre de 1820 dividí el territori català en 25 partits i l'antic corregiment de Vilafranca es repartí entre els partits de Vilafranca (52 pobles i 7.879 veïns) i el d'Igualada (34 pobles i 3.506 veïns), i, amb menys importància, entre els de Tarragona (14 pobles i 868 veïns), Montblanc (amb 9 pobles i 269 veïns) i Terrassa (amb 1 poble i 32 veïns), informació als lligalls 20, 23, 24 i 39 de l'ADB. Després la divisió provincial (decret de 14 de gener de 1822) per la qual el partit de Vilafranca restava, majoritàriament, a la província de Tarragona, mentre el d'Igualada ho feia a la de Barcelona. L'antic corregiment restava dividit entre la província de Tarragona (71 municipis) i la de Barcelona (42 municipis). Informació a l'ADB, lligalls 23 i 167 i Archivo del Congreso de los Diputados (ACD), Expedientes Generales, lligall 38, expedient 175 i lligall 78, expedient 74). La nova organització territorial provocà nombrosos conflictes a l'interior dels municipis (segregacions) i entre aquests i la Diputació per canvis de partit o de província.

⁶⁹ Vegeu, ADB, lligall 64. També Pere VOLTES: "Orígenes de la Diputación barcelonesa" dins La Província. Dimensiones històrica y jurídica, Barcelona, 1966, pàg.63-70 i CANALES: "La Diputació...", pàg.72. La nova Diputació estava integrada per Vicente Sancho (cap polític), Ginès Quintana (Secretari), Bernardo Elizalde (Intendent) i els vocals Antonio Gironella (Barcelona), Juan Francisco Llauder (Mataró), Francisco Serra (Igualada), José Cortés (Granollers), José Casagemas (Manresa), Josep M. Vilalta (Berga) i Sebastian Malato (Vic). En total, sis hisendats (dos dels quals eren a més comerciants i un altre advocat) i un comerciant.

⁷⁰ De la Diputació de Tarragona d'aquests anys (1822-23) se'n conserva molt poca documentació, ja que la que es servava (Actes, oficis, bans, correspondència...) a la seva seu va desaparèixer i tant sols a l'ADB, lligalls 162, 168 i 169 hi ha documentació dispersa. Vegeu M. Antonia FERRER: "La reforma administrativa liberal i l'enfrontament Reus-Tarragona per la capitalitat de la província", dins Panell, núm.2 (1985), pàg.61-72. La nova Diputació estava formada per Marcelo de Baeza (Cap Polític), Francisco Gomez de la Fuente (Secretari), i els vocals: Joaquín Tarín, Pedro de Alcantara, Joaquín de Alcoriza, Salvador Alba i el vilafranquí Pedro Batlle.

⁷¹ De la Diputació de Lleida no hem localitzat cap documentació específica. Sobre aquesta diputació disposem del treball de Josep LLADONOSA PUJOL: Historia de la Diputación Provincial de Lérida, Lleida, 1974 (pàg.37-50 pel Trienni).

⁷² La documentació de la Diputació de Girona es troba a l'Arxiu Històric de Girona, "Arxiu de la Diputació de Girona" (AHG-ADG), caixes 1-6 i els tres volums de les Actes. També DDAA: Història de la Diputació de Girona, Girona, 1989 (pàg.9-25 per l'època del Trienni).

⁷³ Vegeu la proposta de la Diputació de Barcelona a la sessió de 15 de maig de 1822 i la negativa del govern a la sessió de 29 de maig de 1822 (ADB, lligall 64).

⁷⁴ Fou alcalde constitucional de la Vila l'any 1812. ADB, lligall 674bis i

corresponent al partit d'Igualada restà inclosa a la Diputació de Barcelona i en formava part el comerciant i hisendat igualadí Josep Serra i Franch⁷⁵. La composició social de les noves Diputacions no es diferenciava gaire de l'anterior, ja que hi continuaven predominant els hisendats i els comerciants⁷⁶.

2.3 Els diputats a Corts

A finals d'abril s'iniciava el procés d'elecció dels diputats a Corts amb les juntes parroquials⁷⁷. Entre el 5 i el 7 de maig es reunien els electors dels municipis a la Junta de Corregiment (un total de 74 persones al de Vilafranca) per escollir 2 dels 36 representants (en funció dels seus 56.315 habitants) a la Junta Electoral Provincial que era l'encarregada d'escollir

LLORENS: L'hegemonia..., pàg.17-19.

⁷⁵ Estava formada per Antoni Gironella (Barcelona, comerciant i hisendat), Josep Llauder (Mataró, hisendat), Josep Casagemas (Manresa, advocat i hisendat), Francesc Serra i Franch (Igualada, comerciant i hisendat), Josep Cortès (Granollers, pagès i hisendat), Manuel Vilalta i Grau (Berga, hisendat) i Josep Malats (Vic, hisendat).

⁷⁶ Aquesta era una constant arreu de l'estat, segons MIÑANO: Examen..., pàg.205-206: "Las diputaciones provinciales de 1823 se componian, en general, de hombres moderados y prudentes, porque en 1821, no se habían renovado sino en parte, y porque, los demagógos, contentos con enviar a las Cortes muchos hombres de su confianza, no habían pretendido tener influencia en la elección de diputados provinciales; pues como estos destinos no tenían sueldo eran más bien una carga que una ventaja".

⁷⁷ La normativa i el nombre de representants per partit a la circular de la "Junta Preparatoria de esta Provincia" de 3 d'abril de 1820 (exemplars a la caixa 455 de l'AHMSSA i al lligall 81 de l'AHMVG). Aquesta normativa era un recull del decret de convocatòria de Corts feta pel Rei el 22 de març de 1820 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 81). La mateixa Junta Preparatoria, adreçà un manifest al poble titolat "Catalanes", amb data de 4 d'abril de 1820 (un exemplar a l'AHMBP, caixa 81). Al corregiment de Vilafranca li corresponien 2 dels 36 delegats de Catalunya. Primer es celebraren les Juntes Parroquials per escollir els delegats de partit i anaven precedides d'una missa i acabaven amb un Te-Deum (vegeu la descripció a l'Annex I.2 i al Libro de Acuerdos..., fol.356-357). Dades sobre Vilanova a "Registro de pregones y avisos al público de los años de 1815, 1816, 1817, 1818, 1819, 1821, 1822 [1823, 1824]" a l'AHMVG, lligall 569. Amb data 27 i 29 d'abril de 1820). A Sant Sadurní sortí elegit el rector Lluís Fontanillas (fill de la família d'hisendats d'Altafulla que seria mort l'any 1823 dins la repressió contra el clergat a partir de l'entrada dels francesos); a Vilafranca, Joan Alcover (hisendat), Josep Mas Pagès (advocat i hisendat), Manuel Barba i Roca (advocat i hisendat) i Josep Anton Graells (hisendat) (Libro de Acuerdos..., fol.357) i a l'Arboç fou escollit el rector i Dean del Penedès, Josep Postius (ACA-DI-AHA, vol. 12; VIAPLANA: Notes històriques..., pàg.281. Aquest rector Josep Postius seria mort pels lliberals, el 25 d'abril de 1823 a l'Ordal).

els diputats a Corts i de formar la Diputació Provincial⁷⁸. Pel corregiment de Vilafranca resultaren elegits Isidre Torelló (advocat i hisendat d'Igualada) i Manuel Barba i Roca⁷⁹. Aquesta Junta Provincial elegí els 12 Diputats a Corts (entre ells el metge vilafranquí Fèlix Janer Bertran⁸⁰) que, d'un total de 149, tocaven a Catalunya⁸¹. Entre els elegits hi havia de tot: grans comerciants, fabricants i hisendats. Si comparem els diputats catalans del Trienni amb els de les Corts de Cadis podem adonar-nos que han desaparegut els absolutistes i la representació es reparteix entre liberals moderats i exaltats⁸². Les Corts iniciaren les seves tasques, amb una majoria moderada, i la

⁷⁸ Libro de Acuerdos..., fol.359. Més informació al lligall 81 de l'AHMBP.

⁷⁹ Libro de Acuerdos..., fol.359.

⁸⁰ ADB, lligall 27 i 674 bis. "Actes...Sant Sadurní", sessió de 29 de març de 1820. Intervencions seves a Diario de Sesiones, 1820, vol.I (Madrid, 1871), fol.1, 6 i 19. Fèlix Janer Bertran (Vilafranca 1871-Madrid 1865), catedràtic de medicina per la Universitat de Cervera, on es doctorà l'any 1805. Destacà pels seus nombrosos tractats mèdics i fullets divulgatius: Desagravio de la medicina española injuriada por el autor del artículo medicina militar del diccionario de las ciencias médicas [1819]; Elementa Hygienes in usum academicum [1826]; Elementos de moral médica [1831]. Conreà, també, la filosofia, destacant el seu treball: Vindicación de la filosofía española en el siglo XVI [1840]. L'any 1820 seria elegit Diputat a Corts per la província de Catalunya durant la primera legislatura i presidiria la Comissió d'Instrucció i Salut Pública alineant-se amb els "ventistas". L'any 1840 tornaria a ser escollit Diputat a Corts per Barcelona. Vegeu Pere ALEGRET: Vilafranca antigua y moderna, Vilafranca del Penedès, 1872, pàg.171 i Apuntes..., pàg.176-182; MAS i JORNET: "Notes...", pàg.256-260; El Criterio Médico, 1886 (nota necrològica); LLORENS: L'hegemonia..., pàg.17-19. Fèlix Janer era descrit en el fulllet Condiciones y semblanzas de los diputados a Cortes para la legislatura de 1820 y 1821, Madrid, 1821, pàg.39, com a "Médico, amigo de medicamentos y enemigo, como todos, de remedios secretos, de charlatanes, y aun de protomédicos. Buen talante, buen catalán, y que conoce el específico contra el flujo de hablar: es lástima que no se le propine a varios enfermos porque nos ahorraría males muy graves". A les Verdaderas y genuinas semblanzas de los Padres de la Patria para la legislatura de 1820 y 21. Por D.A.F.G. cura propio del arzobispado de Toledo, Madrid, 1821, pàg.16: "En buenos términos dice a este señor diputado nuestro rebisor "tracteux Fabrilios Fabri"; y consiste en que no es militar, que si lo fuese no hablaría de medicinas ni sacaría a relucir ciertas cosillas; a pesar de que se le quiere destinar solo a enfermos sabe desempeñar sus funciones como diputado".

⁸¹ Informació a l'ACD, "Expedientes Generales", lligall 6, expedient 9.

⁸² Pels diputats catalans a les Corts de Cadis vegeu Federic RAHOLA: "Los diputados por Cataluña en las Cortes de Cádiz" dins Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, Barcelona, 1912; Enric JARDI: Els catalans de les Corts de Cadis, Barcelona, 1963 i Lluís ROURA: "Hi hagué proto-catalanisme polític a Cadis?" dins L'Avenc, núm.113 (1988), pàg.32-37. Pels diputats catalans durant el Trienni estem preparant unes biografies ja que no existeix pràcticament res a excepció de dues tesi de llicenciatura inèdites, Maria de la Salut HERNANDEZ PEREZ: Cataluña en las Cortes del Trienio Constitucional, Universitat de Barcelona, 1965. Per l'elecció de diputats a Corts de Catalunya de l'any 1820 vegeu ACD, lligall 6, expedient 9. Alguna informació a CARRERA PUJAL: Historia política..., II, pàg.60-61.

primera legislatura anà del 9 de juliol al 9 de novembre de 1820 es dedicà, fonamentalment als problemes de la hisenda pública i a la reforma econòmica.

A finals de l'any 1821 es repetia el procés d'elecció de diputats a Corts pels anys 1822-23, amb les Junes Parroquials i de Partit¹³ on van sortir elegits com a representants del de Vilafranca Pere Batlle i Joan Benach (comerciant de Vilanova)¹⁴. Pel corregiment de Tarragona (amb municipis del Garraf, Alt Camp i Tarragonès) sortien elegits Pedro Armengol Serra i Fèlix Solà. A la Junta Provincial de Catalunya va ser escollit Diputat a Corts l'advocat i hisendat vilanoví Marià Rubinat¹⁵. Davant d'aquestes eleccions el Cap Polític, Antonio Remon Zarco del Valle, publicà un ban, en el qual, demanava que s'elegissin "ciudadanos de un mérito positivo, y de una adhesión conocida a las instituciones que felizmente nos rigen [...]. Elegid Diputados dignos de vosotros: seréis libres y felices"¹⁶. Els governs del nou estat liberal foren, fins el juliol de 1822, de caire moderat i partir d'aquesta data passaren a mans dels exaltats.

¹³ El 7 d'octubre es realitzaren les Junes Electorals de Parròquia, de la qual sortiren els electors que formarien la Junta de Partit, com el doctor Antonio Escayola per Sant Sadurní ("Actes...Sant Sadurní", sessió de 9 d'octubre de 1821); Josep Pers per Vilanova (lligall 245 de l'AHMVG) i Afortunato Batlle de l'Arboç (ACA-DL-AHA, vol.12 de 4 de desembre de 1821).

¹⁴ "Actes...Sant Sadurní", sessions de 7 d'octubre, 5 de novembre i 9 de desembre de 1821.

¹⁵ La informació a l'ACD, "Expedientes Generales", lligall 8, expedient 9. Vegeu, també, ADB, lligall 27 i COROLEU: Historia..., pàg.257-258 i Albert VIRELLA: Las classes socials a Vilanova i la Geltrú, el segle XIX, Barcelona, 1979, pàg.34-35. Era nebot i hereter de Francesc de Papiol, hisendat il·lustrat de Vilanova que fou diputat a les Corts de Cadis. El seu pare, Benet Rubinat, havia format part de les Diputacions provisionals i definitives de Catalunya els anys 1820-1822, com a representant del corregiment de Tarragona. El fullet Condiciones ... 1822-1823, pàg.20, diu de Rubinat, "este es un catalán que no parece sino que ha nacido en Aragón. Ostinado hasta dejárselo de sobra. Tiene buena camisa". Les eleccions a diputats a Corts donaren una lleugera majoria als exaltats i als sectors professionals de militars, funcionaris i advocats (BAYO: Historia..., II, pàg.290 i ARTOLA: La España..., pàg.709-710).

¹⁶ Ban: "Catalanes", de 30 d'agost de 1821 (un exemplar a l'AHMSSA, lligall 456). Aquest ban anà precedit de la circular reservada del ministre de la Governació, Feliu demanant als caps polítics que vetllessin perquè sortissin candidats moderats (reproduïda per BAYO: Historia..., II, pàg.399-400). Per GIL NOVALES: "Política...", pàg.299-300: "con lo qual tenemos algo así como el acta de nacimiento del caciquismo y la corrupción electoral" Vegeu, també, ARTOLA: La España..., pàg.86-89).

3. La Milícia

3.1 Formació i organització

La Milícia Nacional Voluntària esdevindrà un dels principals suports a la revolució i, dins d'aquesta, dels sectors més radicals⁸⁷. A finals de 1820 hi havia a tot l'estat 51 batallons d'infanteria de la Milícia amb un total de 32.397 homes⁸⁸. El mes de maig s'inicià la formació de la Milícia a les viles del corregiment de Vilafranca: "se está formando, instruyendo y uniformando una fuerza de compañías de Milicia Nacional local de ciudadanos llenos de entusiasmo y de amor a las nuevas instituciones para defender nuestra Santa Religión, al Rey y a la Constitución"⁸⁹.

A finals d'any les viles més importants del corregiment disposaven de companyies de la Milícia Nacional Voluntària, tot i que mal armades i vestides: 120 homes a Igualada⁹⁰, 100 a

⁸⁷ Sobre la Milícia a Catalunya vegeu VALLVERDÚ: El suport..., pàg.81-180 pel Trienni i les tesis de llicenciatura inèdites d'Adrian OVIEDO: La Milícia Nacional (Gerona, 1820-1823), Universitat Autònoma de Barcelona, 1975 i CAPDEVILA: La Milícia... Molta informació sobre la Milícia a Tarragona a FERRER: La ciutat de Tarragona... Continua sent imprescindible el treball pioner de Juan Sisíno PEREZ GARZON: Milicia Nacional y revolución burguesa. El prototipo madrileño (1808-1874), Madrid, 1978. També són força interessants els estudis de Roberto L. BLANCO VALDÉS: "La progresiva construcción parlamentaria de una fuerza armada popular" dins Rey, Cortes y fuerza armada en los orígenes de la España liberal, 1808-1823, Madrid, 1988, pàg.411-473 i Rosa Ana GUTIERREZ i Rafael ZURITA: "El Trienio constitucional y la organización de la milicia nacional en Alicante (1820-1823)" dins La Revolución Francesa i el procés revolucionari a Catalunya i al País Valencià, Girona, 1990, pàg.99-111.

⁸⁸ Segons la Junta Consultiva de Guerra: Trabajos verificados por la Junta Consultiva de Guerra creada por Real orden del 19 de Abril de 1820 y auxiliada por la Comisión de Gefes y Oficiales de todas las armas establecida a las inmediatas ordenes del Ministerio de Guerra, 2 vol (manuscrit núm.890 de la Biblioteca de Catalunya), vol.1, fol.130-320, fol.323 per aquest tema. Sobre la formació de la Milícia vegeu els Decrets de 24 d'abril de 1820 i 30 d'agost de 1820, regulant la Milícia Nacional (un exemplar dels decrets de 24 d'abril i de 30 d'agost de 1820 a l'AHMBP, lligall 81). Les aclaracions a la normativa de la Milícia Local, poder veure a la circular del Cap Polític amb data de 8 de desembre de 1820 (un exemplar al lligall 81, AHMBP).

⁸⁹ Referint-se a a la d'Igualada (AHMI, lligall 29, expedient 2). Les dades i les llistes de milicians de les viles del corregiment de Vilafranca a l'Annex V. Vegeu a l'Annex V.6 l'himne dedicat a la Milícia d'Igualada (ADB, lligall 35).

⁹⁰ AHMI, lligall 29, expedient 2 i 34, expedient 6. El mes de gener de 1822 la Milícia igualadina estava formada per 111 voluntaris i tres companyies, al capdavant de les quals estava Josep Antoni de Padró (capità de la companyia de Cavalleria Voluntària i posteriorment comandant dels Voluntaris Reialistes). Per

Sitges⁹¹, 200 a Vilanova⁹², 53 a Capellades⁹³, 68 a la Pobla de Claramunt⁹⁴, 60 a Vilafranca⁹⁵, 91 al Vendrell⁹⁶, 35 a Sant Sadurn⁹⁷, 50 a Vila-rodona⁹⁸, 9 a Altafulla⁹⁹ i en desconeixem el nombre a

aquest personatge, vegeu Josep M. TORRAS i RIBÉ: Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'Antic Règim. Els Padró d'Igualada (1642-1862), Barcelona, 1976, especialment les pàg.295-296, on reproduïx l'informe favorable perquè accedis al comandament dels Voluntaris Reialistes d'Igualada, fet per l'Ajuntament absolutista d'Igualada l'any 1825 sobre el seu comportament al llarg del Trienni, i en el qual es deia que havia estat: "Oficial Comandante de la única Compañía de la Milicia Voluntaria de Caballería e individuo de la Junta titulada Patriótica", però que "estuvo muy distante de dar la menor prueba de aversión a Nuestro Amado Soberano y su legítimo Gobierno". Vegeu també, les pàgines que hi dedica MARTÍNEZ: Revolució i contrarevolució.... Padró no és l'únic milicià que intentà ocupar càrrecs en els voluntaris reialistes, com demostra el cas d'un altre milicià voluntari igualadí, Ramon Badia, que formà part de les "Compañies Patriòtiques" i fou regidor els anys 1821-1822, i l'any 1824 sol·licità ser nomenat capità dels voluntaris reialistes (AHMI, lligall 30, expedient 1). Vegeu l'Annex V i el mapa 6.

⁹¹ AHS, "Milícia. 1808-1833". Vegeu, també, SERRAMALERA: La vida..., pàg.15. A finals de l'any 1821 es reorganitzà la Milícia local de Sitges per la deserció de l'oficialitat benestant (SERRAMALERA: La vida..., pàg.15 i 21, diu que aquests en tenien ven poc de liberals, i que a mesura que les responsabilitats dels milicians creixien aquests anaren tocant el dos i sols quedaren els que necessitaven el subsidi), sent nomenats com a Capità Josep Sarriol Fabré, com a tinent Joan Puig Batlle i Lluís Soler Vidal, i com a subtenents Bartomeu Romeu i Rafael Riera.

⁹² Per Vilanova, AHMVG, lligall 2.236-2.239. Vegeu, també, COROLEU: Historia..., pàg.255. La primera capitanejada per Josep Vilar i tinent Fidel Parés i Cristòfol Pagès; la segona per Francisco Urgelles i tinent Pere Armengol i Serra i Joan Bonaventura Soler; i la tercera per Joan B. Vilaseca i tinent Joan Morell i Joan Ros y Rodes. La milícia de Vilanova comptà, a partir de finals de 1822, amb refugiats piemontesos a les seves files.

⁹³ Documentació sobre aquestes milícies a "Carpeta Municipal. 1" a l'AARC. També, BUSQUETS: Història..., pàg.133-136. Estava capitanejada per Josep Giol que es destacà en les seves actuacions per l'Anoia i l'Alt Camp en persecució dels reialistes.

⁹⁴ RIBA I GABARRÓ: La Pobla de Claramunt..., pàg.112.

⁹⁵ Per Vilafranca vegeu "Actes...Vilafranca", sessions de 28 de novembre de 1820 i de 22 de setembre de 1822 i de 16 de maig i de 3 i 15 de juny de 1820. També Libro de Acuerdos..., sessió de 21 d'octubre de 1820. El mes de setembre de 1822, 49 milicians voluntaris participaren a l'elecció dels seus caps; el juny de 1823, eren 57 milicians voluntaris els que elegien caps.

⁹⁶ Al Vendrell hi hagué força dificultats per formar una companyia de milicians voluntaris i en un primer moment eren tan sols 26 (AHV, "Copiador de las correspondencias. 1822" d'11 de febrer de 1822). El cap de la MNV del Vendrell era Joan Julivert i el cap de la 2N Cia. de la MNR i de la MNL del Vendrell era Jaume Lleó, el de la 3N Cia de la MNR era Ramon Rubió, el de la 4N Cia de la MNR era Ramon Virgili i el de la 5N era Marià Borràs. En aquesta vila, a començaments de l'any 1823, es proposarà de fer una companyia de Milicians Voluntaris majors de 45 anys, per fer la vigilància interna de la vila ("Manual d'Acords. 1782-1840", sessió de 5 de gener de 1823).

⁹⁷ N'hi havia 59 de reglamentaris que, junts formaven una companyia. El seu capità era Josep Casanovas i el tinent Antoni Petit. Els voluntaris disposaven d'armes però no de vestit (AHMSSA, Caixa 239, document 14 i Ofici de l'Ajuntament de Sant Sadurní amb data de 28 d'abril de 1826 a l'ADB, lligall 83).

l'Arboç, Esparraguera i Ribes. Segons aquestes dades, els milicians voluntaris del corregiment serien prop d'un miler (250 a l'Anoia, 300 al Garraf, 120 al Baix Penedès, 130 a l'Alt Penedès i 200 entre l'Alt Camp, el Tarragonès i el Baix Llobregat). La participació més important a la Milícia local voluntària es donaria al Garraf, amb un percentatge del 10% dels veïns, seguida de l'Anoia amb el 7,5% dels veïns, és a dir a les comarques més comercials i manufactureres. En una posició intermèdia hi trobaríem el Baix Penedès amb el 5% dels veïns, i finalment, l'Alt Penedès amb el 3% del veïns¹⁰⁰.

Quadre 1
Composició social de la Milícia Local Voluntària

Professió	VILANOVA			SANT SADURNÍ		
	milicians	homes	%	milicians	homes	%
Hisendats	5(14)	40	35	2	15	13
Comerciants	15(42)	41	100	4	30	13
Pagesos	11(30)	74	40	14	317	4,4
Menestrals	29(80)	533	15	25	100	25
Jornalers	12(33)	1.356	2,5	-	-	-
menys de 20 anys	11(38)	300	13			
de 21 a 30 anys	21(72)	500	14,5			
de 31 a 40 anys	10(34)	500	7			
41 o més anys	16(55)	460	12			

Nota: Disposem de dades de 72 milicians dels 200 de Vilanova (entre parèntesi l'extrapolació de les dades fins a 200 milicians a partir de qual hem calculat els percentatges).

Font: AHMVG, AHV, AHS, AHMI i AHMSSA.

⁹⁸ Vegeu Josep SANTESMASES i OLLÉ: El segle XIX a Vila-rodona, Valls, 1984, pàg.21-28.

⁹⁹ "Diari de Ramon-Josep Alomà i Cabestany", fol.5-97, citat per ROVIRA: Altafulla..., pàg.93-96. Un altre fou el que enfrontà a trets soldats i milicians el dia 23 de març a Altafulla. Alguna disputa entre voluntaris i forçats a la milícia vilanovina es pot trobar al lligall 2.236 de l'AHMVG.

¹⁰⁰ Aquestes dades s'avenen força bé amb les de l'Annex XXIII.5, sobre els morts a les files liberals durant la primera guerra carlina. Assenyalem que ens referim sempre a milicians voluntaris, ja que considerem que parlar de milicians sense destriar els voluntaris dels reglamentaris no té massa sentit a fins d'anàlisi política.

La Milícia Voluntària, estava formada pels petits i mitjans propietaris, artesans i comerciants i llurs fills, com podem comprovar al quadre 1. Els hisendats i comerciants hi estaven sobrerrepresentats, i els mitjans i petits propietaris i els menestrals estaven a un nivell mitjà, mentre que els jornalers i els pagesos estaven clarament sub-representats, tot i que la importància d'aquests darrers era més gran a les viles més rurals, com Sant Sadurní d'Anoia. A l'oficialitat hi eren presents els fills de les cases més benestants de cada vila¹⁰¹.

El manteniment d'aquest cos corria a càrrec de cada Ajuntament i això contribuï a la crisi financera d'aquests, sobretot quan sovintejaren les partides reialistes (els milicians rebien un sou de cinc rals diaris a més de la teca quan estaven en campanya)¹⁰². Al Vendrell s'hi destinà tot el sobrant de propis de l'any 1819 (449 lliures)¹⁰³, tot i això, el mes de febrer de 1823, la Milícia Nacional del Vendrell que estava formada per 387 milicians (91 d'ells voluntaris), només disposava de 151 fusells i 111 baionetes que "proceden de 113 que compró el Ayuntamiento de los fondos del Común y los restantes 38 sin bayonetas, resultaron de los 60 inútiles que se entregaron de los Almacenes de Tarragona", aquesta situació provocava "un descontento general de toda la Milicia al no poder estar todos armados y municionados para defenderse del enemigo"¹⁰⁴. La veritat era que l'armament dels milicians deixava molt que desitjar, ja que era

¹⁰¹ L'elecció dels caps era democràtica i tots els milicians eren convocats a una assemblea: "per elegir y anomenar los individuos de cada companyia, lo capitán, tenientes, subtenientes, sargentos y cabos" (vegeu les ordres del batlle de Sitges de 11 de juliol de 1822 i 29 de setembre de 1822 a l'AHS, caixa I.1.2). El cas de Sitges ens pot servir com exemple per demostrar el que diem, ja que els caps de la Milícia de Sitges eren els hereus de les millors famílies de la vila: Josep A. Querol (capità), Josep A. Puig (tinent), Joan Batlle i Armet (tinent), Manuel Moner i Rafael Riera (sots-tinent) i Joan Roig Milà (sargent) (AHS, "Milícia. 1808-1833"). Semblant és el cas d'Altafulla, on els nou milicians voluntaris pertanyien al bo i millor de la Vila: un fill de família ennoblida, un hisendat i cinc fills d'importantes famílies comerciants (vegeu ROVIRA GOMEZ: Altafulla...). En el seu estudi sobre la Milícia de Lleida CAPDEVILA: La Milícia..., assenyala que estava controlada en els seus comandaments o oficialitat per comerciants i professionals liberals, que a més ocupaven càrrecs municipals.

¹⁰² AHV, "Copiador de las correspondencias. 1820-1823" (11 de febrer de 1822). Vegeu, també, CAPDEVILA: La Milícia..., pàg.167-168.

¹⁰³ "Manual d'Acords. 1782-1840", fol.5(1822), sessió de 7 de gener de 1822 i AHV, "Copiador de las correspondencias. 1820-1823" (11 de febrer de 1822). Exemples semblants a Vilafranca on l'Ajuntament es veié obligat a vendre terres i productes de propis, i desprendre de diners dels pòsits per pagar l'uniforme i l'armament dels milicians ("Actes...Vilafranca", sessions de 17 d'octubre i de 18 de desembre de 1820, 4 de juliol de 1821 i 6 de gener de 1823) i a Vilanova (cartes de 23 d'abril de 1820 i 15 de juliol de 1820 al lligall 469 de l'AHMVG; més informació al lligall 2.237 "Milícia Nacional, 1808-1876 de l'AHMVG). Vegeu, també, el Decret de les Corts de 16 de setembre de 1822 (ADB, lligall 39).

¹⁰⁴ AHV, "Copiador de las correspondencias. 1822-1823" (6 de febrer de 1823).

reduit i de mala qualitat¹⁰⁵.

En contraposició a la formació ràpida de la Milícia Voluntària a les viles, a la majoria de municipis del corregiment de Vilafranca no s'arribà a formar ni tant sols la Reglamentària "por omisión o escudados de pretextos frívolos"¹⁰⁶. El mes d'octubre es començà a organitzar la Milícia Legal o Reglamentària (obligatòria) que, com hem dit no es formà o va fer-ho tard i amb desgana a molts pobles del corregiment¹⁰⁷, fins i tot, a viles tant liberals com Vilanova i la Geltrú¹⁰⁸. Això provocarà una forta divergència entre Milícia Voluntària i Reglamentària que farà que alguns ajuntaments del corregiment optin per separar els milicians voluntaris (més fidels a la causa

Del mateix es queixaven els de Sitges (carta del Cap Polític a l'Ajuntament de Sitges, amb data de 30 de desembre de 1822 a l'AHS, caixa I.1.2, "Oficis i correspondència. 1822").

¹⁰⁵ Per intentar pal·liar la situació dels milicians, l'any 1822, es realitzaren subscripcions populars per comprar-los roba a Capellades, Vilafranca, Vilanova, Sitges, Igualada, Torredembarra i el Vendrell (Diari de Barcelona, de 19 de maig de 1822).

¹⁰⁶ Circulars de 8 i 17 de gener de 1821 del Cap Polític amenaçant amb una multa de 150 lliures els ajuntaments que no presentessin els estats de la Milícia, ja que sabia que a molts pobles no n'hi havia (AHMBP, lligall 82). Vegeu per Begues, RENOM: "Activitats...", pàg.350. Sembla que el mateix passà a la província de Lleida segons CAPDEVILA: La Milícia..., pàg.170. Els esforços de la Diputació de Catalunya perquè es formessin companyies de Milícia Local a la Breve noticia..., pàg.25-26.

¹⁰⁷ Circular del Cap Polític, Manuel de Terán, de 8 de gener de 1821, als ajuntament del corregiment, recordant-los la obligació de formar la Milícia Reglamentària en un plaç de quinze dies (Caixa 456 de l'AHMSSA). També a l'AHV, "Copiador. Correspondència. 1820-1823", núm.288 i 289 (de 25 d'octubre de 1820), núm.37 (de 27 de gener de 1823). El Cap Polític de Catalunya, Munariz, acusava la propaganda dels reialistes de ser-ne una causa: "se ha procurado por los malavenidos con las leyes de orden y justicia que nos rigen, corromper la opinión de los pueblos, procurando persuadir a los incautos y sencillos, que se trataba por el Gobierno de que la Milícia Nacional Local hiciese parte del Ejército activo, y que se considerase como las tropas de servicio continuo, añadiendo otras especies subversivas" (Ban de 27 de febrer de 1821, un exemplar a l'AHMSSA, caixa 456 i al lligall 82 de l'AHMBP).

¹⁰⁸ El batlle es veié obligat a finals de 1820 a publicar un ban on es deia: "notats que alguns Milicianos no compareixen als exercicis en los dias que corresponent y que falten als actes del servey de la Milícia sobre lo que he tingut queixes dels SS. Capítans, de lo Comandant y d'aquest Magch Ajuntament ha decidit d'aplicar el Reglament y imposar multes" (ban de 15 de desembre de 1820. Altres bans parlant de la Milícia amb dates de 18 d'octubre, 16 i 18 de novembre i 3 de desembre de 1820, 8 de juliol de 1821, tots a "Registro de pregones..." de l'AHMVG). A Vilafranca la Milícia Reglamentària s'organitzà a partir dels gremis i per barris "Actes...Vilafranca", sessió de 12 de novembre de 1820. Els caps de la Milícia vilanovina es queixaren a començaments de l'any 1821, que molts veïns s'escapaven de prestar el servei a la Milícia Reglamentària i que molts dels que hi estaven apuntats no assistien a la instrucció. Per exemple, el cap Josep Vilar deia que el darrer dimuenge li havien faltat 288 individus, quasi la meitat (carta de 20 de febrer de 1821 dels capítans de la Milícia Local i de 12 de març i de 2 de desembre de 1821 de Josep Vilar a l'Ajuntament de Vilanova al lligall 2.237 de l'AHMVG). Més tard, es queixava que alguns milicians reglamentaris no es presentaven a fer les guardies i d'altres posaven substituïts (carta de 17 de desembre de 1821 al lligall 2.237 de l'AHMVG).

liberal) dels reglamentaris i els de cavalleria dels d'infanteria, més moderats¹⁰⁹.

3.2 La Milícia i els aixecaments reialistes

La Milícia Local Voluntària tingué una decidida actuació contra els reialistes, malgrat que, com hem vist en els casos del Vendrell, Sitges i Vilanova (tres de les viles amb més milicians voluntaris oferiren i més compromeses amb la lluita contra els reialistes) l'armament era escàs, ben just si cobria les necessitats dels voluntaris i, a més, havia estat costejat quasi íntegrament pels Ajuntaments¹¹⁰. Un exemple d'aquesta decisió és que, dels 89 milicians voluntaris que hi havia l'any 1823 a Sitges, en ser preguntats quants volien continuar lluitant contra els francesos, 67 s'hi manifestaren a favor¹¹¹. Aquesta decisió de la Milícia Voluntària en la lluita contra els reialistes la convertí en un dels seus principals objectius, com demostra el pasquí penjat a Vilafranca, el mes d'octubre de 1821¹¹², en el qual s'exaltava els pagesos perquè:

"Lo vostre exemple a[d]miran/ ciutats, Vilas grans i xicas
que ningú se a fet Voluntari / del règim de malicias.
Solament se exprimentat / que en las vilas grans y flocs
ya alguns menestrals vagamundos/ y de alto quen diuen

Señorots".

Però a la Milícia també hi havia els que estaven obligats a ser-hi però que no hi tenien cap interès (els reglamentaris), i que, com hem vist, procuraven sempre que podien no anar-hi¹¹³. Un

¹⁰⁹ A Vilafranca la majoria dels milicians voluntaris votaren favorablement la separació de la Reglamentària ("Actes...Vilafranca", sessió de 18 de febrer de 1822). Un altre exemple a Sitges (AHS "Quintas. 1822", carta de 26 de setembre de 1822). A Vilanova també es separaren els Voluntaris dels Reglamentaris. La Diputació catalana dictaminà al respecte que "la milícia voluntaria se mantenga independentemente y separada de la forzosa" (Circular de la Diputació de Catalunya de 24 de gener de 1821, un exemplar a la caixa 456 de l'AHMSSA).

¹¹⁰ Un exemple de la decisió dels milicians liberals contra els reialistes és l'igualadí Antonio Tomás Messeguer que participà en diferents enfrontaments amb els reialistes: el mes de maig a la Conca de Barberà, el mes de juny a l'Anoia, el juliol defensant Capellades i Santa Coloma de Queralt i el mes d'agost, a les ordres de Torrijos, perseguint els reialistes a Calaf i en el bloqueig de Sant Ramon, on fou ferit a les dues mans. Àmplia informació sobre les activitats d'aquest personatge a MARTINEZ: Revolució..., pàg.142-143.

¹¹¹ AHS, Caixa "Milícia. 1808-1833". Vegeu, també, SERRAMALERA: La vida..., pàg.15.

¹¹² AJ-AHCVP, P.XIX, caixa XVI (1821).

¹¹³ Resulta curiós de llegir algunes declaracions d'antics milicians voluntaris, els anys posteriors al Trienni, dient que ho havien estat per les "avantatjes que donava", "per salvar la reputació de la família" o "perquè els deixessin de perseguir", segons les repostes donades pels milicians voluntaris vilafranquins, Antoni Vidal i Verdaquer, Salvador Casas i Ràfols i Joaquim Freixes, els anys 1828 i 1829 (AHCVP-AJ, Processos del segle XIX, caixes XXVIII

altre tipus de milicians, sobretot a partir de la creació de les Milícies Mòbils era el mercenari, com Antoni Soler de Sitges, a qui es va expulsar "por su indosilidad, falta de respeto a los superiores, cuya falta y la de excederse en la bebida le son incorruptivas y que de estas mismas ha escandalizado a todos los compañeros"¹¹⁴. Un altre tipus proper al mercenari, però en realitat més proper a la dependència econòmico-moral dels seus amos, eren els depenents, obrers i mossos que, malgrat les prohibicions, formaven part de la tropa de les companyies voluntàries comandades per classes benestants, com demostren els casos d'Altafulla, Sitges i Vilanova¹¹⁵.

Mitjan 1822 es formà una companyia de la Milícia Mòbil de Sitges i Vilanova (amb 75 milicians voluntaris comandats per Josep Vilar) amb l'objectiu de perseguir els reialistes per la comarca i que actuà de maig a juliol de forma itinerant i, de l'estiu fins la fi del Trienni, de forma estable a Vilafranca. Les retribucions d'aquests milicians causaren força problemes als Ajuntaments implicats, tot i que només havien de ser de "prest íntegro del soldado con las raciones y alojamientos correspondientes"¹¹⁶. Els problemes financers dels Ajuntaments no feren més que augmentar arran de la intervenció de les Milícies en la persecució dels reialistes fora del municipi, ja que els ajuntaments afectats volien cobrar dels altres una part de les despeses que provocaven els continuats enfrontaments¹¹⁷.

(1828) i XXX (1829). Som conscients que aquestes declaracions podien respondre a la necessitat d'autoprotegir-se de la repressió absolutista i només les facilitem per qüestionar a aquells que bassant-se en les declaracions dels reialistes acollits a l'indult, assenyalen que tots els incorporats ho foren a la força, doncs això és el que deien quan s'entregaven.

¹¹⁴ AHS, "Defensa. Cossos militars-corespondència. 1822-1823" (13 de febrer de 1823).

¹¹⁵ Abundants exemples als lligalls de Milícia de Vilanova (AHMVG) i de Sitges (AHS), ja citats.

¹¹⁶ Circular de 2 de juliol de 1822 (AHMBP, lligall 83). Quan aquests milicians estaven en campanya cobraven segons una estricta jerarquia militar: el cap en cobrava 26 rals diaris, els sargents 10 i els soldats 7.

¹¹⁷ Vegeu per exemple les nombroses consultes a la Diputació de Barcelona (ADB, lligall 64, borrador de les actes, sessions de 15, 29 i 31 de maig de 1822). L'Ajuntament vilafranquí manifestava que les despeses fetes per vestir els milicians era de 9.026 rals (Actes...Vilafranca", sessió de 5 de juliol de 1823). El d'Igualada, per la sortida dels seus milicians el mes de maig a la Conca de Barberà, havia pagat 9.290 rals (carta de l'Ajuntament d'Igualada en data de 2 de setembre de 1822, a la Diputació de Barcelona, a l'ADB, lligall 46). Davant les contínues demandes dels municipis per fer front a les despeses de les sortides de la Milícia, la Diputació de Barcelona va proposar que aquestes anessin a càrrec del fons públic de l'Hisenda Nacional: "ya que todos los españoles estamos obligados a defender el sistema constitucional, obligación justísima que nos impone el sabio código, por consiguiente las Provincias que tienen la fortuna de verse libres de facciones serviles que intentan derrocarla deven auxiliar a las que tengan la desgracia de ver violado su territorio por tales ordas, contribuyendo proporcionalmente al socorro de los dignos milicianos [...], de lo

A la Milícia es reproduïren, com a Vilanova, o s'originaren, com Sitges, els problemes derivats de la divisió a les files liberals entre moderats i exaltats. A Sitges, per exemple, la Milícia estava dominada pels exaltats, i això provocà un enfrontament amb l'Ajuntament i la divisió del cos armat i dificultà la seva plena constitució, com amargament es queixava el cap de la Milícia d'aquesta vila¹¹⁴. A Vilanova la divisió política es traslluí a la Milícia, ja que cada una de les parts enfrontades (Torrents "vermells" i Vilaseca "cendrosos") capitanejaven una companyia de la Milícia Voluntària.

contrario resultaria que los infelices pueblos que se han visto y pueden ser invadidos y amenazados de tan desastrosa plaga quedarían aislados y abandonados asimismos, sufriendo los horrores de un ataque sangriento y fraticida con el perdimiento de sus bienes y lo que es más de algunas vidas" (sessió de 3 de juny de 1822 a l'ADB, lligall 64).

¹¹⁴ AHS, "Oficios militares. 1822-1823" (29 d'abril de 1822).

II LA LIQUIDACIÓ DE L'ANTIC RÈGIM

1. La política tributària del Trienni liberal

La política tributària, que ja havia portat força mals de cap a la monarquia absoluta¹ continuaria sent un problema de primer ordre durant el Trienni liberal². Malgrat els esforços dels liberals per adoptar una política coherent, la situació de crisi econòmica que vivia el país i la misèria d'una part de la pagesia van dificultar la realització pràctica d'aquesta política tributària. Els pobles van deixar de pagar les contribucions amb la proclamació de la Constitució i, malgrat les crides i la pressió de les autoritats, aquest fou un problema que s'arrossegà al llarg del Trienni³.

¹ Per aquesta qüestió, continua sent imprescindible la consulta de FONTANA: La quiebra..., especialment les pàg.289-342.

² Sobre aquest tema vegeu Jaume TORRAS: "En torno a la política tributaria de los gobiernos del Trienio Constitucional (1820-1823)" dins Moneda y Crédito, núm.122 (1972), pàg.153-170 i Liberalismo..., pàg.149-176; Josep FONTANA: Hacienda y Estado en la crisis final del Antiguo Régimen español. 1823-1833, Madrid, 1973, pàg.68-80; MORAL RUIZ: Hacienda..., la seva l'excel·lent síntesi, "La presión fiscal en el Trienio Constitucional (1820-1823)" dins Hacienda Pública Española, núm.27 (1975), pàg.47-73 i "Contribución territorial y valor de la propiedad rústica en España entre 1821-1823: el caso de Navarra", dins Hacienda Pública Española, núm.38 (1976), pàg.149-156; Manuel GONZALEZ MOLINA: Desamortización. Deuda Pública y Crecimiento económico. Andalucía 1820-1823, Granada, 1985. També, Mariano PESSET: Dos ensayos sobre la propiedad de la tierra, Madrid, 1982, pàg.104-116. Pel corregiment vegeu Ramon ARNABAT: "La política tributària del Trienni liberal (1820-1823)". L'exemple de la subdelegació de Vilafranca" dins Miscel·lània Penedesenca, X (1988), pàg.151-188. La memòria de la Diputació: Breve..., hi dedica força pàgines [pàg.31-38].

³ Assenyalem a nivell anecdòtic que, durant el Trienni, una quarta part dels oficis que van rebre els ajuntaments del corregiment de les autoritats provincials i estatals eren per recordar-los les seves obligacions tributàries o reclamar-los diners (mostra realitzada als AHMBP, AHMSSA i AHV). De fet la normativa de 1725 per a cobrar per la via d'urgència les contribucions serà utilitzada, tant pels reialistes com pels liberals per pressionar als pobles menys predisposats al pagament (un exemplar a l'ADB, lligall 169, expedient 2). La consideració d'una tributació excessivament alta i motiu de maldecaps és constada pels coetanis (vegeu, per exemple, El llibre de Jaume Galobardes (1776-1863). Crònica del seu temps, Santa Coloma de Gramanet, 1993, pàg.58. Vegeu l'Annex VI.2.

La qüestió fonamental de les contribucions era la manera de repartir-les, tant entre els pobles com, després, dins d'aquests, entre els veïns. Pel que fa a la distribució dins d'un municipi fou un focus de conflictes, ja que la noblesa i el clergat es veieren obligats a augmentar la seva tributació⁴. Pel que fa a la distribució entre els pobles, està prou demostrat que perjudicava aquells que tenien com a activitat econòmica bàsica, i quasi exclusiva, l'agricultura⁵, per aquest motiu: "la mayor parte de las solicitudes que forman el expediente [sobre contribuciones] son las que han producido los Ayuntamientos de cortas poblaciones, y lugares o términos muy reducidos, dedicados al cultivo de las tierras"⁶.

Serà durant el segon any econòmic (juliol de 1821 - juny de 1822) quan esclati definitivament el conflicte tributari al consolidar-se el model liberal de la Hisenda Pública (decret de 29 de juny de 1821)⁷. Què succeí aquest any perquè el conflicte esclatés? Per una banda, el delme es reduïa a la meitat i l'Estat i els particulars renunciaven a llurs rendes decimals (els darrers amb la indemnització corresponent); però, per l'altra, s'implantava un nou impost anomenat de consums⁸. A més, s'estipulava que els pagesos havien de fer-se càrrec del 25% de la contribució "a

⁴ Les picabaralles entre els ajuntaments per una banda i la noblesa i el clergat per l'altre pel pagament d'impostos serà una constant al llarg del Trienni, vegeu Diario de Sesiones, 1821, vol.I, núm.5, de 2 de març, pàg.30 i apèndix al núm.11, de 8 de març, pàg.189. i M. Antònia FERRER: "Problemes econòmics que es plantegen a Tarragona enfront d'una revolució liberal (1820-1823)" dins Universitas Tarraconensis, II (1977-1978), pàg.131-165.

⁵ TORRAS: Liberalismo...; MORAL: "La presión fiscal ..." i ARNABAT: "La política...". Vegeu, també, la crítica que fa l'anònim autor de Observaciones sobre los perjuicios y monstruosidad de la Contribución General Directa y imposibilidad de formarse una estadística exacta para establecerla y clase de contribuciones que más bien puede soportar la nación, Madrid, 1820, pàg.9-10. A l'Annex VI.1 hem recollit algunes dades.

⁶ Carta de la Diputació de Tarragona de 10 de juny de 1822 a la de Barcelona, a l'ADB, lligall 37.

⁷ Vegeu MORAL RUIZ: "Contribución...", pàg.149-156.

⁸ Un impost que, segons la Diputació catalana va ser "un perenne y fecundo semillero de disgustos, de investigaciones, de dudas y de perplexidad [...], no por la esencia de su institución, sino por la base inacomodable a gran parte de los pueblos" (Breve noticia..., pàg.35 i 37-38). No era el primer cop que es plantejava un impost de consums, ja ho havia fet Garay amb l'impost de "puertas", tot i que aquest tant sols afectava a Barcelona. El problema fonamental de la

no ser que quiera resindir el contrato", en compensació de la reducció del mig delme⁹. En teoria, els consums substituïen el mig delme abolit però, com encertadament ha assenyalat Josep Fontana¹⁰, en un període de davallada dels preus agrícoles, la substitució de rendes en espècie (com el delme i la primícia) per unes contribucions en metàl·lic (els consums) era contribuir a arruïnar una bona part de la pagesia més pobre. El cert era que els comptes no estaven gaire ben fets, ja que el valor del delme s'havia calculat massa alt, respecte al que realment s'estava pagant aquells anys i, per tant, l'esmentada reducció no fou tant important i, en canvi, el valor de l'impost de consums si que ho era. Segons els nostres càlculs, al corregiment de Vilafranca el delme realment recollit l'any 1820 fou de 554.603 rals, tot i que acceptem un increment del 25% en l'estafa dels pagesos (superior a la d'abans del Trienni), això significaria uns 700.000 rals i la meitat 350.000 rals, molt per sota dels 465.993 rals exigits per la contribució de consums¹¹.

nova contribució era la manca d'estadística fiable per a realitzar els repartiments, motiu pel qual la Diputació de Barcelona es proposà de demanar als pobles que "se dediquen con esmero a la formación de un Catastro o Apeo general a fin de que con estos conocimientos, se imponga la Contribución territorial con equidad y proporción" (sessió de 20 de maig de 1822 a l'ADB, lligall 64). Aquesta sol·licitud no tingué una bona acollida i la Diputació es lamentà d'haver d'aplicar per l'any 1822-1823 el cadastre de l'any 1816, "por no haber cumplido los pueblos con la remisión de las noticias necesarias que les están prevenidas (sessió de 3 de juny de 1822 a l'ADB, lligall 64). Ja a les Corts s'havia dit les estadístiques que proporcionen els pobles, "de ordinario están desfiguradas y disminutas las que comunican los pueblos al Gobierno, cuanto la naturaleza y la conducta de éste pueden hacer temer que sus preguntas son el anuncio de algún gravámen nuevo" (Diario de Sesiones, 1820, II, sessió de 17 de setembre de 1820). Vegeu sobre aquesta qüestió Esteban CANALES: "Hacienda, Iglesia y diezmos durante el Trienio constitucional" dins DDAA: O liberalismo..., vol.1, pàg.201-219 (pàg.201-208 per aquesta qüestió).

⁹ L'ordre circulada per l'Intendent del corregiment, Carlos Salvador, amb data de 31 de juliol de 1821 (un exemplar al lligall 82 de l'AHMBP).

¹⁰ FONTANA: Hacienda y estado..., pàg.70 i "La crisis agraria de comienzos del siglo XIX y sus repercusiones en España" dins Hacienda Pública Española, núm.55 (1978), pàg.177-190.

¹¹ Elaboració pròpia a partir de les dades sobre el delme localitzades a ADiocB, "Delmes i drets d'estola que percibió en el año 1820 el clero del obispado de Barcelona" i les de la contribució de consums per l'any 1821-1822, localitzades al lligall 47 de l'ADB.

La raó d'aquest desfasament cal cercar-la en el fet que el govern havia realitzat els càlculs segons el delme que "s'havia d'haver pagat" i no pas a partir del que realment "s'havia pagat" degut a la resistència pagesa i la baixada dels preus¹². Cal recordar que, l'impagament d'una part del delme era una constant des de la guerra del francès i va prendre nova embranzida amb la revolució de 1820. En alguns casos la pagesia més pobre estava pagant el delme sencer (vestit de cens o com a tal) al que li havia cedit o arrendat les terres i, a més, la nova contribució que teòricament l'havia de substituir¹³. Aquesta mesura beneficià, possiblement, més a aquells sectors de la pagesia que podien accedir a mercats més amplis i esperar conjuntures alcistes dels preus, per col·locar els seus excedents, aconseguint així una millor remuneració de la seva producció¹⁴. Però, per aquells pagesos pobres (rabassers i parcers) que havien de vendre l'excedent al mercat local i immediatament després de la collita (quan els preus eren més baixos) per poder pagar les contribucions, l'esmentada reducció a canvi dels consums, sovint resultava negativa, sobretot si hi afegim que no era estrany que continués pagant el delme sencer (de la seva part) i, ara, a més, el 25% de la contribució reial i municipal per la terra¹⁵. Per altra banda, la venda de la producció del

¹² Això ja ho havia denunciat el diputat Romero Alpuente a les Corts, Diario de Sesiones, 1821, vol.III, núm.121, de 29 de juny, pàg.1.580-1.581. La mateixa Tesoreria d'Hisenda valorava el delme, l'any 1821, en 335 milions, mentre la comissió d'Hisenda ho feia en 500 milions (Diario de Sesiones, 1821, vol.II, 18 de maig, pàg.1.668). José LÓPEZ JUANA PINILLA: Situación de la Hacienda Pública en España en marzo de 1822, y medios de mejorarla, Madrid, 1822, pàg.5-8 del seu apèndix, valorava en 330 milions el valor del delme l'any 1822. Vegeu l'intent de justificar aquesta mesura a la Gaceta de Madrid, de 3 de desembre de 1821, pàg.1.872. En canvi, en una carta d'un pagès de Navarra publicada a El Imparcial, i exhumada per TORRAS: Los alzamientos..., pàg.118-119, es proposava que el govern es quedés amb el mig delme i que s'eliminés la contribució de consums. Ja hem vist, com una proposta semblant feia l'anònim "Amigo de los labradores".

¹³ Aquesta qüestió ha estat plantejada per TORRAS: Los alzamientos..., pàg.120. Una altra qüestió era que sovint els diners pels quals s'arrendava el mig delme restant no arribaven a cobrir les necessitats del clergat de la qual cosa es queixava amargament el Bisbat de Tarragona (Gaspar FELIU: "La qüestió dels delmes durant el Trienni liberal des de Catalunya" dins Cuadernos de Historia Económica de Cataluña, núm.1 (1969-1970) (separata).

¹⁴ FONTANA: "La crisis...", pàg.51-52 i TORRAS: "En torno...", pàg.159-161.

¹⁵ FONTANA: Hacienda..., pàg.70, assenyalava que "Los diputados no acertaban a darse cuenta de que aquello que resultaba bueno para los grandes propietarios que se sentaban junto a ellos en los escaños de las Cortes (a quienes la

petit pagès es feia a un pagès benestant que s'encarregava de comercialitzar-lo o de transformar-lo en aiguardent a les seves fàbriques¹⁶.

Però la contribució de consums tenia altres problemes. Un d'ells era que s'aplicava en funció del cadastre, és a dir tornaven a sortir-ne perjudicats els pobles petits i agrícoles. En aquest cas més, perquè es pagava per veí, i els veïns d'un poble agrícola havien de pagar la contribució de consums dels propietaris de terres d'aquell poble que, en molts casos, no hi residien. Mentre, a les viles, més poblades i amb menys riquesa rústica, la pressió de l'impost de consums era més lleugera. Un altre tema era que es permetia que els ajuntaments carreguessin sobre el comerç de vi, vinagre, aiguardent, oli i carn una taxa per fer efectiva aquesta contribució¹⁷, amb la qual cosa els habitants de les viles amb mercat no havien de satisfer-lo directament, mentre que una part de la mateixa era pagada indirectament pels veïns de les poblacions properes que anaven a comprar al mercat de la vila¹⁸. És a dir, els veïns dels pobles petits pagaven la seva tributació de consums (desigualment repartida en funció del cadastre), la dels propietaris de les seves terres que no hi vivien i, a més, una part de la de les viles veïnes¹⁹. El cert és que la contribució de consums fou un

reducción del diezmo les dejaba un excedente que podían vender, compensándoles de sobra el aumento de los impuestos), podía no serlo para los pequeños campesinos sin acceso a los grandes mercados urbanos".

¹⁶ Un cas molt clar del què diem es donava a Torrelavit, on la majoria de pagesos, fins i tot el rector, venien la seva collita immediatament després de fer-la i a un preu molt baix al pagès benestant i fabricant d'aiguardent, Josep Font que, a més, continuava cobrant el delme als seus rabassers (les dades sobre aquest cas les hem localitzat a l'Adiob, "Delmes i drets d'estola...". Josep Font era l'Alcalde Constitucional de Terrassola l'any 1821 (ADB, lligall 47).

¹⁷ Com va fer Vilafranca i altres viles del corregiment ("Actes...Vilafranca", sessió de 22 de novembre de 1821, i TORRAS: "En torno...", pàg.165-167.

¹⁸ Per aquest motiu el municipi de Lavern demanava al de Sant Sadurní una quarta part dels ingressos de l'arrendament de la venda d'aquests productes per fer front a la contribució de consums, ja que els seus veïns compraven al mercat de Sant Sadurní. L'ajuntament de Sant Sadurní contestà que els veïns de Lavern també compraven a Vilafranca i Vilanova i que, en tot cas, cada un d'aquests ajuntaments hauria de pagar la seva part (memorial adreçat pels veïns de Lavern a la Diputació de Tarragona i que aquesta va fer arribar a l'Ajuntament de Sant Sadurní ("Actes...Sant Sadurní", sessió de 9 de març de 1823).

¹⁹ Vegeu TORRAS: "En torno...", pàg.166. Vegeu per tot el corregiment ARNABAT: "La política...", pàg.168-178. Vegeu també l'opinió del diputat Moreno

maldecap constant a molts pobles de Catalunya, així, per exemple, a la Bisbal del Penedès es convocà una reunió per tractar del tema i es decidí de no pagar-la²⁰.

L'increment de la pressió tributària i la seva deficient distribució fou una causa fonamental del malestar social al corregiment de Vilafranca, i pensem que arreu de Catalunya. Malestar que anà passant d'expressar-se de forma legal, a fer-ho d'una forma més dràstica: negant-se a pagar les contribucions²¹. El segon any econòmic finalitzà amb un doble fracàs: econòmic, ja que només es recaptà el 53% del que s'havia previst²², i polític, allunyant del liberalisme importants masses de pagesos que no podien fer front, ni que volguessin, a l'increment de la pressió tributària. La mateixa Diputació de Catalunya feia públic un manifest dirigit al rei (15 de desembre de 1821) criticant la política tributària i fent una advertència prou lúcida: "el termómetro infalible, con que

Guerra al Diario de Sesiones, 1820, III, pàg.1909, sessió de 26 d'octubre.

²⁰ "Acudiren diferentes caps de casa en la casa del Estudi [...]. Exposant-se a aquells que lo Govern baix las repetidas ordres que tots los dias enviaba demanaba la contribució de consums; Contribució que ningun poble la habia pagada, fen amenazas de que vindrà un comissionat an són Aguasil y Escribà, y que pasaria a vender los béns propis dels concejals y per lo tan que era lo que resolvian, y despres de haver donat son par'quiscun dels ciutadans resolgueren que nos pagàs fins ques veuria los demás pobles y Vilas si pagaràn y que per lo que se podria esdevenir arreglessin lo pago" (AHMBP, lligall 81, nota de 21 d'abril de 1822).

²¹ La Diputació de Catalunya es queixava de "las infinitas reclamaciones, que así los ayuntamientos como los vecinos particulares le han dirigido, quejándose de exceso, o pidiendo rebaja en los cupos respectivos" (Breve noticia..., pàg.34). Cosa que per altra banda fou força comú arreu de l'estat segons Del MORAL RUIZ: Hacienda.... Vegeu l'Annex VI.5.

²² Diario de sesiones extraordinarias, 1822, vol.I, apèndix al núm.5 de 8 d'octubre, pàg.32-34. Que l'impost de consums era el més impagat de tots a Catalunya ho demostra la circular de la "Dirección General de Impuestos y efectos estancados y consumos" (ofici de l'Intendent de Catalunya als seus subdelegats amb data de 21 de març de 1822, un exemplar a l'AHMBP, lligall 83) i la circular de l'Intendent de Catalunya de 24 d'abril de 1822, exemplar a l'ADB, lligall 169, expedient 2): "Por desgracia han incurrido los Ayuntamientos en general de ésta provincia en la nota de morosos acerca del pago de sus contribuciones, y en particular la de consumos, que muy poco hasta ahora han satisfecho por ella", i exigint que es cobressin "por cuantos medios se hallan al alcanze". Que la recaptació no va ser bona ho prova el fet que la Diputació de Barcelona, es veiés obligada, el mes de juliol de 1822, a demanar un préstec de 6.000.000 de rals als particulars i corporacions de la ciutat de Barcelona, per la "notoria imposibilidad de hallar fondos en la tesorería de ésta provincia, tanto para subvenir en estos momentos a la manutención de los valientes que con heroica decisión defienden la causa sagrada de la patria, quanto para aumentar los medios de perseguir y aniquilar las hordas de facciosos" (un exemplar a l'AHG-DG, caixa 2).

gradúan los pueblos la bondad de sus gobiernos e instituciones políticas, no ha sido, es, ni será por mucho tiempo otro, que el de la naturaleza de sus impuestos"²³. Els recursos i les queixes dels pobles a les Diputacions foren constants²⁴.

El malestar generat per la política tributària fou hàbilment utilitzat per la propaganda reialista, tot intentant demostrar que els principals perjudicats per les reformes tributàries liberals eren els pagesos pobres. El baró d'Eroles, en el seu Manifest del 15 d'agost, deia que "si us han disminuït el delme, us han aclaparat amb tributs insuputables i desconeguts"²⁵. En la mateixa direcció anava un pamflet reialista, l'any 1823²⁶, que deia, entre altres coses, que "ab la golosina

²³ ADB, lligall 36, expedient 3 i un altre exemplar a l'AHMBP, lligall 82. En la circular es queixava la Diputació del "insoponible aumento de las contribuciones, que tienen que sufrir los pueblos en el presente año económico" i es feia ressó del "lastimoso estado que presentan los pueblos del reino, y en particular los de esta provincia". Per això es demanava "la reforma del actual sistema de hacienda [y] la rebaja de las contribuciones, mediante la disminución de los gastos y el alivio posible de las familias propietarias y productoras, sobre cuyos débiles y estenuados hombros carga el inmenso peso de los gastos de la nación", cosa que es concretava en la sol·licitud de desaparició o transformació dels impostos de consums i del registre públic (amb data de 7 de gener de 1822 es dona a conèixer al públic mitjançant un ban). La Diputació va fer una nova crítica al sistema tributari en un manifest d'11 d'abril de 1822. Per la seva banda, l'Intendent de Catalunya (circular de 16 de gener de 1822) acusava del "estado de desnivel en que se encuentran las obligaciones de esta provincia con los ingresos que debieron cubrirlas", a la Diputació pel seu manifest: "muy principalmente por el voto pronunciado por esta Diputación provincial sobre las contribuciones de consumos y registros". Sis mesos més tard, era la nova Diputació de Tarragona la que demanava, en una manifest dirigit a les altres diputacions catalanes, un canvi en la contribució de consums ja que la forma d'imposició de l'actual perjudicava als pobles agrícoles i de pocs veïns (circular amb data de 10 de juny de 1822, i en la qual, a més, proposava de donar feina als jornalers per evitar que anessin a les partides, un exemplar a l'ADB, lligall 37, expedient 2).

²⁴ N'he localitzat unes 390 a l'ADB, lligalls 35, 36, 46 i 47. La mateixa Diputació de Barcelona es feia ressó d'aquestes desigualtats i injustícies en el document "Observaciones sobre consumos" (ADB, lligall 48). Vegeu també TORRAS: Liberalismo..., pàg.149-176. La Diputació de Catalunya manifestava, el mes de febrer de 1822, que a la seva taula s'amuntegaven "un cúmulo de recursos de varios pueblos pidiendo unos la exoneración del pago de la contribución de consumos y otros la rebaja de la misma", i reconeixia que el principal defecte era "el de haber de repartirse sobre una base no acomodada a la índole de gran parte de sus pueblos" (circular de 25 de febrer de 1822, un exemplar a la caixa 457 de l'AHMSSA i al lligall 82 de l'AHMBP).

²⁵ Una reproducció a JMR: Memorias..., t.II, pàg.26. Exemples d'altres indrets d'Espanya a RODRIGUEZ GORDILLO: Las proclamas..., pàg.133.

²⁶ [Tomàs BOU]: Enterro solemne de la Constitució de Cadiz, Manresa, 1823. Altres mostres a Diversió de realistes..., pàg.44 i 49: "Vouien donar franquesses/ i ara paguem més que abans [...] han fet pagar tots los pobres/ de ric no n'ha pagat cap". També, a Ramon ARNABAT, Manuel BOFARULL i Joan Anton VENTURA (ed.):

de no pagar delme [...] solament el dret de herència, haurien preferit mil vegades pagar lo delme [perque gravant el patrimoni] cada vegada que hauria mudat d'hereu [aquest hauria hagut de] vèndrer o empenyar una part dels béns per pagar aquella enorme contribució [...]. Lo delme may ha fet vèndrer ni empenyar, ni atrassar cap casa. Las demás contribuciones indicadas, junt ab lo registre de tota espècie d'escriptura, pujaban tant o més que lo import del delme, ab la diferencia que debiant pagar-se amb diners, y tan si tenias la collita bona com dolenta".

El tercer any econòmic coincidí amb collites molt dolentes i això encara dificultà més la recaptació. Malgrat tot, els liberals, intentaren un seguit de reformes tributàries per paliar els desgavells dels dos anys anteriors. Les contribucions territorial, urbana i patents es cobriren a raó del cadastre de 1817, i aquesta última amb algunes correccions en funció del grau d'activitat industrial de cada municipi²⁷. L'odiada contribució de consums es distribuïa en funció del padró de població de 1819 (fent-hi unes correccions pels defectes -subvaloració- d'aquest padró-) i no de la riquesa cadastral com s'havia fet l'any anterior, cosa que va permetre una distribució més equitativa. En conjunt, les desigualtats entre els pobles es reduïren, tot i que no van desaparèixer. Però la situació de guerra i les continuades exaccions militars (liberals i reialistes) feren imperceptibles aquestes millores pels pobles²⁸. Les continuades càrregues fiscals van fer que el tercer any econòmic el retard en el pagament de les contribucions fos molt important i la utilització de la força militar semblava l'únic recurs per cobrar contribucions endarrerides²⁹.

La llibreta d'en Xaconín. Dietari d'un soldat reialista del Penedès (1820-1823), Vilafranca del Penedès, 1993, pàg.112: "A la gen composaren/ estos malvats/ sinó paques tants duros/ sou fussellats".

²⁷ Tot i que el decret d'11 d'abril de 1822 estipulava "que los beneficios de un año sirvan para calcular con más acierto la contribución directa que ha de imponerse en el siguiente". Vegeu la contestació de les Corts de 31 de desembre de 1822 a la consulta del Secretari d'Estat de 31 d'octubre de 1822 sobre aquest tema, i circulada pel Cap Politic de Tarragona el 14 de gener de 1823 als ajuntaments de la província (un exemplar a l'AHMBP, lligall 83).

²⁸ Vegeu a l'ADB, lligall 44, força queixes dels ajuntaments catalans davant les exaccions militars, tant legals, com il·legals. Dels reialistes també en tenim nombroses mostres al corregiment.

A partir de l'estiu de 1822 cada cop foren més presents les contribucions extraordinàries i els bagatges a l'Exèrcit en el context de la guerra civil que vivia Catalunya³⁰. A més de les contribucions ordinàries, i dels bagatges i sumministraments a l'Exèrcit, a partir de la tardor de 1822, ens trobarem amb les contribucions extraordinàries que anaven precedides d'un interminable debat sobre la forma de repartir-les. Descartada l'opció de fer una prerrogata entre tots els veïns, acabaven pagant els majors contribuents i les queixes del veïns, sobretot dels antics sectors privilegiats (clergat i noblesa) per la distribució de la contribució eren constants³¹.

Un problema afegit, en el context de la guerra civil que vivia el país, era el de les despeses que havien de fer els Ajuntaments per a fortificar-se i defensar-se dels reialistes i per la qual havien d'imposar contribucions extraordinàries als seus veïns o bé demanar préstecs als majors contribuents que, sovint, exigien a canvi no pagar la contribució ordinària. A més dels conflictes econòmics, es produïen conflictes polítics, ja que les viles que més gastaven per defensar-se eren

²⁹ La Diputació de Lleida, en una carta a la Diputació de Barcelona de començaments de l'any 1823, deia que: "la poca fuerza militar de ésta guarnición ha sido insuficiente para ir a cobrar las contribuciones a los pueblos lejanos: la mayor parte, y entre ellos, los de mayores medios estan dominados por los facciosos; los inmediatos se hallan en una miseria suma; ésta capital se halla agobiada hasta el extremo, tiene adelantados sus pagos y ya no puede continuar con tantas cargas" (a l'ADB, lligall 46).

³⁰ En tenim una bona mostra als lligalls 46 i 53, expedient 3 de l'ADB. Serveixin com exemples els casos de Sant Pere de Riudebitlles que havia subministrat 22 bagatges, 600 racions de pa, 45 de civada i 60 de palla (uns 1.000 rals), a més de 5.366 rals de billó en metal·lic; Sant Quintí que havia fet subministraments per valor de 8.151 rals; Capellades per valor de 5.871 rals en espècies, fins arribar al corregiment de Vilafranca als 24.227 rals. A Vilafranca el Comandant d'Armes sol·licità, el setembre de 1822, subministraments (les racions de menjar i 200 quintars de palla) per a 500 homes i 45 cavalls per vuit dies. El mes de març de 1823, l'Intendent demanava 175 quarteres de blat i 29 de civada per l'Exèrcit ("Actes...Vilafranca", sessió de 25 de setembre de 1822 i de 26 de març de 1823). A la vila de Sitges se li exigiren, d'avui per demà, 1.700 racions de pa i 30 d'ordi des del comandament de la tercera divisió de l'exèrcit d'Operacions situat a l'Ordal, però a més, la vila havia de contribuir amb carros i mules per traslladar oficials, tropa i intendència (AHS, caixa I.1.2 "Oficis i correspondència. 1822", carta de data 2 de juliol de 1822, SERRAMALERA: La vida..., pàg.31).

³¹ Vegeu les queixes de la Marquessa de Moya, de la marquesa de Muy, del marquès d'Alfarràs i de vint-i-un particulars, demanant rebaixes i exaccions ("Actes...Vilafranca", sessions de 26 de setembre i de 3 i 8 d'octubre de 1822).

les liberals i, per tant, eren aquestes les que més dificultats tenien per fer a front a les despeses ordinàries. Els ajuntaments es queixaven de les moltes despeses que havien de fer i que no els pertocaven fer-les, com la de donar feina als jornalers o vestir els milicians³². Un exemple molt clar és el cas de Capellades, vila liberal per excel·lència, que el desembre de 1822, es negà a pagar les contribucions territorials i de consums per les grans despeses que havia fet per fortificació i defensa i la Diputació l'amenaçà de cobrar-les manu-militari³³. A totes aquestes exaccions caldria afegir-hi les despeses del manteniment de la Milícia Mòbil del corregiment que començà a funcionar a començaments de juliol de 1822.

La primavera de l'any 1823, arran de la invasió francesa, la situació empitjorà i les contribucions extraordinàries s'incrementaren igual que ho van fer les exaccions en metàl·lic i en espècies pel sumministrament de l'Exèrcit. Per fer-nos una idea de la deficient recaptació de les contribucions al corregiment de Vilafranca durant el Trienni disposem de la liquidació feta, l'any 1830, per l'ajuntament de la Bisbal del Penedès a la Subdelegació d'Hisenda de Vilafranca, segons la qual devia el 73% de les contribucions d'aquests anys³⁴.

³² En el cas de Monistrol, es negaren a pagar la contribució perquè ja contribuïen amb les armes a la mà a la defensa de la pàtria (ADB, lligall 46).

³³ "Hasta quedar liquidadas las cuentas que tenemos presentadas justificativas a V.E. [referidas a defensa de la vila], las que no bajan de 4.000 duros. [Afegeia que] nadie mejor que V.E. sabe los sacrificios que ha echo ésta Villa para el sostén de la ley fundamental de la Monarquía española [...]. Todo el vecindario en proporción de sus haberes ha contribuido con su contingente, pero siempre bajo la segura y sagrada confianza de que tales adelantos serían en pago de la Contribución vencida y venidera [...] gque queda que hacer al Ayuntamiento Constitucional? gPrepararse para recibir los balazos que la ley señale y no la justicia y la razón" (ADB, lligall 46, expedient 7, vegeu també la documentació solta servada a la "Carpeta Fets d'Armes" de l'ARC i BUSQUETS: Història de ..., pàg.136-145). Les despeses de l'Ajuntament de Capellades foren per l'any 1822: manteniment dels milicians (11.223 rals), fortificació de la vila (8.362 rals) i contribucions militars (39.934 rals). Per l'any 1823, despeses de fortificació i Milícia 22.699 rals i contribucions 22.623 rals. Les contribucions militars anaven per capots, bagatges, racions de menjar i prest pels animals, palla, etc.

³⁴ Del període entre l'1 de gener i el 30 de juny de 1820, s'havien pagat 8.383 rals dels 8.505 que s'havien de pagar (deute 122 rals, 1,4%); del primer any econòmic (1-VII-20 a 30-VI-21) 5.641 rals d'11.460 (deute de 5.817, 50,8%); del segon any econòmic (1-VII-21 a 30-VI-22) 1.000 rals de 17.065 (deute de

La política tributària del Trienni es caracteritzà per un intent de racionalització del pressupost públic, per una reorganització dels impostos que comportaren un augment dels metàl·lics i que afectà negativament als petits pobles rurals³⁵. Josep Fontana ha valorat positivament la política tributària del Trienni i ha assenyalat que "el règimen constitucional había querido avanzar por el camino de la reforma tributaria con mucha rapidez. Es posible que, de haber tenido tiempo, su política económica, que era objetivamente correcta, hubiese llegado a fructificar y a promover el crecimiento indispensable para su éxito"³⁶. Miguel Artola, en canvi, ha assenyalat que les mesures tributàries del Trienni "no sirvieron a dar una sólida base económica al sistema y produjeron, en cambio, una irritación y una hostilidad que hubo de jugar decisivamente en la caída del sistema en el momento de producirse la invasión de los Cien Mil Hijos de San Luis"³⁷. Pensem que la política tributària és un element, ni l'únic ni el més important, a tenir en compte a l'hora d'explicar l'important presència camperola en les partides reialistes³⁸, ja que la pressió tributària augmentà a d'altres indrets on no hi hagué revolta reialista (com Andalusia i Castella) i, en canvi, és mantingué a llocs on es produí la revolta reialista (com Navarra i el País Basc)³⁹.

16.065, 94,1%), i del tercer any econòmic (1-VII-22 a 30-VI-23) no havien pagat res, dels 18.549 rals. En total, doncs, el poble de La Bisbal devia 40.555 rals dels 55.579 que havia d'haver pagat (un 73%). Exemplar a l'AHMBP, lligall 44.

³⁵ Vegeu l'Annex VI.1.

³⁶ FONTANA: Hacienda y Estado..., pàg.71. I, en el mateix sentit ho fa DEL MORAL: Hacienda..., pàg.172-173: "Lo que se intentaba no era una quimera como la mayor parte de los planes de hacienda anteriores, sino una coherencia económica dentro del sistema que pretendía fundamentarse económica y socialmente". També Joan SARDÀ: La política monetaria y las fluctuaciones de la economía española en el siglo XIX, Madrid, 1948.

³⁷ ARTOLA: La España..., pàg.755.

³⁸ De la mateixa opinió TORRAS: Los alzamientos..., pàg.123; FONTANA: Hacienda..., pàg.70-71; MORAL RUIZ: "La presión...", pàg.48 i 67.

³⁹ Vegeu Mario GARCÍA ZÚNIGA, Isabel MUGARTEGUI i Joseba de la TORRE: "Evolution d'ela charge tributaire dans l'Espagne du XVIIIe Siècle", comunicació presentada al 10th International Economic History Congress, Leuven, 1990 [text mecanografiat cedit per Ramón del Río Aldaz].

2. Cap a la propietat perfecta i el mercat nacional

Des de les diferents institucions del nou estat liberal, tan centrals (govern i Corts), com provincials (diputacions) i locals (ajuntaments), s'intentaren impulsar les transformacions necessàries per assentar la nova economia capitalista. Dos objectius presidiren aquesta actuació: acabar amb la propietat "imperfecte" i aconseguir la integració d'un mercat nacional⁴⁰. Un altre objectiu de la política agrària liberal dels anys del Trienni era la divisió de la propietat "demasiado acumulada en el día, y aumentar el número de familias laboriosas y felices"⁴¹, encara que evitant que "la subdivisión llegue a ser excesiva", ja que això dificultaria la introducció de millores tècniques, no tindrien possibilitats de capitalització i, fins i tot, dificultaria la propia subsistència de les famílies pageses.

2. 1. De la propietat dividida a la propietat absoluta: els tancaments de terres

Els ajuntaments de Vilafranca i de Vilanova donaren a conèixer, ràpidament i mitjançant un ban, el decret de les Corts: "decretan que todas las heretats i demes terras de cualsevol clace pertañeix a domini Particular ja sien libro o binculadas se declaran desde hara tancadas y acotadas

⁴⁰ Vegeu la Breve noticia..., pàg.45-56. Les Corts es dedicaren de ple a aquests objectius en la seva primera legislatura i són un bon exemple les diferents sessions celebrades els mesos de juliol (Diario de Sesiones, 1820, I). Una anàlisi d'aquesta política a ARTOLA: La España..., pàg.741-750. FONTANA: "La crisi...", pàg.50 ha insistit en analitzar la política liberal com a conjunt i no parcialment per entendre-la millor. El secretari del Despatx d'Agricultura manifestava a les Corts, el què podem considerar tota una declaració de principis, que "las personas ilustradas saben que la protección que el gobierno debe a la agricultura y a la industria es más bien negativa que positiva; que su acción debe limitarse a remover estorbos, a hacer respetar la propiedad, y dejar obrar libremente al interés individual, causa harto más eficaz que todos los estímulos que pueda suministrar el favor del Gobierno" (Diario de Sesiones, 1820, I, fol.43, sessió de 10 de juliol de 1820. També a l'ACD, lligall 88, expedient 4).

⁴¹ Periódico del Ministerio de la Gobernación, núm.6 de 20 de març de 1823.

y los seus dueños o poseedores podran tancarlas sens perjudici de cañadas, camins [...] beurdors y servituds, disfrutarlas libra y exclusivament o arrendarlas com millor los apareguia y destinarlas al treball o al pasto o el plantio o al huz que mes los [acomodia]"⁴². A més, adoptaren les mesures adients per tirar endavant els decrets citats, prohibiren als no propietaris de pasturar o fer llenya a les terres municipals i tancaren els camps"⁴³. Aquesta defensa a ultrança de la propietat privada absoluta, davant els drets i costums tradicionals com, per exemple, el de llenyejar als boscos, va ésser una constant del règim liberal que seguí, en aquest sentit, les orientacions de l'últim període de la monarquia absoluta"⁴⁴. Aquesta qüestió ja provocà molts conflictes, al corregiment de Vilafranca, els anys anteriors al Trienni liberal, ja que la Reial Audiència havia dictat diverses sentències retallant els usos tradicionals d'aquests tipus de terres"⁴⁵.

⁴² Ban de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú de 31 de juliol de 1820 i un nou recordatori amb data de 21 d'octubre de 1820 a l'AHMVG, lligall 569 "Registro de pregonos..." i també al lligall 469, carta de 4 de juny de 1820). El mateix va fer l'Ajuntament de Vilafranca ("Actes...Vilafranca", sessió de 31 de març de 1820) i el de Sant Sadurní, l'any 1821, a les caixes 455 i 456 de l'AHMSSA). Al Vendrell, la Milícia serà l'encarregada de vigilar el compliment d'aquesta norma ("Manual d'Acords. 1782-1840", fol.208 i 209, sessió de 6 d'agost de 1821 i de 22 de novembre de 1822). Un text semblant per justificar un tancament d'una propietat particular a AN-AHCVP, Manual 62 de Manuel ABELLA, fol.441-442. Vegeu PESET: Dos ensayos..., pàg.96-103. El 24 d'abril el Cap Polític, comunicava als ajuntaments del corregiment, la reposició del Decret de les Corts del 8 de juny de 1813 (R.D de 9 d'abril de 1820). El 18 de març ja havia circulat un ofici del Cap Polític on manava que "los dueños [de Montes y Plantios] quedan en plena y absoluta libertad de hacer en ellos lo que más les acomode" (Un exemplar de cada a l'AHMBP, lligall 82 i a l'AHMI, lligall 29). Vegeu l'Annex VII.1.

⁴³ "Actes...Vilafranca", sessió de 31 de març de 1820 i AHMVG, lligall 569.

⁴⁴ Per una contextualització a la Catalunya del segle XVIII d'aquesta problemàtica, vegeu Elisa BADOSA: "El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820)", dins Revista de Historia Económica, II, núm.3 (1984), pàg.149-161; M.BOSCH, R.CONGOST i P.GIFRÉ: "Els Bans. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya" comunicació presentada al Congrés Moviments Socials i Dinàmica Associativa, Lleida, 1994 (en premsa). Exemples d'altres indrets de Catalunya a Montserrat CARBONELL: "Els comunals i la societat pagesa. Un exemple de l'Alt Urgell (finals s.XVIII-principis s.XIX)", dins Recerques, núm.13 (1983), pàg.123-132; Maria Àngels SANLLEHY: "L'explotació forestal dins una economia muntanyenca d'Antic Règim: Era Val d'Aran (segles XVIII-XIX)", dins I Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 1984, I, pàg.193-201 i "Usos comunals i tancament de terres durant la crisi de l'Antic Règim a la Vall d'Aran" comunicació presentada al Congrés Moviments Socials.... Arreu constatem un procés privatitzador en els béns comunals i de propis i que sovint enfrontarant diferents components de la comunitat rural.

⁴⁵ Exemples concrets del corregiment de Vilafranca a l'Arxiu Notarial de l'AN-AHCVP, Marià ABELLA, manual 62, fol.414-415, 420, 441-442, 450. Els sis bans

Alguns ajuntaments "mal avenidos todavía con una libertad que destruye sus monomopolios y grangerías, se obstinaban en resistir a toda costa con notorio daño de la propiedad y de los pastos particulares"⁴⁶, és a dir oposaren resistència a aquestes mesures. No sols alguns Ajuntaments es resistien, sinó que també ho feien, malgrat les normes, els jornalers, llenyataires i pastors, cosa que obligà l'Ajuntament de Vilanova a fer "sorti bandes de día y de nit per a perseguir als que ab pretext de buscar caragols, mozas, herbas y altres cosas semblans entren en las viñas y sen porten los raimos ab los demás quels acomoda" i que, el que fos trobat contravenint l'ordre, "se conduia al castelli ahont se procedirà en justicia contra ell, al mateix que contra los encubridors y pares que aquest temps escasejan[t] lo manjà als seus fills los posan en la precisió de robar"⁴⁷. Cal considerar, però, que, sovint, qui més s'aprofitava d'aquests recursos eren els sectors benestants del camperolat⁴⁸. Tot i que, als pobles, els pagesos més pobres aprofitaren la conjuntura revolucionària del Trienni per beneficiar-se dels boscos dels senyors jurisdiccionals, com passà a Canyelles i Sant Pere de Ribes, on es produí "lo gran abus que se està fent de drestruir y tallar arbres y brossa del Baró de Canyelles situats en els respectius termes"⁴⁹.

localitzats del període 1815-1819, fan referència a onze municipis, la majoria de l'Alt Penedès. Durant la dècada ominosa aquesta política continuà (vegeu en el mateix fons el fol.538). Algunes altres referides al corregiment es poden trobar a Ramon ARNABAT: "Notes sobre la conflictivitat senyorial al Penedès" dins Estudis d'Història Agrària, núm.8 (1991), pàg.101-122 i "Protesta i resistència anti-senyorial al Penedès (1758-1808)" comunicació al Congrés: Moviments Socials i Dinàmica Associativa, Lleida, 1994 (en premsa); BADOSA: "El cercamiento...", pàg.155-156, aquesta historiadora destaca que aquest procés afectà especialment a aquelles zones que tenien una agricultura comercialitzada, com les àrees viti-vinícoles del corregiment de Vilafranca. Per la seva part, Josep BRINGUÉ: "Breus reflexions sobre els béns comunals a la Catalunya Moderna", dins ICHMC, pàg.165-176; a les pàg.170-173, considera el Penedès com una de les zones de Catalunya que hi ha més demandes de tancament de terres el segle XVIII.

⁴⁶ Segons la Diputació de Catalunya, que qualificava de "sabia y oportuna la libertad de cerrar y acotar las tierras, que concede a todos los españoles el memorable decreto de 8 de junio de 1813" (Breve noticia..., pàg.51).

⁴⁷ Ban de 23 d'agost de 1822 de l'Ajuntament de Vilanova. Altres en el mateix sentit amb dates d'11 de juliol de 1821 i de 3 d'octubre de 1822 (tots tres a "Registro de pregones..." de l'AHMVG). També l'Ajuntament de Sitges, amb data de 13 de juliol de 1822 publicà un ban semblant (AHS, Caixa I.1.2).

⁴⁸ Vegeu en aquest sentit l'opinió de TORRAS: Los alzamientos..., pàg.71.

⁴⁹ Reproduït per Albert VIRELLA i BLODA: Canyelles mil.lenària, Vilafranca,

2.2 La redempció dels censos: el cas dels béns desamortitzats

Un altre problema relacionat amb el de la propietat absoluta de la terra era el dels censos, especialment importants a Galícia (foros) i Catalunya (censos emfiteutics i rabasses). La llei, però, deixava fora de la possibilitat de redempció els foros i rabasses de les terres particulars, els censos més estesos a la Península com encertadament assenyalava Bartolomé Clavero³⁰, i només contemplava la possibilitat de redempció dels censos de terres reials i desamortitzades que havia de fer-se mitjançant crèdits consolidats contra l'estat³¹. El decret d'abolició dels senyorius (Decret de 3 de maig de 1823, articles 7, 8 i 9) també recollí alguns aspectes relacionats amb els censos, però el fet de que molts d'aquests censos haguessin quedat endarrerits podia fer més viable el seu manteniment que acumular el capital necessari per a redimir-los, malgrat les facilitats per a fer-ho (terminis en el pagament, pagament en vals reials, etc.)³².

1990, pàg.44.

³⁰ Sobre aquest tema es imprescindible la consulta dels treballs de Bartolomé CLAVERO: "Foros y rabassas. Los censos agrarios ante la revolución española" dins Agricultura y Sociedad, núm.16 (1980), pàg.27-70 (pàg 50 per la qüestió esmentada) i núm.18 (1981), pàg.65-100 i "Revolució i drets de propietat: interferència de l'emfiteusi", dins Estudis d'Història Agrària, núm.7 (1990), pàg.9-23; José Ramon DIEZ ESPINOSA: "La desamortización de censos" dins Ayer, núm.9 (1993), pàg.61-104; PESET: Dos ensayos..., pàg.96-103 i Antoni SEGURA: Burguesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX. les comarques barcelonines, Barcelona, 1993, pàg.107-111.

³¹ Decrets de 9 de novembre de 1820, de 29 de juny i de 21 de desembre de 1821 i de 8 de juny de 1822. Vegeu la circular de l'Intendent de Catalunya als pobles de data 12 de gener de 1821. Les Corts suspengueren provisionalment les capitalitzacions de béns desamortitzats, el 29 de novembre de 1821, tot i que el 10 de gener de 1822, assenyalaven que podien continuar les iniciades anteriorment (circular de Juan Munarriz, amb data de 10 de febrer de 1822 a l'AHMBP, lligall 83). Aquest decret fou de nou suspès per un altre de les Corts de 26 de maig de 1822 (circular de 7 de març de 1823), tot i que es mantingueren vigents les sol·licituts presentades abans del 15 de juny quan es circulà per la província l'esmentat decret (un exemplar de cada a l'AHMBP, lligall 82; vegeu la circular de 22 de juliol de 1822 a l'AHMSSA, caixa 457. Vegeu, també, AHV, "Copiador. Correspondència. 1820-1823", núm.30 de 6 de febrer de 1822 i núm.212 de 9 de desembre de 1822); la Instrucció de 16 d'octubre de 1821, ampliant el plaç de redempció un any més, i la circular de 18 de desembre de 1821 (un exemplar a l'AHMSSA, caixa 456).

³² La pervivència de l'emfiteusi a la societat capitalista ha plantejat importants discussions al si de la comunitat d'historiadors agraris del nostre país, per a uns, com Enric SEBASTIA i J.A. PIQUERAS: Pervivencias feudales y revolución democrática, València, 1987, pàg.173-274, és una mostra més de la pervivència del feudalisme al nostre país, i en el mateix sentit s'expressava Josep FONTANA: La Revolución Liberal..., pàg.296, per quí la continuïtat dels

Sabem que al corregiment de Vilafranca hi hagué alguns interessats en redimir els censos que pagaven per les terres dels Monestirs o Convents suprimits, però en desconeixem la quantitat i el valor⁵³. Sembla que alguns pagesos benestants del corregiment aprofitaren aquesta possibilitat durant el Trienni, i sobretot durant la primera guerra carlina, per quedar-se com a propietaris únics de les terres sota domini eclesiàstic⁵⁴. Durant el Trienni però, la quantitat que s'esmerçà a tota Espanya per a remat de censos fou mol minsa, uns cent milions de rals de censos desamortitzats⁵⁵.

Aquesta pagesia benestant s'enfortirà front la noblesa i front la pagesia que conreava les seves terres, utilitzant el desnonament com a via de reactualització de l'explotació pagesa⁵⁶. Emili Giralt⁵⁷ opinia que la possibilitat de capitalitzar els censos emfitèutics al 3% (33 anualitats de pensió), i de fer-ho en metàl·lic i unint-se diferents pagesos per liquidar junts, va possibilitar a Catalunya, més tard, que "una part considerable de les propietats de l'Església i de les corporacions eclesiàstiques subjectes a desamortització va escapar als mecanismes de les

censos significava "la metamorfosis camaleónica del feudalismo". Per a altres, com CLAVERO: "Revolució...", l'emfiteusi s'adaptà a l'explotació capitalista de la terra.

⁵³ Vegeu la circular del Comissionat Subaltern del Crèdit Públic a Vilafranca, Francisco Garcia, amb data de 31 de maig de 1821 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 82).

⁵⁴ Vegeu els nombrosos exemples que hi ha al treball de Remei VENDRELL: La desamortització al Penedès, Sant Pere Molanta, 1989, pàg.33-136, els quals ens indiquen que el valor dels censos redimits i comprats suposaria una tercera part del valor de les finques desamortitzades en el període 1836-1845. A nivell d'Espanya, el valor de la redemció dels censos seria del 14% del total (Jordi NADAL: El fracaso de la Revolución industrial en España, 1814-1913, Barcelona, 1986 [1975], pàg.56), però a Catalunya significarien la meitat del valor total desamortitzat (Emili GIRALT: "La propietat...", pàg.54, que agafa les dades que facilita Pascual Madoz al seu Diccionario geográfico-estadístico). N'és un cas Joan M. de Montserrat Ferret i Franquesa, pagès benestant de Sitges, que l'any 1821 lluí diferents censos i censals del Crèdit Públic (carta de Joan M. Montserrat Ferret a Josep Mas Pagès, amb data de 30 de juny de 1821 a l'AHS, Arxiu Patrimonial de la Família Ferret, capsà núm.5 (correspondència)).

⁵⁵ Les dades a DIEZ ESPINOSA: "La desamortización de censos", pàg.75. Aquest article, a més, dóna una perspectiva de conjut d'aquest tema força interessant.

⁵⁶ Com demostra, seguint amb el mateix exemple, l'expulsió d'un pagès d'Olèrdola d'una peça de terra on havia plantat vinya per no voler pagar-li les millores (carta de Joan M. de Montserrat de 17 de juny de 1821 (fons citat)).

⁵⁷ GIRALT: "Tradició...", pàg.138.

subhastes i a la cobejança dels especuladors, i que els pagesos posseïdors del domini útil van consolidar fàcilment llur propietat". El que caldria saber és qui es quedà amb la propietat, si fou el primer emfiteuta (normalment pagesia benestant i mitjana) o el que en tenia la segona o tercera cessió. I tot sembla indicar que serà el primer emfiteuta qui, sense competència ni exterior ni dels sub-emfiteutes, podrà fer-se amb la propietat de les terres desamortitzades subjectes a cens⁵⁸.

2.3 cap el mercat nacional

El foment de l'economia i l'integració del mercat espanyol eren tasques de primordial importància pels liberals espanyols, tot i que les estratègies per aconseguir-ho variaven força. Així la burgesia catalana defensava aferrissadament la millora de la xarxa de transports i la política proteccionista⁵⁹. En aquesta línia el govern decretà la prohibició d'importar cereals estrangers (5

⁵⁸ CLAVERO: "Foros y rabassas...", pàg.60. La solució definitiva no arribarà fins la llei de Madoz de l'any 1855. Alvaro FLOREZ ESTRADA: Curso de Economía Política, Madrid, 1980 [Londres, 1828], defensarà que els pagesos es convertissin en emfiteutes de l'estat que en seria el propietari (vol.4, pàg.290-292). Això ha estat assenyalat per Salvador ALMENAR PALAU: "Estudio preliminar", pàg.XXXIX-CXV, com una via intermèdia entre la via camperola i la prussiana de revolució burgesa al camp (explicació del model a les pàg.XCVII-CVII). Per CLAVERO: "Revolució...", pàg.15-18, la redempció de censos emfiteútics, era per l'Estat una mesura tècnica i econòmica, però en cap cas social i que el seu objectiu no era afavorir la propietat del pagès conreador, sinó d'eliminar drets sobre les terres i recaptar diners. Per SEBASTIÀ i PIQUERAS: Fervivencias..., pàg.197, el manteniment dels censos fou un dels punts del pacte entre burgesia i noblesa.

⁵⁹ Vegeu el document de Guillermo OLIVER redactat per a la Junta de Comerç, abans del Trienni: Memorias económico-políticas. Escritas en diversas épocas y con diferentes motivos para la prosperidad de España..., Tarragona, 1820. Els diputats catalans a les Corts s'encarregaren de demostrar-ho, sobretot Juan de BALLE (que era, a més, representant del Duc de Medinaceli a Catalunya): Discurso pronunciado por el señor Don Juan de Balle, diputado en Cortes por la provincia de Cataluña en la Sesión del 5 de Noviembre de 1820. Para apoyar el dictámen de las comisiones ordinarias de hacienda y de comercio, sobre prohibiciones de géneros y frutos extranjeros, Barcelona, 1820. També la política de la Diputació catalana (vegeu Ebreve noticia..., pàg.45-50) i de la Junta Nacional de Comerç en són una bona mostra. Com ho és l'esforç de la Diputació de Barcelona per constituir, amb "los ciudadanos más distinguidos por su patriotismo e ilustración en las ciencias y artes útiles", una "Sociedad Económica de la Provincia de Barcelona", que inicià la seva singladura l'1 de juny de 1822 amb els objectius [...] la mejora y perfección de los ramos productivos" (ADB, lligall 64). D'aquesta Societat n'era membre el vilafranquí Dr. Fèlix Janer. De l'esforç per divulgar aquestes idees entre la població n'és un exemple el diàleg: La necesidad del sistema prohibitivo en España. Dialogo entre un comerciante inglés y otro

d'agost de 1820)⁶⁰, però aquesta política topà amb el contraban que, com es queixava el Cap Politic: "continua la misma introducción y venta de manufacturas de algodón extranjeras, causando la ruina de las fábricas nacionales, la miseria de tan considerable número de individuos que dependen de ellas, el notable perjuicio del comercio de buena fe, e innumerables daños a la agricultura y al estado en general"⁶¹. L'oposició a la sol·licitud de que Cadis fos declarat port franc fou unànime a Catalunya i n'és una mostra la queixa de l'ajuntament de Capellades⁶²: "que día

francés sobre el que se ha publicado en Cadiz, entre los comerciantes españoles D.Canuto Contreras y D.Prudencio Razones de Cadiz, Barcelona, 1822. Vegeu sobre aquesta qüestió Josep FONTANA: "La primera etapa en la formació del mercat nacional a Espanya", dins Homenaje a Jaime Vicens Vives, vol.II, Barcelona, 1967, pàg.143-161; Ernest LLUCH: El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840), Barcelona, 1973, pàg.211-273; FRADERA: Indústria i mercat..., pàg.195-297 i Alexandre SANCHEZ (ed.): Protecció, ordre i llibertat. El pensament i la política econòmica de la Comissió de Fàbriques de Barcelona (1820-1840), Barcelona, 1990, pàg.19-30 pel Trienni.

⁶⁰ Un exemplar d'aquest decret a l'AHMI, lligall 33, expedient 9. L'àmbit d'aplicació del decret fou ampliat a les illes Balears i les Canàries, arran de la queixa dels comerciants i pagesos catalans pel decret de les Corts de 29 de juny de 1821 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 82). Una valoració general de la incidència d'aquest decret i de l'actitud de la burgesia catalana a Josep M. FRADERA: "El comercio de cereales y la prohibición de 1820 (el caso catalán)" dins Agricultura y Sociedad, núm.30 (1984), pàg.137-168, també, a Agustín KONDO: La agricultura española en el siglo XIX, Madrid, pàg.108-116, que concedeix una gran importància pel desenvolupament de l'agricultura espanyola a la política proteccionista que s'inaugura amb aquest decret. NADAL: "La indústria cotonera", pàg.24, parla de que "la historia té un abans i un després del decret del 5 d'agost de 1820". Aquesta política topà, però, amb el contraban que provocà més d'una brega a les zones marítimes, com a Vilanova quan unes 200 persones s'amotinaren contra el resguard per haver decomisat gènere de contraban (Gaceta de Madrid, de 4 de juny de 1821, pàg.836).

⁶¹ Circular de 12 de maig de 1820 de Josep de Castellar als Ajuntaments de Catalunya (un exemplar a l'AHMSSA, caixa, 455). Vegeu, també, l'ordre contra el contraban donada per Josep de Castellar (20 de maig de 1820) a l'AHMI, lligall 29, expedient 1. Una altra circular criticant l'augment del contraban, sobretot de teixits, en la circular del Cap Politic de 8 de maig de 1821: "el contrabando de géneros de ilícito comercio que circula por todas las provincias de la monarquía, causando no menos daño a la industria nacional que al Erario Público" (un exemplar a l'AHMBP, lligall 82). Una altra amb data de 19 d'octubre de 1821. En el mateix sentit s'expressava el Secretari d'Estat el mes de maig de 1821, queixant-se dels mals que provocava "a la industria nacional, al comercio de buena fe y al erario público [...] el excesivo contrabando que circula con la mayor publicidad por toda la Monarquía, y que destruyendo nuestras fábricas y lícito comercio, disminuye los valores de la renta de aduanas, dando así margen a que se aumente la contribución directa de los pueblos, a proporción que se disminuye la indirecta", i on donava un seguit de mesures per perseguir el contraban, bàsicament premiant generosament als qui el denunciessin o l'apressessin (circular de Antonio de Elola, Intendent de Catalunya, de 19 de maig de 1821 -un exemplar a l'AHMBP, lligall 82).

⁶² "Representación que dirige al augusto Congreso el Ayuntamiento constitucional de Capellades", amb data de 17 d'abril de 1822 (publicat a Diario

aciago ha sido para los fabricantes de papel, de paños y de hilados de algodón de la villa de Capellades el que ha amanecido con la esposición a las Cortes de la Diputación de Cádiz [...]. Debiendo esta corta pero numerosa población en su clase su única subsistencia a estos tres géneros de industria, si se han de obstruir, ga dónde irán a buscar su preciso sustento más de quinientas familias ocupadas en las labores de las respectivas fábricas? [...]. La ley fundamental establece la igualdad de derechos y deberes", que demanava a les Corts "proteger la industria nacional anteponiendo la prosperidad de la mayoría a la de la parcialidad".

Pel que fa als camins i carreteres, el Cap Politic deia que "interesa mucho a la causa pública la conservación de los caminos y carreteras, así de los llanos, como de las montañas, y carreteras de las marinas, que deben mantenerse en mejor estado", deixant a mans dels Ajuntaments la seva conservació i manteniment⁶³. Aquí és on cal inscriure les actuacions que, pel que fa al corregiment de Vilafranca i seguint els plantejaments dels pocs il·lustrats corregimentals com Barba i Roca o Francesc de Papiol⁶⁴, s'emprengueren per fomentar el comerç interior i que s'orientaren prioritàriament a l'arrenjament de la carretera que unia Vilafranca i Vilanova que era l'eix comercial del corregiment⁶⁵.

de Barcelona, núm.115 de 25 d'abril de 1822). En el mateix sentit el manifest "A las Cortes" de la Diputació de Barcelona de 9 d'abril de 1822 (Diario de Barcelona, núm.107 de 17 d'abril de 1822), en resposta a la sol·licitud de l'ajuntament de Cádiz de 21 de març de 1822 (publicat al Diario de Barcelona, núm.97 de 7 d'abril de 1822).

⁶³ Circular de 10 de juny de 1820 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 81).

⁶⁴ Manuel BARBA i ROCA: El corregiment i el partit judicial de Vilafranca del Penedès a l'últim terç del segle XVIII. Respostes al qüestionari de Francisco Zamora, Vilafranca, 1991 i Francisco PAPIOL DE PADRÓ: Resposta de Francesc Papiol al qüestionari de Zamora. Vilanova i la Geltrú, 1790, Vilanova i la Geltrú, 1990.

⁶⁵ Les Corts esmentaven l'acondicionament d'aquest camí com una de les tasques més importants a realitzar en l'apartat de transports i camins, vegeu el Diario de Sesiones, 1820, I, fol.41 (sessió de 10 de juliol de 1820). El Diario de Barcelona, del 26 de març de 1821, publicà un extens article sobre la història i el present d'aquesta via de comunicació (vegeu l'Annex VIII). Els ajuntaments d'aquestes dues viles crearen un impost extraordinari per sufragar les despeses que ocasionaria la transformació del camí en una carretera que unís ambdues viles. Aquests treballs, proposats ja a finals del segle XVIII pels il·lustrats comarcals, s'iniciaren l'any 1818. Vegeu "Actes...Vilafranca", sessió de 19 d'abril de 1820 i AHMVG, lligalls 469 (cartes de l'Ajuntament de Vilanova de 18 i

Referent a la liberalització econòmica, destaquen un seguit de normes per evitar que les reglamentacions gremials frenessin el desenvolupament de la lliure indústria: "deseando que desaparezcan del todo los obstáculos que las Ordenanzas gremiales oponen al fomento de la riqueza pública y a la perfección de las artes"⁶⁶. L'any 1821 el govern demanava als ajuntaments que modifiquessin "con mano benéfica los obstáculos que por desgracia subsisten aún y entorpezcan el progreso de las instituciones que los fomentan y protegen"⁶⁷. Altres mesures destacades foren la liberalització de la legislació comercial municipal, i l'eliminació dels portatges, com el del Gaià⁶⁸, tot i que d'altres, com el de Cantellops, es mantingueren⁶⁹. Fracassaren, en canvi, els intents de eliminar les duanes de Sitges i Vilanova per la protesta dels ajuntaments d'aquestes viles que veien com s'intentava beneficiar als ports de Tarragona i Barcelona⁷⁰.

Els pòsits també patiren una profunda sotregada durant el Trienni. La Diputació catalana es mostrà contrària al seu manteniment perquè considerava que acostumaven els pagesos a l'ociositat i refredava l'amor al treball, com a alternativa proposaven que a qui li manqués gra que el demanés prestat a altres particulars: "bajo la apariencia de saludable, económica y provechosa en extremo a los pobres labradores, envolvía particularmente en esta provincia todos los

26 d'abril i 29 de maig de 1820) i 489. Més tard, l'any 1822, exigiren que els drets d'embarcar i desembarcar de les mercaderies als ports del corregiment, que fins ara anaven per a les obres del port de Tarragona, "se inviertesquian en lo reparo y construcción de la carretera desde esta Vila a la de Vilafranca y de aquella a la de Ygualada" (pregó d'1 de desembre de 1822 a "Registro de pregones..."). Vegeu l'Annex VIII.2 amb la petició de l'Ajuntament de Vilanova a les Corts, amb data de 8 de maig de 1822 (lligall 2.408 de l'AHMVG). En el mateix sentit es manifestaren els ajuntaments de Sitges (carta d'11 de novembre de 1822 a l'AHS, caixa I.1.2) i del Vendrell (AHV, "Copiador de las correspondencias. 1820-1823" de 30 de gener de 1823, i ACD, lligall 37, expedient 65).

⁶⁶ Text del Decret de 16 de maig de 1820 que reposava el decret de 8 de juny de 1813, i que arribà als pobles el 30 de juny de 1820 (un exemplar a l'AHMSSA, caixa 455). Vegeu, també l'ADB, lligall 14, expedient 2.

⁶⁷ Circular de 24 de gener de 1821 (un exemplar a la caixa 456 de l'AHMSSA).

⁶⁸ Vegeu ROVIRA: Altafulla..., pàg.105.

⁶⁹ Al Diario de Barcelona, de 25 de juny de 1822, sortia un anunci treient a subasta l'arrendament d'aquest portatge.

⁷⁰ CARRERA PUJAL: Historia política..., II, pàg.80-81.

caracteres de ruinoso y contraria al objeto mismo que dictó su institución"⁷¹. La Diputació assenyalava que els pòsits tenien un doble caire "como montes píos para socorro de los labradores [...] [y] como medio para conservar granos y prevenir la carestia y el hambre en años escasos", però que, com a "montes píos" "Cataluña por su género y estado de la agricultura no los necesitará", i com a prevenció de caresties, "parece claro que no los necesita la provincia que tenga puertos de mar y comercio, o comunicaciones por agua con las costas".

Els pòsits, però, mantenien la seva importància a la vida comunitària ja que permetien avançar llavor als pagesos, sense necessitat d'acudir a uns interessos alts, i que aquest pogués tornar-lo un cop feta la collita amb un petit interès. Al corregiment de Vilafranca la meitat dels pobles disposaven de pòsit o botiga de gra i la majoria d'ells depenien de les parròquies. Durant els anys del Trienni es va produir una reducció del nombre de beneficiaris que, en el cas d'Albinyana passà d'un promig de 40 a la meitat, seguint una tònica descendent que s'havia iniciat el darrer terç del XVIII quan hi havia una seixantena de beneficiaris⁷². Altres pòsits, pocs, com en els casos de Vilafranca i del Vendrell, depenien del comú⁷³.

Aquestes objectius, propietat absoluta i llibertat de comerç i d'indústria, eren una vella aspiració del liberalisme. La propietat absoluta permetia actuar lliurement a través del mercat i la

⁷¹ Breve noticia..., pàg.31, reproduït a Periódico del Ministerio de la Gobernación de la Península, núm.3 de 2 de febrer de 1823. Per aquesta qüestió es imprescindible l'estudi de Pedro CARASA SOTO: "Los pósitos en España en el siglo XIX" dins Investigaciones históricas, núm.4 (1983), pàg.249-304. Segons les dades que ofereix aquest historiador (pàg.276-277), a començaments del segle XIX hi havia a Catalunya 286 pòsits i l'any 1850 només en restaven 30.

⁷² Llibre de la botiga de l'església de Sant Barthomeu d'Albinyana (APA).

⁷³ Notícies sobre el pòsit de Vilafranca a l'AN-AHCVP, manual 36 (1822), fol.202-203 i 225-226 de Marià Abella. Els Ajuntaments activaren el cobrament dels endarreriments: "este Ayuntamiento ha acordado que se active la cobranza del Pósito de esta villa. Lo que comunicamos a Vd. para el debido cumplimiento, con la advertencia que de los deudores de este Pósito que se presenten puntualmente al pago de su deuda podrá el depositario admitir dinero a cuenta del grano que estén debiendo a razón de 3 duros por quartera de trigo y 2 duros por la de mescladizo" (AHMV, "Copiador de las correspondencias. 1822" (21 de gener de 1822).

terra esdevenia una mercaderia més (gràcies a la supressió de les vinculacions i "mayorazgos", desamortització dels béns nacionals, eclesiàstics i de propis, etc.)⁷⁴, tal i com passava amb el treball manufacturer: "que se puedan establecer fábricas o artefactos sin permiso y se pueda ejercer cualquiera oficio útil, sin examen, o título, de gremios"⁷⁵.

⁷⁴ Vegeu GARCIA SANZ: "Crisis...", pàg.7-99.

⁷⁵ AHV, "Copiador. Correspondència. 1820-1823", núm.210 (9 d'agost de 1820).

3. Els delmes i la qüestió senyorial

3.1 Impagaments generalitzats

Des de la guerra del francès, la percepció de censos senyorials havia davallat força alhora que havia augmentat la conflictivitat senyorial⁷⁶. Però, fou a partir de 1820 que, com assenyalava el baró de Canyelles, Ramon Josep de Bouffard⁷⁷, un nombre important de pagesos havien deixat de pagar censos i delmes, quan abans tothom pagava. La revolució de 1820 va comportar que

⁷⁶ Hi ha una perfecta consciència que la guerra del francès i les Corts de Cadis foren les causants de l'inici del desgavell en la percepció de drets senyorials i eclesiàstics, com reconeixia el rector de Vila-rodona, "desde que han venido los Franceses, tanto más malamente pagan estas gentes, lo que tienen obligación" (Adiob, carpeta "Delmes i drets d'estola...", plec quart). Un altre exemple el tenim a La Llacuna on a partir de 1811 les dificultats per cobrar el delme són cada cop més grans, vegeu VALLS: Cronologia..., pàg.243-244. Per Catalunya, vegeu M.CAMINAL, E.CANALES, À.SOLÀ i J.TORRAS: "Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya. 1770-1835", dins Recerques, núm. 8 (1978), pàg.51-72; Albert COTS: "Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya (1751-1808)", dins Estudis d'Història Agrària, núm.6 (1983), pàg.241-261; Antoni SEGURA: "L'arrendament de drets senyorials, la conflictivitat social entorn de les institucions senyorials i la propietat de la terra a Catalunya" dins Orígens del món català contemporani, Barcelona, 1986, pàg.13-55. Al corregiment de Vilafranca, els ingressos senyorials devallaren un 40% des de l'inici de segle fins a la fi del Trienni (ARNABAT: "Notes..." i "Protesta...". Vegeu l'Apèndix I. Ja fa temps que FONTANA: "La crisis de comienzos...", assenyalà que la crisi agrària i l'increment de la pressió tributària en metàl·lic portaren els pagesos cap a la revolta antifiscal vers els drets senyorials.

⁷⁷ Sobre aquest personatge vegeu Albert VIRELLA i BLODA: Canyelles mil·lenària, Vilafranca, 1990, pàg.35-40 i Les classes socials a Vilanova i la Geltrú, el segle XIX, Barcelona, 1977, pàg.9-10. Ramon Josep de Bouffard de la Garrigue i de Minguella, es feu càrrec de la baronia de Canyelles quan morí la seva mare, l'any 1799. Visqué normalment a la "plaçeta del Baró" a la Geltrú. Durant el Trienni formà part de la Junta Reialista del Principat i l'any 1823 se li embargaren els béns. El seu pare Domènec de Bouffard, havia estat un dels fundadors de la Societat Econòmica d'Amics del País de Tarragona. La mateixa opinió a Gonzalo ANES: "Tradición rural y cambio en la España del siglo XVIII", dins La economía española a final del Antiguo Régimen. I Agricultura, Madrid, 1982, pàg.XVII-XLV (pàg.XLIII per aquesta qüestió). COTS: Aproximació..., pàg.452: "Precisament en aquest primer terç del segle XIX, i especialment durant el Trienni Liberal, apareix el fenomen dels aixecaments reialistes, al mateix temps que hi ha fortes onades de negatives a pagar drets dominicals. Tenen alguna relació ambdós fenòmens? La informació es escassa; però a nivell d'hipòtesi sembla possible afirmar que els aixecaments absolutistes, per una part i els conflictes senyorials per l'altra, no estaven relacionats directament. Almenys a nivell documental, no s'ha trobat cap indicació que permeti pensar el contrari. Res no indica que els qui els deixessin de pagar fossin liberals o absolutistes; possiblement no eren ni una cosa ni l'altra, sinó pagesos que aprofitaren la confusió per no pagar".

molts pobles deixessin de pagar els censos senyorials⁷⁸, municipals o fins i tot gremials⁷⁹. En alguns casos, tot aprofitant la conjuntura i l'aixopluc dels decrets d'incorporació a la Corona dels drets jurisdiccionals, s'havien deixat de pagar censos emfitèutics, com assenyalava el Cap Politic, "se niegan a pagar los censos, otras prestaciones y laudemios debidos a los dueños directos por contratos enfiteuticos"⁸⁰. El Duc de Medinaceli intentà de prendre la iniciativa, i el 8 d'abril ja es dirigia a l'Audiència "para defensa de las rentas y otros derechos que percibe en esta Provincia [Catalunya] pide testimonio del edicto expedido por V.E. en la ciudad de Manresa a 14 de Septiembre de 1812 con el cual se mandó que con arreglo al Real Decreto de las Cortes de 6 de Agosto de 1811, continuaran los pueblos en satisfacer las prestaciones y demás derechos que no constare deber sus orígenes a titulo jurisdiccional"⁸¹.

En d'altres casos s'havien deixat de fer efectives les pensions dels censals, sobretot els religiosos. D'això es queixava la Comunitat de preveres de Vilafranca, "en atenció que desde que regeix el Govern o Sistema constitucional de esta Monarquia, se experimenta que molts dels dits censalistas de S.Ra., fan el desentés de pagar las pencions dels dits censals que de justícia estant adeudant y com per las gestions necessàries per compellirlos, un procurador Causindich sol no

⁷⁸ Per la situació a nivell de l'estat vegeu Diario de Sesiones, 1820, vol.III, núm.107, de 19 d'octubre, pàg.1.763-1.764. Més exemples a ARTOLA: La España..., pàg.742-744 i Antiguo Régimen..., pàg.217-247; FELI: "La qüestió..."; CARRERA PUJAL: Historia política..., II, pàg.51 i 68; LLADONOSA: Carlins..., pàg.306 i ARDIT: Revolución..., pàg.252-253.

⁷⁹ Com a Igualada (citada per CARRERA PUJAL: Historia política..., II, pàg.59, 61 i 65-66).

⁸⁰ Més endavant aclarava que "la supresión de señoríos es aislada a los jurisdiccionales y no a los territoriales y solariegos o que proceden de contrato emfitéutico y convencionales y que por consiguiente deben los enfiteotas [...] pagar los censos, tascas, laudemios y otros derechos pactados en las escrituras de establecimiento o que los señores directos esten en posesión de cobrar, pues que en este particular no ha habido alteración alguna" (ban del Cap Politic amb data de 8 de juny de 1820, i que comentava i ampliava l'ordre Canga Argüelles datada el 8 de maig a Madrid -un exemplar a la caixa 455 de l'AHMSSA). Vegeu al respecte a l'AHN, Estado, lligall 2.558, les notícies sobre l'impagament dels drets del patrimoni reial i l'apropiació d'alguns dels seus béns pels pagesos.

⁸¹ L'Audiència facilità el document demanat pel duc (ACA-RA, Registre 1.418 (1820), fol.87).

abastia, es precis que se ne anomena també altre, a fi de que entre tots dos se pugua activar la dita cobrança precisa per nostra subsistència"⁸². Aquesta resistència al pagament de pensions dels censals al llarg del Trienni va provocar que, a partir de la reinstauració de l'absolutisme, un allau de demandes per aquests impagaments inundessin els jutjats⁸³.

3.2 Els delmes

El delme fou el dret que més forta oposició suscità tant abans com durant el Trienni⁸⁴. Durant la guerra del francès, aprofitant el desgavell polític-administratiu, la guerra i els decrets de les Corts de Cadis, molts pobles es negaren a pagar els drets senyorials de qualsevol tipus⁸⁵. Des

⁸² Libro de Acuerdos..., de 25 de maig de 1820. Aquestes dificultats, ni s'iniciaren (vegeu l'acta de 23 de maig de 1815), ni finalitzaren (vegeu l'acta de 20 de gener de 1825) amb el Trienni, si bé s'agreujaren durant aquest anys. I no sols a les comunitats religioses, com demostra el cas del pagès benestant de Sitges, Pere Anton Ferret, qui a finals de 1823 feia efectives les pensions dels censals corresponents als anys 1820-1823 al baró de Rocafort, la Comanda de Sant Joan i el Monestir de Montserrat (Document núm.191 de la caixa 5 dels fons patrimonial de la família Ferret a l'AHS).

⁸³ Ho podem comprovar a l'AJ-AHCVP, "Processos judicials. Segle XIX", caixes XX-XXIV (1823-1825). N'és un exemple concret el de Joan Marra (fregaire) de la Torre de Claramunt que creà un censal de 2.000 lliures l'any 1780, amb una pensió de anual de 60 lliures, i un altre de 3.000 lliures l'any 1785, amb una pensió de 90 lliures anuals, tots dos amb la Comunitat de Preveres de Vilafranca. Juan Marra pagà "religiosament" les pensions anuals fins els anys del Trienni en que deixà de pagar-les, aprofitant la situació política, cosa que motivà l'any 1824 que la Comunitat li reclamés els endarreriments. La sentència judicial, molt ràpida, el condemnà a pagar els deutes i costes, sota l'amenaça d'expropiació de béns (AJ-AHCVP, P.s.XIX, caixa XX -1824).

⁸⁴ Vegeu els plantejaments generals de CANALES: "Hacienda...", pàg.201-219; "Los diezmos en su etapa final" dins ANES: La economía española..., vol.1, pàg.105-187 (sobretot les pàg.142-168, amb nombrosos exemples de resistència a pagar delmes a Catalunya i durant el Trienni), i "Diezmos...", pàg.245-274. Per Catalunya, FELIU: "La qüestió...", i Tarragona; i Salvador J. ROVIRA I GOMEZ: "Consideracions entorn del delme i la primícia de l'arquebisbat de Tarragona l'any 1821", dins DDAA: Contribució a la història de l'Església catalana, Barcelona, 1983, pàg.109-120 (a la pàg.119, assenyala que la recollida del delme a la diòcesi de Tarragona havia davallat un 40% entre 1783 i 1821. La Diputació de Catalunya (9 de setembre de 1820), informava que la principal càrrega emfitèutica en els contractes era el delme (document a l'ADB, lligall 25).

⁸⁵ Com, per exemple, el 18% del gra que els pagesos de Salmella pagaven al Baró de Rocafort de Queralt o el delme i primícia que rebia l'abat de Montserrat del municipi de Sant Pere de Riudebitlles (AN-AHCVP, Manual 62, Marià Abella, fols.385-387). La resistència al pagament de determinats drets s'estenia a les corporacions municipals com la de Vilafranca que es negà a pagar les 40 lliures anuals al Dean del Penedès (AN-AHCVP, Manual 62, Marià Abella, fol.439).

de l'inici del Trienni, hi havia propostes per a suprimir el delme totalment, tant de diputats, com el català Guillem Oliver⁸⁶, com d'Ajuntaments i particulars⁸⁷. Finalment, s'acordà de suprimir-ne la meitat, mentre es cercava una font de finançament de l'Església catòlica. Les dificultats dels rectors per a cobrar delmes i primícies està perfectament documentada durant el Trienni liberal a Catalunya⁸⁸ i al corregiment de Vilafranca⁸⁹. Com assenyalava el rector del Vendrell⁹⁰: "en esta villa y su sufragánea ay algunos falsos predicadores (que son bien conocidos) que van influyendo a la gente de bien diciéndoles que es una tontería pagar el diezmo y primicia, que si [no] pagan, el Gobierno no les obligará a pagar". Les dificultats s'agreujaven per "los gravisimos perjuicios que sienten por no querer auxiliar los alcaldes constitucionales y jueces de letras a los subalternos y

⁸⁶ Diario de Sesiones, 1820, vol.II, núm.92, de 4 d'octubre, pàg.1.410. Vegeu, a més, la proposta feta pels diputats Salanot, Ochoa i Medrano a Diario de Sesiones, 1820, vol.I, núm.17 de 21 de juliol, pàg.229-230. Cal deixar constància que l'any 1837 el diputat català del Trienni Juan de Balle es manifestà partidari de no eliminar el delme: Informe que sobre la memoria para la supresión del diezmo leida a las Cortes por el Excmo. Sr. secretario del despacho de Hacienda, D. Juan Álvarez y Mendizábal dió el letrado Dr. D. Juan de Balle, Barcelona, 1842. L'any 1821 havia votat a favor de la reducció del mig delme.

⁸⁷ Hi ha una presència constant d'aquestes sol·licituts al Diario de Sesiones de la primera legislatura i a l'ACD, "Expedientes Generales". Vegeu, a més, CANALES: "Los diezmos...", pàg.151-156 i FELIU: "La qüestió dels delmes...".

⁸⁸ ADiocB, caixa "Delmes i drets d'estola...". Vegeu FELIU: "La qüestió..."; CANALES: "El diezmo...", pàg.250-260 i COTS: "Aproximació...".

⁸⁹ Uns cops utilitzant excuses fàcils, com el fet que els pagesos residien en una altra parròquia (com es queixava el rector d'Olivella en carta de 21 de gener de 1821 a l'ADiocB, "Delmes i drets d'estola...") i en d'altres negant-se obertament a pagar, com es queixava, amargament, el rector de Castellví: "algunos cosecheros he sabido que no quisieron pagar Diezmo ni Primicia" (ADiocB, carpeta "Delmes i drets d'estola..."). En d'altres ocasions, com a Masquefa, es negaven a pagar els delmes però, en canvi, pagaven la primícia (carta del rector, Isidre Bassons de data 19 de desembre de 1820 a l'ADiocB, "Delmes i drets d'estola..."). Vegeu els casos dels rectors d'Ódena i Pierola a GUTIERREZ POCH: "El Trienni...", pàg.172. També hi hagué conflictes relacionats amb els delmes eclesiàstics a la Llacuna (vegeu VALLS: Cronologia..., pàg.245-246); a Piera i a Sitges on el Rei manà "ingresar en el acervo común todos los diezmos y primicias sin distinción alguna y particularmente el procedente de la villa de Sitges", malgrat tot, la resistència continuà durant el Trienni i la dècada ominosa (text d'una circular del Rei de 24 de febrer de 1822, un exemplar a l'AHMBP, lligall 81). Més informació a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) "Reial Audiència", Secció General, Registre 1.423, expedient 320 (caixa 29). Documents solts sobre el tema, l'any 1822 a l'AHS, caixa I.1.2. (12 de març i 13 d'abril). També a FELIU: "La qüestió...".

⁹⁰ Josep Freixas, carta de 20 de desembre de 1820 ("Delmes i drets d'estola..." a l'ADiocB).

abastia, es precis que se ne anomenia també altre, a fi de que entre tots dos se poguia activar la dita cobrança precisa per nostra subsistència⁸². Aquesta resistència al pagament de pensions dels censals al llarg del Trienni va provocar que, a partir de la reinstauració de l'absolutisme, un allau de demandes per aquests impagaments inundessin els jutjats⁸³.

3.2 Els delmes

El delme fou el dret que més forta oposició suscità tant abans com durant el Trienni⁸⁴. Durant la guerra del francès, aprofitant el desgavell polític-administratiu, la guerra i els decrets de les Corts de Cadis, molts pobles es negaren a pagar els drets senyorials de qualsevol tipus⁸⁵. Des

⁸² Libro de Acuerdos..., de 25 de maig de 1820. Aquestes dificultats, ni s'iniciaren (vegeu l'acta de 23 de maig de 1815), ni finalitzaren (vegeu l'acta de 20 de gener de 1825) amb el Trienni, si bé s'agreujaren durant aquest anys. I no sols a les comunitats religioses, com demostra el cas del pagès benestant de Sitges, Pere Anton Ferret, qui a finals de 1823 feia efectives les pensions dels censals corresponents als anys 1820-1823 al baró de Rocafort, la Comanda de Sant Joan i el Monestir de Montserrat (Document núm.191 de la caixa 5 dels fons patrimonial de la família Ferret a l'AHS).

⁸³ Ho podem comprovar a l'AJ-AHCVP, "Processos judicials. Segle XIX", caixes XX-XXIV (1823-1825). N'és un exemple concret el de Joan Marra (fregaire) de la Torre de Claramunt que creà un censal de 2.000 lliures l'any 1780, amb una pensió de anual de 60 lliures, i un altre de 3.000 lliures l'any 1785, amb una pensió de 90 lliures anuals, tots dos amb la Comunitat de Preveres de Vilafranca. Juan Marra pagà "religiosament" les pensions anuals fins els anys del Trienni en que deixà de pagar-les, aprofitant la situació política, cosa que motivà l'any 1824 que la Comunitat li reclamés els endarreriments. La sentència judicial, molt ràpida, el condemnà a pagar els deutes i costes, sota l'amenaça d'expropiació de béns (AJ-AHCVP, P.s.XIX, caixa XX -1824).

⁸⁴ Vegeu els plantejaments generals de CANALES: "Hacienda...", pàg.201-219; "Los diezmos en su etapa final" dins ANES: La economía española..., vol.1, pàg.105-187 (sobretot les pàg.142-168, amb nombrosos exemples de resistència a pagar delmes a Catalunya i durant el Trienni), i "Diezmos...", pàg.245-274. Per Catalunya, FELIU: "La qüestió...", i Tarragona; i Salvador J. ROVIRA I GOMEZ: "Consideracions entorn del delme i la primícia de l'arquebisbat de Tarragona l'any 1821", dins DDAA: Contribució a la història de l'Església catalana, Barcelona, 1983, pàg.109-120 (a la pàg.119, assenyala que la recollecció del delme a la diòcesi de Tarragona havia davallat un 40% entre 1783 i 1821. La Diputació de Catalunya (9 de setembre de 1820), informava que la principal càrrega emfitèutica en els contractes era el delme (document a l'ADB, lligall 25).

⁸⁵ Com, per exemple, el 18% del gra que els pagesos de Salmella pagaven al Baró de Rocafort de Queralt o el delme i primícia que rebia l'abat de Montserrat del municipi de Sant Pere de Riudebitlles (AN-AHCVP, Manual 62, Marià Abella, fols.385-387). La resistència al pagament de determinats drets s'estenia a les corporacions municipals com la de Vilafranca que es negà a pagar les 40 lliures anuals al Dean del Penedès (AN-AHCVP, Manual 62, Marià Abella, fol.439).

de l'inici del Trienni, hi havia propostes per a suprimir el delme totalment, tant de diputats, com el català Guillem Oliver⁸⁶, com d'Ajuntaments i particulars⁸⁷. Finalment, s'acordà de suprimir-ne la meitat, mentre es cercava una font de finançament de l'Església catòlica. Les dificultats dels rectors per a cobrar delmes i primícies està perfectament documentada durant el Trienni liberal a Catalunya⁸⁸ i al corregiment de Vilafranca⁸⁹. Com assenyalava el rector del Vendrell⁹⁰: "en esta villa y su sufragánea ay algunos falsos predicadores (que son bien conocidos) que van influyendo a la gente de bien diciéndoles que es una tontería pagar el diezmo y primicia, que si [no] pagan, el Gobierno no les obligará a pagar". Les dificultats s'agreujaven per "los gravísimos perjuicios que sienten por no querer auxiliar los alcaldes constitucionales y jueces de letras a los subalternos y

⁸⁶ Diario de Sesiones, 1820, vol.II, núm.92, de 4 d'octubre, pàg.1.410. Vegeu, a més, la proposta feta pels diputats Salanot, Ochoa i Medrano a Diario de Sesiones, 1820, vol.I, núm.17 de 21 de juliol, pàg.229-230. Cal deixar constància que l'any 1837 el diputat català del Trienni Juan de Balle es manifestà partidari de no eliminar el delme: Informe que sobre la memoria para la supresión del diezmo leída a las Cortes por el Excmo. Sr. secretario del despacho de Hacienda, D. Juan Álvarez y Mendizábal dió el letrado Dr. D. Juan de Balle, Barcelona, 1842. L'any 1821 havia votat a favor de la reducció del mig delme.

⁸⁷ Hi ha una presència constant d'aquestes sol·licituts al Diario de Sesiones de la primera legislatura i a l'ACD, "Expedientes Generales". Vegeu, a més, CANALES: "Los diezmos...", pàg.151-156 i FELIU: "La qüestió dels delmes...".

⁸⁸ ADiocB, caixa "Delmes i drets d'estola...". Vegeu FELIU: "La qüestió..."; CANALES: "El diezmo...", pàg.250-260 i COTS: "Aproximació...".

⁸⁹ Uns cops utilitzant excuses fàcils, com el fet que els pagesos residien en una altra parròquia (com es queixava el rector d'Olivella en carta de 21 de gener de 1821 a l'ADiocB, "Delmes i drets d'estola...") i en d'altres negant-se obertament a pagar, com es queixava, amargament, el rector de Castellví: "algunos cosecheros he sabido que no quisieron pagar Diezmo ni Primicia" (ADiocB, carpeta "Delmes i drets d'estola..."). En d'altres ocasions, com a Masquefa, es negaven a pagar els delmes però, en canvi, pagaven la primícia (carta del rector, Isidre Bassons de data 19 de desembre de 1820 a l'ADiocB, "Delmes i drets d'estola..."). Vegeu els casos dels rectors d'Ódena i Pierola a GUTIERREZ POCH: "El Trienni...", pàg.172. També hi hagué conflictes relacionats amb els delmes eclesiàstics a la Llacuna (vegeu VALLS: Cronologia..., pàg.245-246); a Piera i a Sitges on el Rei manà "ingresar en el acervo común todos los diezmos y primicias sin distinción alguna y particularmente el procedente de la villa de Sitges", malgrat tot, la resistència continuà durant el Trienni i la dècada ominosa (text d'una circular del Cap Politic de Catalunya de 12 de març de 1822, que reproduïa una resolució del Rei de 24 de febrer de 1822, un exemplar a l'AHMBP, lligall 81). Més informació a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) "Reial Audiència", Secció General, Registre 1.423, expedient 320 (caixa 29). Documents solts sobre el tema, l'any 1822 a l'AKS, caixa I.1.2. (12 de març i 13 d'abril). També a FELIU: "La qüestió...".

⁹⁰ Josep Freixas, carta de 20 de desembre de 1820 ("Delmes i drets d'estola..." a l'ADiocB).

subarrendatarios con la pronta ejecución contra los morosos en el pago"⁹¹.

Els senyors també tingueren força problemes per cobrar el delme al corregiment de Vilafranca⁹², com es queixava l'arrendatari dels delmes del Duc de Medinaceli, ja que els pagesos "han pasado a recoger sus granos de la presente cosecha, de sus tierras de aquel término, llevándose las a sus casas sin contribuir al diezmo, y hay otros varios que deniegan pagarlo en estos criticos días, en que van trillando su grano, sin que para ello tengan razón alguna capaz de afianzarles en lo más mínimo tan descomunal reticencia"⁹³.

⁹¹ Circular de Josep de Castellar amb data de 19 de juny de 1820 (un exemplar a la caixa 455 de l'AHMSSA). A Piera el batlle Pau Ysart donà protecció total als terratinents i pagesos que es negaven a pagar el delme a Ramon Marimón, arrendatari del Monestir de Pedralbes. El batlle de Piera s'enfrontà, fins i tot, al Cap Politic per les ordres que havia donat manant pagar el delme i autoritzant detencions dels que no ho volien fer: "de cuyas resultas ha sido atropellado José Junyent con arresto, y otro labrador llamado Ferrán obligado con penas a pagar el diezmo, mezclándose este Jefe en un asunto que sólo corresponde a este Alcalde en calidad de Juez de primera instancia". Per la seva banda, l'abadesa del monestir de Pedralbes es queixava del batlle de Piera, "por no haber querido obedecer las órdenes del Jefe Político para que auxiliien el pago del diezmo al Monasterio y haberse mostrado parcial" (ACA-RA, Registre 1.418 (1820), fol.242v.245. Carta del batlle de 25 de setembre de 1820 i de l'abadesa de 5 d'octubre de 1820).

⁹² També es produïren conflictes a la Pobla de Claramunt, on el litigi entre els pagesos i el senyor jurisdiccional no finalitzà fins l'any 1898 (vegeu RIBA: La Pobla de Claramunt..., pàg.313-320). A Altafulla el marquès de Tamarit, Joan de Montserrat, tingué força dificultats per cobrar el delme i altres censos perquè els pagesos deien que no tenia demostrat el seu domini particular. Ja durant el període absolutista anterior havia tingut problemes amb l'Ajuntament perquè no es pagava el cens de la taverna i la gent no anava a coure el pa al seu forn. Les divergències continuaren durant el Trienni liberal, fins el punt que fou incendiada una pellisa del marquès. La restauració absolutista aconseguí frenar el procés i els pagesos petits i mitjans acabaren pagant, però els més benestants mantingueren un llarg pleit amb el marquès que durà fins l'any 1831 (vegeu ROVIRA: Altafulla..., pàg.76-80). El marquès havia estat diputat per Catalunya a les Corts de Càdis on es destacà pel seu conservadurisme, vegeu JARDÍ: Els catalans..., pàg.16 i 50). A Orpí el conflicte entre pagesos i senyor, els Padró, durà fins mitjan segle XIX (vegeu TORRAS i RIBÉ: Evolució social..., pàg.85-92 i "El senyoriu d'Orpí. Impacte de la primera llei abolicionista (1811) sobre les relacions entre senyors y vasalls", dins Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos, vol.VI (1978), pàg.327-348). A Sant Sadurní, Sant Pau d'Ordal, Lavorn i Subirats (informació sobre aquest conflicte a AJ-AHCVP, "Processos del segle XIX", caixa XIX, núm.4 (1821) i AN-AHCVP, Manual 62 de Marià ABELLA, fols.491-500. Vegeu, també, Gaceta de Madrid de 14 d'agost de 1822, pàg.1.223 i el lligall 36, carpeta 3, expedient 872 (1821). A Vilobí (carta de d'Antoni Rovira a Joan M. Montserrat Ferret de 31 de juliol de 1821 a l'AHS, Fons patrimonial família ferret, caixa 5) i a Canyelles (informació a l'AJ-AHCVP, P.s.XIX, caixa XIX (1822); AN-AHCVP, Marià ABELLA, manual 62, fols.491-500 i ACA-RA, Registre 1.420 (1822), expedient 22 (caixa 10).

⁹³ L'arrendatari deixava clar que aquest impagament afectava a "este arrendatario y a su Exceltísimo Principal, pues a este se le atentaría su más legitima propiedad, y a mí se me privaría, si de la cobranza de unos frutos en

Les crides de les autoritats al pagament de delmes i primícies foren constants el primer any constitucional davant la resistència pagesa a fer-lo efectiu. La Junta Provisional de la Província, per exemple, manifestava que: "habiendo igualmente llegado a mi noticia que por una forzada extensión de los sobre espresados decretos [de 6 d'agost de 1811 i de 19 de juliol de 1813], intentan denegarse algunos cosecheros al pago de los diezmos, faltando de este modo al derecho de propiedad, y perjudicando notablemente a la Hacienda Pública por la participación de que disfruta de los diezmos [...] debe continuarse el pago de ellas sin alteración, en la conformidad que se ha practicado hasta el presente"⁹⁴.

L'oposició al pagament del delme s'estengué quan, l'any 1821, es decidí "la reducció del diezmo de granos y frutos a la mitad de lo que antes se pagaba" (decret de 28 de maig)⁹⁵, molts pagesos aprofitaren l'ocasió per deixar de pagar el delme sencer. Això obligà els ajuntaments, a

parte pagados y que forman la de mi propiedad, al tiempo que se perjudicaría a la Hacienda Pública por la participación que disfruta de estos diezmos". L'Alcalde d'Igualada va donar la raó a l'arrendatari i dictà un ban manant el pagament dels delmes (AHMI, lligall 29, expedient 13; 30, exp.8; 33 exp.4 i 35, exp.2, 37 exp.2 i 36, expedients 29, 30 i 31).

⁹⁴ Ban de 8 de juny de 1820. Una crida semblant del Cap Politic i la Diputació de Catalunya amb data de 23 de setembre de 1820; una altra del Cap Politic amb data de 10 de març i de 19 de maig de 1821 (exemplars a l'AHMSSA, caixes 456 -1820- i 456 -1821). Més ordres manant el pagament dels delmes, novens i excusats a l'AHV, "Copiador de Correspondència. 1820-1823", núm.273 (15 d'octubre de 1820), núm.328 i 342 (de 14 de desembre de 1820), núm.98 (de 8 d'abril de 1821). Una circular del govern, de 18 de novembre de 1820, manifestava que "las frecuentes quejas de sus dependientes en las provincias y algunos arrendatarios acerca de negarse los pueblos al pago de diezmos; se ha servido resolver, que no habiendo hecho las Cortes hasta ahora novedad alguna en el pago de diezmos [...], se ha servido el Rey mandar active la cobranza de diezmos de todos los morosos o resistentes, obligándoles al pago por medio de los recursos y penas que los cánones y las leyes civiles vigentes prescriben". També, la primarenca Proclama als incautos y sensills paisans [Girona, 15 de març de 1820], acabava dient: "respecteu los Sagrats Ministres del Altar; pagaulos ab exactitut los Delmes y Primicias, pues que a més de ser preceptes de la Iglesia, ben merescut ho tenen" (un exemplar a la BC, fullets Bonsoms, núm.1.733).

⁹⁵ Vegeu l'ofici dels Directores generals de l'Hisenda Pública als intendants provincials (reproduïda a la circular de l'Intendent de Catalunya als seus subdelegats, el 17 de juny de 1821) ordenant que a partir d'aquest any no "proceda a arrendar los frutos de las casas dezmeras, ni de los ramos del noveno y tercias, ni a recaudar las demás partes decimales que por gracias Pontificias correspondían al Estado, por estar aplicada exclusivamente la mitad del diezmo a la dotación del clero y del culto". Una altre circular del mateix caire, datada el 5 de juny de 1821 i signada per Antonio Alonso (un exemplar de cada a l'AHMBP, lligall 82).

requeriment del Cap Polític, a fer pregons recordant que el mig delme havia de continuar-se pagant, sota pena de multa⁹⁶. No sembla que els pregons, fets a contracor per molts batlles, tinguessin massa èxit, doncs el Cap Polític de Catalunya aixecà una queixa al rei sobre "los desórdenes que se notan en el pago de diezmos y otras prestaciones", i el rei li manifestà que els pobles havien de continuar pagant i que si tenien alguna queixa l'havien de dirigir a la justícia⁹⁷. Sovint les queixes per l'impagament d'aquests drets provenien dels propis arrendataris, ja que en aquesta conjuntura del Trienni (preus a la baixa i resistència al seu pagament) eren els que més hi tenien a perdre a curt termini, perquè havien acordat uns arrendaments a uns preus alts, precisament quan els preus agrícoles devallaven i el pagament d'aquests drets seguí el mateix camí⁹⁸.

El casos de Sitges, Canyelles i Subirats ens poden servir per a comprovar la profunditat de la resistència al pagament de delmes. A Sitges la resistència, encapçalada per l'Ajuntament, s'allargà durant tot el Trienni, malgrat que la Junta Diocesana havia conseguit del rei una ordre (R.O. de 26 de febrer de 1822) per "hacer ingresar en el acervo común todos los diezmos y primicias sin distinción alguna y particularmente el procedente de la villa de Sitges", i que el mateix rei manà al "Gefe Político de esa provincia auxilie las providencias de la Junta que se

⁹⁶ Pregó de 10 de juny de 1820 de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, a "Registro de pregones..." (AHMVG).

⁹⁷ Circular de 4 d'abril de 1821, del subdelegat d'Hisenda del corregiment, Carlos Salvador, als pobles (un exemplar a l'AHMBP, lligall 82). Davant la resistència pagesa al pagament dels delmes, la Junta Diocesana de Barcelona oficiava als seus rectors, el maig de 1822, que "en el caso inesperado de que algun pagador de diezmos o antiguo perceptor del todo o parte [de] ellos se negase o resistiese a entregar los que le correspondan [...], los Curas-Párrocos como Colectores de la Junta reclamaran todos los auxilios necesarios del Alcalde Constitucional hasta el de embargo de frutos en suficiente cantidad" (circular de la Junta Diocesana de Barcelona als seus rectors, amb data de 31 de maig de 1822, un exemplar a l'ACPVP-MV). El mes d'agost i veient els minsos resultats de la col·lecta del mig delme, la Junta Diocesana exigí als seus rectors que cobressin el mig delme sense cap excusa ja que "habiendo cesado por las declaraciones de las Cortes y del gobierno todas las dudas y pretestos con que muchos se resistian a pagar esta contribución" (circular de 12 d'agost de 1822, servada a l'ACPVP-MV).

⁹⁸ Vegeu la mateixa opinió a CANALES: "Los diezmos...", pàg.157-158.

dirijan a su egecución, a fin de que tome las disposiciones que estén en sus facultades para que la villa de Sitges y cualquiera otra que se resista al pago del medio diezmo y primicia contribuyan a la Junta con lo que adeuden"⁹⁹. A Subirats pagesos i terratinents es negaven a pagar el delme als quatre delmadors laics de les quatre parròquies acollint-se als decrets de les Corts i manifestant que "jamás estos S.S. han sido los decimadores universales de los diezmos de los frutos del término"¹⁰⁰. La resistència al pagament del delme i la primícia en aquest municipi es prolongà al llarg del Trienni i, encapçalada per l'Ajuntament, continuà durant la dècada ominosa ja que l'Ajuntament reialista decidí "inseguir i activar el pleyto del Diezmo en esta parròquia"¹⁰¹. A Canyelles els veïns es negaren a pagar la tasca (un seté de la collita) de grans i olives al baró, cosa que motivà un llarg pleit durant el Trienni¹⁰².

3.3 L'abolició del règim senyorial

Els signes externs del règim senyorial es tregueren amb força rapidesa dels pobles. L'ajuntament de Torredembarra manifestava a les Corts que "nuestra sabia Constitución política ley fundamental del Reyno establece una Soberanía que no admite compañera; por qual motivo se han mandado quitar de todos los parages públicos las señales de vasallaje obligando a verificar igualmente a los que eran llamados Señores de Pueblos"¹⁰³. No fou tant ràpid, però, el

⁹⁹ Circular del Cap Polític, Juan Munariz, a l'Ajuntament de Sitges de 12 de març de 1822 i carta de l'Ajuntament de Sitges al Cap Polític, de 13 d'abril de 1822 (AHS, caixa I.1.2 "Oficis i correspondència. 1822").

¹⁰⁰ "Actes...Sant Sadurní", sessió de 14 d'ejuny de 1821.

¹⁰¹ "Actes...Sant Sadurní", sessions de 31 d'agost i 8 de setembre de 1823. Vegeu, a més, AN-AHCVP, manual 35 (1821), fol.81-82, manual 36 (1822), fol.117-121 i manual 62, fol.491-500 de Marià Abella; "Actes Sant Sadurní"; AJ-AHCVP, caixa XVI, núm.4 (1821); ACA-RA, Registre 1.420, expedient 75 (caixa 11) i Registre 1.423, expedient 677 (caixa 34); i ACD, lligall 74, expedient 10.

¹⁰² Vegeu AJ-AHCVP, caixa XIX (1822) i ACA-RA, Registre 1.420 (1822), expedient 22 (caixa 10).

¹⁰³ Carta de l'Ajuntament de Torredembarra a les Corts amb data de 10 de febrer de 1821 (ACD, lligall 74, expedient 10). A la Llacuna, "Vuy dia 13 de juny

desmantellament del règim senyorial, com ho fou el dels seus signes externs, ja que el problema de fons era el de l'abolició del règim senyorial¹⁰⁴. L'absència d'un marc jurídic sobre la qüestió senyorial, durant els primers anys del Trienni (1820-1822), va contribuir a agreujar la conflictivitat social al voltant dels drets senyorials, ja que, mentre molts pobles es preniën la llibertat de no pagar censos d'aquests tipus, els senyors o els arrendadors dels seus drets els continuaven exigint¹⁰⁵. La primera mesura que es va prendre fou el decret de 13 d'abril de 1820, reposant el de 6 d'agost de 1811 i el de 19 de juliol de 1813, "por los cuales se mandaron incorporar aquellos [señorios jurisdiccionales] a la Corona y se abolieron los privilegios exclusivos". El decret es va fer córrer pel corregiment el 10 de maig, però no contribuï a aclarir gaire les coses¹⁰⁶.

de 1820 en la Vila de la Llacuna. Respecte de Tenir la ordre per via de Gazeta del Decret de S.Rl. Magestat en que se confirma ab lo Decret de las Cors de 20 de maig de 1813 i en que mana: que se tràguian tots los signos de Vasellatge: en sa conseqüència ha determinat est Ajuntament constitucional lo compliment de Traurer las armes del Senyor dels portals y tirar las forcas a Terra". A més de la forca s'eliminà el cep i les argolles (document reproduït per VALLS: Cronologia..., pàg.239). També en tenim notícia de Sitges ("Acords municipals 1804-1820" a l'AHS). El text de la reposició del decret de les Corts de 26 de maig de 1813, fet el dia 29 d'abril de 1820 a una circular del cap Polític de 9 de maig de 1820 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 81).

¹⁰⁴ Vegeu Francisco J. HERNANDEZ MONTALBAN: "La cuestión de los señoríos en el proceso revolucionario burgués: el trienio liberal" dins Estudios sobre la revolución burguesa en España, Madrid, 1979, pàg.113-158 i "Absolutismo y crisis del régimen señorial 1814-1833" dins SARASA i SERRANO: Señorio..., II, pàg.533-566. També, Diego MATEO DEL PERAL: "Los antecedentes de la abolición del Diezmo (el debate en las cortes del Trienio Liberal)" dins José Luis GARCIA DELGADO (ed.): La cuestión agraria en la España contemporánea, Madrid, 1976, pàg.289-310; Juan P. TORRENTE: "Demostración del acuerdo tácito entre la nobleza y la burguesía de las Cortes de Cádiz a partir del debate y las votaciones sobre la abolición de los señoríos en España" dins Señorio y feudalismo..., IV, pàg.447-461. Molta informació, tot i que no estiguem d'acord amb les seves conclusions, a Salvador de MOXO: La disolución del régimen señorial en España, Madrid, 1965, especialment les pàg.101-136 pel Trienni. Visions més de conjunt a PESET: Dos ensayos..., pàg.90-96, i RUIZ TORRES: "Señorio...", pàg.99-110 i "Crisis señorial...", pàg.89-128;

¹⁰⁵ Els pobles elevaren nombroses queixes a les Corts, com es deia a la sessió de 7 de setembre de 1820 (Diario de Sesiones, 1820, III, fol.853): "Varios pueblos de los denominados de señoríos, se quejaron de las exacciones que hacian los llamados señores territoriales, interpretando a su modo los decretos que hablaban de la materia".

¹⁰⁶ Circular de Josep de Olzinellas. Abans, el 3 d'abril de 1820 ja s'aboliren els privilegis exclusius, privatius i prohibitius del Reial Patrimoni, tot reposant el decret de 19 de juliol de 1813 (un exemplar de cada a l'AHMBP, lligall 81).

La qüestió senyorial era especialment important al corregiment de Vilafranca ja que el 70% de la població residia en municipis pertanyents a dominis senyorials. Prova d'això en són les queixes que, junt a d'altres municipis de Catalunya, van adreçar a les Corts els d'Altafulla, Torredembarra, Igualada, Piera, Pierola, Masquefa, Sant Sadurn i Subirats i les que també hi van adreçar els senyors del corregiment¹⁰⁷. Aquestes exposicions van ser especialment nombroses durant la tramitació del projecte de Llei a les Corts (hivern i primavera de 1821) i en totes elles trobem uns trets comuns: la importància de la detracció senyorial, propera a una quarta part del producte; que aquesta detracció es fonamentava en una situació injusta originada quan els pobladors no tenien drets ni llums per evitar-les; que anaven lligades al domini senyorial -jurisdiccional- i, que per tant, havien de desaparèixer amb ell al recobrar-se la sobirania nacional i que qui havia fet fructificar la terra amb el seu treball eren els pagesos i no els senyors.

L'Ajuntament d'Altafulla, "en nombre de los votos de sus vecinos y terratenientes", va ser dels primers en adreçar-se a les Corts demanant la supressió dels senyorius¹⁰⁸. En el seu manifest, aquest Ajuntament, es queixava de "las insoportables exacciones de décimos, tascas, censos y laudemios en favor del llamado señor del castillo y término, Marques de Tamarite", unes

¹⁰⁷ Tots ells inclosos al "Expediente sobre Señoríos. Años de 1820 a 1822" (ACD, lligall 74, expedient 10). Vegeu el mapa 8.

¹⁰⁸ Sol·licitud datada a 31 d'octubre de 1820 (ACD, lligall 33, expedient 147). Vegeu l'Annex IX. L'Ajuntament de Torredembarra, també va fer present a les Corts que "los pechos Señoriales o feudales que gravan a aquel vecindario y pide su abolición", fonamentant-se que "el Señor de Torredembarra [comte de Santa Coloma] no ha manifestado que procedan de contrato libre los Censos, los diezmos, las tascas y el laudemio que percibe, y estas prestaciones no tienen otro origen que el de título jurisdiccional abolido en el día". Afegia l'Ajuntament de Torredembarra que "sus habitantes y terratenientes cuando eran vasallos [...] rompieron las tierras de su término y las cultivaron con sus sudores, y consiguieron con estos afanes el hacer productivas unas tierras que eran de las más estériles" i que "poco se habría ganado en ser Ciudadano, si se huviese de continuar en pagar como Vasallo de un particular" (carta de 10 de maig de 1821 a l'ACD, lligall 74, expedient 10). Sobre els Santa Coloma i els seus administradors, la família Safont, vegeu Rosa CONGOST: "La família Safont, el comte de Santa Coloma i la revolució liberal" dins Recerques, núm.22 (1990), pàg.83-92.

càrregues imposades "en los tiempos de la degradación de la especie humana estableció la inhumanad codicia de los pocos que se levantaron señores de vidas y haciendas prevaliéndose de la estupidez y abatimiento de los muchos" i que significaven "poco menos que el 23% del producto en bruto de los frutos"¹⁰⁹. Per això demanava que, un cop "recobradas por el Español su dignidad de hombre y calidad de ciudadano" i "por los derechos sagrados, que reclama la propiedad y el bien de la Nación", "la absoluta abolición de los diezmos y declarar ya abolidos por el Decreto de 6 de Agosto de 1811 la única exacción del tercio de valor de la propiedad conocida bajo el nombre de laudemio, con todas las demás prestaciones que derivan del Señorío o dominio directo, salvando solamente el censo enfiteutico como representando el precio de la enajenación y caso de no estimar comprendida en esta abolición la prestación que llaman tasca se facilite por el Soberano Congreso la reducción de esta carga".

Els senyors catalans també van fer sentir la seva veu a les Corts i així cinquanta-dos d'aquests (entre ells el marquès d'Alfarràs, el de Monistrol i el de la Manresana amb importants possessions al corregiment) es queixaren a les Corts (26 de febrer de 1821), de que "una corta porción de ciudadanos guiados por ideas de mera teoría, intenta destruir estos censos y rentas, queriendo obligar a sus perceptores a la exhibición de los títulos originales de su primera adquisición, o bien que sería cargo del perceptor el probar que no manan sus rentas de título de señorío jurisdiccional"¹¹⁰. Argumentaven els senyors que, de seguir-se aquesta proposta, desapareixeria l'emfiteusi, base de l'economia catalana i especialment protegit per la legislació del país. Els senyors volien equiparar el contracte emfiteutic i les rendes que se'n derivaven (lluïsmes,

¹⁰⁹ Aquesta mateixa dada és la que dóna l'Ajuntament de Torredembarra en la seva exposició a les Corts de 10 de febrer de 1821 (ACD, lligall 74, expedient 10).

¹¹⁰ Document a l'ACD, lligall 74, expedient 10.

tasques, censos, etc.) en un contracte lliure entre les parts, com demostraven les capbreuacions que s'havien fet al llarg dels anys. Per aquest motiu demanaven a les Corts que no permetessin que "los dominios directos y perceptores de censos y rentas territoriales en la provincia de Cataluña sean despojados de su goce y percibo". No era aquesta la opinió dels nombrosos ciutadans que, com hem vist, van elevar les seves peticions a les Corts demanant la ràpida i completa desaparició dels dominis senyorials.

La primera proposta de llei sobre aquest tema, que venia discutint-se des de l'any 1820, fou realitzada pel decret de les Corts de 7 de juny de 1821. La proposta de llei sobre senyoriis feta per les Corts, provocà una onada de felicitacions d'arreu de Catalunya i del nostre corregiment, com la de l'Ajuntament d'Igualada que: "penetrado del mayor agradecimiento y observando en indecible júbilo y alegrías en los ciudadanos" per l'aprovació del dictamen de Senyoriis i la rebaixa del delme que "proporcionará un impulso el más grande a nuestra decahida agricultura y asegurará la prosperidad y felicidad de la Nación"¹¹¹. La proposta de llei, però, fou refusada pel rei en dues ocasions que es negà a sancionar-la. Quan, finalment, s'aprovà, el 3 de maig de 1823, al règim liberal ja li restaven pocs dies de vida (fou abolida per la Reial Cèdula de 15 d'agost de 1823). El decret d'abolició de 3 de maig de 1823, era, malgrat tot, força radical dins

¹¹¹ Carta de 7 de juny de 1821 a l'ACD, lligall 74, expedient 10. Els ajuntaments de Piera, Pierola i Masquefa, deien que "el cúmulo de beneficios, que por razón de esta aprobación va a recaer sobre todos los Pueblos Agrícolas es demasiado notorio porque pueda dudarse ni un solo instante de su certeza" i que, aquesta mesura contribuiria a lligar "a los pueblos agrícolas, y en particular a estas Villas en los sentimientos de adhesión al sabio Sistema Constitucional" (exposició d'aquests ajuntaments a les Corts, amb data de 5 de juny de 1821 (ACD, lligall 74, expedient 10). En el mateix sentit s'expresaven els Ajuntaments de Sant Sadurní d'Anoia, Sant Pau d'Ordal, Lavern i Subirats, especialment interessats ja que s'havien redimit del domini senyorial l'any 1493 pagant, i posteriorment foren de nou alienats "volviendoles a sugetar al injusto dominio de otros Señores, que por el espacio de siglos los han despojado de una parte de sus riquezas con exacciones anuales de más de sesenta mil reales". Afegien que, gràcies a la nova llei, els senyors, "ya no podrán maniatar a sus Pueblos con la cadena férrea de tanta exacción" (exposició a les Corts amb data de 4 de juny de 1821 (ACD, lligall 74, expedient 10).

el context de la revolució burgesa europea, ja que obligava als senyors a presentar els títols per a poder continuar cobrant rendes territorials, malgrat que consolidava la divisió entre senyories territorials i jurisdiccionals, cosa que va permetre de consolidar importants patrimonis territorials als antics senyors¹¹². També es reduïa el lluïisme al 2% (en algunes ocasions arribava a significar el 33% del valor de la transacció) i s'establia la possibilitat de redimir els censos senyorials.

Les lleis d'abolició del règim senyorial van afectar de manera molt diferent unes o altres senyories, en funció de la composició dels seus ingressos, com han demostrat Garrabou, Tello i Vicedo¹¹³, "la adaptació de estos linajes de nobles y hacendados al nuevo sistema capitalista fue muy rápida e indolora. Convertirse en capitalistas significaba para ellos desarrollar formas aún más eficaces de explotar el trabajo ajeno. Supieron captar pronto los signos de los nuevos tiempos y actuar de acuerdo con ellos"¹¹⁴.

La desaparició de les rendes senyorials (tasques, censos, delmes, etc.) beneficià sobretot a la pagesia benestant que deixava de pagar censos sobre les seves terres i alhora obtenia un augment de la renda que els proporcionaven els petits pagesos que tenien establerts que, a més havien de fer-se càrrec d'una part de la contribució territorial i de l'impost de consums¹¹⁵. És

¹¹² El moderat Miñano la critica amb aquestes paraules: "el decreto de señoríos, que a nada menos se dirigía, que a sublevar los colonos contra los propietarios, y a precipitar de tal modo la revolución, que las clases inferiores tomasen una parte activa en ella" (MINAÑO: *Examen crítico...*, pàg.219).

¹¹³ GARRABOU, TELLO i VICEDO: "De rentistas...", vol.IV, pàg.567-604 (especialment les pàg.578-582 i pàg.582 per la cita).

¹¹⁴ La desaparició del règim senyorial de la forma que es realitzà no va eliminar la propietat compartida, ni provocà canvis importants en l'estructura de la propietat, però sí que afectà el poder polític de la noblesa i les economies nobiliàries que havien començat a decreïxer d'abans (vegeu al respecte SEGURA: *Burguesia...*, pàg.17-75 i GARCIA SANZ: "La agricultura...", pàg.46-49).

¹¹⁵ Vegem-ho, si el delme i altres càrregues senyorials desapareixien (calculem en un 17,4% de la collita la renda senyorial), suposant unes parts al terç, la part de la collita que s'apropiava el pagès benestant passaria de representar el 28% al 33,3% i del 16,5% al 20%, en el cas d'unès parts al quint, que multiplicades pel nombre de peces de terres cedides a altri donaven un bon guany (sobre aquesta qüestió vegeu l'excel·lent article de Josep COLOMÉ i Francesc VALLS: "La viticultura catalana durant la primera meitat del segle XIX. Notes per a una reflexió" (en premsa), pàg.48-55 del text mecanografiat. Sobre la renda

evident que l'eliminació de les rendes senyorials beneficiava, també, el petit pagès i, sobretot el mitjà, ja que podia disposar d'una major part de la producció (del 66% al 80%). Però, els propietaris o primers emfiteutes pressionaren per quedar-se amb la vella renda feudal, en el cas del corregiment de Vilafranca empitjorant les condicions dels rabassers tot augmentant la part del propietari que passarà del cinquè al terç com a norma general en les noves rabasses¹¹⁶. Com a resultat final, podem pensar que la situació del rabasser que pagava al quint amb la renda feudal i el nou rabasser que pagava al terç eren semblants ja que al rabasser li quedava el mateix, però, el propietari s'apropiava de la desapareguda renda feudal¹¹⁷. Un exemple n'és Josep Font de Terrassola (pagès benestant i fabricant d'aiguardent) que l'any 1820 es negà a pagar delme al rector, mentre el cobrava als seus rabassers, com manifestava el rector de Lavid: "no ha querido pagarle el Diezmo ni Primicia de una vinya que tiene propia en el término de Lavid, y no solo esto sino que a la violencia se ha usurpado el derecho de percibir el Diezmo de vino de sus parseros; y Diezmo y Primicia de trigo de otros que cultibaban tierras suyas en Lavid, sin manifestar título

senyorial seguim a OLIVER: Memorias..., pàg.61-63 (vegeu les notes al respecte de PASCUAL: Agricultura..., pàg.12-16).

¹¹⁶ Aquest aspecte ha estat estudiat per Josep COLOMÉ: "Les formes d'accés a la terra a la comarca de l'Alt Penedès el segle XIX: el contracte de rabassa morta i l'expansió vitícola", dins Estudis d'Història Agrària, núm.8 (1991), pàg.123-143. Que no debia ser una qüestió purament catalana ens ho demostra Diego GONZALEZ ALONSO: La nueva ley agraria, Madrid, 1840, pàg.5: "Presenciamos la triste suerte de los labradores colonos, más deplorables aún que en 1823. Se advierte un monopolio en el que el rico abusa de la bondad de los decretos sobre enajenaciones, aumentando las rentas para compensar lo que ha dejado de percibir por el diezmo abolido".

¹¹⁷ De la mateixa opinió és Llorenç FERRER: Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII i XIX), Barcelona, 1987, pàg.706. Podem exemplificar el què diem a partir del cas de Pierola on, els dos grans propietaris del municipi (entre els dos tenien més de cent rabassers i parcers treballant les seves terres, la majoria vinyes) havien aconsellat i manat als parcers que no paguessin delmes ni primícies, tot i que, uns anys abans i com a batlles i regidors, havien posat multes als pagesos que no volien pagar les rendes senyorials al senyor del lloc (COLOMÉ i VALLS: "La viticultura...", pàg.53-54. Més informació sobre aquests dos propietaris a GUTIERREZ POCH: "La propiedad de la tierra en una comarca de la Cataluña interior: L'Anoia, en la segunda mitad del siglo XIX" dins Ramon GARRABOU (ed.): Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea, Madrid, 1992, pàg.293-323 (pàg.312-313 per aquesta qüestió).

alguno, apoyado tal vez de que ahora nada se había de pagar pues dijo en presencia de dicho cura y dos testigos (quando le increpaba el injusto modo de obrar) ahora que el Gobierno nos afaborece"¹¹⁸.

No és estrany, doncs, que els principals instigadors de la resistència a pagar delmes i censos senyorials fossin els pagesos benestants i mitjans. La pagesia benestant i mitjana comptà amb el suport de les autoritats locals, però haguè d'enfrontar-se sovint, a més dels senyors, a les autoritats polítiques liberals (no locals) més orientades cap a la moderació¹¹⁹. En aquesta qüestió estem davant d'un enfrontament entre dos sectors dominants de la societat: les velles classes privilegiades i les noves classes propietàries. El que estava en joc era de quina manera s'extreia l'excedent pagès i on anava a parar aquest. I el fet que es fes d'una forma (exaccions senyorials) o d'una altra (explotació capitalista), condicionava quin sector dominant en sortia més beneficiat¹²⁰.

A més dels drets senyorials, un altre tema important era el de les vinculacions de la propietat que constituï un pilar bàsic de la societat senyorial que permetia mantenir a les classes

¹¹⁸ Carta del rector de Lavit, Joan Roquer, amb data de 20 de desembre de 1820 a l'ADiocB, "Delmes i primícies...". Tenim altres casos com el d'un comprador de béns desamortitzats al Bruc que exigia el pagament del delme sencer als seus colons (Diario Constitucional, Político y Mercantil de Barcelona, de 3 de desembre de 1821. Vegeu, també, TORRAS: Los alzamientos..., pàg.120). Aquesta no era una qüestió nova, ja abans, alguns pagesos benestants, aprofitant-se de les disputes entre diferents delmadors, s'apropriaven del delme dels seus rabassers com l'hisendat d'Olèrdola Josep Milà (AJ-AHCVP, p.s.XIX, caixa II -1805). També, Ramon de Olzinellas (hisendat de Sant Pere de Riudebitlles) que cobrava censos senyorials als seus pagesos però no els pagava al Monestir de Montserrat que havia de cobrar-los (AJ-AHCVP, p.s.XVIII, caixa LIX -1799).

¹¹⁹ En tenim exemples a Sant Sadurn i al Vendrell (AHV, "Manual de Acuerdos. 1782-1840", sessió de 20 de juny de 1821)

¹²⁰ Vegeu GARCIA SANZ: "La crisis...", pàg.92-99 i FERNANDEZ DE PINEDO: "Coyuntura...", pàg.161-166. A Vilafranca tenim les dues cares de la mateixa moneda, totes dues procedents dels sectors benestants. Així el comerciant Joan Anton Miret durant els anys del Trienni amplià considerablement el seu patrimoni, adquirint terres, comprant béns desamortitzats i formant companyies comercials (aquesta intensa activitat econòmica està perfectament registrada als manuals d'acords núm.34-37 (1820-1823) del notari Marià Abella a l'AN-AHCVP); per contra, l'hisendat Joan Alvarez, que tenia una important font d'ingressos en els drets senyorials, haguè d'anar desprenent-se de troços del seu patrimoni que, bàsicament, passaven als pagesos que conreaven les seves terres (sobretot els anys 1822 i 1823 vegeu els Manuals 36 i 37 de Marià Abella, AN-AHCVP).

privilegiades (noblesa i clergat) el seu poder econòmic malgrat les conjuntures adverses, i alhora dificultava el desenvolupament capitalista de l'agricultura al mantenir fora del mercat un important nombre de terres. La llei de 27 de setembre de 1820 (sancionada pel rei l'11 d'octubre de 1820) declarava suprimits "los mayorazgos, fideicomisos, patronatos y cualquiera otra especie de vinculaciones de bienes raices, muebles, semovientes, censos, juros, foros o de cualquiera otra naturaleza"¹²¹, tot i que sols s'autoritzava la venda de la meitat del patrimoni en un primer moment. Giralt¹²² opina que la noblesa vengué entre 1820 i 1823 a Catalunya un nombre important de finques, grans (adquirides per comerciants urbans) i petites (comprades, possiblement per pagesos, molts cops els mateixos que les conreaven)¹²³. Al corregiment de Vilafranca, després de consultar diferents manuals notariais, podem afirmar que la desvinculació durant el Trienni no va tenir gaire importància¹²⁴.

¹²¹ Vegeu la circular del Cap Polític de 6 de novembre de 1820 que conté el text del decret (AHMBP, lligall 81 i AHV, "Copiador de Correspondència. 1820-1823", núm.316 (19 de novembre de 1820). Una visió sintètica a PESET: Dos ensayos..., pàg.86-89 i GARCÍA SANZ: "La agricultura...", pàg.54-58.

¹²² GIRALT: "Tradició...", pàg.125.

¹²³ Dades que semblen corroborar els estudis d'Àngels Solà: 18% de pagesos que adquiriren el 3% dels béns venuts, 13% d'advocats i notaris que adquiriren el 14% i el 38% de comerciants que adquiriren el 43%, sobre una venda total per valor de tres milions i mig de rals. Sobre la desvinculació a Catalunya ens manquen estudis i l'únic que coneixem és el d'Àngels SOLÀ: "Notes per a iniciar un estudi de la desvinculació", dins DDAA: 1er. Col.loqui d'Història Agrària, València, 1983, pàg.283-290. Sembla que un dels que hi sortí guanyant fou el marquès d'Alfarràs, que malgrat despendrés d'alguns béns del seu patrimoni aconseguí augmentar-lo amb l'adquisició d'altres béns desvinculats i desamortitzats (vegeu SOLÀ: "Notes...", pàg.287-290 i "Mentalitat i negocis de l'élite econòmica barcelonina de mitjan segle XIX" dins DDAA: Orígens..., pàg.149-181, especialment les pàg.170-174).

¹²⁴ Hem consultat els de Marià Abella Nogués, núm.35 (1821), 36 (1822) i 37 (1823) i de Francesc Vallès Roca, dels anys 1821-1823. Tots ells a l'AN-AHCVP. Només hem localitzat un parell de casos que hi poden estar relacionats, per un costat, el que enfrontà el noble Josep M. de Paguera i Amat amb els seus pares Ramon Lluís de Paguera i Armengol i Escolàstica de Paguera i Amat, barons de Rocafort, als quals reclamava 800 lliures que pretenia cobrar per l'embargament dels seus béns i fruits (AN-AHCVP, Marià Abella, manual 36 (1822), fol.166 i 172-173). Els Paguera eren senyors jurisdiccionalis de Querol i senyors territorials importants als municipis de Montagut, Santa Margarida i els Monjos, Pacs i Torrelles de Foix. I, per l'altre, el cas ja citat de l'hisendat Joan Alvarez, que l'any 1823, "en atenció que per rahó de la malíssima collita esdevinguda en lo any pròxim passat, ocasionada per la gran sequedat que se experimentà en dit any y antecessors, no es sufficient lo producto de mon patrimoni per la manutenció de ma numerosa familia y pagos que nos ocasiona la

4. La desamortització¹²⁵

4.1 El plantejament

Durant el Trienni es posà en marxa de nou la desamortització, tant de terres eclesiàstiques com civils (reials o municipals)¹²⁶ i, malgrat la seva curta durada (del decret de les Corts d'1 d'octubre de 1820 al de la Regència d'11 de juny de 1823), va posar les bases de les futures

guerra civil que estem patint, y per lo conseqüent me és precis alienar alguna cosa de mos béns" (AN-AHCVP, Marià Abella, manual 37 (1823), fol.47-48, per la cita (29 de gener), fol.60-61 (16 de febrer), fol.143 (1 de maig), fol.150-160 (6 de maig) i fol.184-207 (6 de juliol).

¹²⁵ Sobre la desamortització del Trienni ens sembla que els millors treballs són els de Manuel GONZALEZ DE MOLINA: Desamortización..., "Estancamiento agrario y desamortización en Andalucía (1820-1823)" dins Agricultura y Sociedad, núm.30 (1984), pàg.169-197 i l'excel·lent síntesi "La desamortización del Trienio liberal: primer balance" dins Estudios de Historia Social, núm.36-37 (1986), pàg.141-148; Joan BRINES: La desamortización eclesiástica en el País Valenciano durante el Trienio constitucional, València, 1978; "Deuda y desamortización durante el Trienio Constitucional (1820-1823)" dins Moneda y Crédito, núm.124 (1973), pàg.51-67, i "Conseqüències socio-econòmiques de la desamortització de 1820-1823 al País Valencià", dins Recerques, núm.4 (1974), pàg.225-247 i MORAL RUIZ: Hacienda... Per Catalunya es imprescindible la consulta d'Àngels SOLÀ: "La desamortització del Trienni a Barcelona i el seu Pla" en Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos, IV (1974), pàg.365-391; Eufemià FORT: "La desamortización del siglo XIX y su repercusión en Santes Creus" dins Studia Monástica, XII-XIV (1970-1972), vol.XII, pàg.291-310 pel Trienni; Santi PONCE: "Les propietats de l'Església osonenca i la desamortització del segle XIX" dins Jordi FIGUEROA (ed.): Osona i Catalunya el segle XIX, Vic, 1990, pàg.115-143 i Maria Jesús LLAVERO: "Iniciación al estudio de la desamortización eclesiástica en las tierras de Lleida (1820-1823)" dins El món rural ..., pàg.75-83. Molta informació sobre la desamortització del Trienni a Catalunya a l'obra de Cayetano BARRAQUER ROVIRALTA: Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX, Barcelona, 1915, t.I, pàg.499-1.270; FELIU: La clerecia... i BADA: La crisi... Una visió general a Francisco TOMAS y VALIENTE: El marco político de la desamortización en España, Barcelona, 1977 (1971); Francisco SIMÓN SEGURA: "La desamortización española del siglo XIX" dins Papeles de Economía Española, núm.20 (1984), pàg.74-107; Emili GIRALT: "Desamortizaciones, transferencias de propiedad y transformaciones agrarias en la época contemporánea" dins Actas de las I Jornadas de metodología aplicada de las ciencias históricas, Santiago de Compostela, 1975, IV, pàg.33-36; Germán RUEDA: "Bibliografía sobre el proceso desamortizador en España", dins Agricultura y Sociedad, núm.19 (1981), pàg.215-250 i "La desamortización de Mendizabal y Espartero" dins Información Comercial Española, núm.623 (1985), pàg.53-68.; Josep FONTANA: "La desamortización de Mendizabal y sus antecedentes", dins GARCÍA SANZ i GARRABOU: Historia agraria..., vol.1, pàg.219-244; NADAL: El fracaso..., pàg.54-86 i PESET: Dos ensayos..., pàg.73-85.

¹²⁶ Llei de 9 d'agost de 1820 que reactualitzava la de 13 de setembre de 1813, llei de 4 de setembre de 1820, i decrets de 9 de novembre de 1820 i de 29 de juny de 1821. Hom pot seguir l'explicació d'aquests decrets i lleis a BRINES: "Conseqüències...", pàg.227-228 i SOLÀ: "La desamortització...", pàg.367-370.

desamortitzacions liberals¹²⁷. Segons les dades facilitades pel comte de Toreno l'any 1834¹²⁸, el valor de les vendes de béns desamortitzats realitzades a Catalunya durant el Trienni haurien estat de 102.207.545 rals (la meitat del valor del període 1836-1845 i una setena part del valor del període 1836-1895)¹²⁹.

Els objectius de la desamortització eclesiàstica eren, segons el mateix enunciat de les actes de venda, que "al mismo paso que la desembaracen de la enorme deuda con que la han agobiado las largas calamidades pasadas militares y políticas, diesen principio y movimiento al incremento de la riqueza y la prosperidad públicas, ya extendiendo y multiplicando la propiedad, ya poniendo en acción la adormecida industria, ya dando circulación a grandes masas de capitales inactivos"¹³⁰.

¹²⁷ Vegeu TOMAS y VALIENTE: El marco..., pàg.66-69 i FONTANA: "La desamortización...". Durant el Trienni es van vendre un nombre important de finques eclesiàstiques per un valor que Josep FONTANA "Transformaciones agrarias y crecimiento económico en la España contemporánea" dins Cambio económico y actitudes políticas, Barcelona, 1976, pàg.149-196, a la pàg.178, en base a les dades facilitades pel comte de Toreno l'any 1834, xifra en 1.045.609.000 rals, tot i que l'ingrés efectiu el situaria en els 99.900.000 rals (cosa que representaria un 0,7% del total entre 1798 i 1895). Per la seva banda ARTOLA: La España..., pàg.450, agafa com a bona la xifra facilitada per Pita Pizarro de 1.066.000.000 rals. Tant si agafem les dades de Toreno com les de Pita Pizarro, el valor de les vendes de béns desamortitzats durant el Trienni significaria un 8% del valor de les vendes entre 1798 i 1895; i entre un 23% i un 33% de les realitzades entre 1820 i 1851. GONZALEZ DE MOLINA: "La desamortización...", pàg.144, en canvi, eleva fins els 1.500.000.000 rals el valor total d'aquesta desamortització i William J. CALLAHAN: Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874, Madrid, 1984, pàg.130, les situa en 700 milions.

¹²⁸ "Memoria sobre la deuda pública", presentada a les Corts el desembre de 1834 (Diario de Sesiones, 1834-5, tomo III, apèndix al núm.9). Segons aquestes dades en el conjunt de l'estat i durant el Trienni s'haurien substat 25.117 finques que foren adquirides per 7.679 compradors; la taxació d'aquelles s'havia fixat en 449.899.423 rals i el remat s'hauria fet per 1.045.609.778 (97% en paper, 3% en censos i 0,06 en metàl·lic).

¹²⁹ Les dades de 1836-1845 (228.111.000 rals) i de 1836-1895 (741.558.000 rals) són les facilitades per GIRALT: "La propietat...", pàg.44. Les dades recollides per Àngels Solà apunten a que a la província de Barcelona el valor d'aquestes vendes durant el Trienni seria d'uns 52.000.000 de rals (SOLÀ: "Notes...", pàg.287 i "La desamortització..."). Només al Pla de Barcelona, segons SOLÀ: "La desamortització...", pàg.375, es vengueren 52 finques que foren rematades al preu de 34.913.627 rals. La nostra recerca a la informació que facilitava la Gaceta de Madrid (de 4 de juliol, 19 d'agost, 19 de setembre, 14 d'octubre i 29 de desembre de 1821; 31 de març, 31 d'agost i 1 de novembre de 1822 i 5 de febrer de 1823) ens dona que es vengueren béns desamortitzats taxats en més de 18.000.000 rals que foren rematats per uns 48.000.000 rals, xifres que considerem defectuoses per deficitàries. La diferència entre la taxació i la rematada (267%), coincideix força amb les del conjunt de l'estat 252% (ARTOLA: La España..., pàg.758).

En paraules de Josep Fontana¹³¹: "utilizar los bienes nacionales como hipoteca, primero, y como fondo de amortización después, de una política de empréstitos que había de hacer posible que se fomentara el crecimiento económico sin agobiar a los contribuyentes con nuevas cargas fiscales". A més, caldria afegir-hi l'objectiu d'ampliar la base addicta al nou règim (els nous compradors) i reduir el nombrós clergat regular i el seu poder econòmic¹³².

No fou fàcil l'ingrés dels béns eclesiàstics al Crèdit Públic, uns cops perquè, "los ayuntamientos y otras autoridades se apoderan arbitraria y violentamente de los edificios nacionales a pretexto de emplearse para objetos públicos"¹³³. Altres perquè les mateixes comunitats religioses "estan efectuando con extraordinaria actividad la venta de trigos, azeyte y otros géneros de su propiedad", cosa que obligà el govern a prohibir que les comunitats religioses i els convents poguessin vendre ni alienar cap finca¹³⁴. Finalment, com assenyala el Cap Polític de Catalunya, perquè "las fincas rurales y los bienes inmuebles se inutilizan por las talas que hacen los monacales en los montes, en los olivares y viñas destruyendo los arbolados y haciendo bajar de precio las propiedades puramente territoriales"¹³⁵.

¹³⁰ Un exemplar al Manual núm.19 del notari Francesc Vallès Roca, fol.70 a l'ANPV-AHCVP.

¹³¹ FONTANA: "La desamortización...", pàg.225.

¹³² BRINES: La desamortización..., pàg.226; TOMAS y VALIENTE: El marco..., pàg.66 i GONZALEZ MOLINA: "La desamortización...". Informació a l'ADB, lligall 14.

¹³³ Circular de 9 d'octubre de 1820 (AHS, caixa I.1.2, "Oficis i correspondència. 1822").

¹³⁴ AHV, "Copiador. Correspondència. 1820-1823", núm.147 (19 de juny de 1820). Carta del Cap Polític de Catalunya al Secretari d'Hisenda amb data de 16 de setembre de 1820 i ban de 2 d'octubre de 1820 (AHN, Consejos, lligall 12.031). Vegeu les queixes que en aquest sentit hi ha a l'ACD, lligalls 32, expedient 92 i 33 expedient 64.

¹³⁵ Carta del Cap Polític de Catalunya al Secretari d'Hisenda amb data de 16 de setembre de 1820 (AHN, Consejos, lligall 12.031).

4.2 La desamortització eclesiàstica al corregiment de Vilafranca

Al corregiment de Vilafranca es realitzaren un gran nombre de vendes, valorades en 5.470.054 rals que significaven un 42% més del valor de la taxació (3.838.155 rals)¹³⁶. Si a aquestes dades de vendes, de les quals tenim una certesa absoluta, hi afegim les que en tenim dubtes de si, finalment, foren realitzades i que estaven taxades en 928.619 rals, tindriem, suposant un mateix increment a l'hora de fer la rematada, que el valor total del venut pujaria a uns 7.800.000 rals¹³⁷. Cal considerar que durant la desamortització de Mendizábal (1835-1844), el volum de vendes al corregiment de Vilafranca fou inferior al del Trienni, segons les dades de que disposem i que assenyalen un valor d'uns 5.000.000 de rals¹³⁸.

¹³⁶ L'informació de la desamortització al corregiment ha estat elaborada a partir del Registre d'Hipoteques de Vilafranca (RHV), llibres dels anys 1821-1822 (Arxiu del Museu de Vilafranca); AN-AHCVP, Manual 19 (1820-1823) de Francesc Vallès; AJ-AHCVP, processos del segle XIX, caixes XVIII (1822) i XX (1823), i les notícies aparegudes a Diario de Barcelona (1821-1822). Vegeu l'Annex X i el mapa 7. Sobre la desamortització dels béns del monestir de Santes Creus es imprescindible la consulta de FORT i COGUL: "La desamortitzación..." i El senyoriu..., pàg.110, 127. També a Antoni SABATÉ i MILL: L'Alt Penedès i Santes Creus: una relació de senyoriu, Vilafranca, 1983, pàg.12, i BARRAQUER: Los religiosos..., vol.I.

¹³⁷ En canvi, sabem segur que no es remataren els edificis del conjunt monumental de Santes Creus taxats en 2.384.655 rals. En tot cas, quantitats força importants, malgrat alguns historiadors pensin que la desamortització del Trienni tingué poca importància, vegeu, per exemple VENDRELL: La desamortització.... Trobem aquesta advertència per Catalunya a SEGURA: Burguesia..., pàg.83-84 i, per Espanya a FONTANA: "La desamortitzación...", pàg.219. Sovint es cau en l'error de comptabilitzar les vendes del Trienni amb les de Mendizábal, cosa que engrosseix artificialment aquestes. Almenys pel corregiment de Vilafranca, el valor de les vendes dels béns desamortitzats durant el Trienni duplicà la de Mendizábal. Pel conjunt de Catalunya, seria al revès, és a dir, el valor de la desamortització del Trienni seria la meitat de la de Mendizábal. Segons les dades de Francisco SIMON SEGURA: "La desamortitzación de Mendizábal en la provincia de Barcelona" dins Moneda y Crédito, núm.66 (1966), pàg.121-141, durant el període 1836-1844, a la província de Barcelona es van desamortitzar béns de l'església per un valor de 36 milions de rals, cosa que significava el 80% dels que tenia l'església barcelonina. Aquests foren rematats per un valor de 110 milions (un 300% superior a la taxació). Segons SOLÀ: "La desamortitzación...", el valor de les vendes de béns desamortitzats a la província de Barcelona durant el Trienni pujaria uns 50 milions.

¹³⁸ Pel que fa a la part del corregiment de Vilafranca corresponent a la província de Barcelona, utilitzem les dades que facilita SIMON SEGURA: "La desamortitzación...", pàg.131-132: Avinyonet (1 finca: 45.010 de rals); Castellolí (1: 825.000); Gallifa (1: 70.100); Igualada (1: 85.500), Olivella (1: 34.100); Piera (10: 44.280); Sant Llorenç d'Hortons (1: 60.000); Sant Pere de Ribes (2: 32.460); Sant Pere de Riudebitlles (1: 11.420); Sant Quintí de Mediona (1: 1.300.000); Subirats (2: 5.020); Vilafranca (15: 787.490): 9 finques del clergat

Entre la desamortització del Trienni i la Mendizábal hi ha fortes continuïtats. Per un costat els béns venuts durant el Trienni posteriorment recuperats per les comunitats eclesiàstics, foren retornats als seus compradors l'any 1835. Per l'altre es continuaren venent les finques del clergat regular. En canvi podem apreciar diferències importants respecte a la desamortització d'Espartero, ja que durant el Trienni fou el clergat regular l'afectat i durant l'època d'Espartero serà el clergat secular el més afectat. Una altra diferència, relacionada amb l'anterior, fou que les finques eren més petites i per tant el seu valor inferior, i hi podien accedir els pagesos mitjans.

Durant el Trienni les finques urbanes desamortitzades es cotitzaren sempre més altes (entre el 45 i el 80% del valor de taxació) que les rurals (entre el 30 i el 40%). La major part de les vendes es realitzaren entre setembre de 1821 i abril de 1822 i els principals compradors foren comerciants de fora del corregiment, en concret, tres d'ells (Marià Vallès i Pau Tarrada comerciants de Barcelona i Pere Prats hisendat d'Hospitalet), que tot fa semblar que actuaven conjuntament¹³⁹, adquiriren el 96% del valor desamortitzat del que coneixem els compradors (5.325.661 rals)¹⁴⁰.

secular i 28 del regular, per un valor de 3.300.380 (un 3% del conjunt català). Pel que fa a la part del corregiment inclòs a la província de Tarragona, utilitzem les dades que facilita Salvador J. ROVIRA GOMEZ: La desamortització dels béns de l'Església a la província de Tarragona (1835-1845), Tarragona, 1979, pàg.153-177: 36 finques (9 del clergat secular i 27 del regular); uns 400 jornals de terra (una quarta part de les que tenia l'església l'any 1835) i una quinzena de cases i molins, per un valor total de 1.473.451 rals. En total el valor de la desamortització eclesiàstica al corregiment de Vilafranca durant els anys 1835-1844 va ser de 4.773.451 rals.

¹³⁹ Vegeu, sinò, el nomenament del comerciant vilafranquí Joan Anton Miret, com a representant seu. AN-AHCVE, Marià Abella, manual 36 (1822), fol.94. FORT: El Senyoriu..., assenyala que Pau Tarrades actuava com a testaferro de Joan A.Miret, Rafael Sabadell i el marquès de Casa Riera i que junts formaven una societat que adquirí d'altres béns desamortitzats del monestir de Santes Creus. La formació de societats de compra i homes de palla ha estat assenyalat per SOLÀ: "La desamortització...", pàg.386. També FONTANA: "La desamortización...", pàg.230 (referint-se a la de Mendizábal).

¹⁴⁰ Les dades al RHV, llibre 61 de l'any 1822, fol.341-349 i al Manual 19 (1820-1823), fol.70-90, de Francesc Vallès.

El sistema de venda, en grans lots i prioritzant el vals reials, va fer que només uns quants poguessin accedir a la subhasta dels béns desamortitzats procedents dels monestirs i convents del corregiment. En els casos que coneixem la forma de pagament (aproximadament la meitat del total) aquest es realitzà mitjançant papers de deute públic en un 90% del seu valor i amb crèdits reconeguts per l'estat en el restant 10%¹⁴¹. A més, la desamortització pogué ser utilitzada per aquests grans compradors com una forma de revaloritzar la devaluada paperasa dels vals reials, adquirint finques amb aquest paper i revenent-les amb moneda en metàl·lic. El major comprador, Marià Vallès, va revendre algunes de les peces dels lots que adquirí procedents del monestir de Santes Creus a pagesos i comerciants del corregiment. Per exemple, un molí d'Aiguamúrcia a Josep Miquel de Vila-rodona; un camp d'oliveres a Bonaventura Garrigó de Vilafranca, i un molí i un bosc a Jaume Gastet de Puigpelat (tots dos al terme d'Aiguamúrcia)¹⁴². En tot cas, i deduint-ne aquestes revendes, més del 80% del valor desamortitzat anà a parar a mans dels esmentats compradors.

Els béns desamortitzats al corregiment de Vilafranca durant el Trienni procedien bàsicament del Monestir de Santes Creus (46% del valor: 2.493.507) i del de Montserrat (37% del valor: 2.065.175 rals). Menys importància tingueren els béns desamortitzats procedents dels convents dels caputxins de Vilanova i d'Igualada (9% del total possible), dels monestirs de Sant Jeroni de la Murtra i Sant Cugat del Vallès (un 4% del total possible) i de la Comanda de Sant Joan (2% del total possible). Pel que fa al tipus de béns en coneixem aproximadament la meitat.

¹⁴¹ Les dades al manual 19 de Francesc Vallès, pàg.70-90 que coincideixen força amb les que facilita Toreno: 97% de paper de deuta, 3% en censos i 0.06 en metàl·lic.

¹⁴² Manual 19 de Francesc Vallès, fol.70-90. En un altre cas, Pau Tarrada, declarà que actuava com intermediari d'altres persones, com en l'adquisició d'una finca que es venia dins un lot del Monestir de Montserrat situat al Bruc i Collbató, feta a favor de Joan Anton Miret (comerciant de Vilafranca) i Miquel Formosa (comerciant de Sant Sadurní) a l'AN-AHCVP, Marià Abella, manual 35 (1821), fol.206-207 i 228-229.

De les terres es desamortitzaren 4.019 jornals de bosc i 1.863 jornals de terres de conreu (1.351 jornals de vinya, 492 de secà i 20 de regadiu) i nou horts. A més es vengueren nou molins, un forn, un teler, dinou cases, una església, un convent, i quatre granges. En total, 51 finques i cases. També es vengueren les campanes d'alguns monestirs i convents.

Els béns adquirits durant la desamortització del Trienni hagueren de ser retornats, immediatament i sense indemnització, un cop reinstaurat l'absolutisme¹⁴³. Tot i així, l'intent dels monestirs de cobrar fins l'últim ral fou frenat per les autoritats reialistes que distingiren entre els particulars i aquells altres que actuaven com a funcionaris, establint que aquests no eren culpables i, per tant, no havien de respondre de les seves actuacions¹⁴⁴.

¹⁴³ El monestir de Santes Creus, mitjançant el seu procurador Marià Llorens, fou dels primers en reclamar el retorn dels seus béns desamortitzats o requisats. A finals de setembre de 1823 ja reclamava "el reintegro en la posesión del Monasterio, Granjas, bienes, diezmos, censos, censales y demás rentas, derechos y emolumentos de qualquier especie pertenecientes a este Abad y Real Monasterio de Santas Cruces y de que fueron despojados por el Gobierno revolucionario, entregándoles también todos los cálices, cruces y quantos efectos les pertenescan con todos los frutos, y productos vencidos y colectados de su pertenencia". Els primers demandats judicialment (seguint la Providència de la Reial l'Audiència de Catalunya de 2 de setembre de 1823) foren Cristòfol Milà perquè tornés la casa de procura del monestir a Vilafranca que adquirí a la desamortització i el Comissionat del Crèdit Públic del corregiment, Francisco García, pels censos i censals que administrà l'estat, per tal que "restituya todos los frutos, pensiones de censos y censales vencidos que haya cobrado". El set d'octubre, Milà feia entrega al representant del monestir de les claus de les cases que havia comprat. No passà el mateix amb Francisco García que feu orelles sordes a les demandes, cosa que provocà l'enuig del monestir que carregà, a més, contra el jutge per haver iniciat un judici, quan havia d'executar una ordre (tots els casos exposats a l'AJ-AHCVP, P.XIX, caixa XXIV (1823).

¹⁴⁴ Com en el cas de Josep Ferramon y Solans, administrador del crèdit públic d'Igualada i acusat pels agustins del municipi de ser el responsable de l'espoli del seu convent, i que comptà amb la protecció de Juan Barata, jutge de primera instància del corregiment: "se prevenga al P. Prior de Agustinos de Ygualada cese de molestarle en los pedidos antedichos y que podía hacerlos en su caso y lugar a las Oficinas Principales de la provincia [...] [ja que aquell] no ha faltado a su deber ni es responsable por haber cumplido las órdenes del Establecimiento" (carta de 21 d'octubre de 1823 a l'AJ-AHCVP, P.XIX, caixa XXIV (1823).

4.3 La desamortització civil i els problemes econòmics dels ajuntaments

Seguint una política que s'havia iniciat amb el despotisme il·lustrat a finals de segle, els béns municipals i de reialenc serien objecte de desamortització per a amortitzar una part del deute públic i, fins i tot municipal, deute engrandit arran de la guerra del francès¹⁴⁵. Les terres ermes¹⁴⁶, es distribuïrien gratuïtament entre els militars retirats i els pagesos no propietaris. Les terres de propis es cedirien als pagesos que vulguessin a canvi d'un cànon anual d'entre el 2% (pels pagesos no propietaris) i el 3% (pagesos propietaris), amb preferència aquells que "tengan derecho a ellos por censos, hipoteca u otra obligación".

El decret de 29 de juny de 1822 empitjorà les condicions d'accés a aquestes terres, per part de la pagesia pobre: "todos los terrenos baldíos y realengos y de Propios y Arbitrios [...] se reducirán a propiedad particular"¹⁴⁷. Ara, la meitat es destinarien a pagar deute nacional, preferentment de veïns del municipi i l'altra meitat es dividiria en peces de terra suficients per

¹⁴⁵ El mateix any 1819 es va ordenar la subasta i venda de tots els erms i reialencs, tret dels d'aprofitament comú. De fet, i per diferents raons, des de finals del XVIII aquest patrimoni s'havia anat reduint. Per aquest tema vegeu Manuel GONZALEZ DE MOLINA: "El reparto de propios y baldíos en el Trienio Constitucional. Una reforma frustrada" dins Trienio, núm.8 (1986), pàg.33-68, José M. DONEZAR: "Los bienes de los pueblos y la desamortización", dins Información Comercial Española, núm.623 (1985), pàg.69-81; J. BRINES: "La problemática de la desamortización de propios y baldíos en las Cortes de Cadiz" dins CANO (ed.): Materiales... i MORAL RUIZ: Hacienda..., pàg.131-145. També Felipa SANCHEZ SALAZAR: "Los repartos de tierras concejiles en la España del Antiguo Régimen" dins ANES: La economía española..., pàg.191-258. Per Catalunya, Jordi CASAS: La configuració de la Hisenda Municipal liberal a Catalunya, 1813-1855, tesi doctoral inèdita, UPF, 1994, pàg.759-803. La desamortització del patrimoni municipal, "terrenos baldíos, realengos y de propios" es regulava pel decret de 8 de novembre de 1820 que restituïa el decret de 4 de gener de 1813: "en beneficio de los pueblos y de los beneméritos militares" (una reproducció del text del decret a la circular del Cap Polític de Catalunya de 21 de desembre de 1821, un exemplar al lligall 81 de l'AHMBP). En un altre decret de 29 de juny de 1821 les Corts atorgaven fons per fer el repartiment dels propis dels pobles (circular de 3 de setembre de 1821 del Cap Polític al lligall 82 de l'AHMBP). Sobre la situació de les Hisendes Locals al corregiment vegeu l'Annex XI.

¹⁴⁶ Entenent per tals aquelles terres "que perteneciendo al Común del Pueblo no se labran ni estan adhesionados, bien comprendan tierras a propósito para el pasto, bien se hallen pobladas de monte o de maleza, bien se posean con título" (circular de 10 de juny de 1822 a l'AHS, caixa I.1.2 "Circulars. 1822").

¹⁴⁷ Text de la llei reproduït a la circular del Cap Polític de Tarragona, de 16 d'octubre de 1822 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 83).

mantenir una família de cinc fills. Dins d'aquesta meitat, un primer bloc es sortejarien les esmentades peces entre els sub-oficials retirats i, les restants, entre els pagesos no propietaris del municipi. L'objectiu d'aquestes mesures era: "multiplique las producciones, ha de hacer felices a una porción considerable de familias que lastimosamente carecen de arraigo y aun recursos para su manutención, y de individuos que recibiendo el premio de sus fatigas en la milicia, sirvan a su patria todavía, empleando las fuerzas que les quedan en el cultivo de sus campos"¹⁴⁸.

És a dir, aquesta desamortització estava plantejada, com assenyala Gonzalez de Molina¹⁴⁹ (i coincideixo amb ell), com una compensació als sectors més pobres de la pagesia per les repercussions negatives de la resta de la reforma liberal (evitant així, de passada, el suport a la contra-revolució i dels militars retirats), a més d'assentar i abaratir la mà d'obra i augmentar la producció agrària¹⁵⁰. La Diputació de Catalunya es manifestà sempre favorable a la desaparició dels propis i arbitris municipals per facilitar la llibertat de comerç i "garantir por fin a todo ciudadano el ejercicio e industria de vender"¹⁵¹.

¹⁴⁸ De la circular del Secretari d'Estat als Caps Polítics, amb data de 23 de novembre de 1821, inclosa a la circular del Cap Polític als pobles de Catalunya, amb data de 7 de desembre de 1821, on es recomanava l'acceleració de l'adjudicació als particulars de les terres de propis i ermes (un exemplar a l'AHMBP, lligall 82).

¹⁴⁹ GONZALEZ DE MOLINA: "El reparto de propios...", pàg.41 i 53 i 65. Vegeu, també, ARTOLA: La España..., pàg.747-749 i MORAL RUIZ: Hacienda..., pàg.142-143.

¹⁵⁰ Com es demostrà amb algunes intervencions dels diputats Oliver: "Conviene que las suertes no sean de mucha extensión para que se labren con más esmero y se multiplique el número de agricultores" (Diario de Sesiones, 1822, sessió de 13 de juny de 1822), i Moreno: "hacer que aquéllos que se miraban como unos seres aislados en la Nación y que nada tenían, se miren en adelante como dueños de una porción de tierra, que al paso que les estimula a labrarla y a aumentar los canales de la riqueza los oblique también a defenderla, y con ella al benéfico sistema a que se la deben" (Diario de Sesiones, 1822, sessió de 14 de juny de 1822) i "es de suma urgencia llevar a efecto el repartimiento de propios y baldíos, porque es una medida de las que más pueden contribuir a la consolidación del sistema, y porque es necesario que vean los pueblos que se cumplen y realizan las promesas que se han hecho" (Diario de Sesiones, 1822, sessió de 22 de juny de 1822).

¹⁵¹ Breve noticia..., pàg.28-29.

Malgrat la insistència de les autoritats, els ajuntaments catalans no s'acolliren massivament a la venda de finques rústiques del patrimoni municipal durant el Trienni¹⁵². Aquesta alienació solament adquirí importància a partir de la desamortització de Madoz¹⁵³. Els pocs compradors dels béns municipals venuts foren, majoritàriament, pagesos mitjans i benestans dels mateixos municipis. En tot cas, cal considerar que abans difícilment s'hi beneficiaven els pagesos més pobres (que, en canvi, sí que podien beneficiar-se dels drets comuns sobre aquestes terres)¹⁵⁴.

¹⁵² Com mostra una circular del govern de 10 de juny de 1822, que demanava als ajuntaments que activessin la seva alienació (AHS, caixa I.1.2 "Circulars. 1822"). L'opinió de les autoritats liberals era que "se nota una cierta oposición de los mismos pueblos interesados, la cual no puede ser sino de los hábitos envejecidos de intereses particulares, que luchan contra el bien general, y de la dificultad que hay en renunciar a los que se tiene, aunque sea poco, por lo que espera aunque sea mucho" (Periódico del Ministerio de la Gobernación de la Península, núm.6 de 20 de març de 1823). Vegeu GONZALEZ DE MOLINA: "El reparto de propios...", pàg.57, on assenyala que ni de la meitat que havia de passar al Crèdit Públic ni de les que havien de repartir els Ajuntaments, s'alienaren gaires hectàrees del patrimoni municipal. També SIMON SEGURA: "La desamortización...", pàg.80.

¹⁵³ Juan GARCÍA PEREZ: "Efectos de la desamortización sobre la propiedad y los cultivos" dins Ayer, núm.9 (1993), pàg.104-173 (a la pàg.170 assenyala que, des de Madoz fins a finals del segle XIX, a Catalunya es vengueren 116.344 hectàrees en 285 lots de finques municipals). Abans del trienni, però, alguns Ajuntaments ja havien enejanat part del seu patrimoni per recaptar fons per la hisenda local, per exemple el de Sant Sadurní vengué dos terrenys del comú al centre de la vila el mes de juliol de 1820 ("Actes...Sant Sadurní", sessions de 20 juliol i 28 de desembre de 1820). A mitjans d'agost es vengué alguns objectes de la casa consistorial per comprar una nova vara de batlle (sessió de 13 d'agost de 1820. Vegeu també AJ-AHCVP, Marià Abella, manual 35 (1821), fol.2-5). Altres cops havia de recórrer a préstecs personals per fer front a les necessitats pecuniàries. Així l'ajuntament de Sant Sadurní liquidava el 30 de juliol un préstec personal de Pere Trullàs de Barcelona per valor de 908 rals ("Actes...Sant Sadurní", sessió de 30 de juliol de 1820).

¹⁵⁴ Vegeu DONEZAR: "Los bienes...", pàg.81 i TORRAS: Los alzamientos..., pàg.88-97 i Liberalismo..., pàg.48. GIRALT: "Tradicció...", pàg.139, encara va més enllà, i afirma que la desamortització civil contribuï més a la concentració de la propietat que l'eclésiàstica. Antonio Miguel BERNAL: "Haciendas locales y tierras de Propios: funcionalidad económica de los patrimonios municipales (siglos XVI-XIX)", dins Hacienda Pública Española, núm.55 (1978), pàg.285-312, a la pàg.297, assenyala que "los resultados prácticos obtenidos no fueron importantes y si bien el ramo de propios entró en un desorden total -al que se referirán los coetáneos-, las tierras, que teóricamente seguían en manos del municipio fueron objeto de expolio importante".

4.4 Les conseqüències

El volum de la terra que es desamortitzà durant el Trienni fou poc comparat amb la totalitat de la terra conreada, excepte algunes comarques (com podrien ser l'Alt Camp)¹⁵⁵. Segons Antoni Segura, a Catalunya, "les transformacions agrícoles i de les estructures de la propietat de la terra tenen molt poc a veure amb els possibles canvis de propietat que va introduir el fenomen de la desamortització"¹⁵⁶. En tot cas, assenyala l'historiador esmentat, el procés desamortitzador va ajudar a consolidar dues tendències que es venien produint d'abans: la penetració del capital urbà a la terra i l'arrodoniment de la gran propietat¹⁵⁷. En canvi, continuà predominant a Catalunya la petita unitat d'explotació.

Sí que tingué èxit, però, com a mesura de reducció del dèficit públic, veritable motor de la desamortització pels liberals¹⁵⁸. El preu de venda fou el 100% superior al de la taxació (que

¹⁵⁵ Això explicaria, segons Fontana i Gonzalez de Molina, que la desamortització suscités poca oposició (GONZALEZ DE MOLINA: "La desamortitzación...", pàg.142 i FONTANA: "La desamortización...", pàg.226). Caldria, però, matitzar aquesta opinió ja que, quan s'inicià la desamortització les autoritats es queixaren de la destrucció dels boscos del crèdit públic, mitjançant incendis o talses incontrolades, algunes, fins i tot, realitzades per grups armats i demanaren als ajuntaments que "vigilen sobre que no se incendien ni talen bosques ni árboles de haciendas ajenas" (la queixa té data de 10 d'octubre de 1821, un exemplar a l'AHMBP, lligall 82 i AHV, "Copiador. Correspondència. 1820-1823", núm.378 de 27 d'octubre de 1821). El Cap Polític també es va veure obligat a instigar als batlles del corregiment que "los ayuntamientos vigilen sobre los desórdenes que se observan en los incendios y talsas de las haciendas y bosques del Crédito Público".

¹⁵⁶ SEGURA: Burguesia..., pàg.76-94 (pàg.76-77 per la cita), que segueix a Emili GIRALT: "La propietat i la explotació de la terra durant el segle XIX", dins Història de Catalunya, vol.V, pàg.44 i 53. A "Tradició...", pàg.138-139, diu que "la desamortització eclesiàstica a Catalunya no va propiciar la formació de latifundis, per la combinació de factors geogràfics i de factors històrics". Aquest historiador assenyala la poca importància relativa que el procés desamortitzador va tenir a Catalunya ja que només representaria un 5% de tot l'estat. En la mateixa línia FONTANA: La fi..., pàg.380-382, per Catalunya i GARCIA SANZ: "Crisis...", pàg.30-35..

¹⁵⁷ SEGURA: La burgesia..., pàg.111. GARCIA SANZ: "La agricultura...", pàg.35-37, opina que la desamortització consolidà l'estructura de propietat, accentuà la diferenciació social, tot i que canvià de mans, i que la pagesia fou més perjudicada per la desamortització civil que per l'eclesiàstica. En el mateix sentit s'expressava GIRALT: "Tradició...", pàg.136-137, que assenyalaria que havia generat més concentració de la propietat la desamortització dels béns municipals i comunals, que la dels eclesiàstics.

¹⁵⁸ FONTANA: "La desamortización...", pàg.234-235.

acostumava a ser equivalent a 33 vegades el valor de la seva renda anual)¹⁵⁹ i anà incrementant-se entre 1821 i 1823, com assenyala Àngels Solà¹⁶⁰, del 100% al 400%, de forma paral·lela a la depreciació dels papers del Deute Públic. L'any 1821 les vendes a la província de Barcelona es van situar en un 213% del valor de la taxació¹⁶¹, si bé el preu real, en metàl·lic seria del 44% de la taxació per la devaluació del paper de l'estat¹⁶². Ja hem vist, però, que al corregiment de Vilafranca, tot i que alguna finca urbana arribà al 100% superior al seu valor de taxació, la mitjana se situà al voltant del 40% superior.

Els beneficiats pel procés desamortitzador durant el Trienni foren la burgesia enriquida (bàsicament comerciants urbans) i els hisendats del món rural. Altres compradors foren nobles, militars, metges, escriptors, advocats, i, fins i tot, algun eclesiàstic¹⁶³. Aquestes dades semblen coincidir força amb les que hem ofert pel corregiment de Vilafranca que feien dels comerciants

¹⁵⁹ Si agafem les dades del comte de Toreno, Diario de Sesiones, 1834-5, tomo III, apèndix al núm.9, pàg.9, seria d'un 230%. MORAL RUIZ: Hacienda y sociedad..., pàg.131-135; GONZALEZ DE MOLINA: "La desamortización...", pàg.145. Unes dades semblants a MATEOS: "La desamortización...", pàg.442, concretament 206%, es important la distinció que fa entre béns del clergat regular (generalment grans finques) adquirides per foranis i rematades a preus elevats (300%) i les del clergat secular (generalment petites finques) adquirides per gent de la comarca (140%). Dades semblants a Miguel Angel SANCHEZ GOMEZ: "La desamortización eclesiástica en Cantabria durante el siglo XIX", dins Emilio La PARRA i Jesús PRADELLS (eds.): Iglesia, Sociedad y Estado en España, Francia e Italia (ss.XVIII-XIX), Alacant, 1991, pàg.117-137 (pàg.122 per aquesta qüestió).

¹⁶⁰ SOLÀ: "La desamortització...", pàg.377. En el mateix sentit GONZALEZ DE MOLINA: "La desamortización...", pàg.145.

¹⁶¹ Les dades a MORAL RUIZ: Hacienda..., pàg.132-133 (quadre III).

¹⁶² GONZALEZ DE MOLINA: "La desamortización...", pàg.145.

¹⁶³ SOLÀ: "La desamortització...", pàg.384, assenyala que els comerciants realitzaren el 75% de les compres. Pel què fa a Lleida, els compradors foren la classe acomodada de les ciutats (professions liberals), i pel què fa als arrendaments foren les classes rurals benestants, segons LLAVERO: "Inicio...", pàg.81. El mateix opinen TOMAS y VALIENTE: El marco político..., pàg.46; BRINES: "Consequències...", pàg.237-244; MORAL RUIZ: Hacienda y sociedad..., pàg.126-135, i Felix CASTRILLEJO IBÁÑEZ: "Transformaciones en los grupos sociales de compradores" dins Ayer, núm.9 (1993), pàg.213-251 (218-219 pel tema). GONZALEZ MOLINA: "Estancamiento...", pàg.192 i "La desamortización...", pàg.146-147, assenyala que més d'una tercera part dels beneficiats foren comerciants, seguits pels propietaris (hisendats) i els pagesos (possedors del paper); GOMEZ: "La desamortización...", pàg.122, diu que a Cantàbria, el 83% de les terres i el 93% del valor quedà en mans dels comerciants de la capital; MARTINEZ MARTIN: "La sociedad...", pàg.49-58. Una crítica a aquesta visió a FONTANA: "La desamortización...", pàg.237-240.

foranis els principals i, quasi exclusius, compradors de béns desamortitzats al corregiment. Cosa bastant lògica si pensem que la compra de béns desamortitzats era l'única mesura inversora d'aquells anys amb una certa rendabilitat a curt i a mig termini¹⁶⁴. Els compradors de fora la comarca on es localitzaven els béns desamortitzats, malgrat ser pocs, foren els que s'emportaren més quantitat de terres, tot i que això varià força a cada comarca¹⁶⁵. Aquest fet també coincideix força amb les dades de que disposem pel corregiment de Vilafranca ja que el 80% del valor de les adquisicions les realitzà gent forània al corregiment¹⁶⁶.

¹⁶⁴ Cosa que, segons GIRALT, "Tradició...", pàg.131-135: continuà durant la desamortització de Mendizábal a Catalunya, ja que la cotització va arribar al 260% del preu de taxació i es vengueren el 75% de les terres posades a la venda (6.574 finques) que significaven un 75% de les propietats de l'església (sobretot de la regular). De la mateixa opinió és SIMON SEGURA: "La desamortización...", que assenyalava que es va produir una forta concentració de compradors, ja que el 5% del total van adquirir el 28,4% de les finques i el 35% de compradors el 69% de les finques (la majoria eren comerciants i hisendats, però no pagesos mitjans).

¹⁶⁵ Emili Giralt, amb dades de la desamortització de Mendizábal, que equipara amb les del Trienni destaca que, malgrat que un nombre important de compradors (70%) fossin de la mateixa localitat d'on eren les terres, aquests tan sols adquiriren (en petits lots de menys de 5 hectàrees) una quantitat petita d'aquestes (4%); en canvi, els compradors de fora (9%) adquiriren més de la meitat de les terres (generalment en grans lots de més de 125 hectàrees). Les dades estan basades en les que ofereix Pascual MADDOZ: Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España, Madrid, 1845-1850) i ROVIRA GOMEZ: La desamortización.... Vegeu, també, GONZALEZ DE MOLINA: "La desamortización...", pàg.147. En el cas de Sanabria, el 68% eren petits compradors (menys de 10.000 rals) i de la comarca i adquiriren finques per valor del 28,5% del total. Els majors compradors, eren generalment foranis de la capital de la província o de Madrid (MATEOS: "La desamortización...").

¹⁶⁶ GIRALT: "Tradició...", pàg.128, assenyalava que "les licitacions foren poc concorregudes, les taxacions incorrectes, el pagament en papers del Deute Públic (depreciats fins el 33%) i els compradors (posseïdors d'aquests papers) "quedaven reduïts a la burgesia urbana, alts funcionaris i persones benestants de professió liberal". A la pàg.133 assenyalava que els grans beneficiats van ser la burgesia urbana dedicada al comerç, i sobretot la burgesia barcelonina. Aquest historiador ja havia plantejat aquest tema a la seva ponència "Principals problemes de la història agrària" al Col.loqui d'Historiadors (1974), publicada a Estudios de Historia Social, núm.1 (1977), pàg.215-223 (pàg.217 per aquesta qüestió). Una opinió semblant a NADAL: El fracaso..., pàg.62-64 i RUEDA: "La desamortización...", pàg.53-68. De totes formes, cal considerar, com assenyalava per Lleida Maria Jesús LLAVERO: "Iniciación...", pàg.77-80, les diferències entre les finques venudes i les arrendades, així, mentre les primeres es pagaven amb vals reials i es realitzaren la primera meitat de l'any 1821 i es referien, sobretot, a petites indústries de transformació, pel què fa als arrendaments entre la segona meitat de l'any 1821 i finals de 1822, es pagaven en metàl·lic i es tractava de propietats rústiques.

Hi haguè perjudicats per la desamortització, a més dels antics propietaris d'aquests béns, el clergat regular?. És una qüestió molt debatuda però poc estudiada i que, a més, la curta durada del Trienni dificulta la seva anàlisi. De totes maneres disposem d'algunes aproximacions que cal recordar. En primer lloc referents als censos i censals de les comunitats religioses que passaren al Crèdit Públic, junt als altres béns i que sembla que foren administrats més severament¹⁶⁷. Pel que fa als antics arrendaments o contractes de les terres amortitzades, les indicacions indirectes que tenim semblen indicar un enduriment de les condicions i de les exigències per part dels nous propietaris¹⁶⁸, com assenyala el diputat Ezequiel Díez, l'any 1823, "sabido es que por la clase aristocrática estaba el labrador reducido a la clase de colono; el labrador no ha comprado fincas, éstas han pasado a terceras manos; gy con esto ha ganado algo? Si no ha perdido, a lo menos ha quedado lo mismo" o "por defecto de la enajenación, las fincas han pasado a manos de ricos capitalistas, y éstos inmediatamente que han tomado posesión de ellas han hecho un nuevo arriendo, generalmente aumentando la renta al pobre labrador, amenazándole con el despojo en el caso de que no la pague puntualmente"¹⁶⁹.

¹⁶⁷ Joan MERCADER: "Incidències político-socials damunt la propietat monacal catalana el primer terç del segle XIX", dins I Col·loqui d'història del monaquisme català, Santes Creus, 1967, vol.I, pàg.183-208. A la pàg.197, assenyala, i en dona força exemples, que davant la permisivitat del monestir, "l'administració estatal anomenada del Crèdit Públic es traduí en una major rigurositat en el recobriment de les pensions atrassades, cosa realment desconeuda en l'antiga administració monacal".

¹⁶⁸ Opinió favorable a aquesta tesi a MORAL RUIZ: Hacienda..., pàg.145-151; TORRAS: Liberalismo..., pàg.48; SALES: "La crisi...", pàg.173-174; FELIU: "La caiguda...", pàg.42. Tots ells basant-se en les aportacions de MERCADER: "Incidències..." i FORT: "Las desamortizaciones...". En el mateix sentit s'havia expressat Carles Marx recollint les paraules d'Evaristo San Miguel: Guerra civil en España (Madrid, 1836): "Ni la reducció de los diezmos a la mitad ni la venta de las fincas de los monasterios contribuyeron a mejorar la situación material de las clases agrícolas inferiores. La última medida, por el contrario, al poner la tierra de manos de los indulgentes frailes en manos de calculadores capitalistas, empeoró la situación de los antiguos arrendatarios, debido a la elevación de las rentas, con lo que la superstición de esta numerosa clase, instigada ya por la enajenación de los bienes de la Iglesia, obtuvo más pábulo por el impacto de los intereses materiales lesionados" (MARX: La España..., pàg.61).

¹⁶⁹ Diario de Sesiones, 1823, tomo II, pàg.55 (sessió de 5 de maig). Ja s'havia dit (Diario de Sesiones, 1821, t.II, pàg.987): que els pagesos que

Els reialistes no deixaren d'utilitzar la desamortització i les seves conseqüències com a arma propagandística contra els liberals, sent-ne un exemple clar els escrits del dominic fra Francesc Bou: "pero lo cas es que sels quedaban ells, o sels venian, y los pobres quedaban a la lluna de Valencia molt més que antes. Més: ¿qui habia de comprar las terras de las Iglesias v.g. de la Seu d'Urgell? Ningú de aquell país. Solament podian comprarlas los ricassos de Barcelona, Cadiz o Madrid, y tenim com lo producto de estas terras, que ara se consum en aquella petita ciutat y pobles vehins marxaba a las capitals, ahont hi ha demasiat diner y luxu [...]. Ells pues venent las terras de las Iglesias, aumentaban la pobreza de las terras curtas y pobras, y la riqueza ahont ja ni ha sobrada"¹⁷⁰.

conreaven terres desamortitzades temien veures "despojados de las tierras que hoy disfrutaban en arrendamiento, o cuando menos, subida la renta que actualmente pagan" (aquest text ha estat reproduït per ARTOLA: *La España...*, pàg.761 i TOMAS y VALIENTE: *El marco...*, pàg.69). Unes opinions semblants expressava el diputat González Alonso: "yo he visto que se están haciendo ventas escandalosas de pueblos, tierras y despoblados a personas poderosas, que repartidas en propiedades regulares podrian hacerse con ellas muchos y ricos labradores" (*Diario de Sesiones*, sessió de 3 de maig de 1823) i, uns anys més tard deia: "la revolució de Francia aumentó en millones el número de los propietarios, y la nuestra de 1822 con toda la jactancia y exageración con que un señor diputado defendió lo acordado por las cortes generales y extraordinarias, no pasaba de cuatro mil creados de nuevo" (*La Nueva Ley Agraria*, Madrid, 1840, sobretot les pàgines 3-18 i 80-82, on expressava la seva posició vers la desamortització espanyola del Trienni. Alvaro Florez Estrada retreurà continuament aquests aspectes per criticar la forma com es realitzà la desamortització durant el Trienni: "Los nuevos compradores de fincas pertenecientes a los conventos por lo general han subido la renta. Pudiera citar muchos ejemplos que prueban esta verdad, y aún pudiera citar varias cartas que siendo procurador a Cortes he recibido a nombre de pueblos enteros, pidiéndome que por esta razón no votase por la devolución de los bienes a los que los han comprado" (Alvaro FLOREZ ESTRADA: "Del uso que debe hacerse de los bienes nacionales" [publicat originàriament a *El Español*, 28 de febrer de 1836], dins *Obras*, vol.I, pàg.361-364 (pàg.363 per la cita). Una intervenció seva a les Corts del Trienni criticant la forma com es produïa la desamortització a *Diario de Sesiones*, 1821, II, dia 5 d'abril de 1821 (pàg.983). En la resposta als seus crítics manifestava que "la multitud de quejas elevadas desde el año 20 hasta el 23 por los colonos contra los nuevos propietarios, por haber éstos subido la renta, ha sido tal que se mandó formar un expediente" (Alvaro FLOREZ ESTRADA: "Contestación a las impugnaciones hechas a su escrito sobre el Uso que debe hacerse de los Bienes Nacionales" [publicat originàriament a *El Español*, 5 d'abril de 1836], dins *Obras*, vol.I, pàg.367-383 (pàg.374 per la cita). Per la posició de Florez Estrada vegeu Salvador ALMENAR: "Estudio preliminar" a l'edició de Antonio FLOREZ ESTRADA: *Curso de Economía Política*, Madrid, 1980, pàg.XXXV-CXXIII (pàg.XCVII-CVII per aquesta qüestió.

¹⁷⁰ [Tomàs BOU]: *Enterro solemne de la Constitució de Cádiz*, Manresa, [1823], pàg.46-47 (un exemplar a Fullets Bonsoms, núm.1.719 a la Biblioteca de Catalunya). Vegeu, també, *La llibreta...*, pàg.104: "Pobres fraras y Monjas/ de molts convents,/ los han pres las viandas/ y venuts los béns,/ que tontos de

La relació entre la manera en què es realitzà la desamortització i els aixecaments reialistes ha estat analitzada per Jaume Torras¹⁷¹ que assenyala que al fet de que les condicions del colons empitjessin amb la desamortització, va ser unes de les causes principals del no recolzament del petit camperolat al règim constitucional, i en la mateixa direcció s'expressen Garcia Sanz¹⁷² i Artola¹⁷³. No són de la mateixa opinió, en canvi, Fontana i Gonzalez de Molina¹⁷⁴ qui assenyala que difícilment, i fins 1840, almenys, els nous propietaris podrien augmentar les rendes als seus pagesos, per la crisi dels preus agraris.

Comparteixo la idea que la forma com es produí desamortització contribuí a engrosir les files reialistes, i així ho sembla indicar el fet que a la comarca de l'Alt Camp, directament afectada per la desamortització dels béns del monestir de Santes Creus, fos un focus important

comprar-ho/ quels ho pendran/ la moneda quen dada/ tota la perderan".

¹⁷¹ TORRAS: Liberalismo..., pàg.48. En la mateixa direcció apunta GIRALT: "Tradicció...", pàg.135-137: "a la frustració que podien sentir alguns pagesos benestants en veure's, de fet, exclosos de les compres pel sistema de pagament, cal afegir-hi l'esperit de revolta de més amplis sectors rurals quan van comprovar el rigor amb què el Crèdit Públic i els nous compradors duïen l'administració de les terres fins aleshores eclesiàstiques, exigint amb amenaces el pagament de rendes endarrerides o elevant els preus dels arrendaments. Els sentiments que aquestes conductes van congriar contribueixen a explicar l'adhesió dels pagesos a la causa absolutista i l'aversion a tota mesura que provingués dels liberals".

¹⁷² Que assenyala que l'aliança entre noblesa i burgesia abocà la pagesia a les files contra-revolucionàries (GARCIA SANZ: "La agricultura...", pàg.13). També es manifesta en la mateixa direcció Gonzalo ANES: "La agricultura española desde comienzos del siglo XIX hasta 1868: algunos problemas", dins Pedro SCHWARTZ (ed.): Ensayos sobre la economía española a medianos del siglo XIX, Madrid, 1970, pàg.235-263, a la pàg. 243 assenyala que "al incurrir en los mismos errores cometidos por los legisladores de Cádiz, agudizó las tensiones sociales en el campo y provocó la adhesión de grandes sectores del campesinado a las partidas absolutistas [...]. Ello explica el rotundo fracaso de la política agraria del trienio, hecha de espaldas al campo y, sobre todo, de espaldas a los campesinos". També a "Tradicció rural...", pàg.XLIV-XLV: "Las llamadas guerras carlistas no se pueden comprender sin el apoyo que les prestaron las gentes del campo que rechazaron unos cambios que significaban una alteración de sus usos y tradiciones sin que ello repercutiera en que mejorase su bienestar".

¹⁷³ ARTOLA: La España..., pàg.750: "la opción realizada por las Cortes en favor de los propietarios particulares, presentes o futuros, y la paralela desatención de los intereses de los campesinos acentuan el carácter burgés del movimiento revolucionario, a costa de crear la hostilidad de los medios rurales contra el nuevo régimen, factor decisivo en la falta de apoyo en el momento de la crisis de 1823".

¹⁷⁴ FONTANA: "La desamortización...", pàg.226 i GONZALEZ DE MOLINA: "La desamortización...", pàg.148.

d'enrolament reialista. Però, considerem que la desamortització fou un aspecte més dels molts que confluïren (contribucions, agitació religiosa, conflictes anteriors, crisi econòmica, ...) en aquesta conjuntura i que van fer possible que la contrarevolució tingués un suport popular important, sobretot al camp. El que en cap cas comparteixo és la idea de que la majoria de les Corts podia adoptar una altra decisió. Els diputats pretenien consolidar una revolució burgesa, i les mesures que prengueren estaven en aquesta línia¹⁷⁵. No tenien perquè estar preocupats per la sort de la majoria de la pagesia, a no ser que aquesta, com a França, fes sentir la seva veu en forma de mobilització massiva. El que no existís aquesta mobilització va possibilitar, també, que l'aliança entre burgesia i noblesa es consolidés els anys trenta, igual a la de la resta de països europeus¹⁷⁶. És a dir, els diputats amb la seva política agrària van intentar consolidar un model de relacions capitalistes al camp que va originar, com a tot Europa, un empitjorament a curt termini de les condicions de vida materials i morals de la petita pagesia, que s'agreujà en el cas del Trienni per la confluència amb una conjuntura de crisi econòmica. Aquest empitjorament, per altra banda inevitable des de la perspectiva burgesa, és el que contribuï a donar un coixí a la revolta reialista, com també contribuï a donar un coixí a la majoria de moviments contrarevolucionaris i antirevolucionaris europeus durant el període de la Revolució burgesa.

¹⁷⁵ Vegeu FONTANA: *La fi...*, pàg.197 i 200 que titlla el projecte del Trienni com a pla burgès correcte i lògic.

¹⁷⁶ Vegeu FONTANA: "La crisis...", pàg.59.

III PRIMERS PROBLEMES I CONFLICTES. DE LA PRIMAVERA DE 1821 A LA DE 1822

1. El Trienni i el món eclesiàstic¹

Amb l'arribada del Trienni liberal els problemes econòmics del clergat encara s'agreuaren més, ja que molts pagesos, com hem vist, deixaren de pagar delmes, primícies, lluïsmes i censals, com es queixava el rector de la Llacuna: "casi todos los labradores del término de esta Parroquia se han denegado a pagarme los diezmos y primicias sin otro pretexto que no residir el Cura en la Población, por más que sea en fuerza de sentencia que ha pasado a cosa juzgada y por orden expresa del Iustrísimo Diocesano"².

1.1 Clergat i Constitució

Les relacions entre clergat i Constitució no foren gaire bones i ja hem vist com alguns rectors del corregiment es negaren a jurar la Constitució. Malgrat tot, als rectors se'ls encarregà

¹ Per la qüestió religiosa durant el Trienni continuen sent imprescindibles els treballs de FELIU: La clerecia..., i VICENTE CONEJERO: "El clero liberal y secularizado de Barcelona (1820-1823)" dins Revista Internacional de Sociologia, núms.18-19-20 (1976), pàg.7-47; als quals cal afegir el més recent de BADA: L'església... i ANGUERA: "La ideologia...". Notícies disperses, però interessants, a BARRAQUER: Los religiosos..., vol.1, pàg.761-1.183. Poden servir com a visió panoràmica els treballs de FRANCISCO J. TAPIA: "Las relaciones Iglesia-Estado durante el primer experimento liberal en España (1820-1823)", dins Revista de Estudios Políticos, núm.173 (1970), pàg.69-88; de Manuel REVUELTA: Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. El Trienio Constitucional, Madrid, 1973, i de CALLAHAN: Iglesia..., pàg.118-136 pel Trienni. Per Lleida tenim força treballs: Maria del Carme TORRES i GRAELL: El fet religiós a les terres de Lleida durant el temps de Ferran VII, Lleida, 1983 (pàg.71-110, pel Trienni); Ramiro VIOLA: "Incidencias religiosas durante el periodo constitucional (1820-1823) en la diócesis de Lérida" dins Anthologica Annua, XX (1973), pàg.753-820) i Lorenzo VICENTE SAS: "Repercusión del trienio constitucional en Lérida. Aspecto eclesiástico" dins Ilerda, XL (1980), pàg.251-268.

² Carta de Jaime Abril rector de la Llacuna, amb data 23 de desembre de 1820 (ADiocB, caixa "Delmes i drets d'estola...", plec quart). Vegueu, també, VALLS: Cronologia..., pàg.245. De les dificultats econòmiques del clergat en tenim una bona mostra a l'Annex XII.1.

de predicar i explicar la Constitució, però aquesta obligació era obviada per molts rectors "que faltan a esta sagrada obligació"³ i les topades amb els ajuntaments foren una constant al llarg del Trienni⁴. La desconfiança de les autoritats civils vers el clergat anà creixent i les exigències de control de les autoritats polítiques sobre les religioses foren cada cop més importants, per tal d'evitar "que los religiosos no profieran especies subversivas y contrarias a la Constitución"⁵.

La supressió d'algunes ordres monacals i convents i la reforma de les restants⁶, junt a l'alienació dels seus béns, va fer créixer la tensió entre el clergat i els liberals. Al corregiment de Vilafranca se suprimiren vuit dels dotze convents existents⁷ i tan sols es mantingueren el monestir

³ L'ordre de predicar la Constitució al decret de la Junta de Regència de 24 d'abril de 1820. La queixa del Cap Politic de Catalunya, Josep de Castellar, en una circular als batlles del corregiment amb data 10 de juny de 1820 (un exemplar a l'AHV, "Copiador de Correspondència. 1820-1823", núm.161 de 19 de juny de 1820). La demanda es repetia els mesos de juliol i agost (núm.189 i 225) i el juny de 1821 (núm.177). A Sitges, aquesta explicació es feia "con bastante asistencia" (Arxiu Parroquial de Sitges (APS), documents sense classificar. Publicat, parcialment, per Pau Ferret a "Notas para la historia de Sigtes, según documentos existentes en el Archivo Parroquial de Sitges" dins El Eco de Sitges, núm.1620, de 3 de juny de 1917), en canvi, a Sant Sadurní, l'Ajuntament manifestava que el rector havia explicat la Constitució i que si ara no ho feia era per "no asistir los Ciudadanos vecinos de la presente Villa y distrito al lugar destinado al efecto" y que aquell "siempre está pronto en explicar la Constitución como haya concurrente" ("Actes... Sant Sadurní", sessió de 7 de maig de 1821). Abans se'ls demanava si l'havien jurat, vegeu la circular del Cap Politic de 13 d'abril de 1820 (AHMBP, lligall 81 i AHV, "Copiador de Correspondència. 1820-1823", núm.84 de 27 d'abril de 1820).

⁴ Mesos més tard manava als rectors que "se abstengan de entrar en exploraciones de puntos políticos, ni de calificar en la Cátedra del Espíritu Santo las operaciones del Gobierno y del Congreso" (circular de 10 de juny de 1820 a l'AHMI, lligall 30; una altra circular de 28 de juliol i en els mateixos termes a l'AHMI, lligall 28, expedient 16 i una altra de 27 d'octubre de 1820 a la caixa 455 de l'AHMSSA). Vegeu el cas d'Igualada a AHMI, lligall 28, expedient 2. Pels inicis dels Trienni pel que fa a l'església pot seguir-se FELIU: La clerecia..., pàg.35-70 i BADA: L'Església..., pàg.201-230. Malgrat tot, el clergat continuava mantenint una presència important a les primeres Corts del Trienni, ja que una tercera part dels diputats eren religiosos.

⁵ AHV, "Copiador de Correspondència. 1820-1823", núm.290 de 25 d'octubre de 1820. També es demanà que els batlles informessin trimestralment del compliment dels rectors de les seves noves obligacions, cosa que feien quasi de rutina (exemples a AHMI, lligall 30). Tot i així sempre hi havia algú que denunciava el capellà, com en el cas de la Pobra de Claramunt on, segons un denunciament anònim, el rector no havia jurat la Constitució ni es predicava a l'església (l'AHMI, lligall 30). Fins i tot s'arribà a prohibir la representació de la "Passió de Crist", per la Pasqua de l'any 1821 (VIAPLANA: Notes històriques..., pàg.261).

⁶ Decret d'1 d'octubre de 1820. Per les qüestions més generals vegeu REVUELTA: Política religiosa..., pàg.175-192.

⁷ Ordre de 17 de maig de 1821. Carmelites descalços de Vilafranca i Vilanova -agregats a Mataró-; caputxins de Vilafranca -agregats a Mataró i Martorell-;

cirsternenc de Santes Creus, els convents dels franciscans de Vilafranca, dels caputxins de Vilanova i d'Igualada, i dels trinitaris descalços de Piera⁸. Diversos ajuntaments intervingueren a favor del manteniment d'alguns convents i monestirs informant favorablement de les activitats que realitzaven aquestes comunitats religioses⁹. D'altres ajuntaments intentaren que el destí dels convents desamortitzats no fos sempre la venda, i es fessin servir per hospitals, escoles, presons, beneficència o altres qüestions¹⁰. Les mesures que facilitaven la secularització de tipus parcial (abandonar la vida claustral i integrar-se al clergat secular) dels que ho volguessin no van tenir massa èxit al corregiment, però sí a les ciutats més importants del Principat i, sobretot, a

trinitaris de Vilafranca -agregats a Piera i a Barcelona; dominics de Sant Ramon del Penedès -agregat a Barcelona; jeronis de la Murtra de Tous; servites de Vila-rodonà -agregats a Sant Boi-; agustins d'Igualada ("Nota de los conventos de regulares que han quedado existentes en el obispado de Barcelona después de la supresión mandada por la ley de 25 de octubre 1820 y remitida el 22 mayo de 1822", a l'Adiob, "Expedientes e Informes", caixa 204 i Diario de Barcelona, de 29 de maig de 1821). Més informació al lligall 32, expedient 82 de l'ACD. Vegeu també, FELIU: La clerecia..., pàg.203-209; BADA: L'Església..., pàg.213-221. Per Igualada vegeu M. Carme ROMERO PARCERISES i Francisco GUARDIAN MARTIN: "Comunitats religioses durant la revolució liberal: el cas del caputxins d'Igualada" dins DDAA: El món rural..., pàg.169-190.

⁸ L'any 1822 en els quatre convents esmentats hi vivien 110 frares (ADB, lligall 168, expedient 2). Pel què fa a la part del corregiment que restà a la província de Tarragona, l'any 1822, hi quedaven 26 franciscans a Vilafranca, 6 dominics a Sant Magí de la Brufaganya i 27 carmelites calçats a Vilanova, d'un total de 442 a tota la província.

⁹ El de Vilafranca justificava la utilitat, per a la vila i la comarca, dels serveis que prestaven els franciscans ("Actes...Vilafranca", sessió de 21 de gener de 1821). Per aquesta congregació a Vilafranca durant el Trienni vegeu Francisco ARAGONES: Los frailes franciscos en Cataluña, Barcelona, 1833, vol.2, pàg.307-321: "los Franciscos de Villafranca, así como los de varias otras poblaciones de Cataluña, ni hubieran tenido que sufrir lo que sufrieron, ni nunca hubieran visto su Comunidad suprimida en tiempo de la Constitución, si su suerte hubiera dependido de los vecinos de aquella ilustre villa" (pàg.307). Vegeu l'Annex XII.2. Tot i això, l'agost de 1822 amb l'entrada de Romagosa aquest idili acabà. L'ajuntament d'Igualada defensava els convents de caputxins i d'agustins (AHMI, caixa 20, doc.28). El convent d'agustins d'Igualada fou, posteriorment, acusat de guardar propaganda i de mantenir una conducta anti-constitucional per part d'alguns dels seus membres (AHMI, lligall 22). Altres ajuntaments acolliren un nombrós col·lectiu d'exclaustrats i secularitzats, com el de Sitges que aixoplugà quinze exclaustrats i cinc secularitzats (SERRAMALERA: La vida..., pàg.27).

¹⁰ Vegeu el cas d'Igualada a l'AHMI, lligall 25, exp.35. També, GUARDIA i ROMERO: "Comunitats...", pàg.176-177. El Cap Polític de Catalunya, Josep Castellar, demanava que els llibres dels convents i monestirs desamortitzats servissin per "il·lustrar los institutos, bibliotecas y museos de la Nación con las preciosidades que contienen estos antiguos asilos de las letras" (ofici del Cap Polític al Secretari d'Hisenda amb data de 1 de novembre de 1820 a l'AHN, Consejos, lligall 12.031).

Barcelona¹¹. Els que s'hi acolliren¹² patien retencions de la "congrua" i el boicot dels seus antics companys i de les autoritats eclesiàstiques¹³.

Les mesures que prengueren els liberals per reduir el poder polític (reducció de convents i monestirs, secularitzacions, etc.) i econòmic (desamortització, reducció a la meitat del delme, etc.) de l'Església acabaren perjudicant sobretot la base d'aquesta: els rectors de poble. Una de les causes, en fou el mal funcionament de les Juntes Diocesanes que havien de repartir els recursos: "más equivocando informaciones se recarga quizás a quien no corresponde. Para dar voto en esta materia es preciso tener conocimientos prácticos"¹⁴, cosa que feia que els rectors de poble

¹¹ Sobre aquest tema es imprescindible CONEJERO: "El clero...", segons aquest historiador (pàg.15 i 54) a la Diòcesi de Barcelona es van secularitzar durant el Trienni 290 persones. Vegeu, també, les dades que proporciona BADA: L'Església..., pàg.216: més de 300 expedients de secularització, dels quals 251 l'aconseguien. Les autoritats provincials donaren suport en tot moment als secularitzats, així el Cap Polític demanava als ajuntaments "que ninguno impida la secularización a los frailes y monjas" (AHV, "Copiador de Correspondència. 1820-1823", núm.320 de 14 de desembre de 1820). Pel conjunt de l'estat, ARTOLA: La España..., pàg.767, assenyala que "más de una tercera parte de los religiosos abandonaron voluntariamente los hábitos", malgrat que a la pàg.766 (Diario de Sesiones, sessió d'1 de març de 1822), dona la xifra de 4.447 secularitzats, sobre un total de 20.757, cosa que representaria una cinquena part. Segons REVUELTA: La política religiosa..., pàg.293-333, la secularització fou molt important al sud de la Península i anà perdent força cap el nord.

¹² Com Josep Anton Solà anomenat "rector de la Constitució", es veieren sovint amenaçats de mort per les partides reialistes que tombaven pel corregiment (vegeu el Libro de Acuerdos..., fol.330-340. També, Remei VENDRELL: Olèrdola. Notes històriques, Vilafranca, 1990, pàg.36).

¹³ D'això es queixava el Cap Polític de Catalunya que proposava que "los regulares de ambos sexos pueden desde el momento de presentar su sol.licitud de Secularización separarse de sus comunidades y conventos estableciendose interinamente en casas particulares de ciudadanos honrados, a fin de evitar las reconvençiones de sus Prelados y Superiores y las vexaciones con que directa o indirectamente pudieran molestarles" (cartes del Cap Polític al Secretari d'Estat, amb dates 11 d'octubre i 22 de novembre de 1820). La resposta de Palau denegà la sol.licitud amb data 12 de desembre de 1822 (AHN, Consejos, lligall 12.031). Un dels principals detractors de les secularitzacions fou el bisbe de Barcelona, fins el punt que el 5 d'abril de 1821, les Corts, s'adreçaren al govern manifestant-li que, "teniendo noticia las Cortes de que en el Gobierno existen quejas por muchos ciudadanos de Cataluña contra la resistencia que muchos obispos de esta provincia oponen a la egecución del decreto de Regulares y secularización de estos, contrayendose singularmente al R. Obispo de Barcelona D. Pablo Sichard; han acordado se pidan al Gobierno estos antecedentes" (ACD, lligall 33, expedient 140).

¹⁴ Josep Sanahuja, rector de Gelida, en carta de 23 de desembre de 1820 (ADioB, caixa "Delmes i drets d'estola...", plec quart). Vegeu una altra queixa de la Comunitat de preveres de Vilafranca, datada a Vilafranca el 31 de març de 1822 (servada a l'ACPV-MV, "Armari de Correspondència"). La mateixa Junta Diocesana, en una circular del mes d'agost de 1821, signada per D.D.Ramon

cobressin poc i tard, contribuint així a augmentar la seva indisposició amb la Constitució¹⁵.

1.2 Clergat liberal i absolutista

Malgrat la creença generalitzada d'un clergat totalment absolutista, els treballs de Gaspar Feliu, Joan Bonet i Baltà i Joan Bada han demostrat l'existència, a Catalunya, d'un clergat liberal en la política i jansenista en la religió, més nombrós del que es pensava¹⁶. La divisió política entre liberals i absolutistes dividí l'Església i, dins d'ella, les institucions com els convents i les comunitats de preveres, com la de Vilafranca on aquesta divisió es reflectia en temes concrets i quotidians de la vida comunitària, però, sobretot, en l'elecció de càrrecs, cosa que provocà que un

Puigsaulens, vocal secretari, i dirigida als rectors de la diòcesi, aclarava que per evitar problemes, els rectors i els beneficiats podien quedar-se amb la meitat del mig delme que cobraven de la seva parròquia (és a dir, una quarta part del delme) i l'altre meitat l'havien de vendre "a más tardar por todo el próximo Setiembre, aprovechando las ocasiones más favorables y portándose en esto como en cosa propia" i trameter els diners a la Junta Diocesana (un exemplar conservat a l'ACPV-MV, "Armari de Correspondència"). L'any 1822, els rectors deixaren d'enviar els informes sobre la recollida del delme (que havia d'estar supervisada pel batlle del municipi) i la venda del mig delme, malgrat les continuades demandes de la Junta que, ara, estava formada, a més, per representants del poder civil (decret del 17 de juny de 1822). Vegeu la carta del Vocal Secretari, Ramon Puigsaulens, datada a 10 d'octubre de 1822 i adreçada al Degà del Penedès i Circular de la Junta Diocesana de Barcelona, datada a 12 d'agost de 1822 (un exemplar a l'ACPV-MV, "Armari de Correspondència"). L'any 1823, la Junta optà perquè fossin els mateixos rectors els que cobressin el sou sencer dels seus ingressos i els dels seus vicaris, i que, en cas de no tenir-ne prou, acudissin a un altre rector. Els seus mínims s'establiren entre 140 i 250 lliures depenen de la categoria, i pels vicaris una tercera part (circular de la Junta Diocesana de Barcelona, datada a 12 de febrer de 1823 (un exemplar a l'ACPV-MV, "Armari de Correspondència").

¹⁵ Vegeu l'observació a CANALES: "Hacienda...", pàg.210-212. També el discurs d'Infante a les Corts (Diario de Sesiones, sessió de 9 de setembre de 1822, pàg.749): "en los pueblos pequeños en que no se oye más que el órgano del cura párroco, y en que hay menos medios de que subsista, es donde se notan más ataques a la Constitución, sin duda por la falta de subsistencia del cura párroco, que es el órgano que escuchan y atienden". A Vilafranca hi havia una de les quatre tressorereries de la Junta Diocesana de Barcelona (Libro de Acuerdos..., sessió d'11 d'octubre de 1821).

¹⁶ FELIU: La clerecia...; BADA: L'Església...; Joan BONET i BALTA: L'Església catalana de la Il.lustració a la Renaixença, Barcelona, 1984, pàg.101-127 i 420-440. Pel conjunt de l'estat vegeu Gerard DUFOUR: Sermones revolucionarios del Trienio Liberal (1820-1823), Alacant, 1991, pàg.7-57; MONTOYA: La intervención... i Vicente CARCEL ORTI: "Masones eclesiásticos españoles durante el Trienio liberal" dins Archivum Historiae Pontificiae, IX (1971), pàg.249-277. També, als arxius eclesiàstics trobem documentació, generada arran de la repressió contra els eclesiàstics posterior al trienni, que demostra que el clergat liberal no fou tant minso com es pensava, vegeu l'ADiocB, vegeu els "Expedientes y Informes", anys 1823-1829. A l'AADT, vegeu el lligall Varia núm.24.

comissionat visités la comunitat per "estingir la tea de la discordia que habían encendido los partidos y sofocar en su cuna el germen de la disensión que necesariamente había de producir funestos resultados"¹⁷. De clergat liberal en tenim força exemples al corregiment de Vilafranca, entre els que destaquem l'ex-caputxí Silvestre Castillón vice-president de la Tertúlia Patriòtica de Vilanova i la Geltrú¹⁸; Josep de Sebastian Roqueta rector d'Igualada que formà part de la tertúlia patriòtica i fou acusat pels reialistes d'"extravíos y torcida conducta"¹⁹; Josep de Falset caputxí secularitzat i capellà de la Milícia Nacional Voluntària de Vilanova²⁰ i Francesc Casanovas (beneficiat d'Altafulla) capellà de la Milícia²¹, entre d'altres²².

¹⁷ Vegeu en aquest sentit la carta que adreçà el procurador general de la comunitat, Pere Morgadas, al bisbe de Barcelona amb data 25 de febrer de 1822 (servada a l'ACPVP-MV). La informació sobre aquesta Comunitat, que tenia com a protector primer al marquès de Llupià i després al d'Alfarràs, al Libro de Acuerdos En el cas de Poblet la divisió es polaritzà al voltant de l'abat Torrell (absolutista) i de l'ex-abat Barba (família dels Barba i Roca de Vilafranca) (liberal), segons informa A. ALTISENT: Historia de Poblet, pàg.619-622.

¹⁸ COROLEU: Historia..., pàg.258 i VIRELLA: Les classes..., pàg.14.

¹⁹ Vegeu MARTINEZ: Revolució..., pàg.17 i GUARDIA i ROMERO: "Comunitats...", pàg.175. També FELIU: La clerecia..., pàg.128.

²⁰ Carta de Josep Vilar al batlle de Vilanova de 26 de febrer de 1823 (lligall 2.237 de l'AHMVG).

²¹ "Este a más de lo referido del Boronat de Poblet, es más exaltado y como loco perdido el seso, cuando pasaban partidas de Miqueletes, Milicianos y demás tropa, les acompañaba, animaba, los abrazaba y en el secreto de la confesión les decía no poder salvarse si no eran de la Constitución [...], asistiendo a los convites celebrados en dicha villa, a la venida del Gefe Político y demás celebrados cuando Mina ganaba alguna victoria, y predicando a favor de la Constitución, y todavía se pasea con ellos y se aparta de los realistas" (AADT, "Pontificat de Jaume Creus, 1823-1825", llista, fol.10). Vegeu, també ROVIRA: Altafulla..., pàg.24-26 i Salvador J. ROVIRA i GOMEZ: "Les esglésies i els rectors d'Altafulla" dins Estudis Altafullencs, núm.3 (1980), pàg.91-111 (pàg.109 per aquesta qüestió).

²² Antoni Gelabert rector de Capellades (GUTIERREZ POCH: "El Trienni...", pàg.174); Joaquim Camó, rector de Carme (FELIU: La clerecia..., pàg.131); Francesc Busquets Odena, carmelita descalç de Vilanova dedicat a l'ensenyament i del qual l'Ajuntament de Vilanova deia: "ocupándose incesantemente en la predicación, confesión y asistencia de enfermos y procurando además, en una de las dos veces que ha tenido el cargo de Superior en circunstancias muy críticas, la conservación y tranquilidad pública de esta villa y en el de Maestro de niños que ha desempeñado gratuitamente por tres años consecutivos una instrucción tan amorosa y agradables a los pobres, como útil y conforme" (certificat de l'Ajuntament de Vilanova de l'any 1822, al lligall 2.408 de l'AHMVG); el franciscà secularitzat i rector d'Olèrdola, Fèlix Tarascó, perseguit pels facciosos que el volien matar el desembre de 1822 (Libro de Acuerdos..., fol.339); els rectors d'Altafulla fra Josep Boronat (ex-monjo de Poblet) i Ramon Boronat (ROVIRA i GOMEZ: "Les esglésies i els rectors..." pàg.109.

Tot i el que he dit fins ara, cal recordar que la majoria de membres de l'estament eclesiàstic optà per recolzar el reialisme des dels seus incís i no pas com una resposta a les mesures liberals²³. Les Corts assenyalaren clarament amb el dit els eclesiàstics com a principals impulsors de les revoltes reialistes de l'any 1821 i és inqüestionable que els primers avalots reialistes dels anys 1820 i 1821 tingueren com instigadors els eclesiàstics²⁴. En tot cas, un cop passats els primers moments, el que fins llavors havien estat acceptacions de cara enfora²⁵, després passaren a convertir-se en crítiques vel·lades al règim constitucional²⁶ i, més tard, aquestes crítiques de la

²³ Com sembla apuntar el bisbe d'Urgell: "Perdida toda esperanza no digo de paz, pero tambien de un decoroso armisticio con los enemigos que ya no respetaban las leyes mismas que ellos habian dictado [...], me resolví a hacerles frente con claridad y sin rebozo reclamando los derechos de la Iglesia" (Bernardo FRANCES CABALLERO: Colección de documentos que manifiestan la conducta del Obispo de Urgel en orden a las innovaciones en materia eclesiástica hechas por las Cortes de Madrid en la segunda época del régimen constitucional, Tolosa, 1823. Vegeu, també, FELIU: La clerecia..., pàg.116-117; José M. CUENCA TORIBIO: "Liberalismo y Antiguo Régimen en la Diócesis Urgelense. Una nota (1824)", dins ICHMC, pàg.515-519 i M.Jesús LLAVERO i Daniel RUBIO: "Els bisbes de ponent i el pre-carlisme. Apropament a les cartes pastorals com a documents de difusió d'opinions polítiques" dins Literatura, Cultura i Carlisme, Barcelona, 1995, pàg.89-115 (pàg.97-102 pel Trienni). Aquesta línia que defensa que l'anti-liberalisme eclesiàstic és una resposta a l'agressió lliberal, es també explicada per l'escola del pare Suarez, com COMELLAS: El Trienio..., pàg.221, i LORENZO SAS: "Repercusión...", pàg.251-268, a les quals s'afegí, en aquest tema, Joan MERCADER: "Orígenes del anticlericalismo español" dins Hispania, núm.CXXXIII (1973), pàg.101-123 (pàg.109 per aquesta qüestió). Una visió costània contrària la podem trobar en la Memòria que la Junta Provisional dirigia a les Corts, el 20 de juliol de 1820, on criticava l'actitud hostil de molts clergues contra el nou règim, des del primer dia. També els historiadors TAPIA: "Las relaciones...", pàg.71 i TORRAS: Los alzamientos..., pàg.130-131 i 318, critiquen aquesta visió. Continua sent imprescindible sobre aquest tema el treball, centrat al País Basc, de MONTOYA: La intervención....

²⁴ Vegeu ACD, lligall 33, expedient 137, fent referència a la sessió de les Corts de 30 d'abril de 1821. Aquesta tesi ha estat recollida per nombrosos historiadors actuals com ARTOLA: La España..., pàg.767: "a cuya acción se debe en gran medida la aparición de movimientos de oposición política, que inspiraron doctrinalmente y que subvencionaron en buena parte, cuando no se llega al caso límite de eclesiásticos al frente de partidas armadas". En tot cas caldrà prendre en consideració el què diu Alberto GIL NOVALES: "Contrarrevolución popular y revolución burguesa. El caso español" dins El Jacobinismo..., pàg.379-386: "no es la religión la que lleva a la guerra, sino la guerra la que es aprovechada por la Iglesia" (pàg.383).

²⁵ Com per exemple la pastoral del bisbe de Barcelona, Pablo de Schar de 15 de març de 1820 (publicada al suplement del Diario de Barcelona, de 16 de març de 1820) o el jurament de la Constitució, celebrat al palau episcopal el dia 17 de març i el 25 a les parròquies rurals.

²⁶ Amb "cortés complacencia y moderada alegría", segons CUENCA: "La Iglesia...", pàg.337. Una mostra en seria la pastoral del bisbe de Mallorca, publicada a la Gaceta de Madrid, de 25 de maig de 1820.

jerarquia eclesiàstica i d'un sector del clergat, sobretot del regular, passaren a ser públiques i contundents²⁷. El vicari de la Diòcesi de Barcelona, Josep Avellà, mantindrà una posició aparentment neutral, tant durant el Trienni com després durant la dècada ominosa, pressionat per les autoritats civils²⁸. Més decidida i més sincera sembla la posició dels vicaris generals capitulars de Tarragona²⁹. Malgrat aquestes crides, el lligam entre el clergat i la revolta reialista es feia cada cop més patent, i així l'agost de 1822, el Cap Polític demanava a les autoritats eclesiàstiques que: "para lograr la absoluta pacificación de las provincias comprendidas en el

²⁷ Poden servir de mostra del que pensava el clergat del Trienni, els nombrosos testimonis escrits que deixaren els rectors de poble i que es serveixen encara als arxius parroquials de Catalunya, per exemple el que cita Ferran BALANZA: "Les lluites civils del segle XIX en els llibres d'òbits de l'Arxiu Parroquial de Martorell (1820-1875)" dins Guerrillers al Baix Llobregat, pàg.439-502 (pàg.451-456 per aquesta qüestió) o el que reproduïx Ezequiel GORT: Història de Sant Andreu de la Barca, Barcelona, 1989, pàg.246.

²⁸ En són una bona mostra les seves circulars d'11 de maig de 1822: "Ni ésta [la religió catòlica] peligra porque haya Constitución en España, ni se defiende con las armas en la mano y encendiendo la guerra civil [...]. La Constitución en nada se opone a la Religión que fundó y estableció el mismo Jesucristo, que interesa a todos los españoles su fiel y exacta observancia, y que mientras se cumpla con toda escrupulosidad lo que la Constitución previene, la Religión no sufrirá detrimento"; i de 25 de novembre de 1823: "el perdón de las injurias y el olvido de los resentimientos para cimentar la unión y la fraternidad entre todos los españoles". Un exemplar de cada a l'ACPVP-MV. Vegeu l'Annex XXII.3.

²⁹ "Os obligan a levantaros contra el Gobierno, haciéndoos creer que la sabia Constitución que hemos jurado, y el sistema de gobierno que tan simultáneamente abrazó la Nación, está en oposición con nuestra Religión Católica Apostólica Romana; que va a perderse ésta por momentos en nuestro Reino [...] Pero decidnos de buena fe: ghabéis visto en toda la estensión de nuestro Código fundamental, o en alguno de los 384 artículos que en él se contienen uno siquiera que en su letra o en su espíritu respire la más mínima contradicción con las verdades de nuestra fe católica, o con las augustas ceremonias de la Santa Religión que profesamos?" ("Los Vicarios Generales Capitulares en sede vacante de la Diócesis de Tarragona: Al venerable Clero Secular y Regular de esta Diócesis y demas fieles de ella, salud en Nuestro Señor Jesucristo", Tarragona, 25 de maig de 1822, signada per Manuel Llopis i Bonaventura Marés, un exemplar a la caixa 239 de l'AHMSSA i al lligall 83 de l'AHMBP). També sinceres semblen les paraules del governador de la Mitra, Juan de Altube: "Es bien fácil comprender que la Constitución nada tiene que repugne a la Religión de Jesucristo [...]. Ella misma será su más fiel garante, ofreciendo no reconocer en el reino otra Religión que la católica apostólica romana" (Circular amb motiu de la presa de possessió de Juan Miguel de Altube, com a governador interí de la Mitra barcelonina, a 6 d'octubre de 1822 -un exemplar a l'ACPVP-MV). Així el Dean del Penedès era avisat de que "no permitan en sus Iglesias respectivas se predique alguno sin su expresa licencia y conocimiento de sus doctrinas, quedando responsables del abuso que se cometa" (carta del governador de la Mitra, Juan de Altube al Dean del Penedès, datada a Barcelona, el mes de setembre de 1822 a l'ACPVP-MV). Vegeu l'Annex XII.3.

distrito de la antigua Cataluña, se coloque al frente de las parroquias dignos y virtuosos eclesiásticos bien avenidos con la Constitución, deponiendo todos los desafectos a las nuevas instituciones"³⁰. Pel que fa al clergat secular del corregiment, després d'un primer any d'aparent neutralitat política, optà majoritàriament pel suport al reialisme. Destacat reialista i propagandista de la contra-revolució fou el rector de la Poble de Montornés, Josep Domènech, que "en tiempos de la revolución se opuso acérrimamente a ella, refutando en el púlpito las malas doctrinas que contra la iglesia y sus dogmas se esparcian"³¹. Altres, a més d'incitar a la revolta, hi prenién part amb les armes a la mà, com el rector d'Altafulla, Josep Jové³².

Aquesta opció majoritària del clergat secular del corregiment a favor dels reialistes incidí notablement en la definició dels bàndols a les diferents comunitats rurals³³. Quan parlem d'incidència no ens referim únicament al missatge eclesiàstic o civil que aquests poguessin transmetre, sinó, sobretot, al fet que al seu voltant s'estructurava bona part de la vida social de la

³⁰ Carta datada el 5 d'agost de 1822 (ADiocB, R.650, capsa 1822-1). Aquesta observació ja s'havia fet l'any 1821, referida a Castella: "siendo tan notorio como funesto a la Monarquía el abuso que hacen algunos eclesiásticos de su sagrado ministerio para fomentar directa o indirectamente la sedición" (circular de 3 de maig de 1821, un exemplar a l'AHMBP, lligall 82). Per intentar paliar una mica la propganda anti-liberal de determinats sectors del clergat, l'any 1822, la Reial Audiència obligà els religiosos que passessin per la censura el seus discursos de cuaresma, tradicionalment reialistes (ACA-RA, Registre 1.420, expedient 50, caixa 11). El problema era que, els que havien de pendre aquestes mesures, els bisbes, sovint estaven en desacord amb elles.

³¹ També els rectors de Pont d'Armentera, Manuel Miret i Marià Carulla, "exhortando a los vecinos a que tomasen las armas para perseguir a los liberales" (ANGUERA: "La ideologia...", pàg.119-121) i el mosén d'Esparraguera, Josep Tuneo, reclutava voluntaris reialistes (FELIU: La clerecia..., pàg.162).

³² Fou empresonat durant vuit mesos a Montblanc, i quan sortí es posà a les ordres de Romagosa i el seguí fins la Seu on, després, encapçalà una partida reialista i en fou nomenat comandant interí de la 3n divisió reialista de Catalunya (informació sobre aquest fet a ANGUERA: "La ideologia...", pàg.103-104; ROVIRA: Altafulla..., pàg.21-22. Vegeu, també FELIU: La clerecia..., pàg.143).

³³ A l'ADiocB, R.650, capsa 1822-1, trobem un informe de la Diputació de Girona al Cap Politic, amb data de 15 d'octubre de 1822, dient-li que: "en general el clero de esta Provincia no es muy afecto al sistema Constitucional, habiéndose observado que en algunas poblaciones donde ha habido párroco liberal no ha prendido la rebelión o ha sido muy tarde; y por último que durante las actuales circunstancias y escases de tropa en la Provincia parece sería impolitico tratar de remoción de párrocos en los pueblos".

comunitat, la parròquia³⁴. Tot i que cal matitzar la suposada influència omnipresent del clergat sobre les decisions de la comunitat rural, ja que si aquesta realment existís no s'explicaria que els pagesos que participaven a la revolta deixessin de pagar delmes, com en els casos de la Bisbal i Pierola³⁵. El cas de Poblet es prou expressiu, quan el 26 de novembre de 1822 els monjos abandonaren el monestir, el mateix vespre fou assaltat pels pagesos del voltant que el deixaren nu i cremat³⁶.

³⁴ Joaquim M. PUIGVERT: Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud, Barcelona, 1986, especialment, la pàg.27 i el "Pròleg" d'Eva SERRA, pàg.22. També FIGUEROLA: Església..., pàg.99-122 i Antoni LOPEZ QUILES i Vicent OLMOS: "Rectors i capellans moderns. Aproximació a l'estudi del clergat local a l'Horta-Albufera durant l'Època Moderna", Torrens. Estudis i Investigacions de Torrent i comarca, núm.5 (1986-1987), pàg.103-129. Per exemple, Ezequiel GORT: La cartuxa d'Escalà Dei, pàg.414, diu: "les almoines setmanals i mensual comportaven una despesa de dos mil tres-cents seixanta duros i trenta sis mil pans [sic], i encara força d'altres, entre les que podem comptar, per exemple, les robes que el monestir donava a tots els pobres del Priorat. També ajudava a l'alletament dels nens que les seves mares no podien fer, permetia que els pobres recollissin la fusta caiguda dels boscos, repartia diàriament sopa i pa, proveïa de dot a les noies pobres...". En aquest sentit, penso que caldria considerar més el paper de l'Església, sobretot la secular, en el préstec mitjançant els censals a un interès anual del 3%, que permetien a molts pagesos de tirar endavant en situacions difícils, a més, sovint, es concedien pròrrogues per al pagament d'endarreriments o fins i tot la condonació d'alguna anualitat. Com assenyala, Ignasi TERRADAS: El món històric de les masies, Barcelona, 1982, pàg.133-155: "la religió ha tingut un sentit, un ús, més pragmàtic del que pensa la ideologia liberal i postliberal i del que predica el tradicionalisme de difusió ideològica", destacant-ne l'utilització mútua entre pagesia benestant i Església (pàg.143 per la cita). Aquest historiador concreta aquesta qüestió en els beneficis eclesiàstics que, segons ell, eren una forma d'utilitzar en benefici propi (de la pagesia benestant) l'Església. Aquesta pràctica es consolidaria amb la desamortització quan aquesta pagesia adquirí béns desamortitzats i, alhora oferí refugi i almoines al clergat (pàg.143-151). Com s'encarregava de destacar el baró d'Eroles en el seu Manifest: "han arruïnat les classes on trobaveu socors i patrocini". Per això, assenyala GIRALT: "Tradicció...", pàg.162, que "la política liberal de supressió de convents i monestirs i de desamortització de llurs béns no fou ben rebuda pels pagesos benestants que van veure estroncada una font de crèdit a bon preu: un detall més entre els molts que formaren l'atapeïda xarxa de conviccions i interessos que donaren cohesió al bàndol absolutista o carlí".

³⁵ Per Pierola: GUTIERREZ POCH: "El Trienni...", pàg.71-72, per la Bisbal, ARNABAT: Els aixecaments..., pàg.57. Aquesta coincidència ha estat assenyalada també per FONTANA: "Crisi camperola...", pàg.13. Vegeu, també, Casimir MARTÍ: "La religiositat a Barcelona a mitjan segle XIX" dins Contribució a la història de l'Església catalana, Barcelona, 1983, pàg.121-177. Crec del tot interessant l'estudi i la desmitificació d'aquest tema feta per Pere ANGUERA: "Anticlericalisme i irreligió a Reus. Notes per a la seva història durant la revolució liberal" dins Menjacapellans, conservadors i revolucionaris, Reus, 1991, pàg.17-51. Som conscients de que manquen estudis més detallats per determinar si els que deixaven de pagar delmes i els que donaven suport al reialisme eren els mateixos.

³⁶ Vegeu la queixa del prior del monestir: "diesmado y en tal deplorable

La tibantor entre liberals i eclesiàstics va augmentar en el context de la guerra civil que vivia el país l'estiu de l'any 1822 quan força membres del clergat donaren suport als reialistes i s'agreujà amb l'entrada de l'exèrcit francès³⁷ i això facilità les seves detencions i empresonaments³⁸. És en aquest context on cal situar la fugida de la majoria dels 22 rectors del

estado que no presenta más que un montón de ruinas, efecto de haber querido robar los hierros, ventanas, valcones, maderage y otros efectos que retienen escandalosamente algunos vecinos de los Pueblos inmediatos a dicho Monasterio" (ACA-RA, Registre 1.422, expedient 49, caixa 20). Vegeu les dues exposicions de l'Abat de Poblet al Rei (13 de gener de 1824 i 28 de maig de 1825), a l'AHN, Consejos, lligall 12.051, amb àmplia informació sobre les vicisituds de l'església catalana durant el Trienni. També a l'AHN, Consejos, lligall 51.554-1. Vegeu també, El Eco de Colom, núm.9 de 23 de juny de 1822, parlant de que el 9 de juny de 1822 havien entrat a Tarragona "24 carros y varios bagages muy cargados procedentes del Monasterio de Poblet, en los que venian la hermosísima custodia, Santos de Plata, candeleros, lámparas y cruces del mismo metal. Toda la biblioteca, albas, casullas, sólios, tálamos, todo lo mejor, y en metálico nueve mil duros". Pels conflictes entre els pagesos i el monestir de Poblet vegeu Valentí GUAL: "Poblet i Vimbodí. El plet continu", comunicació presentada al Congrés Moviments Socials... Informació sobre el tancament de Poblet a REVUELTA: La política..., pàg.66-67.

³⁷ Casos de col.laboració poden ser el de Veremundo Malet, monjo de Montserrat i detingut a Igualada el 16 de maig de 1822, que portava diners als facciosos de la Segarra o del dominic Alberto Soler, de Sant Magí de la Brufaganya, que es dedicava a fer sermons pro-reialistes (AHMI, lligall 35, expedient 6). El maig de 1822 s'autoritza els batlles perquè requisessin els béns i fons de les esglésies i convents com a forma de préstec obligat a l'estat. Per Igualada vegeu AHMI, lligall 35, expedient 8. Per Vilafranca, ARAGONES: Los frailes... A finals d'any, els milicians de Santa Coloma, per exemple, saquejaren el santuari de Sant Magí de la Brufaganya, que fou, durant molt de temps un refugi de partides reialistes i un centre de propaganda absolutista (BARRAQUER: Los religiosos..., vol.I, pàg.1.005). L'abril de 1823, arran de la seva participació directe en un aixecament reialista, foren expulsats els trinitaris de Piera i setze d'ells foren empresonats a Barcelona (BARRAQUER: Los religiosos..., pàg.832). El mes de maig del mateix any es tancava el convent dels caputxins de Vilanova i el dels franciscans de Vilafranca (FELIU: La clerecia..., pàg.172-174).

³⁸ Com en el cas de Manuel Valenciano, monjo de Santes Creus, detingut al seu domicili a Celma per una partida de soldats i empresonat a Tarragona del 10 de juny al 13 de desembre de 1822. El 10 d'agost els soldats cremaren la casa on vivia i robaren les coses de valor que hi trobaren (AJ-AHCVP, P.XIX, caixa XIX (1823). El 17 de novembre de 1822 eren arrestats els caputxins d'Igualada (GUARDIA i ROMERO: "Comunitats...", pàg.177-178). Sovint els membres del clergat detinguts eren "passejats" per diferents pobles on eren objecte d'escarni per part de la població, com el guardià del convent franciscà de Tarragona, que en ser portat a Barcelona, al seu pas pel Vendrell (7 d'octubre de 1822) "se presentaron en dos filas en la carretera unos doscientos atolondrados, que cargaron de aprobios al miserable paciente, gritando como furias, que lo matasen, diciéndose unos a otros: <<Métele el puñal por ahí detrás>>, con otras vergüenzas y atrocidades, que uno se admiraba como lo permitian los jefes conductores" (ARAGONES: Los frailes..., vol.2, pàg.454). És evident que la descripció està exagerada, però, en tot cas, permet percebre el que podien ser aquestes passejades. Referències a l'embarcament de franciscans cap a Cartagena a ANÒNIM [edició a cura d'OLLÉ]: Successos de Barcelona (1822-1835), pàg.27. També fou detingut el pare guardià de Vilafranca, P.Francisco Peranton, acusat de participar en una trama reialista que tenia la seva seu a Ulldesona, i que, junt

corregiment que foren substituïts per alguns dels que havien demanat la secularització³⁹. El rector d'Avinyonet, Jacint Palau, adreçà al bisbat una carta des de les muntanyes de Begues, on estava amagat, manifestant "los temores de los curas"⁴⁰. El resultat fou que més de cinquanta clergues foren assassinats a finals de 1822 i a començaments de 1823 a la Diòcesi de Barcelona⁴¹. L'odi era mutu, i així molts eclesiàstics es distingiren per la seva ferocitat vers els liberals⁴².

a l'anterior, fou portat a Barcelona, d'allà cap a Cartagena i, finalment a Almeria (ARAGONES: Los frailes..., pàg.459-464). La participació dels franciscans en conxorxes reialistes està fora de dubte i es reconegut pels mateixos, vegeu CALLAHAN: Iglesia..., pàg.126.

³⁹ Com l'ex-franciscà de Vilafranca que exercia com a professor de gramàtica, Ramon de Barberà, i que fou nomenat rector de la parròquia de Sitges (carta del Governador militar de Vilafranca, amb data de 1 de maig de 1823 al lligall "Correspondència municipal. 1823", a l'AHN. Més informació a SERRAMALAERA: La vida..., pàg.29-30). Rectors fugats del corregiment de Vilafranca: Alt Penedès: Castellví, Hilario Brososa (24-I-1823); el Pla, Eudaldo Ribas; els Monjos, Jaume Sabater; Lavern, Antonio Monaplata; Vilafranca, Felipe Miralda; Sant Pere de Riudebitlles, Miquel Oliver; Sant Martí, Josep Rosés i Miquel Cruixent; La Cugat Sesguerrigues, Juan Picoto; Castellet, Joan Comas i els del Pla i Subirats: Baix Penedès: Llorenç del Penedès, Manuel Catà; Albinyana, José Gros; La Gornal, Joan Mas; Santa Oliva, Josep Vidal; Bellvei, Raymundo Llaurador (4-VI-1823); Garraf: Olesa Bonesvalls, Miquel Sitjar; Cubelles, Josep Badell (vegeu l'informació corresponent a l'ADiocB, "Informes y Expedientes. 1823" i "Registre 649", capsa 1822-1. Una relació també figura al Diario de Barcelona, de 17 de juny de 1823). Vegeu FELIU: La clerecia..., pàg.167-180; BADA: La cris..., pàg.212; COY i COTONAT: Vilafranca..., pàg.509-512 i Diario de Barcelona, de 2 de febrer de 1823.

⁴⁰ Estava amagat des de l'afusellament del bisbe de Vic. El mateix rector denunciava que a l'endemà de marxar els milicians s'apropriaren dels seus béns i lamentava la seva situació ja que ell, segons deia, havia: "inculcado con mayor esfuerzo la observancia de la Constitución de la Monarquía y obediencia a las leyes y al Gobierno, reprehendiendo agriamente a los que se oponían a la unión, pero siempre con respeto a las leyes divinas y religión Católica. Yo no he disparatado, y siempre he clamado contra los abusos y libertinajes, he procurado que ninguno se desviase y dexase la parroquia" (textos extrets de la carta enviada pel rector d'Avinyonet, Jacinto Palau al Bisbe de Barcelona, amb data de 16 de juny de 1823 i localitzada a l'ADiocB, Registre 649, capsa 1822-1).

⁴¹ AHN, Consejos, lligall 12.051, document, núm.11. Vegeu FELIU: La clerecia..., pàg.167-180. A més REVUELTA: Política..., pàg.364-367 i CALLAHAN: Iglesia..., pàg.127. GUTIERREZ POCH: "El Trienni...", pàg.172-173. Vegeu, també, l'anònim milicià: Sucessos..., pàg.37-38. Alguns d'ells del corregiment de Vilafranca: rectors de Vallbona (Bonaventura Alsina), de Piera (Marià Homet), de Capellades i el seu vicari (Tomàs Bonells), de la Llacuna, de Pierola (Miquel Sampere), de Sant Sadurní (Lluís Fontanilles) (Pelegrí TORELLÓ: Monografía histórico-pintoresca de la vila de Sant Sadurní d'Anoya, Barcelona, 1909, pàg.31); de la Llacuna, de l'Arboç (Josep Postius) que, segons els liberals aquest havia recollit i amagat 800 duros (16.000 rals) pels reialistes (Diario de la ciudad de Barcelona, núm.126 de 6 de maig de 1823 i VIAPLANA: Notes històriques..., pàg.267); de Pierola i de Carme.

⁴² Serveixi com exemple el que succeí a Capellades, el mes de juny de 1823, quan un caputxí va impedir que fos posat en llibertat un milicià pres, Serra i Franch, pel qual s'havia pagat un rescat, tot cridant: "este es un

2. Divisió dels liberals i primers aixecaments reialistes

2.1 Moderats i exaltats: la divisió del liberalisme a nivell municipal

A nivell estatal, l'any 1821, acabava amb l'enfrontament entre el legislatiu controlat pels exaltats i l'executiu controlat pels moderats, després que entre octubre i desembre es produïssin diversos moviments de protesta contra el ministeri moderat⁴³. Altres fets coajudaren a aquesta divisió: les protestes exaltades a Andalusia, la destitució de Riego com a Capità General d'Aragó (4-IX-21) i la famosa batalla de les Plateries a Madrid (18-IX-21). Aquest conjunt de fets van provocar la reunió d'unes Corts extraordinàries que es reuniren del 24 de setembre de 1821 al 14 de febrer de 1822⁴⁴. La divisió dels liberals entre moderats i exaltats hi era present a tots els àmbits⁴⁵ i els conflictes derivats d'aquesta divisió esclataren amb força a nivell municipal arran de les eleccions d'electors parroquials i regidors pels anys 1821 i 1822 provocant una gran quantitat de recursos i impugnacions⁴⁶. Al corregiment de Vilafranca tenim una bona mostra de conflictes

constitucional, un judío, un ateaista, un comunero, un francmasón, un hereje que merece mil muertes, si le mataís, ganareís la indulgencia plenaria; yo os absuelvo y Dios por mí os abrirá las puertas del cielo". Finalment el milicià fou assassinat (notícia publicada al Constitucional, núm.182, d'1 de juliol de 1823 i relatada per FELIU: La clerecia..., pàg.186).

⁴³ Les exposicions dels ajuntaments i Milícies catalanes arribaren a les Corts (AHN, Consejos, lligall 6.137, expedient 7). Vegeu BAYO: Historia..., pàg.262-280, també, María Cruz ROMEO: "Teoría política y agitación social en los orígenes del liberalismo <<exaltado>>: la oposición al gobierno Bardají-Feliu, 1821-1822" dins El Jacobinisme, pàg.431-448. La situació era descrita amb aquestes paraules per la Diputació de Catalunya: "sin orden público, sin respeto y obediencia a las autoridades constituidas, y sin acatarse todos ante la ley, no puede haber patria ni gobierno sólido capaz de hacerla dichosa" (circular de 10 de desembre de 1821, un exemplar a l'AHMSSA, caixa 456 i a l'AHMBP, lligall 82).

⁴⁴ El discurs del Rei i del president de les Corts a la circular del Cap Polític, de 5 de març de 1822 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 83).

⁴⁵ Per aquest tema es imprescindible la consulta de l'obra de GIL NOVALES: Las sociedades.... Vegeu, també, Raul MORODO i Elías DIAZ: "Tendencias y grupos políticos en las Cortes de Cádiz y en las de 1820" dins Cuadernos Hispanoamericanos, núm.201, (1966), pàg.637-675 (pàg.652-675 pel Trienni) i Antonio ELORZA: "La ideología moderada en el Trienio liberal", dins Cuadernos Hispanoamericanos, núm.288 (1974), pàg.584-650.

derivats de les lluites polítiques dins el liberalisme i d'aquest amb el reialistes a nivell municipal⁴⁷:

Vilafranca, Sitges, Vilanova o la Llacuna.

Les eleccions municipals es convertiren en un punt de conflicte i de debat polític de primer ordre: els ciutadans s'agrupaven en "partits" ("cendrosos" contra "vermells" a Vilanova), tenien els seus "programes" i feien la seva "campanya" per captar vots. Els conflictes municipals al corregiment de Vilafranca enfrontaren els sectors més benestants de les viles "la clase distinguida" amb els sectors menys afavorits "la gente ruda y sin ilustración". Una lluita que no s'originà ni concluí amb el Trienni sinó que durant aquest, adquirí uns matisos més polítics, i s'inserí en la lluita més general que vivia el país, entre liberals i absolutistes i entre liberals moderats i exaltats, així conflictes tradicionals al si dels municipis adquirien de cop una dimensió política.

La lluita dels menestrals i pagesos per ocupar els càrrecs municipals i desbancar els seus tradicionals ocupants, els hisendats i doctors, es concretà en una aferrissada lluita electoral i en un rosari d'impugnacions dels perdedors davant les autoritats provincials. Sovint els sectors benestants perdien les eleccions i iniciaven els recursos (com van fer els hisendats de Vilafranca, la

⁴⁶ Tant per irregularitats procedimentals com per la creació de nous ajuntaments i divisió dels anteriors (vegeu diferents circulars sobre les eleccions municipals dels Caps Polítics de Catalunya de l'any 1821 a l'AHMVG, lligall 2). La Diputació de Catalunya es feia ressó d'uns 40 expedients sobre problemes per la creació i elecció de nous ajuntaments l'any 1821: "enmarañados expedientes sobre elecciones de concejales, espedientes tanto más engorrosos y difíciles de resolver con acierto cuando es más fogoso en los pueblos el espíritu de partido, la verdad más desfigurada, las pasiones más reñidas y las disposiciones de las leyes con mayor astucia burladas" (Breve noticia..., pàg.16-18). Per Lleida vegeu LLADONOSA: Carlins..., pàg.127. A nivell local ho assenyalava Antoni Sabaté i Mill: "la lluita es plantejà majorment entre els liberals moderats i els exaltats. Les picabaralles i les manxiules punyents entre aquests dos partits sorgien per un tres i no res" (Antoni SABATE MIL: Pau Milà i Fontanals, Vilafranca del Penedès, 1984, pàg.16). De la mateixa opinió era l'il·lustrat vilafranquí Manuel Barba i Roca que deia que "esta villa se halla dividida en dos partidos que se pueden llamar clase distinguida y clase común" (Carta de Manuel Barba i Roca, amb data de 31 de desembre de 1820 al Cap Polític de Catalunya a l'ADB, lligall 169, expedient 3). La divisió en bàndols que tenien arrels en temps anteriors durant el trienni, es una constant de les històries del trienni a nivell local, vegeu per exemple Jaume COBERÓ: Les guerres carlines..., pàg.38, on assenyalava que el municipi de Torà estava dividit entre els "pàrracs" i els "carnicers".

⁴⁷ Vegeu l'Annex XIII.

Llacuna i Sitges) davant les autoritats provincials que, molts cops, fallaven al seu favor. Per contra, quan els sectors menys afavorits havien de quixar-se acudien a les Corts (com van fer els menestrals de Vilafranca i els pagesos de la Llacuna). La lluita política municipal superava l'estret marc de les eleccions i era present a molts aspectes de la vida quotidiana: enfrontaments al voltant del control de la Milícia Local Voluntària (com a Sitges); de la distribució de les contribucions (com a Vilanova i Vilafranca) o de la utilització dels recursos dels ajuntaments (com a la Llacuna).

Aquesta lluita social, com hem dit, adquirí matisos polítics i així era força normal que els sectors menys afavorits (menestrals, pagesos i jornalers) s'aixopluguessin sota el mantell radical o exaltat, mentre que els sectors benestants ho feien sota el mantell moderat, molts cops difícil de distingir entre el liberalisme moderat i l'absolutisme moderat. Encara que en casos com en del Vilafranca i la Llacuna sembla que les posicions moderades, en realitat camuflaven interessos absolutistes. En canvi, a Vilanova i Sitges, sembla evident que l'enfrontament fou clarament entre partidaris del liberalisme, uns més radicals que els altres, com demostra la posterior repressió que patiren.

Aquesta conflictivitat político-municipal, però, no va donar lloc, ni pot acusar-se que en fossin les que el provocaren, les Societats Patriòtiques, doncs, sembla que aquestes, a excepció de Vilanova, no tingueren gaire importància⁴⁴. A Vilanova, la Societat Patriòtica es reunia al

⁴⁴ Vegeu GIL NOVALES: Las Sociedades..., pàg.36 i 284 per la de Vilanova i 245-288 per les de Catalunya. Alguna notícia indirecta a l'Arxiu Arxiepiscopal de Tarragona, secció Vària, lligall 24. De totes formes, podrien existir societats patriòtiques informalment constituïdes a les viles de Vilafranca i Igualada per informacions indirectes de què disposem. Per exemple, a Vilafranca, sembla que funcionava una societat patriòtica que tenia la seva seu al quarter de l'Exèrcit, i de la qual eren persones importants Pedro García (comissionat del Crèdit Públic) i Marià Almirall (milícia voluntari de cavalleria), vegeu ACA-RA, Registre 1.422, expedient 73 (caixa 21). Les societats secretes han estat acusades pel reialisme (ENSAYO imparcial..., pàg.140) de ser perjudicials el país. El rector de Sant Andreu de la Barca (Baix Llobregat) deixà escrit, referint-se al Trienni, que "tot era mogut dels francmasons y ses lògias infernals" (reproduït per GORT: Història..., pàg.246. També el liberalisme moderat ha acusat aquestes societats dels mals del país: "que "incalculables son los perjuicios ocasionados a la libertad por las sociedades secretas. Han sido

teatre Municipal i el seu president era Josep Vilar, capità de la companyia de la Milícia Nacional Voluntària, i el seu vice-president era l'ex-caputxí Silvestre Castellón. Els oradors més assidus eren l'estudiant de medicina Josep Mir i el professor de medicina Carlos Galceran, també n'eren membres destacats Francesc Font, Josep Ballester i Joan Planas (tots ells ex-regidors de l'any 1820 pre-constitucionals)⁴⁹. Aquesta Societat fou l'encarregada d'organitzar la visita de Rafael de Riego a Vilanova.

A Vilanova, a més funcionava una lògia masònica, "Logia de los resueltos por la Constitución", amb una vintena de membres⁵⁰. Sembla que el seu cap era Joan Soler (tinent de la Milícia Voluntària), i Manuel Passarell (Secretari de l'Ajuntament), Antoni Almirall (farmaceutic), Josep Oliver (propietari), Jaume Ramona (botiguer) i Joan Serra, que es reunien a la casa de Raimon Casamitjana (argenter). Segons els reialistes, en aquesta lògia "se fraguaba toda la

siempre la fragua de las doctrinas anárquicas, de los motines, de las sediciones, y nunca cesaron de conspirar hasta que la una invadió el poder y se sentó en las sillas de la secretaria del despacho" (MIÑANO: Examen..., pàg.84 i en el mateix sentit s'expressaven BAYO: Historia..., II, pàg.289-291 i Manuel de BOFARULL y BROCA: Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña, Barcelona, 1878, vol.IX, pàg.524).

⁴⁹ ACA-RA, Registre 1.422, expedient 41 (caixa 20). Vegeu, també, COROLEU: Historia..., pàg.258

⁵⁰ Informació a l'AAT, Caixa Vària, núm.24, "Documents del pontificat de D. Jaume Creus" i ACA-RA, Registre 1.422, expedient 41 (caixa 20). Vegeu també, FELIU: La clerecia..., pàg.81-82 i GIL NOVALES: Las Sociedades..., pàg.245-288. No podem entrar aquí en el tema de les lògies, només assenyalar la necessària consulta del treball de José Antonio FERRER BENIMELI: Masonería española contemporánea. Vol.1 1800-1868, Madrid, 1980. Vegeu, també, les pàgines que hi dedica BAYO: Historia..., vol.II i III. Per Catalunya tenim pocs estudis i, el més important, de Pere SANCHEZ: La lògia Lealtad. Un exemple de maçoneria catalana (1869-1939), Barcelona, 1984, no abasta els anys del Trienni. Hem localitzat un interessant informe fet per un carbonari francès a l'ADPO, lligall 4MP-575: "Sociétés secretes espagnoles jusqu'en 1823", on es reseguieix des dels maçons fins el club dels italians, assenyalant Gironella com a cap dels comuneros de Barcelona on, segons l'autor, arribarien a tenir 500 afiliats a Barcelona. Aquest informe coincideix força amb els que es serveixen al volum LXVII, fol.205-212 i 285-292 dels PRFVII-APR. Alguna informació sobre el Trienni a Manuel FERNANDEZ ALVAREZ: Las sociedades secretas y los orígenes de la España contemporánea, Madrid, 1961 (es limita a quantificar les dades servades als volums LXVI i LXVII dels "Papeles Reservados de Fernando VII" de l'APR, segons les quals el principals nuclis de la masoneria i la comuneria estaven a l'Exèrcit i el funcionariat); Vicente LA FUENTE: Historia de las Sociedades secretas, antiguas y modernas, Barcelona, 1932, I, pàg.315-364; Antonio EIRAS ROEL: "Sociedades secretas republicanas en el reinado de Isabel II", dins Hispania, LXXXVI (1962), pàg.251-310 (pàg.253-266 pel Trienni).

malignidad en la que se puso en la puerta mayor a expensas de la referida Junta con letras de oro el lema <<Constitución o Muerte>>⁵¹. Com podem veure, però, no sembla que aquesta lògia tingués massa relació amb l'esmentada tertúlia patriòtica. Tampoc sembla que hi hagués gaire relació entre les societats d'amics del país de finals del XVIII i les societats patriòtiques del Trienni⁵². El cas de Vilanova ens permet de confirmar-ho, ja que a la "Societat d'Amics del País de Tarragona", fundada l'any 1788, hi participaren com a fundadors dotze vilanovins⁵³, entre els quals trobem destacats reialistes del Trienni com el baró de Canyelles, destacats liberals com els Torrents i els Ballester i mitges tintes com els Papiol.

2.2 Aixecaments reialistes de la primavera-estiu de 1821

L'oposició absolutista al nou règim fou present des del seu inici com ja hem vist, però, l'any 1821 va adquirir noves forces⁵⁴. L'accentuació de la divisió entre els liberals i la represa de l'activitat clarament contrarevolucionària de personatges molt lligats a l'absolutisme, és a dir la divisió de les classes dominants, feia preveure que la situació política es decantaria cap l'opció que aconseguís mobilitzar les masses populars. Si els liberals se'n beneficiaren durant el primer any de

⁵¹ Testimoni del rector de Vilanova en un informe reservat a la Reial Audiència, el mes d'octubre de 1823 (ACA-RA, Registre 1.422, expedient 41 (caixa 20). Més dades sobre les societats secretes a Catalunya a l'informe del coronel Vizente Piza (carbonari) (AHN, Estado, lligall 3.141-1).

⁵² Les relacions entre les societats patriòtiques i les societats d'amics del país ha estat analitzada per GIL NOVALES: Las Sociedades..., pàg.5-15, que n'assenyala una certa continuïtat.

⁵³ Vegeu LLUCH: El pensament..., pàg.146-148; Josep M. SOLÉ: "La Sociedad Económica de Amigos del País de Tarragona" dins Pedralbes, núm.6 (1986), pàg.181-194, i VIRELLA: Les classes..., pàg.9.

⁵⁴ Com demostren els incidents de Madrid del 5 de febrer de 1821, quan els guardes reials atacaren un grup de madrilenys que cridaven "Rei Constitucional", cosa que portarà a Juan Manuel Munarriz, Cap Polític de Catalunya, (ban de 10 de març de 1821 a l'AHMBE, lligall 82) a dir que, "en vano una facción enemiga pertinaz de la prosperidad nacional, de la seguridad del trono, y de la pureza de la Santa Religión profanada y desgarrada por el sórdido interés y el orgullo de esta gavilla patricida".

l'expectació, en uns casos, i de l'inhibició, en d'altres, de les masses pageses; posteriorment, el desenvolupament d'una política agrària liberal i capitalista sense concessions feia factible que un important sector de la pagesia es decantés cap a l'anti-liberalisme⁵⁵. Alguns sectors de la pagesia començaven a estar descontents del nou règim i anaven passant de la indiferència amb que l'havien rebut, a l'oposició a determinades pràctiques, sobretot la tributària, tot i que l'oposició i el descontentament encara es canalitzaven per les vies legals, mitjançant recursos a les instàncies governatives⁵⁶.

Serà durant la primavera de 1821 quan la contrarevolució començarà a tenir un cert ressó popular, encara que molt localitzat, com demostra l'aparició de les primeres partides reialistes de certa entitat a Catalunya i el País Vasc. Paral·lelament, sorgiran les primeres normatives específiques per jutjar els facciosos, dirigides contra els seus dirigents⁵⁷. A les comarques del Bages, el Bergedà i la Conca de Barberà hi hagué aixecaments reialistes, però fracassaren en el seu intent de convertir-se en una revolta generalitzada⁵⁸. Aquests primers rebrots reialistes

⁵⁵ Com assenyalava FONTANA: La revolució..., pàg.37: "entre els legisladors de Madrid i les mases camperoles s'interposava un mur de malentesos i d'ignorància que les classes privilegiades es cuidaven prou de mantenir enlaire. Arribà així un moment que els diputats que, carregats de desconeixements i bones intencions, legislaven unes reformes tímides i moderades, que modificaven només la superfície del país i deixaven intacta la base econòmica i social de l'antic règim, hagueren de descobrir, sorpresos i adolorits, que la població rural no sols no els seguia amb entusiasme, com ells havien esperat, sinó que es posava al costat dels seus mateixos explotadors: els senyors, els grans propietaris, els usurers, ...".

⁵⁶ Amb algunes excepcions, com l'atresorament de municions i pólvora a Figuerola, l'agost de 1821, instigats pel seu rector Josep Jover que s'havia negat a jurar la Constitució a Altafulla l'any 1820 (vegeu SANTESMASES: El segle XIX..., pàg.22).

⁵⁷ Primer pels de Salvatierra i Burgos (decret de 15 de maig de 1821) i després s'aniran fent extensives a tots (llei de 17 d'abril de 1821 i de 18 de juny de 1821). Vegeu els bans d'Antonio Remón Zarco del Valle de 14 de juliol de 1821 (un exemplar de cada a l'AHMBP, lligall 82). També ACA-RA, "Cartas Otorgadas", Registre 1.277, fol.436-437. En aquesta normativa quedava clar que la repressió es dirigia contra els dirigents reialistes (de propaganda i de fet) i els militars, milicians, clergues i funcionaris que hi participessin (art.1 i 2), amnistiant la resta que "seran puestos en libertad y enviados a sus casas, bajo la especial vigilancia de las Autoridades civiles y militares del distrito" (art.3). Les primeres decisions del liberals consistiren en intentar amagar a la resta del país la gravetat de la situació.

coincidiren amb l'obertura de les Corts (1 de març de 1821), el nomenament del nou Ministeri, presidit per Eusebio Bardaji (5 de març de 1821) i amb l'arribada a Catalunya, com a Cap Polític, d'Antonio Remon Zarco del Valle⁵⁹.

Davant la creixent importància dels aixecaments reialistes a Catalunya, l'Audiència s'adreçà a tots els jutges de primera instància demanant-los que "se hallen entendiendo en causas de esta naturaleza las terminen con toda la prontitud posible y con preferencia a todas las demás"⁶⁰. No sembla que els jutges de primera instància en fessin massa cas, ja que, el mes de setembre, era el Cap Polític⁶¹ qui demanava a la Audiència que, tenint en compte que "los delitos se aumentan en razón de la impunidad, y se refrenan y estinguen con el uso inflexible y pronto de la justicia [...], se sirva hacer a los Jueces de primera instancia un recuerdo enérgico sobre la necesidad y urgencia de redoblar su celo en la pronta sustanciación de las causas que siguen, y las que en lo sucesivo se les presenten sobre conspiraciones contra el sistema constitucional". A començaments de l'any 1822, l'Audiència continuava queixant-se de que "no puede concluir los estados o listas generales de causas civiles, para cuya formación se halla encargada, por no haberlo remitido los juzgados de Olot, Villafranca, la Bisbal y Falset"⁶².

⁵⁹ A nivell de Catalunya seguim la cronologia marcada per TORRAS: Liberalismo... Vegeu sobre aquests primers aixecaments el ban de Antoni Remon Zarco del Valle, Cap Polític de Catalunya, amb data 20 de juny de 1821 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 82). En aquest context cal inserir la seriosa conspiració de Manresa del 4 de juliol (ACA-RA, Registre 1.419, expedient 575 (caixa 9), Registre 1.420, expedient 68 (caixa 11) i "Cartas Acordadas", Registre 1.278, fol.1-5).

⁶⁰ Que adreçà un manifest al poble català, "Catalanes", on, després de lloar el comportament dels catalans, els deia: "Catalanes, vuestra ilustrada confianza, bajo el régimen sublime de la Constitución, fuera del cual ni hay gloria ni salud, ni vosotros ni yo sabremos vivir" (datat a Barcelona el 18 de juny de 1821, un exemplar a l'AHMBP, lligall 82).

⁶¹ ACA-RA, "Cartas Otorgadas", Registre 1.277, fol.397v-398 i Regsitre 1.278, fol.62v i Registre 1.418, expedient 194 (caixa 4), fent-se ressó d'una ordre del rei de 3 d'abril de 1821.

⁶² Carta de 26 de setembre de 1821 (ACA-RA, Registre 1.419 (1821), expedient 525 (caixa 9).

⁶³ ACA-RA, Registre 1.420, expedient 93 (caixa 11). Vegeu, també el ban que el Cap Polític, Jose Maria Gutierrez de Teran, va dirigir als "Catalanes",

2.3 Els primers moviments reialistes al corregiment de Vilafranca

El mes d'abril de 1821 s'iniciaren a Vilafranca les primeres accions públiques dels reialistes, com l'acte ritual i simbòlic d'embrutar la placa de la Constitució⁶³. La propaganda reialista, basada en la literatura de canya i cordill, experimentà un creixement important l'any 1821, cosa que obligà el govern a dictar diferents ordres per "que se recoja el impreso subersivo"⁶⁴. També es començaren a difondre els primers pesquins reialistes (12 de maig de 1821)⁶⁵:

"Vilafranca, Vilafranca / estàs an gran confusió
algun dia bidrà la ora / per alguns no yaurà perdó;
La bara del senyor batlle / no la fa ana ygualment
se ajirat contra dels pobres / això no omana la llei."

I els primers pesquins liberals (22 de maig de 1821), penjats a la casa de Antoni Baltà⁶⁶:

"Tu ser-Bilón, Constitución o Muerte /o Mal informado de clerycos
A la tragala Constitución / o muerte syn remysyón
o serbylon o serbylon /entre poco tyempo
la Muerte syn Remysyon"

demanant-los que contribuïssin "todos a la conservación del orden y la más perfecta tranquilidad, cuya alteración os expondría a males irreparables" (ban de 12 de febrer de 1822, un exemplar a l'AHMBP, lligall 82). El mateix mes el Cap Politic demanava a l'Audiència i als jutjes de primera instància "que obren en la formación de causas sobre conmociones con la celeridad que exige el bien de la Nación y la consolidación del sistema constitucional" (ACA-RA, Registre 1.420, expedient 156 (caixa 11) i 241 (caixa 12). De fet, la desorganització dels jutjats de primera instància era molt gran i, en el cas del de Vilafranca, tant Vilanova com Sitges, van demanar de que les causes que afectessin les seves comarques es gestionessin directament des d'aquelles viles (ACA-RA, Registre 1.420, expedients 211, 212 i 242 (caixa 12) i 369 (caixa 13).

⁶³ "Actes ... Vilafranca", sessió de 9 d'abril de 1821. El mateix passava a Altafulla (Diario Constitucional, de 19 d'abril de 1821). Aquest fet es present a tota la geografia catalana i espanyola. Vegeu, per exemple, MARTINEZ: Revolució..., pàg.58-59 per l'Anoia o LLORENS: Solsona..., pàg.83. L'atac a les plaques de la Constitució serà una constant dels reialistes al llarg del Trienni. Aquesta atac, que podia anar des de l'empestifada a l'afussellament passant pel trencament, era la resposta a les festes liberals de la seva col·locació que la Diputació de Catalunya havia demanat insistència a tots els pobles (ofici de 31 de juliol de 1821 a l'ADB, lligall 20, expedient 1).

⁶⁴ AHV, "Copiador. Correspondència. 1821", núm.147, en aquest ofici es fa referència a la Conversa entre Albert y Pasqual (15 de juny de 1821) i en el núm.206, a la Breve noticia de la vida y muerte del P. D. José Vidal Dominico (6 d'agost de 1821). Per la literatura popular de caire reialista vegeu Ramon ARNABAT: "Liberals i reialistes en la literatura de canya i cordill durant el Trienni liberal (1820-1823)", dins Cultura, literatura i carlisme, Barcelona, 1995, pàg.51-87.

⁶⁵ Vegeu els localitzats a l'AJ-AHCVP, Processos del s.XIX, caixa XVII. També, "Actes...Vilafranca", sessió de 14 de maig de 1821. Vegeu l'Annex XIV.

⁶⁶ AJ-AHCVP, Processos del s.XIX, caixa XVII

Troblem en aquests pesquins alguns dels trets de la pugna político-ideològica que enfrontarà liberals i reialistes. Per una banda, la crítica social dels darrers davant els abusos del poder vers els sectors menys afavorits de la societat. Per l'altra, la denúncia del paper intoxicador que, pels libereals, feien els clergues vers el poble (en parlem més endavant). L'Ajuntament de Vilafranca, davant la situació de tensió que es vivia, decidí de prohibir de circular en grups de més de tres persones a partir de les 10 de la nit⁶⁷. Serà el mes de maig de 1821, quan comencin a actuar pel corregiment algunes partides de lladregots que es dediquen a assaltar i robar masies⁶⁸, quan algun veí del Baix Penedès, perseguit per la justícia, s'arregleri a les files dels reialistes⁶⁹. En aquesta conjuntura no és estranya l'aparició de personatges que intentaran aprofitar-se de la situació, com aquella dona que feia anomenar-se "Maria la Salvadora"⁷⁰.

A la vila Piera, el 3 d'agost de 1821, s'enfrontaren pels carrers de la vila els reialistes i els constitucionals quan aquests darrers cantaven cançons patriòtiques⁷¹. Els incidents es repetiren el 23 de setembre quan, els constitucionals foren perseguits pels carrers de la vila per reialistes armats amb pals, i també escridassats amb els crits de "Viva la Religión, muera el traydor, muera el pecado, mueran los liberales, y alguna vez, muera la Constitución". Els reialistes prengueren la

⁶⁷ "Actes...Vilafranca", sessions de 14 de maig i 1 de juny de 1821. El mes de juliol es dictaren diferents ordres per controlar els eclesiàstics i facilitar llur secularització. Així com normes per evitar que es pogués circular de nit en grups de més de dues persones ("Actes...Vilafranca", sessió d'1 de juliol de 1820).

⁶⁸ Com a Avinyonet i Lavit (informació al lligall 82 de l'AHMBP, ofici de l'Alcalde de Vilafranca al de la Bisbal del Penedès, amb data de 31 de maig de 1821, sobre Avinyonet de 29 de desembre de 1821, sobre Lavit. També a l'AHMSSA, caixa 456).

⁶⁹ Com el cas de Manuel Soler de Bonastre (circular del batlle de Bonastre de 6 de març de 1821 a l'AHMBP, lligall 82).

⁷⁰ Que deia que era "hija de leche de la Virgen María embiada del Señor y que cura toda especie de males; por cuyo motivo logra estafar a los crédulos de quienes saca alhajas y prendas que entrega a dos o tres sugetos que la acompañan" (circular del batlle de Vilafranca als dels pobles del corregiment amb data d'11 de setembre de 1821, un exemplar a l'AHMBP, lligall 82).

⁷¹ Els incidents de Piera poden seguir-se a partir de la documentació localitzada a l'AHMI, carpeta 2, justícia (1823).

iniciativa i es feren amos del carrer per on anaven cantant el ball del Serrallonga: "matarem, degollarem y fregirem". De fet, Piera, junt a Vallbona es convertiran en els dos nuclis més importants del reialisme a la comarca de l'Anoia.

2.4 La sequera i la febre groga de l'any 1821

Dos fets contribuïren a incrementar el malestar social: la gran sequera i l'epidèmia de febre groga del 1821. Durant l'estiu, el camp català va viure el resultat d'un any d'extrema sequera, que va fer que la collita de gra fos molt minsa⁷². L'informe de l'Ajuntament del Vendrell de gener de 1822 deia que "la cosecha de trigos y legumbres ha sido ínfima por la escasez de aguas, como también las viñas y olivos ofrecen una mala apariencia. Por motivo de la sequedad se ha disminuido el número de labradores jornaleros que han tenido que pasar a otros pueblos de este Principado para ganarse el sustento por no hallar jornal en esta villa"⁷³.

La febre groga que s'inicià el mes de maig de 1820 a Mallorca, tingué especial incidència durant l'estiu i la tardor del 1821 a Barcelona⁷⁴. L'agost, quan l'epidèmia arribà a Barcelona, es crearen Juntes de Sanitat a les diferents viles del corregiment, com Sant Sadurní, Vilafranca i el Vendrell⁷⁵, s'ampliaren les mesures sanitàries a totes les poblacions i se'n prengueren de noves on

⁷² La manca d'aigua la tenim constada a molts pobles del corregiment com , per exemple, l'Arboç, la Bisbal del Penedès, Vilafranca, el Vendrell, Sant Pere de Riudebitlles i la Conca d'Òdena. Per l'Arboç, VIAPLANA: Notes..., pàg.262; pel Vendrell, Jaume RUART: "El Vendrell durant el Trienni liberal", dins Miscel.lània Penedesenca, vol.IV (1983), pàg.195-202 (pàg.199 per la cita); per la Bisbal del Penedès, SOLÉ CARALT: La Bisbal Històrica, pàg.321; per Vilafranca i Sant Pere de Riudebitlles, "Documentació de la Comunitat de Preveres de Vilafranca", papers sense classificar (AHCVP) i, per la Conca d'Òdena AHMI, lligall 35. Una visió del conjunt de Catalunya a l'ADB, lligall 14.

⁷³ Informe de l'Ajuntament del Vendrell al Cap Polític de gener de 1822 (AHV, "Copiador de la Correspondència. 1820-1823). Reproduït a RUART: "El Vendrell...", pàg.199.

⁷⁴ Molta informació a l'ACA-RA, Registre 1.419 (1821), expedient 447 (caixa 7).

⁷⁵ "Actes...Sant Sadurní", sessió de 13 de novembre de 1821. La Junta estava formada per un representant de l'Ajuntament, dos metges, dos cirujians, el rector, un hisendat i el farmacèutic. Al Vendrell estava formada pels metges, el

ja n'hi havia, com la creació de llazarets a fora les muralles. L'apropament de l'epidèmia al corregiment comportà, doncs, un increment de les despeses tant monetàries, com personals. Pel que fa a les primeres, es buidaren les arques municipals i s'imposaren impostos indirectes (carregant les transaccions comercials i marítimes), cosa que feia encarir els preus dels productes de consum⁷⁶. Però, tant o més enutjoses que les despeses monetàries eren les contribucions personals per formar el cordó sanitari al qual hi havien de contribuir tots els pobles del corregiment (un 3% dels veïns dels pobles de l'interior i un 2% els de la costa)⁷⁷.

Malgrat les extremades mesurures de vigilància, alguns símptomes de la febre groga arribaren a les viles de la costa del corregiment, per exemple a Sitges la mortalitat augmentà aquell any, un 20% sobre la mitjana del quinquenni⁷⁸. Per si fos poc, els francesos aprofitaren

rector, el batlle i els hisendats i comerciants més importants ("Manual d'Acords. 1782-1840", fol.211, sessió de 10 d'octubre de 1821). Pel lazareto, vegeu la sessió de 9 de setembre de 1821 (fol.209). L'Ajuntament de Vilafranca deia, a 18 d'agost de 1821, que "dita novetat fou originada de alguns símptomes de epidèmia o febre amarilla se experimentan en la Barceloneta de Barna a causa de algunos barcos que entraven en el Port de Barna y portaren dit contagi" (Libro de Acuerdos..., fol.376).

⁷⁶ L'Ajuntament de Vilanova calculava per l'any 1823, una despesa d'11.120 rals anuals per a la seva Junta de Sanitat i el de Sitges de 5.040 rals, quantitats totes dues força considerables (els pressupostos a l'ADB, lligall 162, expedient 5). El cas del Vendrell a "Manual d'Acords. 1782-1840", fol.210, sessió de 29 de setembre de 1821.

⁷⁷ En tenim un exemple en el fet que per formar el cordó sanitari de l'Anoia es demanaven homes a Piera (6), Masquefa (2), Sant Pere de Riudebitlles (3), Collbató (3) i Esparreguera (8) (MARTÍNEZ: Revolució...). A Vilafranca, la realització de les guàrdies de sanitat provocà més d'un enfrontament entre els beneficiaris de Santa Maria, que no hi volien anar. Era força normal que les classes més benestants suplissin el servei personal de vigilància per substituïts, per això, l'Ajuntament de Vilanova decretà que: "no se permetrà a ningú lo llogar o fer anar un altre en son lloch, y que únicament se permetrà als vells, malalts o que tinguien algun defecte fisich, visible y notori, del que deuran presentar certificació" (ban de 5 de setembre de 1821 a "Registro de pregones..." a l'AHMVG).

⁷⁸ Les dades a SERRAMALERA: La vida..., pàg.20. Vegeu la descripció de la malaltia que feia el batlle de Sitges: "El día 2 fue llamado el médico D.Felipe Falp quien la halló con muy poca calentura y con vómitos que decia ella ser del mareo; al siguiente día 3 los dichos vómitos de color verde se volvieron negruscos o de color café, habiendose al mismo tiempo observado amarillo el blanco de los ojos, continuando con muy poca calentura, cuyos síntomas no dejaron de impresionar al médico, a cuyo fin tomó las oportunas medidades y providencias; el día 4 continuó con los mismos síntomas, bien que con más postración de fuerzas, delirante, con las encías teñidas de sangre y más subidos los amarillos, habiendose esparcido por todo el cuerpo y ahora que son las doce del mediodía está casi para expirar", carta del batlle de Sitges al Cap Polític, amb data de 5

l'ocasió per establir un cordó sanitari (que després es convertirà en exèrcit d'observació) a la frontera que ja no s'aixecaria fins l'entrada dels cent mil fills de Sant Lluís. L'epidèmia de la febre groga no fou ni la primera ni l'última del Trienni, tot i ser la més important. Al corregiment de Vilafranca tenim dues mostres d'epidèmies locals. L'any 1820 es declarà una epidèmia de paludisme a Altafulla que provocà una taxa de mortalitat del cent per mil (és a dir, més de la doble de la normal)⁷⁹. L'any 1823 era Vilanova la vila afectada per una epidèmia de verola que s'emportava força nens de la vila⁸⁰.

Els reialistes aprofitaren l'ocasió i difongueren la idea que l'epidèmia era un càstig diví davant els excessos liberals⁸¹:

"Dios no la proteje solo	/ como lo experimentamos
que desde que le abemos jurado	/ la peste devora los ermanos.
Patria amada Barcelona	/ quando infeliz es tu suerte
aquellos cantos de trágala	/ yaora te as de tragar la muerte"

L'acció es repetia el 29 del mateix més⁸². Aquests pesquins, a més de lligar la pesta a la Constitució, eren un atac directe als milicians considerats com el principal enemic dels reialistes⁸³:

"Amados de Vilafranca	/ Amados Vilafranqueses
los que sois fieles christianos/	destruid estos impios

d'agost de 1821.

⁷⁹ ROVIRA GOMEZ: Altafulla..., pàg.15-16.

⁸⁰ Com assenyala l'Ajuntament de la vila: "és tan criminal com escandalosa la conducta dels Pares y Mares que poch cuidadosos de la Conservació dels seus fills, han despreciat per repetidas vegadas las amonestacions de la Junta de Sanitat, dadas a l'efecte, perque se apresurasen a fer vacunar las criaturas, per librarlos de la cruel y devastadora epidèmia o contagi de la Verola. Per una negligència tan culpable se veuen afligidas y desconsoladas, y entre ellas algunas que han perdut els seus estimats fills, víctimes de la referida indolència; per lo tant afí de cortar lo progrés y extensió de un mal que tans estragos a reportat a la humanitat [...]. Ordena que tots los pares y mares deuran portar immediatament las sevas criaturas que may hajan estat vacunadas a casa de qualsevol dels Cirujians de la mateixa a fi de bacunarlos" (ban d'l de juny de 1823 a "Registro de pregonas..." a l'AHMVG).

⁸¹ Pesquí enganxat a les parets de Vilafranca (7 d'octubre de 1821) i en indrets molt significatius, com la casa del liberal Pere Batlle i del caporal de la milícia voluntària Bonaventura Rovira (AJ-AHCVP, processos del segle XIX, caixa XVI. També a "Actes ... Vilafranca", sessió de 9 d'octubre de 1821. Vegeu l'Annex XIV.

⁸² Pesquins penjants a les parets de les cases del regidor Raymundo Olivella i del sargent de la Milícia Local Felix Sivella (AJ-AHCVP, processos del segle XIX, caixa XVI). Vegeu l'Annex XIV.

⁸³ AJ-AHCVP, P.XIX, c.XVI, núm.4 (1821). Vegeu l'Annex XIV.

[h]Yproticas de milicianos.

La mayor parte de ellos

rebeldes a la fe santa

/ se puede decir que son

/ que persiguen la religión."

Davant l'ofensiva ideològica dels reialistes, encapçalada per sectors del clergat, alguns sectors de l'Església catòlica intentaren desfer les relacions entre Constitució i epidèmia, com per exemple els Vicaris de la Diòcesi de Tarragona: "¿Fue acaso la epidemia que experimentaron algunos pueblos de esta Provincia en el año pasado, la primera que vió nuestro suelo? ¿Había Constitución en el año 1640 en que una peste cruel hizo sin comparación más estragos en la Ciudad de Barcelona y su comarca que la epidemia de 1821? ¿La había en 1809 cuando esta Ciudad de Tarragona y tantos pueblos del Arzobispado fueron el teatro de la horrorosa mortandad ocasionada por las malignas enfermedades que reinaron en aquella época? ¿Y no tenían igualmente Constitución que vosotros en el otro año tantas otras Provincias de nuestra España, en que se disfrutó la más cabal salud mientras que una u otra población de veía affigida del contagio?"⁸⁴.

Tant la sequera com l'epidèmia contribuïren a augmentar la divisió del liberalisme, no tant entre exaltats i moderats, com entre els sectors benestants que el recolzaven i les classes menudes que reberen la pitjor part de les dues: encariment del preu del pa i gran mortalitat⁸⁵. I, això, no solament a Barcelona, ja que per exemple a Capellades, vila liberal per excel·lència i integrada en un mercat espanyol, el cordó sanitari a la frontera catalana va impedir tant la venda del paper a altres indrets d'Espanya com l'adquisició d'altres productes (gra, oli, sabó i draps vells). Com que

⁸⁴ "Los Vicarios...", 25 de maig de 1822.

⁸⁵ En el seu comiat com a Cap Polític de Catalunya, el mes de desembre de 1821, Zarco del Valle, reconeixia que l'epidèmia enrari la situació política a Catalunya: "cortó de un solo golpe las esperanzas que florecían [...]. En vez de tan risueña perspectiva, hubo de desarrollarse el cuadro sombrío [...]. Todo fue nuevo, extraño, desde entonces: circunstancias políticas se combinaron con las sanitarias, el zelo luchó con la inexperiencia, el saber con la preocupación, las pasiones con las virtudes y envueltos en un funesto torbellino, apenas se veía más luz que la propia fe" (un exemplar a l'AHMSSA, caixa 456).

la producció de paper era la principal activitat econòmica d'aquesta vila, l'aturada del comerç provocà atur i misèria, com assenyalava el seu Ajuntament en un informe a la Diputació⁴⁶: "los granos escasean en sumo grado; las Fábricas de papel han tenido que pararse por falta de trapos y por no poder remitir sus papeles a la Capital de la monarquía donde se consumían considerable número de resmas y las de paños corren la misma suerte, ¿qué diremos de las de algodón?"

⁴⁶ ADB, lligall 14. Carta de l'Ajuntament de Capellades a la Diputació Provincial, amb data de 22 de novembre de 1821. La Diputació de Catalunya va fer seva la queixa i la traslladà a les diputacions respectives que, finalment acceptaren d'afluixar el cordò sanitari.

3. El trencament definitiu: tardor del 21, primavera del 22

A finals de 1821 i a principis de 1822 rebrotava l'activitat reialista que, cada cop, comptava amb més suport popular⁸⁷. Tornaren a aparèixer pesquins i bruta la placa de la Constitució de Vilafranca (7 d'octubre de 1821)⁸⁸.

"Pagezos
Confio molt ab vosaltres / quan serà la ocasió
que ab la vostra companyia / los farem un far de bastó
[...]
Cerca de dos anys que la España/ tenim la constitució
la misèria ens treu de casa / y la peste tenim a prop
[...]
Gent de gran capacitat / tenim a la junta de corts
que tots els seus decrets són / teure's yglésies i sacerdots"

En aquesta propaganda, junt a l'exaltació dels pagesos, trobem ja el lligam directe que els reialistes malden per establir entre la misèria i la pesta, amb la Constitució. També les crítiques a les posicions adoptades pels liberals respecte al clergat i, finalment, la crida a una propera insurrecció.

El mes de desembre es produïren importants aixecaments reialistes al Vallès i al Gironès, tot i que foren derrotats per les tropes liberals i la Milícia que els feren fugir cap a França on trobaren acollida per part del govern de les Tulleries⁸⁹. A començaments de 1822 tornava a pendre força alguna partida reialista per la ratlla de França, com l'encapçalada per Tomàs Costa (a) "Misses". Al corregiment de Vilafranca l'activitat dels reialistes es limitava, de moment, a trencar i embrutar les plaques de la Constitució i a enganxar pesquins a algunes viles i pobles⁹⁰. El dia 6 de

⁸⁷ "No donen un jornal al pobre/ per a poder treballar,/ los fills ploren i les mares/ sens poder-los donar pa,/ lo pare sense menjar/ al defora se n'ha anat;/ de tot això ve la causa/ que lo paisà s'ha alçat" a Diversió de realistes..., pàg.59.

⁸⁸ AJ-AHCVP, Processos del s.XIX, caixa XVI. Annex XIV.

⁸⁹ Que havia disposat un cordó sanitari que, posteriorment, es convertí en exercit d'observació (BAYO: Historia..., II, pàg.258-260 i 316-320).

febrer de 1822, però, els milicians d'Igualada i Santa Coloma de Queralt destacats a Cervera, foren atacats pels reialistes⁹¹.

La collita de gra de l'any 1822 es preveia minsa a Catalunya⁹², malgrat tot, la majoria de partits (20 d'un total de 25), entre ells els de Vilafranca i els d'Igualada, manifestaren la seva oposició a revocar el decret de 5 d'agost de 1820, que prohibia l'entrada de gra i farina estrangera, posició que va fer seva la Diputació catalana⁹³. Al corregiment de Vilafranca la collita de gra d'aquest any fou molt escassa i tant sols se'n collí una tercera part del que era normal: "la cosecha de trigos y legumbres ha sido infima por la escasez de aguas: como también las viñas y olivos ofrecen mala apariencia: por motivo de la sequedad se ha disminuido el número de Labradores jornaleros que han tenido que pasar a otros Pueblos de este Principado para ganarse el sustento por no hallar jornal en esta Villa"⁹⁴. La sequera i les males collites provocaren un fort increment

⁹⁰ "Actes...Vilafranca", sessió de 12 de març de 1822

⁹¹ AHMI, lligall, 33 expedient 9.

⁹² Les dades que venen a continuació, sinó es diu el contrari, procedeixen de les respostes a l'enquesta esmentada i localitzades a l'ADB, lligall 14. Només el partit de Vic respongué que preveia una collita bona i sols quatre (Vic, Figueres, Solsona i l'Urgell) tenien suficients reserves de gra per passar l'any.

⁹³ "A Cataluña siempre le será más ventajoso y preferible en todos los sentidos proveerse y consumir granos de la Península, que no recibir y consumirlos del extranjero [...], que por este medio las Provincias de Aragón, la Mancha, Castillas y sobre todo la de Galicia han desahogado sus graneros en Cataluña y exportado de ésta en cambio de sus frutos cereales, el vino, el aguardiente, el jabón, el aciete, el papel, la almendra, la indiana, el sombrero, el paño, el pañuelo; que de esta manera se ha fomentado el comercio interior activo, se han evitado grandes extracciones de numerario y han podido sostenerse nuestras fábricas y manufacturas" (ADB, lligall 14, expedient 16. Nota de la Diputació de Catalunya de data d'11 d'abril de 1822). En el mateix sentit s'havia expressat l'octubre de 1821, la Junta de Comerç de Catalunya. Finalment, però, i davant la dificultat de trobar gra a bon preu, tant la Junta de Comerç, com la Diputació de Barcelona, accediren a la importació de cereals estrangers, intentant alhora corregir i controlar el, cada cop més, important contraban (FRADERA: "El comercio...", pàg.156-159).

⁹⁴ Informe de l'Ajuntament del Vendrell ("Parte mensual de la Villa del Vendrell. Pliego del mes de Junio del año 1822. Capítulo fomento de la agricultura, Industria, Artes y Comercio" a AHV, "Copiador de las correspondencias. 1820-1823"). El mes de març ja deien: "La cosecha de trigo aunque en berza ofrecen mala apariencia por la gran falta de aguas, y lo mismo se experimenta en los demás frutos de este país por los mismos motivos. El número de labradores jornaleros es grande por no hallar jornal en otros pueblos así es que este Ayuntamiento procura remediarlos un tanto por temer una conmoción". D'olives pràcticament no se'n colliren. En canvi, la collita de vi sembla que fou normal.

dels preus del blat i del sègol (un 40% entre gener i setembre de 1822) que es mantingueren alts fins l'abril de 1823. Paral·lelament, els jornals baixaven més d'un 40% en el mateix període, passant de set a quatre rals. És a dir, el poder adquisitiu dels sous dels jornalers es reduïa en un 80% en només nou mesos⁹⁵.

Però, no sols l'agricultura passava per una crisi de feina, la indústria encara no havia pogut recuperar-se del bloqueig sanitari de la febre groga i, un nombre important de fàbriques estaven aturades i força obrers sense feina, sobretot a Igualada. La situació s'agreujava a causa del contraban de béns manufacturats⁹⁶. Manca de treball a l'agricultura i a la indústria i per tant: "en un crecido número los jornaleros estan privados del jornal preciso para la subsistencia y expuestos por lo mismo a la tentación de ir a procurárselo a la causa de los facciosos", com deia clarament el batlle d'Igualada al Cap Polític⁹⁷. Aquí trobem un altre factor que, sens dubte, va contribuir a

Vegeu l'exemple concret de la finca de Mascatarro (Santa Margarida i els Monjos) de la Comunitat de Preveres de Vilafranca. Les dades a "Codern en que se notarán los frutos..." (1816-1830) a l'AHCVP. L'Ajuntament de Vilafranca decidí de cantar lletanies i de posar la verge a l'altar major per implorar la pluja, que, finalment, no apereixerà ("Actes...Vilafranca", sessió de 9 de març de 1822; Libro de Acuerdos..., fol.245). Les professons i les prèdiques que s'endegaren a molts pobles del corregiment (vegeu VIAPLANA: Notes històriques..., pàg.263).

⁹⁵ Les dades a AMHI, lligall 33, expedient 6. Vegeu, també, Periódico del Ministerio de la Gobernación de la Península, núm.2 de 10 de febrer de 1823, on es publiquen els preus del cereals i dels jornals a nivell de Catalunya. Segons aquestes dades el jornals havien passat de 8 rals, l'any 1820, a 5, a començaments de 1822. I, els preus del blat havia passat de 46 rals la fanega a 71 a la costa i 75 a l'interior, a finals de 1822.

⁹⁶ El contraban tenia força importància als ports del corregiment, com assenyala l'Intendent de Tarragona: "Siendo continuos los avisos que se me han dado de palabra y por escrito de los desembarcos clandestinos de granos estrangeros que se están verificando en la Costa de Levante de ésta provincia y particularmente en las playas del Vendrell, lo que no puede contener la poca fuerza de resguardo destinada a la misma" (carta de l'Intendent a l'Ajuntament de Sitges amb data de 17 de novembre de 1822 a l'AHS, caixa I.1.2 "Cartes i circulars. 1822").

⁹⁷ AHMI, lligall 34, expedient 0. La Diputació de Tarragona es feia ressó del "año calamitoso en que la tierra se ha negado a proveernos de frutos, porque el cielo no ha querido llover sus aguas [...] [que] ha producido escasez y miseria, que se ha hecho creer a una porción del pueblo incauto ser efecto de nuestras reformas políticas, añadiendo además que la actual Constitución del Estado, era la sola causa porque el cielo nos negaba el retorno beneficioso de las aguas" (Manifest de la Diputació de Tarragona, signat per tots els diputats i el Cap Polític, a 4 de juliol de 1822, un exemplar a l'AHMBP, lligall 82).

engrossir de jornalers les files reialistes durant aquests mesos, com una forma de subsistència⁹⁸, ja que la paga que cobraven els enrolats a les partides reialistes era d'entre quatre a sis rals, a més del pa⁹⁹. No es gens estrany, doncs, trobar agitadors reialistes entre els aturats a les ciutats, com Josep Montserrat que va ésser detingut per oferir dues pessetes diàries a jornalers en atur per anar a la Cerdanya a unir-se amb els facciosos¹⁰⁰.

A l'agitació de les velles classes dominants i la crítica situació econòmica i social del país (baixada dels preus, estancament del comerç, misèria de les classes més pobres, epidèmia de febre groga i contribucions en augment) s'hi afegi, a finals de l'any 1822, un altre factor que va ajudar a augmentar el descontentament de determinats sectors de la població vers els règim liberal: les quintades. La propaganda reialista, el refús que tradicionalment provocaven les quintes i l'envergadura del reemplaç de l'any 1822, en plena guerra civil, van contribuir a engrossar les files reialistes, com reconeixia el Cap Polític de Catalunya: "se habían fugado la mayor parte de les solteros contribuyentes al tiempo de practicar el alistamiento"¹⁰¹.

⁹⁸ Una anàlisi de la relació entre aquesta crisi i l'enrolament reialista a Luis BARBASTRO: "Móviles socio-económicos en el comportamiento político del campesinado valenciano en el Trienio liberal" dins El Jacobinisme, pàg.77-96.

⁹⁹ Diario de Barcelona, de 9 i 26 de maig de 1822.

¹⁰⁰ Fou condemnat el 3 d'octubre de 1822, a sis anys de presó (Vegeu MARTINEZ: Revolució..., pàg.63).

¹⁰¹ Circular de 4 de març de 1823 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 83 i AHS, "Defensa. Quintes. 1822"). BAYO: Historia..., III, pàg.33: es referia a la quinta dient que "los mozos se insurreccionaban y corrían a bandadas a reunirse a la facción".

IV ELS AIXECAMENTS REIALISTES

1. La primavera de 1822

Pel que fa a Catalunya, sembla ésser que el grup ultra exiliat a França i recolzat econòmicament pel marquès de Mataflorida acordà un pla per aprofitar el descontentament pagès i aixecar una força armada que lluités contra la Constitució¹. Gorostiza, en la seva anàlisi de la rebel·lió a Catalunya, assenyala que, després del fracàs de la rebel·lió a Navarra, s'optà per estendre-la a Catalunya aprofitant els avantatges que el país donava: misèria, frontera a prop i força muntanyes². Tres fets més contribuïren a l'èxit de la rebel·lió a Catalunya, segons el mateix Gorostiza³, la propaganda del clergat que "circuló con rapidez y obró sin oposición en los corazones de aquellos ignorantes, acostumbrados desde que nacieron a no ver con otros ojos que con los de su párroco"; l'actuació de les dones: "cada muger era un moderno apóstol en favor del servilismo, y su influencia (mayor en Cataluña que en parte alguna) armó más brazos que la predicación y la miseria"; i el fet que Catalunya estigués "enteramente desguarnecida, sus plazas

¹ BAYO: Historia..., pàg.308-310 i TORRAS: Liberalismo..., pàg.56-58.

² "Su localidad, lo agreste de sus sierras, el carácter tenaz de sus moradores, la miseria a que los había reducido una epidemia desoladora y dos cosechas desgraciadas, la carestía producida por esta misma miseria, y por las leyes prohibitivas que sin aliviar al fabricante ya arruinado consumaban la ruina del precario agricultor, la ignorancia supersticiosa de las clases bajas, el egoísmo de las altas y la rivalidad que existía entre los que habitaban la costa y la montaña, eran otros tantos resortes, que puestos en movimiento por manos hábiles, aseguraban el buen éxito de la empresa" (GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.27-28). A les pàg.15-18, analitza la importància del suport francès (cordó sanitari-militar, armament, refugi, vestit, alimentació,...) en l'èxit de la rebel·lió a Catalunya. El paper de la frontera francesa ha estat destacat també per Florencio GALLI: Memorias sobre la guerra de Cataluña en los años 1822 y 1823, Barcelona, 1835, pàg.17. En canvi els autors pro-reialistes han menyspreat aquest fet tan important, vegeu, per exemple, COMELLAS: Los realistas..., pàg.63. El paper de Mataflorida en la generalització dels aixecaments a Catalunya la primavera de 1822, sembla fora de dubte i està avalat per historiadors de diferents orientació ideològica com TORRAS: Liberalismo..., pàg.56-57, i COMELLAS: Los realistas..., pàg.87-88.

³ GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.30-31.

fuertes desmanteladas, sus almacenes exahustos, su milicia mal armada y peor municionada, sus comunicaciones con Francia descuidadas y libres".

Durant la primavera d'aquest any s'alçaren partides a la Sagarra, el Camp de Tarragona, la Conca de Barberà, el Ripollès, l'Empordà, el Berguedà, la Garrotxa, el Penedès i la zona del Montseny. La primera quinzena d'abril "Misses" (amb uns 300 homes) ocupava Camprodon i Olot⁴; el mateix mes ho feia Antoni Coll al Montseny; el 2 de maig s'aixecava a l'Espluga de Francolí, el frare de la trapa Marañon, "El Trapense"⁵. Aquesta represa dels atemptats contra el sistema constitucional a Catalunya eren provocats, segons les autoritats municipals dels pobles de la Conca de Barberà, pels "resentidos de la pérdida de algun privado interés, bien para aprovecharse introduciendo el desorden [...] [mitjançant] sugestiones supersticiosas, atribuyendo la falta de agua a la estabilidad de las lápidas"⁶. En tot cas, però, com assenyalava l'Intendent de Barcelona, comptaren amb la inhibició de les autoritats locals: "la indiferencia con que se mira por los Alcaldes sin proceder a las Diligencias necesarias"⁷.

⁴ Per la zona de Girona-Olot vegeu BOSCH DORCA: La contrarrevolución..., i "Olot...", pàg.161-174, per la informació que proporciona no pas per la seva qualitat historiogràfica.

⁵ Vegeu el seguiment de la seva actuació que fa MONTOYA: La intervención..., pàg.239-440. Vegeu, també, TORRAS: Liberalismo..., pàg.68-69; GALLI: Memorias..., pàg.20 i J.M.R.: Memorias..., I, pàg.18-42. Cal dir que aquestes memòries, malgrat estar escrites per un acèrrim reialista, són la millor descripció del moviment reialista a Catalunya, segons hem pogut contrastar per les fonts documentals consultades i junt a les notícies publicades al Diario de Barcelona i El Indicador Catalán constitueixen la base documental bàsica per seguir els aixecaments reialistes a Catalunya. Per intentar "cubrir hasta el exterminio de la facción y completa pacificación del país", es destinaren cap a Catalunya diferents cossos de l'exèrcit acantonats a l'Aragó: batalló de Ferran VII i batalló de Zapadors i a les illes Balears: regiment d'infanteria de Saragossa de 700 homes (circular de Moscoso, secretari del despatx de governació, als caps polítics de Catalunya, inclosa dins "Medidas tomadas contra los facciosos desde 10 de Marzo hasta 12 de Julio de 1822" a l'ACD, lligall 32, expedient 191. Vegeu també, ACD, lligall 39, expedient 72).

⁶ Carta al jutge de Montblanc, datada a 23 d'abril de 1822 (ADB, lligall 168).

⁷ Carta de l'Intendent de Barcelona, ja citada (ADB, lligall 168). Les autoritats municipals foren objecte de la repressió liberal per mantenir-se inactives en els aixecaments, així foren detinguts el batlle de Bràfim i el pare de Joan Romagosa (regidor de la Bisbal), al qual els reialistes volgueren intercanviar per tres milicians del Vendrell presos (Diario de Barcelona, de 9 de

Però els plans ultres per derrocar el liberalisme i l'acció de partides aïllades havia estat una constant des de l'inici del Trienni i, sobretot, a partir de la primavera de l'any 1821. El que era nou ara, i que donà al reialisme el caire de moviment antirevolucionari, i no exclusivament contrarevolucionari, fou que confluïren l'agitació absolutista i el descontentament d'importants sectors de la pagesia. Descontentament pagès que arribava després de la inhibició inicial i la protesta legal, i que va ser capitalitzat pels sectors absolutistes. El nexce d'unió entre els sectors absolutistes i el descontentament pagès, afavorit per la seva oposició a la praxis liberal, l'establiren els caps de partida (Romagosa, Miralles⁸, Caralt⁹, Tomàs Costa), el clergat secular i sectors de la pagesia benestant que mantenien un control important a les comunitats rurals¹⁰.

1.1 Els inicis, primavera de 1822

Al corregiment de Vilafranca, els mesos d'abril i maig, començaren a aparèixer partides reialistes organitzades, fruit d'un treball previ de tresorejament d'armes i diners per part de caps reialistes que venien preparant-se pel moment adient¹¹. Les primeres accions foren el mes d'abril i

maig de 1822).

⁸ Vegeu José RIUS: Elogio fúnebre del coronel don Pablo Miralles, Cervera, 1827 i José MI RAZQUIN: Los Miralles, guerrilleros realistas y del carlismo, Lleida, 1977.

⁹ Domènec de Caralt ha estat biografiat per Antonio MARTI COLL: Domingo de Caralt, Mataró, 1977.

¹⁰ Sobre el paper de sectors de la pagesia benestant en els aixecaments reialistes poden veure's els estudis de TERRADAS: El Cavaller..., pàg.305-397 i El món...; MILLÁN: "Per una història...", pàg.29-54; i LLADONOSA: Carlins..., pàg.304-320.

¹¹ J.M.R.: Memorias..., pàg.18. Per aquests primers aixecaments vegeu el mapa 9. Recomanem la lectura de COMELLAS: Los realistas..., pàg.88-91, per veure com no s'ha de fer història, doncs els errors en la descripció dels primers moviments reialistes a Catalunya són enormes, vegeu-ne alguns exemples: a la pàg.88 s'assenyala a Caralt com a veí de Manresa en lloc de Mataró; a la pàg.89 s'anomena Burons a Bonsoms dirigent reialista i en una nota a peu de pàgina es parla del general de Girona (Miguel de Haro) quan aquest estava a Tarragona; pàg.91 parla del "regreso a España de Romagosa" que no sortí del país fins l'estiu de 1822, parla de l'acció a Bonastre, el Vendrell i Valls situant-les el mes de juny quan es produïren el mes de maig.

consistiren en la trencada de les plaques de la Constitució, sobretot a la comarca de l'Alt Camp¹². El 7 d'abril, el batlle del Vendrell denunciava la marxa de quatre milicians de la vila amb les seves armes cap a la "facció"¹³. A primers de maig, es repetien els atacs a les plaques constitucionals a la zona de l'Alt Camp i el Tarragonès. Els pobles de Bràfim, Vilabella, Montmell, l'Albà, Selma, Montagut i Pontons s'aixecaren al toc de sometent contra la Constitució a primers de maig¹⁴. El batlle de la Llacuna hagué de tocar el dos i refugiar-se a Igualada per por d'ésser insultat i apallisat pels veïns¹⁵. Tot aquest enrenou obligà el Cap Polític de Tarragona a fer una sortida amb la tropa "[por] haver aparecido cuadrillas de facciosos que andan quitando lápidas y cometen varios excesos en algunos pueblos de la Provincia"¹⁶. Tot fa pensar, però, que aquesta embranzida reialista del mes de maig agafà per sorpresa les autoritats provincials, malgrat els avisos de les milícies i les autoritats locals¹⁷.

¹² A Montagut i Salomó i fins a onze municipis, la majoria de l'Alt Camp ((ADB, lligall 168).

¹³ AHV, "Copiador de las correspondencias. 1820-1823" (7 d'abril de 1822). Els seus noms eren, Llorenç Rubió, Francesc Socias, Pere Romeu i Joaquim Domingo.

¹⁴ D'aquest darrer poble sortiren 18 homes que junt amb d'altres dels voltants de Santes Creus i Rodonyà es dirigiren cap a Poblet a incorporar-se a les files d'en Romagosa (AHMI, lligall 34, expedient 9 i Diario de Barcelona, núm.129 de 9 de maig de 1822. Vegeu, també, J.M.R.: Memorias..., pàg.31-33.

¹⁵ AHMI, lligall 36, expedient 9 i Diario de Barcelona, núm.129 de 9 de maig de 1822.

¹⁶ ADB, lligall 162, expedient 4, de l'índex de la "Correspondencia reservada con el Ministerio", amb data de 4 de maig de 1822. D'aquest document, que era de vital importància per estudiar les accions dels reialistes, només se'n conserva el registre de la correspondència, però no la còpia de les cartes. Tot i així, ens permet de resseguir les activitats dels reialistes durant el mes de maig.

¹⁷ Com les de Santa Coloma de Queralt que comunicaren la reunió de reialistes als volts de Montblanc a començaments de maig (carta del comandant de la Milícia de Santa Coloma de Queralt al batlle d'Igualada demanant ajuda, amb data de 5 de maig de 1822, reproduïda al Diario de Barcelona, núm.127 de 7 de maig de 1822). Davant l'oferiment del cap de la Milícia voluntària de Sitges, Joan Sarriol, de perseguir els facciosos, el Cap Polític contestà, el dia 4 (un dia abans dels fets de Bonastre que a continuació relatarem) que "había ya desaparecido la gavilla de facciosos". Davant la negativa, el cap de la Milícia sitgetana demanà que, almenys, se l'autoritzés a fer rondes nocturnes per evitar una entrada dels facciosos (AHMS, "Defensa. Cossos militars-correspondència", document final amb data de 8 de maig de 1822). El batlle d'Igualada manifestava al Cap Polític que, malgrat els desitjos patriòtics dels milicians voluntaris, "esta milicia voluntaria se halla sin municiones, y éste Ayuntamiento sin caudal alguno, para socorrer a los que marchen a batir y aniquilar aquella canalla" (carta del batlle

A les comarques del Baix Penedès i l'Alt Camp, l'aixecament reialista tingué un important suport popular: "en un país tan montañoso casi es imposible obtener una ventaja decisiva sobre tantos insurgentes y tantos pueblos que están contra el Gobierno [...]. Todo el paisanaje de las montañas sobre Santas Creus ha tomado parte en el levantamiento"¹⁸. Malgrat reconèixer l'ample suport popular a l'aixecament, els liberals continuaven acusant els rectors de ser els principals causants de la revolta, així el general Haro manifestava que "en la acción de hoy había no pocos vestidos de negro, que sin duda eran clérigos"¹⁹. Que la participació del clergat, sobretot regular, a les partides fou important, especialment a la de Joan Romagosa²⁰, està fora de dubte²¹, però, també ho està que aquesta participació ha estat exagerada per part dels liberals per tapar així les seves responsabilitats en el descontentament d'una part de la població catalana vers el nou sistema.

d'Igualada al Cap Polític, amb data de 5 de maig de 1822, reproduïda al Diario de Barcelona, núm.127, de 7 de maig de 1822).

¹⁸ Ofici del general Haro al Diario de Barcelona, de 9 de maig de 1822. Els oficis del general Haro foren reproduïts per J.M.R. a Memorias..., pàg.50-52. El cap de la Milícia d'Altafulla, Alomà, deixà escrit al seu dietari: "los patriotas todos y sobre todo los milicianos debemos tener un odio eterno a los pueblos indignos de Salomó, Bonastre, Bráfim, Rodoñá, La Bisbal y Masllorens, pues estos fueron los asesinos; en estos pueblos no quedó nadie de 12 años a 60 y 70, todos eran al fuego, y sobre todo a los viles curas que ellos fueron causa de estos estragos" ("Dietari", fol.95, citat per ROVIRA: Altafulla..., pàg.133-135).

¹⁹ El dia 8 de maig s'escribia des del Vendrell una carta on es deia "los facciosos que se han manifestado en estas inmediaciones se ven reforzados día a día [...]. Van reclutando a 2 pesetas diarias que dicen pagan los frailes de Poblet" (Diario de Barcelona, núm.129 de 9 de maig de 1822).

²⁰ Vegeu la informació que forneix al respecte el treball d'ANGUERA: "La ideologia del clergat...", pàg.107-125.

²¹ I n'és una bona mostra que Avellà, pressionat pel Cap Polític, dirigís una carta a diferents rectors del corregiment de Vilafranca (Piera, Esparreguera, Masquefa, Castellví de Rosanes, Olesa, Sant Llorenç d'Hortons, Sant Pere de Riudebitlles, Sant Quintí i Gelida), recriminant-los la seva actitud pro-reialista o excessivament neutral i demanant-los que prediquessin el respecte a la Constitució i la pacificació (carta de 15 de maig de 1822 a l'ADiocB, Avellà, I, fol.391-393). A finals de maig el Vicari Avellà, feia arribar una carta a la Comunitat de Preveres de Vilafranca, demanant-los que "los Eclesiásticos estigan quietos, y no se entrometian en res dels trastorns del dia o de servils y facciosos porque de lo contrari seran castigats" (Libro de Acuerdos..., fol.390, de 23 de maig de 1822).

Al corregiment de Vilafranca, la principal partida era la comandada per Joan Romagosa²², un carboner de la Bisbal del Penedès que ja encapçalà partides a la guerra del francès. Aquesta partida tenia com a lloctinents Josep Prim ("Marcó")²³, Jaume Junqué²⁴ i els germans del cap, Josep i Magí Romagosa, i comptava, al principi, amb uns seixanta homes. Però, segons el seu cap, ràpidament reuní una divisió de cinc-cents homes i més tard de mil cinc-cents. Quan tornà de la Seu diu que tenia 2.200 homes i que entrà en combat en trenta-nou ocasions²⁵.

²² Per aquest personatge i la seva partida es imprescindible consultar la biografia de BOFARULL: Don Joan Romagosa..., i la versió novel·lada Els hereus de la terra, Barcelona, 1987. També SOLÉ CARALT: La Bisbal..., pàg.328. Una espècie d'autobiografia en la carta que adreçà al rei el 24 de setembre de 1824, per demanar-li que li respectés el grau de Mariscal de Camp que li concedí la Regència d'Urgell, i servada a l'Archivo General Militar de Segovia (Sección Primera, División Primera, lligall R-765: Expediente Personal de Juan Romagosa). Segons GALLI: Memorias..., pàg.22, "corre pareja su brutalidad con su fiereza; nada puede contenerle cuando sus pasiones se enardecen. Es, sin embargo, quien ha dado más que otro muestras de pericia, y el que fue más premiado: ascendió a Brigadier". Aquesta cita fou utilitzada per Victor BALAGUER: Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón, vol.V, Barcelona, 1863, pàg.550-551: "fiero, y algunas veces hasta brutal, siendo temible sobre todo cuando daba rienda suelta a sus pasiones que en él no tenían freno. Sin embargo, fue entre todos los cabecillas el que dió más muestras de pericia y el que desplegó más valor y más conocimientos militares". GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.33-34, el caracteritza de "famoso contrabandista [...], es hombre de pocos alcances, y de educación muy tosca, obra rara vez por sí solo y con las fuerzas que acaudilla; pero tiene a su lado algunos curas y frailes que le dirigen en sus operaciones".

²³ Pagès, natural i veí de la Bisbal del Penedès que es lliurà del servei per ser fill únic de pare pobre de solemnitat (l'any 1816). Comandà una partida de 40 homes armats del Baix Penedès, i a començaments de maig es posà a les ordres de Romagosa que li concedí el segon comandament de la seva partida. Posteriorment, l'octubre de 1822, la Regència d'Urgell el nomenaria coronel i, Romagosa, comandant del segon batalló de la 1ª Divisió reialista manada pel mateix Romagosa. L'any 1824 el rei li consolidà el grau militar, tot i que seguí com a il·limitat (les dades estan extretes del seu expedient personal servat a l'AHMS, secció 1ª, divisió 1ª, lligall P-2.856).

²⁴ Vegeu el seu expedient personal a l'AGMS, secció 1ª, divisió 1ª, lligall J-947 (vegeu la seva reproducció parcial a l'Annex XV.1). Jaume Junqué, nascut a la Bisbal del Penedès, l'any 1.790, és un exemple prototípic del cap reialista del corregiment. Participà com a guerriller a la guerra del francès per les províncies de Barcelona i Tarragona en el batalló de caçadors de Catalunya. L'1 de maig de 1822 s'incorporà a la partida de Joan Romagosa i participà durant tota la guerra reialista al seu costat. El gener de 1823 aconseguí el grau de tinent i l'agost del mateix any el grau de capità. Un cop acabada la guerra entrà al dipòsit d'oficials reialistes i el 1827 el rei li reconeixia el grau de capità de cavalleria. L'any 1828 se li va concedir la llicència il·limitada i sol·licità de treballar al resguard. L'agost de l'any 1834 s'incorporà a les files carlines que li van reconèixer el grau de capità de cavalleria. Un cop finalitzada la guerra s'exilià a França i l'any 1848 sol·licità de poder acollir-se a l'indult concedit per la reina. Un nét seu serà, a finals del segle XIX, dirigent dels republicans de la Bisbal del Penedès.

²⁵ Les dades en el seu Expediente Personal (AGMS).

2.2 l'acció de Bonastre

El dia 4 de maig havien sortit de Tarragona forces de l'exèrcit (una partida de dotze suïssos, una altra de cent homes del Regiment de Cantàbria i un esquadró de Cavalleria i de les Milícies de Reus (cent homes) i Tarragona (seixanta homes), encapçalades pel Cap Polític (Marcelo de Baeza) i el governador militar de Tarragona (el mariscal de camp Miguel de Haro), que arribaren a Torredembarra per trobar-se amb d'altres procedents de Vilanova (cent homes), el Vendrell (quaranta homes), Altafulla i Torredembarra (vint homes)²⁶. L'endemà, dia 5, aquest gruixut cos militar es dividí en dos grups, el primer anava comandat pel coronel de la Milícia reusenca, Josep Gaya, i estava format per milicians de Reus, Valls i Torredembarra (uns cent setanta homes en total). El segon grup, en el qual participaven els milicians d'Altafulla, de Tarragona, del Vendrell i de Vilanova i les tropes de l'Exèrcit estava comandant pel general Haro i es dirigí cap al Vendrell i la Bisbal i, posteriorment, al Coll de Santa Cristina i Valls per després tornar a Tarragona. L'objectiu era envoltar els pobles de l'Alt Camp i del Baix Penedès on s'havia aixecat el sometent.

El primer grup en arribar a Bonastre trobà el poble buit i, quan sortien del poble en direcció a Salomó, foren atacats pels reialistes²⁷. Els milicians, sorpresos, practicaren el "campi qui

²⁶ La crida als milicians del Penedès era "para que concurran con los demás milicianos de la provincia al restablecimiento de la tranquilidad que se halla un poco alterada en algunos pueblos del Panadés" (carta al batlle de Vilanova amb data de 5 de maig de 1822 al lligall 2.239 de l'AHMVG).

²⁷ D'aquesta acció en tenim una doble versió manuscrita i coetània, la que dóna el soldat reialista Xaconin: La llibreta, pàg.71 i la que dóna el milicià d'Altafulla Ramon-Josep Alomà (reproduït parcialment per ROVIRA: Altafulla..., pàg.133,135). També a Diario de Barcelona, núm.128, 129 i 130 de 8, 9 i 10 de maig de 1822 i a Diana Constitucional, Política y Mercantil de la villa de Reus, de 12 i 26 de maig de 1822. Vegeu, també, J.M.R.: Memorias..., I, pàg.19-33 i Antoni PONS (edició a cura de Pere ANGUERA): Libro de varias cosas sucedidas en esta villa y algunos parages de Cataluña, Reus, 1988, pàg.67-70. Altre informació a Salvador J. ROVIRA i Pere ANGUERA: Història de Torredembarra. Segles XVIII-XX, Torredembarra, 1984, pàg.94-95; VALLVERDÚ: Milícia..., pàg.135-136. Vegeu també CARALT: La Bisbal..., pàg.322-324. Els milicians morts de Torredembarra reberen un homenatge, el dia 2 de desembre de 1822, amb missa i desfilada (Diario de Barcelona, de 23 de desembre de 1822). Algunes fonts parlen de 14 milícines

pugui", cosa que encara encoratjà més els reialistes que els perseguiren per aquells camps i muntanyes que coneixien tan bé²⁸. L'acció de Bonastre²⁹, a més a més d'armes i roba, va proporcionar moral als reialistes i prestigi al seu cap, Joan Romagosa, que acabarà convertint-se en un dels més importants de Catalunya. El material pres als milicians serviria per atacar, l'endemà, una partida de milicians del Vendrell a prop de la Juncosa del Montmell i Masllorç (uns cinquanta reialistes)³⁰. El segon grup arribà sense problemes al Vendrell el dia 6 i el mateix dia marxaren, junt als milicians voluntaris del Vendrell, en direcció a la Bisbal, on van pernoctar. L'endemà marxaren per Masllorç, Rodonyà i Bràfim i en arribar al coll de Santa Cristina la columna fou atacada per un centenar de reialistes. Finalment, a la tarda arribaren a Valls on descansaren fins el dia 10, donant temps a què arribessin els milicians d'Igualada, Capellades, la Pobla de Claramunt, Santa Coloma de Queralt i Barberà³¹.

morts, mentre d'altres, com el general Haro, parlen de 80 morts).

²⁸ "Luego volvimos a formar en una viña y viendo que aquellos cobardes no querian bajar y que las guerrillas se reventaban porque los facciosos corrian mucho...", relatava Josep Gaya a la Diana Constitucional, de 25 de juny de 1822, per justificar la seva actuació. Vegeu, també el Diario de Barcelona, de 9 de maig de 1822. El cap de la Milícia d'Altafulla ho explicava així: "me han dicho que de balas a lo sumo murieron dos, los demás fueron asesinados por aquellos inhumanos que los pobres milicianos, cansados de correr por aquellos montes, caian sin aliento y luego que los encontraban los asesinaban, también he sido informado que fue una cosa muy desastrosa pues todo estaba lleno de fornituras, casacas, morriones, mantas y otros dejos que arrojaban para correr mejor" (ALOMA: Dietari, pàg.93).

²⁹ L'acció de Bonastre causà un fort impacte al sí de les files liberals, del qual n'es bona expressió la polèmica que es registrà a les pàgines del diari reusenc Diana Constitucional. Per a uns "se perdió la acción de Bonastre en que unos 170 hombres de la milicia de Reus, Valls i Torredembarra hicieron prodigios de valor y que hubieron hecho mil pedazos a los facciosos aunque muy superiores en número si se hubiere procedido con más cordura y menos precipitación" (dia 12 de maig de 1822, article signat per J.S.C. i titulat "Otro artículo"). Gaya, es treia responsabilitats i les passava als oficials, tot dient que l'important nombre d'enemics: "hizo temblar a algunos de los oficiales y en breve la cobardía de estos abatió los ánimos de unos milicianos con los cuales hubiera tenido ánimos de batir triplicadas fuerzas" (el 26 de maig era el coronel Josep Gaya el que donava la seva versió).

³⁰ Diario de Barcelona, de 9 de maig de 1822.

³¹ La Milícia igualadina havia sortit el dia 6 de maig amb un batalló, nou cavalls i un grup d'exilats piemontesos i napolitans, capitanejats pel capità Celdoni Ribas. El mateix dia arribaren a Santa Coloma on se'ls uniren els milicians de Capellades amb 50 homes i els de Sarreal i Rocafort amb 8 homes (Diario de Barcelona, núm.139 de 9 de maig de 1822). Vegeu el relat de l'expedició de la Milícia d'Igualada al Diario de Barcelona, núm.147 de 27 de

De la importància d'aquest aixecament al Baix Penedès i l'Alt Camp, en dona bona mostra l'informe del comandant militar de Tarragona, Miguel de Haro (tot i que presumiblement exagerà una mica per justificar la seva derrota i demanar més tropa)³²: "No puedo decir a V.E. cuál será el número de los facciosos, pero es muy grande [...]. Todo el paisanaje de las montañas sobre Santas Creus ha tomado parte en el levantamiento [...]. Esta conspiración es la más seria que hemos tenido tanto por el número de facciosos, cuanto por los pueblos que han tomado parte" i, afegia, "hemos sido recibidos peor que lo eran los franceses en estos pueblos". També l'informe del cònsol de Barcelona al prefecte dels Pirineus Orientals: "sembla que els insurgents de la província acaben d'obtenir una gran avantatge a la província de Tarragona sobre tres-cents milicians y un regiment de Pavía de Dragons, manats pel Comandant general i el cap polític, causant-lis 95 morts i ferits i molts presoners"³³. L'actuació i l'èxit de Romagosa espantaren les viles liberals del corregiment que adoptaren ràpidament mesures defensives³⁴, així el 6 de maig, el batlle de

maig de 1822.

³² "Por todo lo que llevo expuesto conocerá V.E. que la insurrección es muy seria [...]. Aquí son necesarios cuando menos 2.000 hombres para batir a los insurgentes y, más particularmente, para ocupar el país por espacio de muchos meses, pues en un país tan montañoso casi es imposible obtener una ventaja decisiva sobre tantos insurgentes y tantos los pueblos que están en contra el gobierno" (cartes d'Haro al Comandant del 7è districte amb data de 6 de maig de 1822 des de la Bisbal del Penedès i des de Valls (publicades al Diario de Barcelona, núm.129 de 9 de maig de 1822, les reproduïx amb algunes errades CARALT: La Bisbal..., pàg.322-323). Vegeu també els enunciats de les cartes reservades que el Cap Polític de Tarragona adreçà al Secretari del Despatx de la Governació, en dates de 12, 15 i 18 de maig: "haciendo presente el carácter que va tomando la insurrección en ésta provincia"; "dándole parte del estado de la insurrección y manifestando la necesidad de que acuerden medidas justas" (ADB, lligall 169).

³³ Informe de 8 de maig de 1822 (lligall IMP-318 de l'ADPO).

³⁴ Els ajuntaments de Torrelles de Foix i Marmellà, el dia 5 de maig, reberen l'ordre de tocar a somatent per evitar l'acció de les partides reialistes que tombaven per Torrelles, Font-rubí i Guardiola. La vila del Vendrell temia una invasió dels reialistes i el dia 7 de maig demanava reforços a Vilafranca, "para que en unión con la fuerza de esta podamos resistirnos de dichos facciosos. Al mismo tiempo hallándonos faltados de municiones agradecería mucho de V. tubiese la bondad de proporcionarnos algunos pliegos de cartuchos o lo menos de algunas balas para fusil" (AHV, "Copiador de las correspondencias. 1820-1823" de 7 de maig de 1822). La de Vilafranca inicià la seva fortificació per aturar un possible atac de Romagosa (Diario de Barcelona, núm.129 de 9 de maig de 1822). Cal recordar que Vilafranca era el centre militar del corregiment i tenia un important cos de l'exèrcit format per 140 cavalls i 500 infants, a més de la

Vilafranca s'adreçava als batlles del partit³⁵, dient-los que "por varias noticias que ha recibido hoy este Ayuntamiento Constitucional no puede dudar ya que en algunos Pueblos del Partido de esta Villa se ha alterado la tranquilidad pública y se procura una conmoción", per això demanava que "en momentos tan estrictos [...] dará a V. parte de lo que ocurra [y] [...] procure reanimar el espíritu de esos vecinos a favor del sistema bienecor y tener pronta la Milicia de esta villa que no duda se prestará gustosa en el caso de una urgencia".

1.3 La partida de Romagosa al corregiment de Vilafranca

La partida de Joan Romagosa, amb uns cinc-cents homes³⁶, rondava per la zona muntanyosa que comunica l'Alt Camp, el Baix i l'Alt Penedès i l'Anoia³⁷. El dia 7 a la matinada entrà Romagosa a Vila-rodona, on trossejaren la placa de la Constitució, assaltaren les cases dels milicians i liberals i imposaren una contribució de 200 duros³⁸. Després, Romagosa reuní la seva gent a Santes Creus per intentar d'organitzar-los: "el objeto que he tenido en levantarme, no ha sido otro que el defender la Religión y el Rey. El que no esté poseido de estos nobles

Milicia. L'Ajuntament de Vilafranca, el dia 10, publicà un ban en el qual deia que "lo apresurado de las circunstancias exige imperiosamente medidas que en lo posible contengan el resultado triste y funesto que podrían causar a la amada patria las cuadrillas de facciosos que se van formando, rovando y reclutando por los pueblos para engrosarse" i demanava als facciosos que tornessin a casa acollint-se a l'indult del 17 d'abril ("Actes...Vilafranca", sessions de 6 i 10 de maig de 1822).

³⁵ AHS, caixa I.1.2 "Oficis i correspondència. 1822".

³⁶ Expedient Personal (AHMS). J.M.R.: Memorias..., pàg.31, parla de 700 homes, i l'Informe de l'Alcalde d'Igualada (AHMI, lligall 34, expedient 9), parla de 300.

³⁷ Per la seva actuació vegeu el mapa 9. Aquesta partida comptà amb la col.laboració de la que s'aixecà a la Conca de Barberà (el 2 de maig a Poblet), i que tenia com a cap al llec de la comunitat trapense, Antonio Marañon (a) "El Trapense", que tenia uns cent-cinquanta homes (pagesos de la comarca i mosos del monestir). Vegeu TORRAS: Los alzamientos..., pàg.211-213.

³⁸ Seguim per aquest relat a SANTESMASES: El segle XIX..., pàg.22-28, qui utilitza una font de primera mà, la carta de les vídues dels milicians morts per Romagosa que reclamaven pensions. Vegeu, també, Diario de Barcelona, de 9 de maig de 1822.

sentimientos, apártese de mis filas. El robo y el asesinato serán rigurosamente castigados. Si esto os agrada seguid, y sino volveos a vuestras casas"³⁹. Passant a les qüestions pecuniàries Romagosa manifestava que: "Yo nada os puedo prometer de fijo, se dará una peseta diaria a los soldados, cinco reales a los cabos, seis a los sargentos, a los tenientes y subalternos diez y a los capitanes tres pesetas". Ja que, segons ell, "el que defiende al Rey y a la Religión debe procurarse su subsistencia, mas no hacerse rico ni engordar a costa ajena". Al final se sentiren els crits de "Visca el Rei", "Visca la Religió" i "Mori la Constitució".

Encoratjats per l'acció de Bonastre i el suport que trobaven a alguns pobles del corregiment, els reialistes decidiren d'atacar la vila del Vendrell (d'on havia sortit la tropa i bona part de la Milícia dos dies abans). El dia 8 de maig al migdia els reialistes, amb uns set-cents homes no gaire ben armats (sabres, pals, escopetes, trabucs i fusels), ocupaven la vila als crits de "Visca el Rei", "Visca Déu", "Visca la verge" i "Visca els sants". Registraren les cases per emportar-se menjar i armes que pagaren, excepte les preses de cases de milicians i trossejaren la placa de la Constitució⁴⁰. Les notícies arribaren a Vilafranca des d'on s'hi envià un esquadró de cavalleria comandat per Van-Halen que arribà a la tarda al Vendrell d'on sortiren precipitadament els reialistes, no sense amenaçar l'Ajuntament en cas que l'endemà no fes efectiva una contribució de 6.000 duros i armes que els hi havien imposat i que havien de pagar els milicians i liberals⁴¹. Els

³⁹ Diario de Barcelona, núm.146, de 26 de maig de 1822 (reproduït per JMR: Memorias..., pàg.31-33 i SOLÉ CARALT: La Bisbal..., pàg.325).

⁴⁰ Informació sobre aquest fet a Diario de Barcelona, núm.131 d'11 de maig de 1822 i La llibreta..., pàg.71. També GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.33-36 parla de l'ocupació del Vendrell i de la intervenció de Van-Halen i el mateix fa GALLI: Memorias..., pàg.26 per a qui Van-Halen, va tenir la "gloria de ser el primer jefe herido en la campaña"; i J.M.R.: Memorias..., I, pàg.29. Aquesta ocupació ha estat narrada més detingudament a Manuel BOFARULL: "La llibreta d'en Xaconín i la guerra reialista al Penedès" dins Miscel·lània Penedesenca, V (1982), pàg.59-80 i Don Joan Romagosa..., pàg.36-38. També, SOLÉ CARALT: La Bisbal..., pàg.324-325.

⁴¹ L'informe del batlle de Vilafranca als batlles de Sitges i Vilanova (amb data del mateix 8 de maig) deia: "Son las dos de la tarde cuando salen de esta villa para la del Vendrell el Regimiento de Caballería de la Constitución y la Milicia Voluntaria con motivo de haber entrado los facciosos en la espresada

reialistes, dormiren pels voltants de la vila i l'endemà tornaren a presentar-se al Vendrell per cobrar, perquè les milícies de Sitges i Vilanova no volgueren ajudar el Vendrell⁴². Després d'una negociació entre els caps reialistes (Romagosa i Marcó) i l'Ajuntament, s'acordà de rebaixar la xifra a cobrar. Finalment, feren un pregó demanant voluntaris, aconseguiren que trenta jornalers de la vila se'ls hi afegissin voluntàriament, amb la promesa de cobrar un sou diari d'una pesseta i mitja.

El mateix dia 8, les tropes del Trapense i els sometents dels pobles de Rocafort i Sarreal (uns 700 homes), sorprengueren la Milícia d'Igualada que acabava de sortir de Santa Coloma i es dirigia a Valls, passant per Barberà, on feren nit⁴³. El dia 9 sortiren en direcció a Valls, mentre els reialistes aprofitaven per saquejar Barberà i trencar les plaques de la Constitució de Bonastre, la Pobla de Montornès i altres pobles de l'Alt Camp⁴⁴. Després es retiraren de nou cap a Santes Creus, "quan foram allí eram prop de mil homens, formaren y aquí estarem 2 dias", deixà escrit el

Villa del Vendrell a media para las doce de esta mañana" (AHS, caixa I.1.2 "Oficis i correspondència. 1822"). Hi ha una referència d'aquest fet a GALLÍ: Memorias..., pàg.24: "El teniente coronel Van-Halen, que se encontraba en Vilafranca [...], recibió orden del brigadier Porras para atacar a Romagosa con 45 caballos. No titubeó Van-Halen, y en premio del cumplimiento de su deber obtuvo la gloria de ser el primer jefe herido en la campaña. Cayó en poder de los rebeldes el caballo de su corneta, que pasearon aquellos en triunfo por las calles de Vendrell; fué el primer caballo en que cabalgó Romagosa".

⁴² El batlle de Vilafranca havia demanat a les milícies de Sitges i Vilanova que ajudessin al Vendrell, "superando todos los respetos e inconvenientes, conviene ya que V, se sirva disponer que la Milicia de esta Villa pase ganando movimientos a auxiliar al Vendrell, puesto que el expresado regimiento estante en esta Villa lo dará a cualquiera de los pueblos de la comarca que no es presumible traspasen los facciosos porque en tal caso les quedaba cortada la retirada" (carta citada del batlle de Vilafranca als de Sitges i Vilanova de 8 de maig de 1822). Els batlles d'aquestes viles van decidir que la Milícia es quedés als seus municipis: "en vista de ello ha mandado poner varios apostados que le daran parte con frecuencia de los movimientos y rumbo que tomen aquellos hombres, mandando estar en esta con toda vigilancia una fuerza competente" (carta de l'Ajuntament de Vilanova al de Sitges amb data de 8 de maig de 1822 a l'AHS, caixa I.1.2, "oficis i correspondència. 1822").

⁴³ Diario de Barcelona, núm.131, d'11 de maig de 1822. Vegeu el relat més ampli d'aquests fets al Diario de Barcelona, núm.147 de 27 de maig de 1822. Podem seguir aquesta peripècia a partir de la narració que fa MARTÍNEZ: Revolució..., pàg.64-66.

⁴⁴ Diario de Barcelona, núm.131, d'11 de maig de 1822.

reialista Xaconín⁴⁵. El dia 10 de maig, Romagosa al capdavant d'uns vuit-cents homes entrà a Valls, aprofitant que el gruix de la Milícia i de l'exèrcit estava per Montblanc i l'Espluga perseguint la partida del Trapense, i s'apoderà de municions i armes⁴⁶. El 12 de maig, Romagosa tornà de nou al Vendrell amb la intenció de cobrar el que faltava de la contribució que els havien imposat però l'arribada de l'exèrcit provinent de Barcelona els foragità immediatament⁴⁷. El Vendrell s'havia convertit en un objectiu de primer ordre pels reialistes, perquè a la tradicional enemistat entre la vila i la seva comarca, s'hi afegia l'interès logístic doncs era una vila rica i amb poca defensa malgrat que l'Ajuntament del Vendrell declarava el 17 de maig que havia "determinado y decidido por el Ayuntamiento y vecinos la resistencia contra los facciosos para en caso buelban a intentar la entrada o invasión de esta villa"⁴⁸. El 21 de maig es tornaren a presentar els facciosos als voltants del Vendrell, provocant un tiroteig amb els milicians⁴⁹.

El dia 10 de maig, com hem dit, uns mil tres-cents homes (soldats i milicians), comandats per Haro, sortiren a la matinada de Valls i es dirigiren pel coll de l'Illa cap a Montblanc on hi havia uns tres-cents reialistes comandats pel Trapense⁵⁰. Les columnes del general Haro trobaren els facciosos a l'entrada de Montblanc. Aquests després d'una topada s'amagaren a les muntanyes de la Pena. El dia 11 sortiren de l'Espluga cap a Poblet, però la pluja els retení un dia més. El dia 12 tornaven cap a Montblanc i mantingueren noves topades amb facciosos. El 13 arribaven de nou a

⁴⁵ La llibreta, pàg.71.

⁴⁶ J.M.R.: Memorias..., I, pàg.29 i GALLI: Memorias..., pàg.28.

⁴⁷ Diario de Barcelona, de 13 de maig de 1822.

⁴⁸ AHV, "Copiador de las correspondencias. 1820-1823" (17 de maig de 1822).

⁴⁹ Diario de Barcelona, de 23 de maig de 1822.

⁵⁰ GALLI: Memorias..., pàg.27, parla de 400 soldats i 1.500 milicians (de Reus, Vendrell, Vilanova, Vila-rodona, Barberà, Capellades, Santa Coloma, Igualada), per un costat, i 2.000 reialistes per l'altra, xifres que ens semblen exegerades. Vegeu, també, Diario de Barcelona, núm.135 i 147 de 15 i 27 de maig de 1822. Fins i tot el nombre de 700 reialistes (Diario de Barcelona, núm.147 de 27 de maig de 1822), ens sembla exegerat. L'Espluga era un poble molt reialista i al seu interior només hi restaven nens, dones i vells.

Valls els milicians del Vendrell, Vilanova i Tarragona, mentre que els de Capellades, Igualada i Santa Coloma, s'entornaven als seus municipis, ja que s'esperava l'arribada dels reforços procedents de Barcelona.

Els milicians de Santa Coloma, Igualada i Capellades formaren una columna d'uns tres-cents homes i el dia 13, en passar per Sarral, foren atacats per les partides de Joan Romagosa i el Trapense que, al toc del sometent, havia aconseguit de reunir molta gent (un miler, aproximadament). La descripció que en feia el comandant de la Milícia igualadina Celdoni Ribas era prou dantesca: "rodeada por todas partes por un inmenso gentío armado, que les hacían un obstinado cuan continuo fuego [...]. Una horrorosa lluvia de balas caía incesantemente sobre el terreno que pisaban estos valientes [...]. Y no pocas veces se abrieron paso a la bayoneta por entre aquella fanática muchedumbre capitaneada por los infames cabecillas Romagosa y el fraile Trapense. Al paso que el cansancio y la fatiga iba debilitando la fuerza de esta pequeña tropa, la multitud amotinada que les daba caza iba engrosándose instantáneamente con los refuerzos de los somatenes de los pueblos circunvecinos fanatizados por el horrisono eco de las campanas"⁵¹. El reialista Xaconin deixà escrit a la seva llibreta: "entràrem en foch y tinguérem retirar promte per aquellas montañas y ne van matar alguns trenta u 40 o trenta 3"⁵².

Els milicians aconseguiren fugir i refugiar-se a la vila de Santa Coloma on foren encerclats per uns nou-cents reialistes (quatre-cents del Trapense i cinc-cents de Romagosa) que exigiren 4.000 racions i les armes dels milicians⁵³. Romagosa adreçà una carta als defensors de la vila per

⁵¹ Publicat al Suplement del Diario de Barcelona, núm.147 de 27 de maig de 1822. Copiat literalment per GALLÍ: Memorias..., pág.43 i J.M.R.: Memorias..., pág.49. Jaume Junqué, en el seu expedient personal, situa aquesta acció el 12 de maig.

⁵² La llibreta..., pág.71

⁵³ Diario de Barcelona, núm.136 i 147 de 16 i 27 de maig de 1822. Sobre l'encerclament de Santa Coloma de Queralt vegeu Joan SEGURA i VALLS: Historia de Santa Coloma de Queralt, Santa Coloma, 1953, pág.417. També, J.M.R.: Memorias..., pág.50.

intentar convencer-los que "voy yo y mi división con hombría de bien, y para defender la ley de Dios, y quitar las picardías que se hacen con el mal gobierno". Per fonamentar la seva opció, utilitzava una estratègia que serà clàssica del reialisme: dissociar les idees liberals (que poden ser bones) de la seva pràxis: "hasta el presente, en la España, desde que quería mandar la Constitución [ha] habido nada más que un rubatorio manifiesto, y sin seguir ni un artículo de la espresada Constitución, lo que se ha seguido [es] el ir contra Dios ir contra los vasallos y limpiar los bolsillos de todos ellos"⁵⁴. Els milicians encerclats a Santa Coloma hagueren d'aguantar sols les embestides del Trapense i Romagosa que, malgrat la superioritat de forces, no pogueren rendir la vila i hagueren de retirar-se quan arribà l'ajuda liberal, comandada per Ramon Galí (el dia 14 a la nit). La columna de Galí i els milicians d'Igualada decidiren de mantenir-se a Santa Coloma fins que arribessin els reforços de l'exèrcit ja que es temia una invasió dels reialistes tan bon punt l'abandonessin. Finalment, el dia 15 arribà la tropa comandada per Pedro Nolasco Basa (comandant del Regiment de Còrdova) i el dia 16 els milicians arribaven a Igualada on foren rebuts com a herois (al llarg de la seva marxa havien perdut set milicians d'Igualada i un de Capellades).

No era, però, la de Romagosa, l'única partida reialista que rondava pel corregiment de Vilafranca, encara que sí la més important. Dues partides reialistes més actuaven a l'Alt Penedès: una a Torrelles de Foix, Fontrubí i Sant Martí Sarroca⁵⁵, i una altra a la zona de Gelida i Sant

⁵⁴ Carta de Joan Romagosa al cap dels milicians de Santa Coloma el dia 13 de maig, reproduïda per Celdoni Ribas a Diario de Barcelona, núm.147 de 27 de maig de 1822.

⁵⁵ El dia 13, la tropa de Vilafranca sortí cap a Sant Martí perquè els facciosos hi havien entrat i trencat la placa de la Constitució (Diario de Barcelona, de 14 de maig de 1822). Mitjan mes de maig hi hagué enfrontaments entre l'Exèrcit i els reialistes pels volts de Sant Martí amb un mal resultat pels reialistes que s'endinsaren més a l'interior, "quedaron algo escarmentados todos los facciosos de San Martín y sus inmediaciones, pues parece que hoy no se ha dejado ver uno siquiera" (carta del capità de la MNV-V destacada a Vilafranca al batlle de la vila, amb data de 16 de maig de 1822 al lligall 2.236 de l'AHMVG). Vegeu, a més, "Actes...Vilafranca", sessió de 6 de juny de 1822. També

Sadurni⁵⁶. Aquestes dues partides tenien menys entitat i es limitaven a robar fruits i bestiar als propietaris de la zona, evitant els enfrontaments amb els milicians o l'exèrcit. Cal no oblidar que al voltant de Sant Magí de la Brufaganya s'anà consolidant un nucli reialista força important. Aquest santuari, administrat pels dominics, era centre de peregrinació comarcal, i les diatribes dels rectors contra la Constitució, aprofitant la sequera, eren constants, com podem veure a l'informe del cap militar dels milicians d'Igualada: "muy poco conformes a la conservaci3n del orden y del nuevo sistema que felizmente nos rige, sobre cuyo particular se halla muy incomodado este vecindario, y ha sido menester toda la prudencia de esta autoridad para contener el enojo de este esp3ritu p3blico que est3 ardiendo de amor patri3tico y de vivos deseos de la conservaci3n del orden"⁵⁷. Aquest nucli reialista tenia com a pol oposat la vila de Santa Coloma de Queralt, on els milicians feren força sortides al santuari esmentat⁵⁸.

1.4 L'aixecament a l'Anoia

El dia 9 de maig, uns tres-cents homes de Piera i Vallbona⁵⁹ s'aixecaren al toc de sometent i trencaren les plaques de la constituci3n, encapçalats per Francesc Ros (a) "Noi de

es presentaren partides reialistes a Torredembarra, La Llacuna i l'Anoia (Diario de Barcelona, d'11 de maig de 1822).

⁵⁶ El dia 13, una partida d'una trentena de reialistes trencaren les plaques de la Constituci3n a Gelida i Castellvi de Rosanes i deixaren el seu lloc un crucifix. La partida fou empaitada per la serra de la Llacuna fins a Valldosera. El curi3s del cas es que quan la tropa que els perseguia (formada per 55 milicians i comandada per Jos3 Taberner) arribà a Gelida, despr3s d'haver-hi passat els reialistes, es trobaren amb totes les portes barrades, fins i tot, la del batlle (Diario de Barcelona, n3m.134 de 14 de maig de 1822. Vegeu, tamb3 l'AHMI, lligall 35).

⁵⁷ AHMI, lligall 35, expedient 6. Al mateix lligall informaci3n sobre el rector de Vallespinosa (Alt Camp) que comandava una partida de veïns del seu poble que actuava per la zona de Santa Coloma de Queralt.

⁵⁸ Per aquest santuari vegeu Joan SEGURA i VALLS: Hist3ria del Santuari de Sant Mag3, Santa Coloma de Queralt, 1994, (especialment, les p3g.64-83). Tamb3, Salvador PALAU RAFECAS: "Espurnes de l'aixecament reialista (1822-1823) a Santa Coloma de Queralt" dins La Segarra, n3m.71 (1985), p3g.16-17.

⁵⁹ Sobre aquest aixecament l'informaci3n b3sica es localitza a l'AHMI, lligall 35, expedient 6 i lligall 36, expedients 6-9 i al Diario de Barcelona, n3m.131

Piera"⁶⁰. A Vallbona, segons l'informe del batlle de Capellades, "han tocado a somatén y han echado la lápida de la Constitución y han pasado [h]acia Piera siendo su número como unos cinquenta hombres y van a su punto de reunión, que según voces han de reunirse los de San Pedro y demás pueblos de alrededor de ésta. En Piera dicen que ya están en la plaza para echar la lápida de la Constitución"⁶¹. El mateix feren a Sant Pere de Riudebitlles, Sant Quinti, Olesa i Esparraguera, llocs on se'ls afegiren alguns homes i "otros varios pueblos de la comarca van siguiendo su ejemplo al toque de somatén"⁶². L'Ajuntament de Capellades, davant l'agitació reialista als seus voltants, demanà ajuda a les autoritats de Manresa i d'Igualada⁶³.

Aquesta partida atacà els dies 10 i 11 de maig, encara que sense èxit, els dos baluards liberals de la zona: Capellades i la Pobla de Claramunt (aprofitant que una part important de la seva Milícia estava a la Conca de Barberà)⁶⁴. El dia 10, uns sis-cents reialistes, segons Ramon Galí⁶⁵, atacaren Capellades. Aquest primer atac fou refusat i els reialistes s'amagaren a les

d'11 de maig de 1822. Vegeu, també, GALLI: Memorias..., pàg.24-28 i J.M.R.: Memorias..., I, pàg.34-35 i 51.

⁶⁰ Caporal d'esquadres i que dirigí l'atac a Capellades junt a Romagosa. Aquest personatge que actuà a l'Anoia i al Vallès, va ser detingut a l'estiu i afusellat a la tardor de 1822 (AHMI, lligall 35, expedient 6). La dissolució dels mossos d'esquadra (26 de juny de 1821) va facilitar que alguns dels seus membres anessin a formar part de les partides, Núria SALES: Història dels Mossos d'Esquadra, Barcelona, 1962. Per aquesta comarca vegeu GUTIERREZ POCH: "El Trienni...", pàg.164-170; MARTINEZ: Revolució..., pàg.62-63 i DDAA: Guerrillers...

⁶¹ Informe del batlle de Capellades al d'Igualada el 9 de maig de 1822, demanant ajuda i reforços (AHMI, lligall 36, expedient 8). Més informació sobre els aixecaments de Piera i Vallbona a lligall 35, expedient 6.

⁶² AHMI, lligall 36, expedient 8.

⁶³ De Manresa hi enviaren una columna manada per Ramon Galí (que havia participat a l'aixecament revolucionari de 24 de gener de 1820 a Càdis i era capità del regiment de Sòria i l'any 1823 era primer comandant del regiment de la Milícia Nacional de Lleida, vegeu DBTL, pàg.259) i el coronel del regiment de Múrcia, José Taberner. D'Igualada hi enviaren el cap de la Milícia volant, Mariano Aguirre i les milícies de la vila.

⁶⁴ Informació a l'AARC, carpeta 1 "Història de Capellades"; a l'AHMI, lligalls 34, expedients 8 i 9; 35, expedients 6 i 36. Més informació a MARTINEZ: Revolució..., pàg.66-71; GUTIERREZ POCH: "El Trienni..."; i BUSQUETS: Historia de Capellades.

⁶⁵ Informe de Ramon Galí a l'Ajuntament d'Igualada, amb data de 12 de maig de 1822 (AHMI, lligall 36, expedient 8). Més informació al Diario de Barcelona, núm.134 i 135 de 14 i 15 de maig de 1822 i AHMI, lligall 35, expedient 6.

muntanyes del voltant. A la tarda, després d'ésser perseguits i expulsats de Vallbona, on s'havien refugiat, pels milicians de la Pobla de Claramunt i de Capellades, tornaren a atacar Capellades i exigiren als industrials una contribució de mil duros si no volien veure cremar les seves fàbriques. Finalment, davant la propera arribada de reforços liberals (cent homes manats pel capità Mario Aguirre), hagueren de retirar-se a les muntanyes, sense poder complir la seva amanaça. L'endemà, dia 11, els reialistes tornaren a atacar aquesta vila, però l'atac coincidí amb l'arribada de les forces de reforç procedents de Manresa comandada per Ramon Galí amb uns dos-cents homes. Els reialistes foren perseguits per la Milícia i l'exèrcit fins que un aiguat va fa impossible de continuar la persecució. El resultat de la contesa fou de quinze reialistes, un soldat i tres milicians morts. Com a represàlia per la derrota, els reialistes incendiaren cinc cases de liberals de Vallbona.

El mateix dia 11, una vintena de reialistes entraren a Sant Joan de Mediona on trencaren la placa de la Constitució i "alborotaron" el poble i alguns veïns marxaren amb ells, el mateix passà a Vilanova d'Espoia. Per la seva banda, el batlle de Sant Quintí de Mediona deia que havia publicat l'indult, però ningú s'hi havia presentat. A la Llacuna hi havia un aixecament generalitzat, el mateix que a Vallbona. A Olesa hi havia estacionats uns dos-cents reialistes "que no cesan de hacer continuas correrías a todos los pueblos comarcanos"⁶⁶. El dia 16, la mateixa partida reialista (uns cent vint homes) voltava per Piera, Esparreguera, Olesa i les muntanyes de Montserrat. A Esparraguera hi entraren alguns dels que havien estat allunyats de Capellades, i hi feren un pregó per reclutar gent a sis rals (sols se'ls hi afegiren vuit homes) i imposar una contribució de 200 duros⁶⁷.

⁶⁶ Diario de Barcelona, núm.137 de 17 de maig de 1822.

⁶⁷ AHMI, lligall 35, expedient 6 i Diario de Barcelona, núm.135, 138, 141 i 142 de 15, 18, 21 i 22 de maig de 1822.

Els atacs reialistes a Capellades i altres punts de l'Anoia havien posat en alerta l'ajuntament d'Igualada que demanà als caps militars que havien ajudat a Capellades a derrotar els facciosos que anessin en la seva ajuda⁶⁸. Aquests, però no ho feren per temor d'un nou atac a Capellades i demanaren que resistissin fins l'arribada de les tropes de Taberner. Cal tenir en compte que a Igualada sols restaven trenta homes armats per defensar-la d'una possible entrada dels facciosos. Però en la mateixa situació es trobava Capellades, envoltada de pobles "facciosos" que rebé l'ajuda del coronel Taberner i la seva columna de la Milícia mòbil⁶⁹.

El centre d'aquesta facció reialista que voltava per l'Anoia i l'Alt Penedès era, segons els liberals, el convent dels trinitaris de Piera (destacant en el seu paper agitador el pare Lorenzo Ferrer): "Es bien notorio que la primera facción en este Partido fue fulminada y encendida en la villa de Piera [...]. Varios Padres de aquella comunidad, no contentos de fanatizar a aquellos sencillos moradores, se han estendido por los pueblos comarcanos con tan depravado designio, procurando sumirlos en los horrorosos estragos de la guerra civil. Así mismo hemos sabido, no sin dolor, que dichos PP. han intrigado para que les recayese, como ha recaído, el nombramiento de Alcalde, Regidores y Procurador Síndico en personas desafectas al sistema"⁷⁰. De fet, Piera restà en mans dels reialistes que mataren el comandant de la Milícia Nacional Voluntària Local, Pau Isart i obligaren als liberals a fugir de la vila sota amenaça de mort. El 16 de maig els facciosos tornaven a entrar a Piera, després de l'aixecament manat pel "Noi de Piera" que

⁶⁸ AHMI, lligall 35, expedient 6.

⁶⁹ El dia 14 es convocà una reunió general per preparar-la, s'hi presentaren 63 persones ("llista y destino dels Paisans que se han presentat per a la defensa de la Pàtria" a l'AARC, lligall "Història de Capellades, no 1", "Correspondència"). A Martorell es decidí de reforçar la seva defensa amb la contractació de 200 homes, a raó de 6 rals diaris.

⁷⁰ Informe del batlle d'Igualada al Cap Politic, amb data de 23 de desembre de 1822 a l'AHMI, Lligall 35, expedient 6. Vegeu, també, Cayetano BARRAQUER: Los religiosos..., vol.1, pàg.832.

aconseguí agrupar uns tres-cent homes dels pobles de l'Anoia⁷¹. Mitjan mes de maig, la situació al corregiment de Vilafranca era gravíssima, com informava el coronel José Taverner: "todos los pueblos de aquellos alrededores se hallan en sublevación"⁷².

Arrel de l'aixecament del 9 de maig, capitanejat per l'hisendat Pau Miralles, Cervera es convertí en la capital reialista de Catalunya⁷³ i es formà una Junta reialista (la primera de Catalunya) que recolzà amb armes i diners les partides reialistes d'aquesta part de Catalunya⁷⁴. A Cervera anaren a parar, perseguides per l'exèrcit, les partides de Romagosa (amb uns mil homes) i la del "Trapense" (amb uns nou-cents) que havien estat expulsats de la Conca de Barberà i de l'Alt Camp⁷⁵. Segons el reialista Xaconin, les tropes de Romagosa entraren a la vila segarrenca amb "grant crit de Viva lo Rey y la Religión", i allà s'aprovisionaren i descansaren: "es donaren 2 cargas de monacons y fèrem co[qua]tre dias de repòs"⁷⁶. Els reialistes pogueren aguantar a Cervera uns dies fins l'arribada de l'exèrcit comandat per José M. Torrijos⁷⁷.

⁷¹ AHMI, lligall 34, expedient 8.

⁷² Diario de Barcelona, núm.133 i 134 de 13 i 14 de maig de 1822. Pel que fa a Catalunya, el Cap Polític de Barcelona manifestava en la inauguració de les sessions de la Diputació de Barcelona (15 de maig de 1822), que la situació era força preocupant: "la crítica situació en que ésta [provincia] se hallaba con motivo de las partidas de facciosos levantadas en las de Tarragona, Lérida y Gerona y en algunos pueblos de ésta misma, a cuyo frente estaba, habian ya aparecido síntomas de insurrección" (ADB, lligall 64, borrador de les Actes de la Diputació de Barcelona).

⁷³ Diario de Barcelona, núm.132 de 12 de maig de 1822. Vegeu RUBIO: "Apropament al Trienni...", pàg.157-173 i "Apropament a la base...", pàg.103-116. Informació indirecte a l'AHMI, lligall 35, expedient 6.

⁷⁴ Una bona prova d'això és que el dia 16 de maig era detingut a Igualada, un monjo de Poblet que portava diners a Cervera i diversos comprovants d'haver-ne pagat anteriorment (AHMI, lligall 35, expedient 27).

⁷⁵ AHMI, lligall 35, expedient 27. Vegeu, també, GAL·LI: Memorias..., pàg.26 i J.M.R.: Memorias..., I, pàg.41-42.

⁷⁶ La llibreta..., pàg.72.

⁷⁷ Que entrà a Catalunya per Lleida amb reforços de Múrcia, Andalusia, Alacant i Aragó. Per aquest personatge vegeu Irene CASTELLS: La utopia insurreccional del liberalismo. Torrijos y las conspiraciones liberales de la década ominosa, Barcelona, 1989 i DBTL, pàg.648-649.

1.5 La contraofensiva de la Milícia i l'exèrcit liberal

El Cap Polític de Tarragona, després del seu periple pel Baix Penedès, Alt Camp i Conca de Barbera, feia una radiografia força precisa de l'estat de la rebel·lió al corregiment de Vilafranca: "he tenido el disgusto de encontrar dolorosamente extraviados a los infelices habitantes de la parte montañosa de la Provincia; y aunque la miseria a que se ven reducidos habrá contribuido en gran manera a disponer los ánimos, todavía contemplo como principal causa los manejos hipócritas y ridículas farsas con que algunos eclesiásticos, indignos de pertenecer a la gran Nación Española, han procurado seducir a los incautos y sencillos labradores; y como al mismo tiempo haya observado que los Alcaldes y Ayuntamientos de algunos pueblos en vez de oponerse a las destructoras tentativas de los facciosos, las han protegido, o tolerado con criminal indiferencia"⁷⁸. Per intentar paliar la situació les autoritats liberals impulsaren un programa d'obres públiques que donés feina als desocupats (en parlem més endavant). A més de les obres públiques, les autoritats liberals provincials intentaren la via del perdó, així es publicaren un seguit de bans⁷⁹ oferint l'indult als reialistes que es presentessin, ja que es considerava que eren enganyats degut a la seva ignorància⁸⁰. Malgrat l'indult, un mes més tard el Cap Polític demanava als batlles que "den una nota de los individuos que hayan tomado partido en los facciosos" i ordenava multar els ajuntaments col·laboracionistes amb els reialistes⁸¹.

⁷⁸ Circular de 10 de maig de 1822 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 83).

⁷⁹ AHV, "Copiador de Correspondència. 1820-1823", núm.114 (28 d'abril de 1822) i 121 i 144 (4 i 27 de juny de 1822).

⁸⁰ AHV, "Copiador de Correspondència. 1820-1823", núm.115 (28 d'abril de 1822): "Proclama que aclaran los engaños que sufren los facciosos". N'és un exemple el que es publicà a Capellades: "Constat-me de que molts de los que van ab los facciosos no se han presentat a buscar lo perdó que se ha publicat en la Vila de Capellades per creurer que los volian engañar, trobo convenient que l'Ajuntament lo torni a publicar ab arreglo a la ley de 17 de Abril de 1821 ab la advertència, que no dehuen tenir lo menor dubte en que qualsevol que ab arreglo de dita ley se me presentia per tot demà entregant las suas armas per tornarsen als seus treballs y cuydado la sua familia, no será en modo algun incomodat" (datat el 18 de maig de 1822 a l'AARC, lligall "Història de Capellades, n01", carpeta "Bàndols").

Com hem vist, les primeres forces a respondre els aixecaments reialistes foren les milícies locals voluntàries del corregiment. Algunes d'elles, com les d'Igualada, Capellades i la Pobla de Claramunt es desplaçaren cap a la Conca de Barberà i l'Alt Camp (principal nucli reialista d'aquell moment), sota les ordres de Josep Giol i Celedoni Galí en un nombre de quatre-cents, per intentar sufocar la rebel·lió, junt a les de Santa Coloma de Queralt i Rocafort⁸². Després, a finals de maig arribaren tropes de refresc de Mallorca (pel port de Tarragona) i de Saragossa i Madrid (per Lleida)⁸³. Des del mes de maig un grup de vint milicians de la companyia mòbil de la Milícia de Vilanova i Sitges (formada per setanta-cinc milicians voluntaris), comandades per Josep Vilar i Francisco Urgellés, després de perseguir els reialistes per les muntanyes del corregiment, s'establí, de forma quasi ininterrompuda, a Vilafranca⁸⁴. El cert és que, la presència de les milícies de Vilanova i Sitges a Vilafranca provocà força enrenou sobretot a l'hora de discutir qui havia de fer-se càrrec de les despeses⁸⁵.

⁸¹ Multar amb 200 lliures els ajuntaments i els rectors si no impedièn de tocar al sometent, multar amb 10 lliures als que no comunicuessin la presència de facciosos; multar als que no s'enfrontessin als facciosos quan això fos possible; multar als rectors que no expliquessin bé la Constitució i controlar tots aquells que circulaven sense pasaport (circular de 10 de maig de 1822, un exemplar a l'AHMBP, lligall 83 i a l'AHV, "Copiador de Correspondència. 1820-1823", núm.119 de 14 de maig de 1822). El mes de novembre, es tornava a demanar una "relación de los hombres que estan con los facciosos" (núm.198, de 20 de novembre de 1822). Els reialistes eren inclosos al bloc de "ladrones, facinerosos y facciosos, holgazanes, vagos, etc." (AHV, "Copiador de Correspondencia. 1820-1823", núm.139 de 27 de juny de 1822).

⁸² AHMI, lligall 39, expedient 4. Sabem de l'existència d'un relat sobre l'actuació d'aquestes milícies: Relación de todo lo operado por la Milicia Nacional local voluntaria de Igualada durante la expedición de la Conca de Barberá, Barcelona, 1822, per la resenya que en fa Antonio PALAU y DULCET: Manual del librero hispanoamericano (segona edició, corregida i augmentada), Barcelona, 1951-1964, però no hem localitzat cap exemplar. Un resum de les seves activitats pot veures al Suplement del Diario de Barcelona, núm.147 de 27 de maig de 1822. Vegeu, també, J.M.R.: Memorias..., pàg.47-50, i GALLI: Memorias..., pàg.26. Vegeu l'himne de la Milícia d'Igualada a l'Annex V.6.

⁸³ Vegeu el Diario de Barcelona, núm.138 i 140 de 18 i 20 de maig de 1822.

⁸⁴ Aquests milicians anaven turnant-se quinzenalment. Vegeu la correspondència als lligalls 2.237 i 2.238 de l'AHMVG i caixa I.1.2 "Oficis i correspondència. 1822" de l'AHS, per exemple cartes de 28 de maig, 5, 12 i 16 de juny, 19 de juliol, 29 d'agost de 1822. A mitjan de juny l'Ajuntament de Vilafranca deia que ja no era necessària la presència de la companyia dels 20 milicians de Vilanova i Sitges, però, el mes de juliol, s'instaurava oficialment.

També es mobilitzà la tropa de l'exèrcit, així les tropes que havien sortit de Barcelona els dies 9 (comandades pel Brigadier José M. Carrillo de Albornoz)⁸⁶ i 11 de maig (comandades per la màxima autoritat militar de Catalunya, el general Joaquín Ruiz de Porras, comandant general del setè districte militar), en conjunt uns dos mil homes⁸⁷. Les tropes, a les quals s'uní, a Vilafranca, el coronel Van-Halen amb cinquanta cavalls, arribaren al Vendrell el dia 12 de maig i marxaren cap a Valls pel Coll de Santa Cristina, on mantingueren un enfrontament de tres hores amb el facciosos que es tancaren a Santes Creus, i el dia 13 arribaren a Valls⁸⁸. L'objectiu d'aquesta columna era molt clar: "exterminar los rebeldes que se han manifestado en aquel territorio [Camp de Tarragona] y Penadés" i per aconseguir-ho volien agafar entre dos focs a Romagosa, el Trapense i Miralles que estaven a Cervera. Aquesta pinça (formada per un cos procedent del sud, comandat per Ruiz de Porras, i un altre procedent de l'oest, comandat per

⁸⁵ A Sitges aquest conflicte s'imbricà amb la divisió dels veïns i de la Milícia entre dos grups enfrontats. Però, el problema més gran era aclarar qui havia de fer front a les despeses (l'import diari de mantenir aquests 20 homes de Sitges i Vilanova a Vilafranca era de 423 rals), perquè tot i que la Diputació de Tarragona (18 de juliol de 1822) havia acordat que les despeses ocasionades per la persecució dels facciosos anessin a càrrec de la Diputació, els que havien d'avançar els diners eren els Ajuntaments i sovint no els recobraven. Per solventar el tema, el batlle de Vilafranca ofería que "en el caso de hallarse en esa villa gentes menesterosas sin ocupación se le proporcionará, al efecto de que quede afianzado mientras tanto su subsistencia" (carta del batlle de Vilafranca al de Sitges, amb data de 10 de maig de 1822 a l'AHS, "Defensa. Oficios militares. 1822-1823"). No sempre devia funcionar l'oferiment, doncs dos milicians de Sitges es queixaven que alguns dies no tenien "socorro" i havien de pidolar per menjar (AHS, "Defensa. Oficios militares. 1822-1823" de 20 de maig de 1822). El cap de la Milícia vilanovina destacada a Vilafranca, Cristòfol Pagès, informava al seu batlle que "el que más y el que menos hace falta en su casa [...]. No respondo de la gente que está a mis órdenes, por haber llegado a mis oídos de que se marcharán todos" (carta de 17 de maig de 1822 al lligall 2.239 de l'AHMVG). La cosa empitjorà, quan a mitjan de maig el Cap Polític permeté el retorn de les milícies de Vilanova a la seva vila i en canvi va mantenir les de Sitges-Ribes a Vilafranca, aquest fet quasi provocà un amotinament d'aquests (AHS, "Defensa. Oficios militares. 1822-1823" de 19 de maig de 1822).

⁸⁶ Aquest havia estat depositat el 21 de febrer de 1820 del seu càrrec a Galícia per considerar-lo servil.

⁸⁷ Diario de Barcelona, núm.130 i 131 de 10 i 11 de maig de 1822. Aquestes tropes estaven integrades pels regiments de Còrdova i Aragó, 100 homes del de Sòria, el primer regiment d'artilleria i quatre peces d'artilleria, una partida de Suïssos, 30 homes de cavalleria i 300 milicians voluntaris.

⁸⁸ Diario de Barcelona, de 10, 11, 13 i 15 de maig de 1822. Vegeu, també, VIAPLANA: Notes històriques..., pàg.263.

Torrijos⁸⁹) començà a atacar Cervera el 17 de maig i culminà el 21 quan els reialistes foren expulsats de la ciutat⁹⁰. Un cop a Cervera l'exèrcit es subdividí en tres columnes, amb la intenció de foragitar els reialistes de la Catalunya central. La primera, comandada per Torrijos, es mouria per l'eix Cervera-Solsona; la segona, manada per Carrillo de Albornoz, actuaria pel Bages, i la tercera, comandada per San Miguel, es desplegaria pel Vallès. Al corregiment de Vilafranca restaria una columna volant, comandada pel coronel José Taberner.

1.6 Retrocés reialista

El cert és que les partides, que havien crescut de forma extraordinària després de l'empenta inicial i dels primers èxits aconseguits, començaren a reduir-se a partir de la derrota de Cervera i l'allargament del que s'havia plantejat com un aixecament temporal per part de molts dels incorporats a les files reialistes. Sembla que, durant la segona quinzena de maig, més de la meitat dels enrolats tornaren a les seves cases, per diferents motius (feina agrícola, lligams familiars, por de la repressió o de la guerra, etc.)⁹¹. Aquests eren els que formaven el coixí que, esporàdicament donava suport, amb les armes si calia, a les partides reialistes, però que difícilment s'hi incorporaven d'una forma permanent. Això és el que va passar amb la partida de Joan

⁸⁹ Informació sobre aquestes operacions a l'Archivo Histórico Militar de Madrid (AHM), secció 2n, 4n, "Guerras de Fernando VII", carpeta 2.

⁹⁰ Diario de Barcelona, de 24 de maig de 1822, que reproduïx l'edicta que publicà el dia 21 de maig el general Ruiz de Porras manifestava, entre d'altres coses, que tots els reialistes que no s'entreguessin al cap de partit, serien afusellats en el moment de la seva detenció. També, GALLI, Memorias..., pàg.30 i J.M.R.: Memorias..., I, pàg.81-91.

⁹¹ Per exemple, onze veïns de Collbató que es presentaren a Martorell, amb vuit fusells i 2 carabines, la majoria d'ells rabassers i jornalers (parte del coronel José Taberner a Ruiz de Porras, amb data de 27 de maig de 1822 a l'AHM, 2n-4n, "GFVII", carpeta 2). Els que s'acolliren a l'indult eren Francesc Bacarissas, Josep Bacarissas, Joan Elias, Jaume Baya, Albert Baya, Antoni Baya, Josep Boldrú, Francesc Jurba, Josep Jurba, Joan Rios i Josep Jorba. D'aquests, tres, tornaven a estar a les partides reialistes l'estiu de 1822 (ADB, lligall 39, "Cuaderno..."): eren Jaume Abeyà, Albert Abeyà i Josep Bacarissas. L'estiu hi eren, a més a més, Miquel Galceran i Jaume Matalonga.

Romagosa, que havia arribat al miler d'homes, dels quals, després de la pèrdua de Cervera, en restaven uns quatre-cents en actiu al Penedès⁹². Aquesta qüestió ens ve confirmada tant de fonts liberals: "en los pueblos de la parte de la montaña de estas inmediaciones rodean unos 200 facciosos que quieren tomar el indulto y nunca acaban de resolverse y el motivo es, según se dice, porque no pueden avenirse en que se les tome el nombre"⁹³, com reialistes: "Ce dispersàrem 4 cens parquè no voliam anar allà hon lo Romagosa volia y ce.n anàrem a casa caminant tota la nit"⁹⁴.

Les partides reialistes que restaven al corregiment de Vilafranca a finals del mes de maig eren, segons l'Ajuntament d'Igualada⁹⁵, la d'en Tristany per la zona de l'Anoia⁹⁶, la del "noi de Piera" a Piera, Olesa i Monistrol (amb uns tres-cents homes en els moments més àlgids); i la d'en Romagosa al Penedès (de Santes Creus a Calaf, passant per la Llacuna) que, després d'ocupar Calaf, tornà al Baix Penedès i l'Alt Camp⁹⁷. A aquestes caldria afegir-hi la del Trapense, amb uns cinc-cents homes en els seus millors moments; la d'en Campanera amb un centenar d'homes del Baix Penedès i que actuava per la zona de Torrelles; i la de l'Estudiant que actuava entre el Baix

⁹² Diario de Barcelona, núm.146 i 148 de 26 i 27 de maig de 1822. Segons informava el tinent retirat i oficial de la Milícia voluntària del Vendrell, Joan Soler, que havia aconseguit escapolir-se dels facciosos a la Juncosa on el tenien pres, molts reialistes havien tornat a casa seva i que Romagosa i la seva "gavilla" havien anat a Santes Creus i Santa Coloma per ajuntar-se amb altres partides, però que, malgrat això, "estos pueblos de la montaña están tan encaprichados en el servilismo que no hay de quien poderse fiar" (Diario de Barcelona, núm.136 de 16 de maig de 1822).

⁹³ Diario de Barcelona, núm.142 i 147 de 22 i 27 de maig de 1822 i El Eco de Colom, núm.9 de 23 de juny de 1822.

⁹⁴ La llibreta..., pàg.72.

⁹⁵ AHMI, lligall 35, expedient 27.

⁹⁶ Sobre aquest personatge vegeu Joan GARRABOU: Tristany, Barcelona, 1988 i César LÓPEZ HURTADO: Els Tristany d'Ardèvol, carlins irreductibles. Genealogia, Barcelona, 1993.

⁹⁷ Diario de Barcelona, de 22 de maig de 1822. Vegeu BOFARULL: Don Joan..., pàg.44-45.

Penedès i l'Alt Camp (Rodonyà i Masllorenç). L'activitat d'aquestes partides però, es limitava a la intercepció dels correus i l'activitat comercial, sense atacar directament les forces liberals.

Malgrat la reducció de les forces reialistes, la presència de Romagosa i Marcó pels vols de la Bisbal feia tèmer els vendrellencs una nova invasió a finals de maig⁹⁸. Finalment, el dia 23, Romagosa envià un missatge perquè els vendrellencs li lliuressin 2.000 duros i li entreguessin les armes dels milicians a la Bisbal, cosa que no fou acceptada pels vendrellencs, sabedors que ja havien partit de Tarragona tropes de l'exèrcit per reforçar-los. El dia 24, al coll de Santa Cristina i a Rodonyà, es produí una topada entre els reialistes i l'exèrcit que durà més de tres hores i que provocà la mort de més de quaranta homes de Romagosa⁹⁹. La tropa liberal arribà al Vendrell aquella mateixa tarda amb tres-cents cinquanta homes manats pel Cap Polític i uns cinc-cents pel comandant militar de Tarragona¹⁰⁰ i, el dia 26, als vols de la Bisbal, s'enfrontà als reialistes que foren derrotats, fins al punt que molts prometeren "que asegurándoles el perdón, dejándoles restituirse a sus casas, entregarían las armas y tomarían el indulto"¹⁰¹.

La pressió de l'exèrcit liberal es feia sentir cada cop més, i la partida de Joan Romagosa es veié immersa en diferents topades a finals de maig. La zona entre Santes Creus i Selma, passant pel Montmell, era la seva reraguarda i des d'ella s'organitzaven accions a diferents pobles que tenien com a nexa comú la destrossa de la placa de la Constitució i l'exigència de contribucions, ja fossin en metàl·lic o en espècies. Els milicians i l'exèrcit pocs cops s'aventuraven a penetrar-hi i

⁹⁸ El dia 22 de maig, Romagosa i Marcó amb una trentena de reialistes entraren a La Bisbal, mentre la resta de les seves tropes (uns 400 homes) restava a les muntanyes dels voltants. Per tot aquest paràgraf, Diario de Barcelona, núm.142, 143 i 144 de 22, 23 i 24 de maig de 1822.

⁹⁹ Diario de Barcelona, núm.146 de 26 de maig de 1822.

¹⁰⁰ D'aquests homes, 200 restaren al Vendrell a la reraguarda, 400 van anar a la Bisbal i 200 se'n tornaren a Tarragona (Diario de Barcelona, núm.146 i 147 de 26 i 27 de maig de 1822).

¹⁰¹ Diario de Barcelona, núm. 145, 146 i 147 de 25, 26 i 27 de maig de 1822.

quan ho feien era amb operacions llampec de càstig contra les poblacions que donaven suport als reialistes, com per exemple la crema d'alguns edificis de la Bisbal del Penedès, el dia 28 de maig, després de batre Romagosa. Aquest tipus d'accions encara contribuïren més a augmentar el suport a les forces reialistes i que aquestes es poguessin bellugar al seu gust per aquesta zona, fins que el general Haro decidí atacar la reraguarda de Romagosa. Això l'obligà a endinsar-se per les muntanyes del Montmell i d'Aiguaviva i fer cap a l'Alt Penedès, on s'agrupà als homes de la partida comandada per Campanera (en total mig miler d'homes). Amb aquestes forces, el mateix dia 28, exigí una contribució de 250 duros a Torrelles de Foix i una altra de 150 a Sant Martí Sarroca¹⁰². El dia 29, seguint per la serra de la Llacuna arribà fins Sant Quintí on, amb sis-cents homes, exigí racions de pa i civada i diners¹⁰³; després passà cap a Mediona i les muntanyes properes a Capellades, vila que pretenia atacar, però la defensa i fortificació d'aquesta vila, que ja s'havia distingit pel seu ardor, el feu desistir de l'intent i es retirà cap a les muntanyes de Selma¹⁰⁴. En la seva retirada entrà a la Llacuna, el dia 31 de maig, exigint contribucions en espècies¹⁰⁵.

A la zona del Baix Penedès continuava l'acció de petites partides reialistes que es dedicaven a trencar les plaques de la Constitució (Bonastre, Vila-rodonà i La Pobla de Montornés)¹⁰⁶. D'altres es dedicaven a recaptar fons, com la d'en Campanera que amb trenta homes atacà l'Arboç, a finals de maig, i exigí una contribució de 70 duros i aliments¹⁰⁷; la de "l'Estudiant" que actuava per Rodonyà, Masllorenç i Pont d'Armentera¹⁰⁸; i la d'en José Elias

¹⁰² Diario de Barcelona, núm.150 de 29 de maig de 1822.

¹⁰³ AHMI, lligall 36, expedient, 6.

¹⁰⁴ Jaume Junqué situa l'intent d'atac a Capellades el dia 29 de juny (AGMS).

¹⁰⁵ La informació d'aquest paràgraf ha estat extreta del Diario de Barcelona, de finals de maig i primera setmana de juny de 1822. Vegeu, a més, J.M.R.: Memorias..., vol.I, pàg.86 i BOFARULL: Don Joan..., pàg.44-45.

¹⁰⁶ ADB, lligall 167.

¹⁰⁷ VIAPLANA: Notes històriques..., pàg.264.

¹⁰⁸ BOFARULL: Don Joan Romagosa..., pàg.51.

Courten que actuava a la zona del Baix Penedès i Alt Camp¹⁰⁹. A finals de maig, el cap militar de Catalunya, Ruiz de Porras, assenyalava que "las facciones más numerosas han sido y son todavía en el S.O. del distrito [...]. Batidas las facciones de Misas obligando a acogerse en Francia, y desecha la gavilla que capitaneava Mosen Anton Coll en el Monseny, nada se presentava más importante que caer sobre las numerosas gavillas que el lego Trapense, Romagosa, Miralles y otros habían reunido en las dichas dos provincias [Tarragona i Lleida], y aunque afortunadamente han sido batidas todas en los encuentros que han tenido con las tropas, no por eso dejan de subsistir, ni de practicar el grado o con violencia todo género de gestiones para acrecentarlas y llevar adelante su empresa, reuniéndoseles la gente más criminal y perversa de los distritos por donde transitan; de modo que subdivididos hasta los mismos dispersos en cuadrillas de 10 o 20, se introducen en los pequeños pueblos, [?] roban o ponen en contribución, amedrentan los pacíficos vecinos, y lo que es peor de todo, obstruyendo en las comunicaciones en términos que, por más que se gratifique, no se halla quién quiera llevar las órdenes y avisos que me conviene dar"¹¹⁰. Davant d'aquesta situació, Ruiz de Porras demanava al ministre que li enviés: "tropa, dinero y armas en el mayor número posible", però sobretot que "disponga absolutamente del todo de las tropas existentes en él [distrito], con total inhibición de las autoridades civiles y entera sujeción a sus órdenes de los comandantes militares de las provincias". Tot això amb l'objectiu de "ocupar militarmente el país por el tiempo que fuera necesario, como único medio de tranquilizarlo, poder hacer la quinta, realizar a su tiempo la milicia activa y cobrar las contribuciones".

¹⁰⁹ J.M.R.: Memorias..., vol.I, pàg.185

¹¹⁰ Carta de Ruiz de Porras al Ministeri de Guerra, amb data de 27 de maig de 1822 (AHM, 2n4n, "GEVII", carpeta 2).

1.7 La conquesta de la Seu

El general Manuel Sesé, amb la seva tropa (uns vuit-cents soldats), realitzà un atac per sorpresa sobre Selma i les muntanyes de Torrelles, on s'amagava i reorganitzava el gruix de les partides de Romagosa i Campanera (entre set-cents i vuit-cents homes, segons el cap del setè districte militar)¹¹¹. Aquest atac estava combinat amb el que iniciaren, des de Vilafranca, cent homes del regiment de Saragossa i alguns de cavalleria i amb el que llançà la tropa provinent del Baix Penedès que s'enfrontà amb els reialistes a Selma i Pontons, els dies 2 i 3 de juny, causant-los setanta morts i molts ferits¹¹². L'èxit de l'atac liberal sobre Selma, el primer que patien els reialistes als, fins ara, segurs reductes, els foragità de la zona del corregiment de Vilafranca, cap a l'Anoia i la Segarra.

El dia 3 de juny es concentraren a Calaf i Copons les partides d'en Romagosa (mil dos-cents homes), Romanillos (cent-cinquanta), Miralles (tres-cents) i "El Trapense" (dos-cents), per tal de dirigir-se cap a la Seu¹¹³. Així ho explicava el mateix Romagosa: "necesitaba de un punto de apoyo, el cual fuese también el centro de sus operaciones, y con este objeto se dirigió a la Seo de Urgel uniéndosele otros Jefes de partidas Realistas"¹¹⁴. L'exigència de la conquesta d'una

¹¹¹ Diario de Barcelona, de 4 de juny de 1822.

¹¹² Per celebrar-ho a Vilafranca el dia 4 de juny (data que coincidia amb l'aniversari del rei) s'organitzà una desfilada del batalló de Saragossa i de les milícies de Sitges, Vilanova i Vilafranca (Diario de Barcelona, de 5 de juny de 1822).

¹¹³ A més de les de Mateo, el "Serenó" i Navarro (AHM, 2n4n, "GFVII", carpeta 2). Com a molt comptaven amb 2.000 homes i no amb 5.000 come assenyala BAYO: Historia..., II, pàg.317. Romagosa començà a enrolar gent de fora del corregiment, així pogué formar una nùtrida tropa a les seves ordres. "El Trapense", Mateu, Miralles i Romanillos tenien la seves partides a Castellolí i Calaf on exigiren (l'1 de juny) 1.800 racions de pa i 400 d'ordi (AHMI, lligall 35, expedient 9 i lligall 36, expedient 8). Aquesta concentració de reialistes a l'Anoia a començaments de juny, espantà les viles liberals que tenien por d'ésser objecte d'un atac facciós. Els enfrontaments entre Capellades i Igualada per estacionar a les seves viles les tropes del coronel Josep Taberner, procedents de Vilafranca en són un bon exemple. Finalment, el coronel Taberner decidí quedar-se a Capellades, ja que considerava que Igualada ja tenia prou força amb el batalló de milicians, 22 soldats de cavalleria i 300 paisans armats de que disposava (AHMI, lligall 36, expedient 8. Vegeu MARTINEZ: Revolució..., pàg.75-81).

plaça forta per instal·lar-hi una Regència provisional era una condició prèvia de les autoritats franceses per donar més suport al reialisme, com comunicava Balmaseda a Mataflorida (Mozo de Rosales, cap de la Junta de Baiona): "hasta que sea tomada una fortaleza importante y establecida en ella la Regencia, no podrá lograr de aquellos ministros los recursos necesarios para llevar a efecto el plan"¹¹⁵. La fortalesa elegida fou la Seu d'Urgell que, per la seva distància de les places fortes liberals i pel reduït nombre de defensors, presentava les millors condicions pels reialistes.

Abans de marxar cap a la Seu, les partides reialistes (Miralles, Romanillos i Romagosa) atacaren de nou Cervera i es feren amb el control de la ciutat, excepte la Universitat on es refugiaren els liberals, els dies 4 i 5 de juny de 1822¹¹⁶. El dia 6 Romagosa i Romanillo foren atacats a Sant Ramon i Torà per les tropes de José Mn Torrijos que, més tard, es dirigiren cap a Cervera per alliberar els constitucionalistes assatjats per les tropes de Miralles¹¹⁷. Després, el Trapense, Romanillos, Romagosa i Miralles voltaren per les terres de Lleida. En conjunt agruparen uns dos mil homes que seguiren ruta cap a Ponts (dia 10) i l'Alt Urgell¹¹⁸. L'intent de Torrijos d'atacar per la rera guarda els reialistes que anaven cap a la Seu es veié frustrat perquè el cap militar de Catalunya envià un important contingent de tropa a Barcelona, on els enfrontaments entre moderats i exaltats eren cada cop més freqüents¹¹⁹.

¹¹⁴ Carta de Joan Romagosa a Ferran VII, de 24 de setembre de 1824 (un exemplar a l'AGMS-Expedient Personal).

¹¹⁵ Carta de 25 de juny de 1822 APR-PREVII, vol.LXXII, núm.30.

¹¹⁶ GALLI: Memorias..., pàg.33-34 i J.M.R.: Memorias..., I, pàg.80-86. Vegeu, també, RUBIO: "Apropament...", pàg.172.

¹¹⁷ Carta de José Mn Torrijos al comandant militar de Catalunya, amb data de 7 de juny de 1822 (AHM, 2N4N, "GFVII", carpeta 2). Informació, també, a Jaume Junqué expedient personal.

¹¹⁸ AHMI, lligall 36, expedient 8 i 37, expedient 7. GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.42, parla de 2.400 homes.

¹¹⁹ Vegeu la crítica a aquesta actuació a GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.40-41.

El 16 de juny els reialistes ocuparen la vila de la Seu (amb l'ajut de l'ajuntament i el cabildo) i prepararen l'assalt a la reduïda guarnició dels forts de la Seu. El dia 21, Romagosa al capdavant dels seus homes (entre mil dos-cents i mil cinc-cents) entrava a la fortalesa que havia estat defensada per una reduïda guarnició de cent cinquanta homes¹²⁰. La presa de la Seu, com assenyala el Cap Polític de Lleida, revifà els aixecaments reialistes: "estas voces se han divulgado por el pays con la celeridad que se puede presumir en vista del malísimo sentido en que se halla, han acrecentado el mal fomentandose la conmoción en términos que salen los hombres de estos pueblos inmediatos y buelbe a estar este Urgel lleno de rebeldes y la tierra de Poblet y Escaladey"¹²¹. La importància de dominar una plaça forta com la de la Seu, que donava més operativitat als reialistes i ajudava a augmentar el seu nombre arreu de Catalunya, es ressaltada tant des de les files liberals¹²², com reialistes¹²³. A partir d'aquest moment, l'esforç dels reialistes se centrà en constituir un exèrcit regular i una administració de les zones ocupades, bàsicament la part nord-oriental de Catalunya. Paral·lelament, es produiran els intents més seriosos de contra-revolució amb l'entrada de Quesada a Navarra i la revolta de la Guàrdia Reial a Madrid,

¹²⁰ Informes de la Comandància Militar d'Osca al Ministeri de Guerra i del Cap Polític de Lleida al comandant militar de Catalunya, amb data de 24 i 27 de juny de 1822 respectivament (AHM, 2n4n, "GFVII", carpeta 2). Ruiz de Porras, basant-se en un informe del coronel Casas, comandant de Puigcerdà, diu que l'atac fou realitzat per 3.000 reialistes (AGM, 2n, 4n, "GFVII", carpeta 2). Vegeu, a més, l'expedient personal de Joan Romagosa i Jaume Junqué, tots dos a l'AGM-S. J.M.R.: Memorias..., vol. I, pàg.137. GALI: Memorias..., pàg.47-51, parla de 5.000 reialistes i 80 soldats liberals (xifres que pequen per excés les primeres i per defecte les segones) i J.M.R.: Memorias..., I, pàg.137-149. L'ajuda dels eclesiàstics de la Seu als reialistes ha estat àmpliament documentada per FELIU: La clerecia..., pàg.134-149. Notícies al respecte en els informes tramesos pel comisari de policia de Prades al prefecte (21, 22 i 26 de juny) al lligall 4MP-260 de l'ADPO. És per tant falsa la notícia que donen FERRER i altres: Historia..., II, pàg.53 i que recull sense comprovar COMELLAS: Los realistas..., pàg.92-93, que la fortalesa disposés d'una gran defensa.

¹²¹ Carta del Cap Polític de Lleida al comandant militar d'Osca, amb data de 27 de juny de 1822 (AHM, 2n4n, "GFVII", carpeta 2).

¹²² Vegeu GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.43-46: "se regularizó de cierto modo la insurrección y se la dió otro carácter distinto del que había tenido".

¹²³ Vegeu l'Expedient Personal de Joan Romagosa (AHMS) i J.M.R.: Memorias...

amb el vist-i-plau del rei, però que fracassarà amb la resposta del poble madrileny el 7 de juliol. A partir d'aquell moment, els reialistes cortesans veuren clar que l'única possibilitat de victòria era el suport de les potències absolutistes europees.

Immediatament es constituí una Junta Superior Provisional de Catalunya¹²⁴ que, a diferència de les anteriors (amb seu a Cervera i Solsona), disposà d'un refugi segur durant força temps, tot i que patí moltes dificultats econòmiques. Aquesta Junta, segons Romagosa, havia de ser la que "organizase todos los ramos y que dirigiese la opinión pública"¹²⁵. Fou aquesta Junta qui nomenà a Romagosa Mariscal de Camp i Comadant general de l'exèrcit reialista a Catalunya ("Egército defensor de la ley de Dios y del Trono"), i li atorgà el comandament efectiu de la primera divisió que restà a la Seu¹²⁶. Romanillo fou nomenat comandant de la segona, que s'establí a la Conca de Tremp. Pau Miralles de la tercera, que actuà per la Cerdanya, Ripollès i la Garrotxa. El govern de la fortalesa s'atorgà primer a Rafael Pol de Quimbert i després al Trapense. Gorostiza, comentant aquests nomenaments, assenyala que "se eligieron los demás oficiales a pluralidad de votos por

¹²⁴ Formada pel Bisbe d'Urgell, Paladio Duran (advocat), Manuel Sabater (canonge de la catedral d'Urgell), Josep M. Llopart y de Ron (hisendat de l'Urgell), Pedro Abadia y Llorens (Advocat de la Vall d'Aran); Julià Ramos (cononge de la Seu), Manuel Millà, Joan Juer (oficial retirat), Domenec Caralt (hisendat de Mataró i coronel d'infanteria), Quirico Teixidor (beneficiat de Calella), Josep M. Fàbregas (rector i dean de Montblanc), Josep Jordà, Francesc Soler (tinen vicari general), Ramon Noguès (que feia de secretari) i José Antonio Nebra (vol.22, fol.355-360, dels PRFVII-APR).

¹²⁵ Carta de Romagosa ja citada (AGMS). Les dificultats econòmiques es poden comprovar al manuscrit de Joan ROMAGOSA: Año de 1822. Libro maestro en que están anotados todos los oficios de la Junta y comandantes de División subordinados al Señor D. Juan Rumagosa Comadante General aprobado por la Junta Suprema de todas las Tropas defensoras de la Ley de Dios y de los derechos de nuestro legítimo Sobreano el Señor D. Fernando 7º Rey de las Españas que Dios guarde; i la documentació de la Regència d'Urgell, servada a la Biblioteca Nacional, manuscrit núm.1861 i la servada als vol.22 i 23 dels PRFVII-APR, i que treballarem a fons en la nostra tesi doctoral. Segons un informe posterior de Mataflorida, aquesta Junta cuidà "del armamento, de recaudar las Contribuciones ordinarias, de repartir las extraordinarias, de vigilar y mantener el orden de la provincia, evaugar informes y tomar providencias sobre las quejas de varios pueblos contra algunas partidas" (informe de l'any 1824, demanant al rei que recompensés als seus membres, al vol.22, fol.335-360 dels PRFVII-APR).

¹²⁶ Una còpia de l'ofici de nomenament, datat a la Seu, el 22 de juny de 1822 a l'AGMS, Expedient Personal (aquest document ha estat reproduït per BOFARULL: Don Juan..., pàg.50).

todos y entre todos los soldados, siendo digno de admirar que hombres que proclamaban el despotismo, adoptasen medio tan popular y libre para darse jefes"¹²⁷.

La marxa de Romagosa a la Seu no significà la fi de les actuacions de les partides reialistes al corregiment de Vilafranca i es produïren diferents atacs reialistes a Creixell i Altafulla (11 de juny)¹²⁸; coll de Cabra (15 de juny)¹²⁹ i Bellveí (18 de juny)¹³⁰. La partida més important que restava al Baix Penedès era la d'en Campanera (cinquanta homes) que el dia 18 de juny entrà a l'Arboç, trencà la placa de la Constitució i imposà una contribució de 70 duros¹³¹. A l'Alt Camp la partida més important era la de l'Estudiant (uns dos-cents homes) que mantingueren diferents topades amb l'exèrcit mitjan mes de juny¹³². El 23 de juny la partida de l'Estudiant baixà fins la Bisbal on "continuamente van reclutando y pagando bien a sus reclutas, de ellos han ido esta noche una partida en el pueblo de Santa Oliva que han llevado el Alcalde y Secretario atados"¹³³.

¹²⁷ GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.42.

¹²⁸ Una partida d'uns 70 homes atacà Creixell on volien "saquear o destrozor las casas de los milicianos voluntarios a cuyo fin les tenían en lista", finalment l'Ajuntament aconseguí de passar, tot pagant 52 duros que després repartí entre el veïnat (ROVIRA: Altafulla..., pàg.98-99). Després aquesta mateixa partida entrava a Altafulla exigint una contribució de 300 pessetes a la Milícia d'aquesta vila, formada per 12 homes, que aconseguí recuperar el botí i quan els reialistes tornaven per recuperar-lo l'exèrcit els foragità. Sembla que s'amagaven a la Nou de Gaià (Diario de Barcelona, de 12 de juny de 1822 i BOFARULL: Don Joan Romagosa..., pàg.46).

¹²⁹ Una columna liberal que anava de Cervera a Valls era atacada al coll de Cabra per una partida de cent reialistes comandades per "L'Estudiant" de Figuerola (SHM, 2n4n, "GFVIII", carpeta 2).

¹³⁰ Una petita partida reialista de vuit homes, que es dedicaven a l'assalt dels carruatges que passaven per la carretera a Bellveí, fou foragitada pels milicians del Vendrell que en feren quatre presoners, a favor dels quals intervení el batlle del poble (Diario de Barcelona, de 22 de juny de 1822).

¹³¹ Després es va quedar a sopar i dormir, amb l'idea d'interceptar el correu l'endemà, cosa que va fer apoderant-se dels partes reservats del Cap Politic de Barcelona. L'endemà, els soldats i milicians de Vilafranca i Vilanova hi arribaren i amenaçaren el batlle per haver permès l'entrada dels facciosos. (ADB, lligall 162 "Correspondencia..."; Diario de Barcelona, de 22 de juny de 1822; VIAPLANA: Notes històriques..., pàg.264 i SOLÉ CARALT: La Bisbal..., pàg.329). Campanera s'havia acollit oficialment a l'indult, però anava de nou reclutant gent pels pobles del Baix Penedès.

¹³² Diario de Barcelona, de 22 de juny de 1822. En represàlia, els milicians de Valls volien emportarse un monjo de Santes Creus (Maestro Valenciano y Basa), però el deixaren per vell.

¹³³ Informe del batlle del Vendrell al de Vilanova amb data de 23 de juny de

El Vendrell, malgrat que Romagosa era lluny¹³⁴, vivia sota la síndrome d'un atac reialista, ja que la presència constant de reialistes pels voltants de la Bisbal els feia temer el pitjor, per aquest motiu reforçaren la seva defensa amb dues peces d'artilleria¹³⁵. Mentre, uns dos mil cinc-cents reialistes, manats per Misses i Mossen Anton, ocupaven durant alguns dies la ciutat d'Olot i apareixien nous nuclis reialistes a la Noguera en la seva frontera amb Osca i al Baix Ebre fronterer amb el País Valencià i Aragó. Davant la embranzida dels aixecaments reialistes, l'Audiència de Catalunya manifestava, el mes de juny, "la imposibilidad que ocurre en formar los extractos de causas complicadas y conspiraciones contra la Constitución"¹³⁶.

1822 (Lligall 2.236 de l'AHMVG).

¹³⁴ La seva fama va fer que, a començaments de juliol, se'l cregués pel Baix Camp imposant contribucions, quan en realitat era a la Seu. Vegeu VALLVERDÚ: Milícia..., pàg.140 i Diana Constitucional..., núm.41.

¹³⁵ Diario de Barcelona, de 18 de juny de 1822.

¹³⁶ ACA-RA, Registre 1.420, expedient 370 (caixa 13). La feina s'acumulava als despatxos de l'Audiència i dels jutjes de primera instància, davant l'increment del nombre d'aixecaments i dels seus participants durant la primavera de 1822.

2. El debat liberal sobre el reialisme: causes i mesures

2.1 Quants eren?

Els fets de maig i juny havien convertit els aixecaments reialistes en una guerra oberta i alguns indrets de Catalunya, com el corregiment de Vilafranca, vivien una veritable guerra civil que no feria més que estendre's fins abastar tot el país l'estiu i la tardor-hivern d'aquest any. Els informes corresponents al mes de juny i juliol de 1822 dels comissaris de policia francesos de la Catalunya nord al prefecte dels Pirineus Orientals (a Perpinya) indicaven que la revolta reialista tenia moltes possibilitats d'èxit, ja que "le partie constitutionel paraît paralysé et que les Royalistes font toujours des progrès [...]. Il paraît que l'insurrection fait des progrès tres rápidos en Catalogne, les cops Royalistes parvenint sur tous les points"¹³⁷. Encara, a finals de juliol, el comissari de policia de Prades manifestava en el seu informe que l'"opinion générale que les Royalistes triomphant en Catalogne"¹³⁸.

A l'estiu de 1822 hi havia a Catalunya uns 12.000 reialistes armats (uns 2.000 dels quals al corregiment de Vilafranca) i 11.000 soldats de l'exèrcit i 12.000 milicians per la part liberal¹³⁹. Al

¹³⁷ Informe del comissari de policia de Prades al prefecte de Perpinyà, amb data de 26 de juny de 1822 (ADPO, Secció de Policia, lligall MP4-260). Cal assenyalar que aquesta visió era esbiaixada ja que, malgrat els èxits, els reialistes eren lluny de dominar el país.

¹³⁸ Informe de 31 de juliol de 1822 (ADPO, MP4-260).

¹³⁹ GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.52-54 que afegeix que, a més, caldria considerar el sometent. Vegeu, també Josep COSTA: Reflexiones del Coronel Costa para cortar la insurrección de Cataluña, Barcelona, 1822, pàg.10. Aquestes dades son compartides per J.M.R.: Memorias..., I, pàg.215-222, que representa l'altre bàndol, i que assenyala que hi havia entre 12.000 i 16.000 reialistes armats (xifres acceptades, a l'igual que la descripció del moviment reialista, per CARRERA PUJAL: Historia política..., II, pàg.126-130) i, el mateix Mataflorida havia xifrat, el mes de juliol, en 13.000 homes els reialistes armats a Catalunya (carta de Mataflorida a Balmaseda amb data de 19 de juliol de 1822 al M.1.867 (XVIII) de la BNM) i les dades que facilita, a finals d'agost, el portantveus de la Regència, Diario de Urgel, núm.30 de 7 de novembre de 1822. Xifres molt més

llarg del Trienni podem considerar que els reialistes aconseguiren de mobilitzar uns 20.000 homes, encara que mai de forma simultània¹⁴⁰. Aquestes dades fan inacceptable que es pugui parlar d'un aixecament massiu arreu de Catalunya¹⁴¹. Malgrat les discussions sobre el nombre d'integrants de les partides reialistes (molt oscil·lant per altra banda), podem assenyalar que la situació, l'estiu de 1822, podria assemblar-se força a la descripció que feia Bayo: "tirando una linea desde Balaguer por Solsona, Berga y Ripoll, a San Lorenzo de Muga, dominaban todo el territorio intermedio entre esta linea y el Pirineo. Un sin número de partidas sueltas que hormigueaban en el Principado sorprendian continuamente nuestros destacamentos; y estos somatenes eran invencibles, porque rotos por el ejército, escondían su fusil y tomaban la azada, y cuando habían traspuesto las tropas de la libertad, tornaban a empuñar las armas, improvisando de este modo aquellas bandas que aparecían y desaparecían a manera de nublados"¹⁴².

acceptables que les que facilita MINA: Memorias..., I, pàg.336, per final de l'estiu, de "33.000 hombres armados y otros tantos de somaten", i també GALLI: Memorias..., pàg.53, de 36.000 reialistes armats, ens sembla fora de lloc i, com a mínim, duplicada.

¹⁴⁰ L'aproximació està feta a partir d'aquestes dades que ofereixen el moment de màxim esplendor de les partides reialistes i que mai coincidí: Misses, 1.500 homes (Osona, Ripollès i Garrotxa); Targarona 500 (Osona); Malavila 1.000 (l'Empordà i Gironès); Coll 500 (La Selva, Maresme i Vallès), Saperes 700 (La Selva), Romagosa 2.000 (Penedès, Alt Camp i Conca de Barberà), Miralles 1.000 (La Segarra), Trapense 800 (Sagarrà, Priorat i Baix Camp), Busoms 1.000 (Bages i Solsonès), Badals 2.000 (Pla d'Urgell i Segrià); Chambó 1.000 (Terres de l'Ebre) i Montagut 1.000 (Ribera d'Ebre i Priorat). Uns 13.000 homes als quals caldria afegir els que formaven part de petites partides, com la de l'Estudiant o en Campanera al corregiment de Vilafranca. La situació a Catalunya la podem destriar de la informació que ens proporcionen les actes de les Diputacions de Barcelona (ADB) i Girona (AHG) i el periòdic lleidetà Semi-Semanario Ilerdense (AIEI) i el reusenc Diana Constitucional, política y mercantil de la villa de Reus (AHCR) que permeten cobrir la no disposició d'actes de les seves Diputacions.

¹⁴¹ Defensada pels pro-reialistes com FERRER i altres. Historia..., II; COMELLAS: Los realistas... i RODRIGUEZ GORDILLO: Las proclamas... Idea recollida per VICENS VIVES: Industrials..., pàg.218. Estem, per tant, lluny de les dades que facilita Martín Balsameda quan parla de "cerca de cuarenta mil hombres armados, dos castillos y una plaza formidable" (carta de Balsameda al Duc d'Angulema amb data de 26 d'agost de 1822 al M.1.867(II) de la BNM) i Eguia de 20.000 reialistes armats (carta interceptada i publicada a El Indicador Catalan, núm.235 de 2 d'octubre de 1822). La quantitat que diu BAYO: Historia..., II, pàg.364 i que és acceptada per FERRER i altres: Historia..., II, pàg.66 i BARDINA: Orígenes..., pàg.377-378, és de 22.000 homes armats, encara que a l'hora de fer els números per partides no li surten els comptes: 15.500 homes; per altra banda xifra en 14.000 homes la tropa liberal i en 8.000 els milicians.

L'actuació de l'exèrcit regular aquests dos primers mesos d'aixecaments generalitzats fou desastrosa, i sols les milícies respongueren amb certa eficàcia a la rebel·lió¹⁴³. Tot i així, la batalla de Cervera havia mostrat que, a camp obert i en un enfrontament regular, els milicians i l'exèrcit, molt més ben armats i disciplinats, sempre tenien les de guanyar. Els liberals aconseguiren d'aturar l'extensió de la rebel·lió, però no, fer-la desaparèixer i la seva opció militar va ser la de concentrar les seves forces i fortificar-se als principals nuclis de població¹⁴⁴; no sempre es comptava amb la participació econòmica dels seus habitants, sobretot dels més rics¹⁴⁵. Això va permetre als liberals de mantenir sota el seu domini les poblacions més importants i els centres administratius del corregiment (Vilafranca, Vilanova, Sitges, Igualada i el Vendrell), a canvi de deixar en mans de les partides reialistes bona part del camp i la muntanya del corregiment (i de Catalunya), des d'on hostilitzaven els desplaçaments de tropes i atacaven els nuclis liberals.

¹⁴² BAYO: Historia..., II, pàg.364-365.

¹⁴³ GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.37, es feia ressó de que l'Exèrcit actuava "sin plan ninguno, sin combinaciones en los movimientos de las columnas movibles, sin objeto determinado, cada uno obró aisladamente y cada Gefe tuvo que abrazar un sistema peculiar a su posición particular, ya de ofensa, ya de defensa". Per Josep COSTA: Reflexiones..., calia una reorganització de les tropes de l'Exèrcit que assegurés les places fortes de Vic, Manresa, Cervera, Berga i Girona, per encerclar les tropes reialistes i els punts bàsics de comunicació (entre ells els del corregiment de Vilafranca: Igualada, Vilafranca, Capellades i el Vendrell) i la formació de columnes mòbils de milicians. Per fer-ho eren necessaris 21.800 homes que segons ell era els que hi havia a Catalunya (13.000 soldats i 12.000 milicians). A més calia, "imponer a los facciosos y exterminarlos en cuanto posible sea, es menester imponer a los pueblos, y castigar a estos severamente si tocan a somatén, por el mismo bien de ellos y por el bien general de la Cataluña, que sino será otra Vendée" (pàg.9). Per últim, proposava "sáquese todo el partido posible de los indiferentes y de la miseria del país; fórmense al intento muchas compañías o cuerpos de montaña de gente asalariada" (pàg.13).

¹⁴⁴ A finals de mes, es concentraren a Vilafranca a més dels citats milicians de Vilanova i Sitges, la tropa estacionada al Vendrell i un batalló de 500 homes procedent de Barcelona amb l'objectiu d'atacar els reialistes a les muntanyes de Torrelles i Pontons (AHS, "Defensa. Cossos militars-correspondència. 1822-1825" de 4 de juny de 1822; també a "Oficios militares. 1822-1823" de 10 a 30 de maig de 1822). Per la fortificació de Vilafranca "Actes...Vilafranca", sessions d'1 de juny i 24 d'agost de 1822.

¹⁴⁵ Com amargament es queixava l'ajuntament de Sitges: "algunos de los contribuyentes se excusan al pago sin que los medios de persuasión hayan sido suficientes a reducirles. El Ayuntamiento se ve con el sentimiento de ver que por la resistencia de los morosos no sólo no puede concluir la fortificación sino que sería inútil la que se ha hecho" (AHS, "Defensa. Cossos militars-correspondència. 1822-1825", document sensa data, però que situem a finals de maig de 1822).

L'existència de les partides era, alhora, una mostra de la debilitat del nou poder liberal i de l'acció dels contrarevolucionaris i del descontentament d'amplis sectors del món rural vers aquest. Els intents del coronel Josep Taberner per derrotar Romagosa fracassaven un darrera l'altre, amb alguna excepció com la del Vilar¹⁴⁶, ja que els reialistes defugien el combat obert. La tàctica dels reialistes continuava sent la de la guerrilla, sense enfrontar-se obertament a l'exèrcit i jugant al gat i al gos: "tiran de lexos y huyen como de costumbre"¹⁴⁷, això els va permetre de mantenir a l'aguait a l'exèrcit i estalviar-se baixes a les seves files. Sembla que els reialistes es movien bastant a l'ample (uns cops per necessitats i uns altres per estratègia militar) com demostren els llargs itineraris que feia la partida de Romagosa¹⁴⁸.

Els reialistes comptaven amb la col·laboració (voluntària o obligada) de força pobles i autoritats municipals, com manifestaven els comandants militars en la seva queixa al rei pel "poco celo con que proceden algunos pueblos, y autoridades subalternas en orden a facilitar a las superiores, noticias oportunas para contener a los facciosos en sus necias tentativas [...], pues en vano se fatigará el soldado con marchas y privaciones si, por falta de las noticias que deben facilitar los pueblos para sorprender a los facciosos, no pueden aprovechar la ocasión de batirlos

¹⁴⁶ L'exèrcit liberal aconseguí alguna victòria important com la del Vilar on una partida reialista d'uns 200 homes fou encerclada per les tropes de San Miguel (procedents d'Esparraguera), de Taberner (de Collbató) i de Cerezo (de Manresa). El cap d'aquesta partida era Manuel Moxò i el seu fill, ambdós ferrers del Vilar, Jaume Grau (ferrer), Francesc Tomàs (pagès), Marià Cortadilla, Gregori Torras, Joan Grau (pagesos d'Esparraguera), José Garcia Velarde, Sebastià Rigual (tots dos del Vilar), Magí Rovilar (de Manresa) i Joan Más Fiol (d'Esparraguera). Tots, excepte els dos últims que no tenien 16 anys, foren afusellats a l'acte (AHM, Secció 2n-4n, "Guerras de Fernando VII", carpeta 2 i MASSATS: En Mansuet...).

¹⁴⁷ Informe del cap de la MNV-V a Vilafranca al batlle de Vilanova amb data de 30 de maig de 1822 (llogall 2.239).

¹⁴⁸ La llibreta..., pàg.71-72: "ce.n anàrem cap a vora Roca-fort y en lo en[de]mà ce.n anàrem a Seral, y Seral enfora, anàrem a dormí a Santas Creus y en l.andemà ce.n enàrem a Maumell. Ce.n enàrem a dormí a la Bisbal y de la Bisbal ce.n anàrem cap a Vallvei de Ortigos a fer-li paga un pago y, de allí estan, ce.n anàrem a Valls y allí tinguérem un foch, que ne varen mata, dels nostres 3 y de farits 9. Y se.n anàrem a Alió y allí fem nit. Y de allí anàrem a Santas Creus y, de allí estan, sa.n anàrem al Pla y del Pla det a Cabra y s.en anàrem tot saguit det a Sarvera".

en aquellos puntos en que sería fácil su esterminio, al paso que retirados a las montañas se les ataca con desventaja, y cuando más se logra dispersarlos; volviendo a aparecer despues con mayor animosidad y encarnizamiento"¹⁴⁹. Per evitar-ho s'ordenava als pobles que comunicuessin a les autoritats "sin que les sirva de excusa cualquiera comprometimiento que aleguen respecto a los facciosos [...], la entrada de aquellos en su distrito, de los pedidos que hagan con anticipación, de los juvenes que salgan a alistarse a las partidas, del paradero o destino que tengan estas segun noticias que deben tomar y de todas las demás circunstancias que pueden influir en el buen éxito de las operaciones militares que se preparen en los puntos convenientes". No sembla però que aquestes crides tinguessin massa èxit com demostra el fet que per evitar que es toqués a sometent als pobles de l'Anoia i la Segarra, el cap militar de Catalunya manés de fer treure les campanes de les esglésies¹⁵⁰, o el cas de Tous que quan hi entraren els reialistes no hi trobaren cap resistència i un nombre de veïns s'incorporà a la partida amb les armes que els havien donat per atacar-los i, a més, les autoritats no donaren cap notícia a la superioritat, cosa que els significà una multa del cap polític¹⁵¹. Si a això hi afegim que, segons el mateix brigadier José Mn Torrijos, "la miseria de esta

¹⁴⁹ Circular del Cap Polític de Tarragona als pobles, amb data de 12 de juliol de 1822. Aquesta no col.laboració facilitava, segons les autoritats liberals, el "cometer excesos que no es dado evitar en circunstancias tan críticas", cosa que és aprofitada pels reialistes per a desacreditar més a l'Exèrcit i als liberals. També es queixava del mateix el brigadier Torrijos (carta de 12 de juny de 1822 a l'AHMI, lligall 36, expedient 3). La no col.laboració de les autoritats municipals amb les autoritats liberals, era una queixa constant dels Caps Polítics i de les Diputacions. Vegeu la circular del Cap Polític, criticant la manca de col.laboració de les autoritats locals en la persecució i detenció dels facciosos, amb data de 29 de juny de 1822 (un exemplar de cada a l'AHMBP, lligall 83). Per intentar evitar aquesta situació l'ajuntament de Barcelona havia demanat amb insistència que les quatre Diputacions catalanes es reunissin i formessin un pla conjunt amb els comandants militars provincials per perseguir els "facciosos" (vegeu CARRERA PUJAL: Historia política..., II, pàg.123.). Aquesta proposta no es durà a terme fins l'arribada d'Espoz i Mina que posarà tot l'Exèrcit a Catalunya sota les seves ordres.

¹⁵⁰ Carta de Ruiz de Porras al ministeri de Guerra, amb data de 20 de juny de 1822 (AHM, 2n4n, "GFVII", carpeta 2).

¹⁵¹ Document a l'AHMI, lligall 36, expedient 19.

país y su malsentido tienen reducida a la tropa al estado de escasez más lamentable"¹⁵², tindrem alguna de les raons de l'amplitud de la revolta reialista.

2.2 El debat: moderats i exaltats

Els cada cop més nombrosos aixecaments reialistes provocaren un important debat a les files liberals sobre les seves causes i la manera d'enfrontar-s'hi que, si bé s'inicià l'estiu de l'any 1821, adquirí gran importància a partir de la primavera i l'estiu de l'any 1822. Les anàlisis es polaritzaren en dues línies, la moderada (representada pel ministeri) i l'exaltada (representada per la majoria de les Corts), depenent de la resposta que es donava a les preguntes que hom es feia: quines eren les causes de la rebel·lió? i, en funció de la resposta que es donava: què calia fer per aturar-la?¹⁵³. Pels reialistes estava clar que els aixecaments contrarevolucionaris "no se pueden explicar de otro modo [...] sino por la adhesión del pueblo entero [...] por la Religión y el gobierno de sus reyes [...] La providencia parece haber permitido, para que no quepa duda de que la religión es el único móvil de la resistencia de la España"¹⁵⁴. I criticaven que "los constitucionales quisieron persuadirse de que el alzamiento era efecto de la miseria que experimentaba Cataluña a causa de la gran sequedad que hubo aquel año, y yo no negaré que esto le diera impulso, aunque

¹⁵² Carta datada el 22 d'agost de 1822 a la Manresana i dirigida al batlle d'Igualada (AHMI, lligall 36, expedient 3). En el mateix sentit una carta del Cap Politic, Vicente Sancho, amb data de 27 d'agost de 1822, dirigida al batlle d'Igualada demanant aliments i municions (AHMI, lligall 36, expedient 4).

¹⁵³ GALLI: Memorias..., pàg.75-76 s'ho plantejava d'aquesta manera: "¿Cómo sin embargo ha podido transformarse el pueblo catalán, tan noble y laborioso, en acérrimo enemigo de la libertad? ¿cómo ha cundido tan rápidamente el fuego de la rebelión? ¿cómo la ruina de la industria ha inflamado los ánimos?".

¹⁵⁴ Aquesta interpretació, extreta de CLAUDEL DE CONSERGUES: Observaciones..., pàg.28 i 109, és la que feien seva els dirigents reialistes (vegeu el manifest de la Regència d'Urgell de 15 d'agost de 1822, per exemple) i pels historiadors franquistes, vegeu com exemple GAMBRA: La primera..., pàg.36: "Todos reconocen como causa una misma fe en que se unía, en apretada síntesis, el espíritu religioso, aún vivo y fervoroso en las clases populares, con el amor a las formas más castizas de gobierno y de lealtad a la legitimidad monárquica".

es cierto que era otra la causa", evidentment, per ell, la defensa del rei i la religió¹⁵⁵.

La polèmica a les files liberals es concretà, la primavera de 1822, en el debat entre el secretari del despatx de Governació (José Maria Moscoso)¹⁵⁶ per qui les principals causes eren que els contrarevolucionaris s'aprofitaven de la tradició del poble i la radicalitat de determinats elements del liberalisme (exaltats)¹⁵⁷; i la comissió encarregada d'analitzar la memòria que criticava el govern perquè minimitzava la importància de la contrarevolució i no feia tots els esforços possibles per posar-hi fi¹⁵⁸. El debat retornà a les Corts l'estiu d'aquell mateix any per mitjà d'una comissió especial per analitzar l'estat polític del país¹⁵⁹. Aquesta comissió, partint de la base que "no es posible hacer reformas en ninguna línea sin que se presenten contradicciones más o menos difíciles de vencer"¹⁶⁰, assenyala que "al presentarse tantas veces a la escena y en puntos tan

¹⁵⁵ J.M.R.: Memorias..., I, pàg.66.

¹⁵⁶ Memoria leída a las Cortes por el Sr. Secretario del Despacho de la Gobernación de la Península en la sesión del 3 de marzo de 1822 sobre el estado de los negocios concernientes a la secretaría de su cargo, Madrid, 1822, pàg.4.

¹⁵⁷ "El arraigado apego a los hábitos, costumbres y opiniones antiguas, o quiméricos rezelos por cuanto los hombres de una monarquía, y más particularmente el habitante del suelo español, necesitan como elemento necesario de existencia, su religión y su Rey; la inquietud suspicaz de perder instituciones benéficas y costosamente adquiridas" i l'"inexperta ansia de innovaciones que apresuran el momento de gozar los bienes que se divisan y se tocan con ya en el deseo". Afegia el secretari d'Estat que, de la mateixa manera que l'esclat paral·lel de les revoltes de Nàpols, Sicília i Portugal havien aturat la contrarevolució, la derrota d'aquestes li havia donat noves ales: "desde aquella época precisamente sus movimientos son más activos y generales; sus proyectos toman un carácter más decisivo y resuelto; sus conjuraciones se convierten en insurrecciones abiertas, y los sucesos se presentan bajo un aspecto, no en verdad dudoso, pero mucho más desagradable" (Memoria... Gobernación...), pàg.14.

¹⁵⁸ "El ciudadano español más ignorante de la marcha de nuestras instituciones sabe mucho más que quanto le dice el artículo, que tanto ansiaría por leer", i afegia "¿qué pasos ha dado el Gobierno a fin de precaver esas conmociones populares, mal sofocadas, y con tanta frecuencia repetidas?". No hi havia resposta.

¹⁵⁹ Informe de la Comisión especial nombrada para examinar el estado político del Reino, Madrid, 1822 (un exemplar dins els PFEVII -ACD-, vol.53, fol.409-422). El debat entre les postures moderades i exaltades pel que fa als aixecaments realistes es pot seguir a les sessions de les Corts (27 d'abril, 1 de maig, 3 de maig, ... de 1822).

¹⁶⁰ "Era preciso contar con una grande porción de enemigos que perdieran sus rentas, su poder, sus empleos, sus privilegios y autoridad, y la verdad no hay porque admirarse de este tan natural resultado, porque siendo el interes personal, bien o mal entendido, el primer estímulo del hombre". Per aquest motiu "hemos visto desde la época de la restauración [constitucional] esfuerzos, más o

distantes entre sí, prueba bastante que no son tentativas aisladas ni fruto del fanatismo de unos pocos, sino ramificaciones de un plan de buen juicio" instigat pel clergat: "apenas se ha levantado partida en España que no contase en sus filas y a su frente indignos ministros de una religión dulce y tolerante por esencia"¹⁶¹. Però, segons la comisió, la contrarevolució, dirigida pels eclesiàstics i els marginats del nou sistema, havia tingut èxit aprofitant la divisió dels liberals i la ignorància del poble¹⁶².

Segons l'anàlisi moderada, doncs, les reformes liberals s'havien radicalitzat excessivament i això, junt a la situació crítica que vivia el país, havia provocat la reacció de determinats sectors de la societat. Per aquest motiu proposaven moderació vers els aixecats, mesures selectives de repressió: "se emplee solo el rigor de la ley contra los cabezas de la rebelión"¹⁶³ i mesures preventives com les obres públiques per evitar que els pobres "susceptibles de ser seducidos y engañados por los que se aprovechan de su miseria para alucinarlos y corromperles" s'enrolessin a les partides¹⁶⁴, ja que "los que mandaban las partidas pertenecían casi todos a las últimas clase de

menos eficaces y fructuosos, pero constantemente dirigidos a hacernos retroceder de nuestra gloriosa carrera política" (Informe de la Comisión especial..., fol.409-422). La Comissió va emetre el seu dictamen el 3 de juny de 1822 i estava formada per Gil de la Cuadra, Canga, Meléndez, Castejon, Melo, Vega Infazón y Ruiz de la Vega y Zulueta (aquests dos, representants dels exaltats, van emetre un vot particular per considerar que la situació de la nació era més "crítico y peligroso" del que deia la majoria de la Comissió, pàg.14-23).

¹⁶¹ La Comissió exculpava, en canvi, a la noblesa "que está presentando un fenómeno único quizás en la historia [de] [...], no solamente una resignación magnánima al perder con sus privilegios sus intereses mismos, sino la gloria de correr a sacrificarlos en el altar de la patria" (Informe de la Comisión especial..., pàg.5).

¹⁶² Pel que fa a la divisió liberal deia "que solo disienten en pormenores, o más bien, en las aplicaciones de los principios mismos". I, pel que fa al poble, deia que havia trobat ressó "en la sencillez de muchos españoles, particularmente de los habitantes del campo que escasos de instrucción por lo comun creen ciegamente a las personas que están acostumbrados a respetar" (Informe de la Comisión especial..., pàg.7).

¹⁶³ "A los comandantes de tropas les encargará que procuren conciliarse el amor de los habitantes, con particularidad de las gentes del campo" (carta del ministre de la governació, Moscoso, als caps polítics de Catalunya, amb data de 14 de maig de 1822 a l'ACD, lligall 32, expedient 191).

¹⁶⁴ Diputació de Tarragona (vegeu l'Annex XIX). Vegeu, també, la contestació de Moscoso, amb data de 21 de maig de 1822 i que va ser tramesa a les Corts amb data de 8 de juny de 1822 (ACD, lligall 32, expedient 191, vegeu també el lligall

la sociedad [...]. Los que seguían a semejantes gefes eran los jornaleros sin trabajo, los mozos que huían de las quintas, los que sacaban a la fuerza de los pueblos donde dominaban, y algunos perdidos, que escapando de las carceles, se metían a defensores del trono y del altar"¹⁶⁵ i en aquesta direcció anava l'anàlisi de la Diputació de Barcelona¹⁶⁶.

Per contra, l'anàlisi dels exaltats feia més incidència en l'acció dels elements absolutistes (sobretot el clergat, però també la noblesa i sectors de la burocràcia)¹⁶⁷. Per aquests sectors, la

38, expedient 216).

¹⁶⁵ A més de mesures "benèfiques": "excitar a los Ayuntamientos a establecer sopas económicas, y proporcionar subsistencia a los habitantes más pobres [...] pues que a falta de alimento más que otra causa impele a los infelices a tomar partido en las gavillas de la facción". Vegeu MIÑANO: Examen crítico..., pàg.311. Aquesta opinió era compartida per BAYO: Historia del reinado..., II, pàg.281. També la Junta de Comerç de Catalunya i la Diputació de Barcelona, feien seva aquesta anàlisi (vegeu les actes de la Diputació de Barcelona, de maig a setembre de 1822). L'Ajuntament de Barcelona es situava en una posició intermèdia entre moderats i exaltats pel que fa a l'anàlisi de les causes del reialisme, vegeu AHMB, "Polítoco y representaciones", fol.271: "facciones de gente ilusa y necesitada la mayor parte hormigean en la antigua Cataluña. Los acérrimos defensores de la independencia nacional corren a las armas y se abandona la agricultura, se cierran las fábricas y talleres, se paraliza el comercio y empiezan a sentirse ya los efectos de la guerra civil. La hipocresía, el egoísmo, la superstición, la ignorancia y, sobre todo, la fatal sequía en diferentes distritos, pintada por los malévolos como efecto de la ira de Dios, comprometen la fidelidad y excitan la rebeldía" (citada per CARRERA PUJAL: Historia política..., vol.2, pàg.119).

¹⁶⁶ Que dedicà les sessions dels dies 2, 3 i 4 de setembre de 1822 a analitzar les causes de la rebel·lió reialista i les mesures que calia prendre contra els "facciosos" que es trobaven en ple auge arreu del Principat i amb l'intenció de coordinar-les amb les altres tres províncies catalanes, a partir de la proposta feta pel diputat mataroní Llauder. Aquest informe assenyalava que les causes de l'amplitud de la revolta reialista podrien ser: les reformes realitzades a l'administració, l'implantació de noves contribucions sense disposar d'informació adient, la contribució de consums que perjudicava els petits pobles, la contribució de patents i la misèria general del país (vegeu ADB, lligall 63, parcialment reproduït per CARRERA PUJAL: Historia política..., II, pàg.141).

¹⁶⁷ Vegeu-ne una formulació a MAC-CROHON: "Reflexiones..." (text reproduït per Alberto GIL NOVALES: Textos exaltados del Trienio Liberal, Madrid, 1978, pàg.133-161, que n'inclou un altre (pàg.101-103) publicat a El Zurriagazo, núm.5 (1821) amb el títol de "La guerra civil es un don del cielo"). Podríem considerar representant d'aquesta tendència el periòdic barceloní El Indicador Catalán que, per exemple, en un text que després seria reproduït a la Gaceta de Madrid, núm.158 de 2 de juny de 1822, pàg.844: "Cataluña arde en facciones dirigidas por varios clérigos y frailes, que han alucinado a los sencillos labradores, que creen defender la fe, cuando en rigor sólo defienden los diezmos, y cuando combaten por ser esclavos, como lo han sido toda su vida. La raíz del mal está conocida: no se apele a Subterfugios; es el orgullo y la sed de mando y de dominio que abrigan los que hicieron profesión de humildad y de mansedumbre. El fanatismo, excitado por la hipocresía religiosa, es la causa única de la sangre catalana derramada por catalanes. ¿Pero qué importa esta sangre a los que la hacen derramar? Ellos vieran gustosos vertida la de casi todos los habitantes de la España, con tal que conservasen su imperio absoluto sobre los pocos que

causa de l'enrolament reialista, era, com hem dit, la ignorància de les classes camperoles que era aprofitada pel clergat¹⁶⁸, i ho deixava ben clar el diputat català Lluís de Septien¹⁶⁹: "se acaba de decir que la miseria es la causa principal de los facciosos. Pues yo voy a probar a las Cortes que no hay tal causa principal: es una causa sí, pero remotísima, porque una gran parte de los miserables que se morían de hambre estan aquí, en Andalucía y en otras partes ganando su jornal; pero la provincia de Lérida tenía trabajando por su cuenta más de 1.000 hombres cuando se levantó Romanillos: llega Romanillos, dice: <<a peseta pago al que tome las armas>>, y desde luego se van todos con él. De modo que no es la miseria sino una causa remota de seducción". Per aquest motiu, segons ells, la millor manera d'acabar amb la revolta era la repressió, pura i dura, i el desmuntatge ideològic dels reialistes. S'havia de procedir amb duresa contra els dirigents de la rebel·lió per així dissuadir els "ignorants" d'ingressar-hi. Aquesta era la postura de Torrijos¹⁷⁰, Mina¹⁷¹ i altres caps militars alineats a les files exaltades¹⁷².

quedasen. ¿Que es para ellos la sangre de todos los ciudadanos en comparación con los intereses de su corporación?".

¹⁶⁸ "Vemos a muchos indignos eclesiásticos al frente de los facciosos, y a otros menos osados, pero tan perjuros y acaso más temibles que aquellos, a fomentar en el seno de las familias el odio a unas instituciones" (AHMB, "Político y representaciones", fol.342, reproduït parcialment a CARRERA PUJAL: Historia política..., vol.II, pàg.119).

¹⁶⁹ Diario de Sesiones, sessió del dia 3 de maig de 1822.

¹⁷⁰ Vegeu la seva posició reflectida en la carta confidencial de 25 de juliol de 1822 (reproduïda per GOROSTIZA: Cataluña..., apèndix I). També a la carta dirigida al comandant militar de Catalunya amb data de 7 de juny de 1822 (AHM, 2n4n, "GFVII", carpeta 2): "la moderación y la virtud misma personificada nada puede alcanzar, nada en ánimos fanatizados estudiadamente y más si incautos promovedores de la revelión existen impunes y con esperanzas de poder lograr su objeto u al menos no exponer nada en el incendio que tan infamemente han prendido en los mismos incautos pero fieros de estos rústicos habitantes".

¹⁷¹ Vegeu les seves Memorias..., vol.II.

¹⁷² En el mateix sentit s'expressava GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.3 i 12-13, per a qui, la inèrcia i la passivitat del govern, junt a la divisió dels liberals i la persecució política dels exaltats que havia aconseguit "desunir los ánimos, introducir la desconfianza, separar los intereses, amortiguar el espíritu público, alarmar los incautos, desalentar los cobardes, y exasperar los buenos", serien les raons del creixement de la força dels reialistes. També el coronel de la Milícia barcelonina, COSTA: Reflexiones..., pàg.9-13.

És a dir, mentre que, pels exaltats era la "ignorància" la causa que sectors del poble donessin suport al reialisme, pels moderats era la "misèria" i per tant, les mesures que proposaven eren divergents. Tot i que aquesta imatge del reialisme era excessivament deformada, el que era cert era que el missatge liberal ben just si traspassava el marc de les viles i pobles més importants, o bé que quan hi arribava era el suficientment transformat i deformat perquè no quallés, com assenyala l'Ajuntament de Barcelona: "¿cómo abrirán los ojos a la luz de la verdad cuando ésta no se la admite en muchos templos y solo llega a sus oídos su crítica? [...]. Una rústica exhortación del Párroco causa mayor impresión en los aldeanos que las demostraciones mejor vertidas en idioma que no entienden"¹⁷³. Per això, la comissió especial de les Corts demanava "la creación de escuelas de primeras letras y la publicación de catecismos políticos u otros semejantes al alcance de los labradores para que vayan empapándose en la doctrina constitucional" i confiava que "los bienes que han de seguirse, aunque lentamente, de la desamortización, distribución de baldíos, y otras leyes paternas, y con que las Cortes procuren aliviar en lo posible su suerte, reduciendo las contribuciones a lo puramente necesario, y suprimiendo las que puedan aparecer más odiosas". Però tot això quedava en paraules, ja que totes 30 mesures proposades eren purament repressives¹⁷⁴.

¹⁷³ AHMB, "Político y representaciones", fol.342 (reproduït a CARRERA PUJAL: Historia política..., pàg.119). Pensem que cal entendre aquest idioma, no sols referint-se a la llengua (castellà versus català), sinó, sobretot, al conjunt de valors i sentiments (l'economia moral que li deia Thompson) de la pagesia. Vegeu E.P.THOMPSON: "La economía moral de la multitud" dins Tradición, revuelta y conciencia de clase, Barcelona, 1979, pàg.62-134 i TORRÀS: Liberálismo..., pàg.7-31. També Carlo GINZBURG: "Prefacio" a El queso y los gusanos, Barcelona, 1986, pàg.13-28. Cal tenir present que determinats sectors de la població, sobretot els joves, escapaven a aquesta dinàmica, almenys això és el que ha demostrat Ramón del RÍO ALDAZ per Navarra: article a l'Avenc. Que els liberals no acabaven d'entendre això n'és una bona mostra l'escrit que publicava El Indicador Catalán: "Véase cual es el grito de los facciosos [...]: ninguno dice, Vivan los señorios, Vivan los Diezmos, etc. sino que todos gritan Viva Deu, viva la fe de Déu".

¹⁷⁴

Informe de la Comisión especial..., pàg.9-14.

A mesura que els aixecaments reialistes prenen embranzida i es convertien en moviments importants, l'anàlisi de les seves causes deixà de banda els esquemes fàcils i unilineals, per donar lloc a interpretacions més complexes i més properes a la heterogeneïtat del reialisme¹⁷⁵. Partint de la base, ja esmentada, que tota revolució provoca la seva contrarevolució, l'informe del nou ministeri San Miguel, assenyalava com a causes del suport popular al reialisme: la ignorància "hija de tres siglos de Inquisición y de tinieblas"¹⁷⁶, la pobresa "debida en gran mayoría a la amortización civil y eclesiástica de la propiedad territorial"¹⁷⁷ i "el influjo del clero secular y regular, la indiferencia por la causa pública que muestran algunos magistrados, funcionarios civiles y autoridades municipales, el disgusto de algunos jefes de la Guardia Real y las intrigas de los forasteros". Ignorància i pobresa que eren aprofitades pels sectors reaccionaris que "han sabido seducir y extraviar con preocupaciones y con su oro seducir a muchos que aquejados de la necesidad o arrastrados del engaño se han alistado a las filas de la traición para proporcionarse aunque con algun riesgo los medios de alimentar sus familias". Per això es continua proposant com a solució les obres públiques: "muchos brazos que se ocuparían útilmente en la reparación y construcción de caminos, canales y otras obras públicas, están asociados a las feroces gavillas".

¹⁷⁵ Vegeu, com exemple, el dictamen presentat a les Corts sobre les causes del suport popular al reialisme (12 d'octubre de 1822) pel nou ministeri d'Evaristo San Miguel, Felipe Benicio Navarro, Miguel López Baños, Dionisio Capaz, José Manuel de Vadillo, Mariano Egea y Francisco Cruz (ACD, lligall 88, expedient 6). Pel batlle d'Igualada els motius de la insurrecció eren, també, clars: "muchos hombres arrastrados por la indigencia y seducidos por la hipocresía religiosa" (AHMI, lligall 36, expedient 9).

¹⁷⁶ Afegia que "uno de los mayores males que afligen a la España [...] [es que] la mitad de la nación no ha recibido ninguna educación o si la ha recibido ha viciado su entendimiento inculcándole errores que le han extraviado".

¹⁷⁷ "A los errores económicos de muchos años, a la guerra de la independencia tan devastadora como gloriosa, a la rapacidad de la administración dilapidadora de seis años, a la disminución de nuestro comercio e industria por los sucesos de nuestras posesiones de Ultramar, aumentada en algunas provincias por la sequía que les ha privado últimamente de los frutos de su desmadrada agricultura ha reducido a un número considerable de personas a un ocio necesario por falta de trabajo en que emplearse".

2.3 La lluita ideològica

Un dels aspectes més destacats del Trienni fou la gran publicitat que un i altre bàndol endegaren per divulgar les seves propostes entre la població¹⁷⁸. Per un costat la premsa, utilitzada sobretot pels liberals i orientada a un públic culte (ja n'hem parlat). Per l'altre, la literatura de canya i cordill, Converses, Col·loquis i Diàlegs que, de forma amena i entenedora i seguint un recurs prou eficaç com els catecismes dialogats, pretenien arribar a àmplies capes de la població¹⁷⁹. La propaganda però, per molt senzilla que fos, no podia arribar de primera mà a tothom ja que molta gent no sabia llegir. És cert que una determinada redacció facilitava la seva lectura i posterior divulgació. Penso que aquí van jugar un paper molt important el que anomenem intermediaris culturals¹⁸⁰.

¹⁷⁸ Vegeu TORRAS: Los alzamientos..., pàg.188-195; Lluís ROURA: "Ejército y Constitución a partir de los "Diálogos"; "Conversaciones" y "Coloquios" en los orígenes del constitucionalismo español", dins Alberto GIL NOVALES (ed.): Ejército y pueblo. Homenaje al General Riego, Madrid, 1981, pàg.20-31; ARNABAT: "La literatura...", Joaquim MARCO: Literatura popular en España en los siglos XVIII y XIX, Madrid, 1977, vol.II, pàg.501-570 i Poesia..., pàg.56-67; Julio CARO BAROJA: Ensayo sobre la literatura de cordel, Madrid, 1969, pàg.285-304. Una reproducció desordenada de fragments d'aquesta literatura a CARRERA PUJAL: Historia política..., II, pàg.274-338.

¹⁷⁹ Una de les primeres obres d'aquests tipus en aparèixer fou una traducció catalana, feta pel pare agusti Albert Pujol, d'una obra castellana editada per primer cop durant les Corts de Cadis: Catecismo polítich al objecte d'instruir als catalans en los drets, privilegis i ventajas quels proporciona la Constitución Política de la Monarquía espanyola y las obligaciones que els imposa, Barcelona, 1820 (un exemplar a Biblioteca de Catalunya (BC), "Follets Bonsoms", núm.4.283). En la mateixa direcció Manual de la Constitución espanyola... (BC, Vic, 1820) i, el més breu i directe Proclama als incautos y sensills paisans, Girona, 1820 (BC, F.B., núm.1.733), que, en forma de diàleg, describen la Constitución i la lligaven a la tradició del poble. Aquesta obra tenia, però, un caire força teòric. Aviat apareixeran els diàlegs més sencills com el Coloqui entre un rector y un pagès anomenat Macari, Barcelona, 1280 (un exemplar a BC, FB, núm.1.734) i en el mateix sentit Instrucción breu de la Constitución, Barcelona, 1820 (BC, FB núm.1.948), que tindran un caire més divulgatiu, tasca en la qual destacà Josep Robreño. Pel bàndol reialista, el personatge més destacat va ser el dominic Tomàs Bou que va escriure, entre d'altres, Conversa entre Albert y Pasqual (1821); Constitución sens màscara (1823); Enterro solemne de la Constitución de Cadis (1823).

¹⁸⁰ Lluís ROURA: "Poders i mentalitats: anotacions entorn de la intermediació cultural a la Catalunya del segle XVIII" dins Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, vol.2, Barcelona, 1981, pàg.620-628. Pel "liberal del campo", en un article al Diario Constitucional, de 12 de maig de 1820, els intermediaris culturals entre el món i la comunitat rural eren, a més del rector, els mestres de minyons, els barbers i els ferrers, per on els pagesos havien de passar cada

A la lluita ideològica hi dedicava moltes línies un ban de la Diputació de Barcelona (27 de juliol)¹⁸¹. Primer qualificava els reialistes de "quadrillas de lladres y assessins, que en totas direcciones rodan y campejan en ditas provincias, robant, cremant, matant y assolantho tot, baix lo fals pretext de defensar la fe y la religió, y ab lo empenyo verdader de restablir lo govern absolut". Després els acusava d'oferir el Principat als francesos (aprofitant el mal record de la darrera estància dels francesos al país) a canvi del seu ajut¹⁸². Però, sobretot, tractava de desmuntar dues de les bases ideològiques del reialisme: la defensa de la religió i del rei tot sol. Pel que fa a la religió deia: "es menester que entengau y tingau per cert que no es la defensa de la fe y de la religió la que intentan los malvats [...]. La religió catòlica, apostòlica, romana jamay ha estat tant assegurada en Espanya, com ho es vuy dia; es lley fundamental de la Nació [...]. Se'us dirá que l'actual govern atáca la religió; que son projecte es destruirla; que per açó ha reduhit los delmes, disminuít los convents y extinguí los monestirs. Pero gque tenen a veurer los delmes, frares y monjos ab la religió? gNo florí ella per molts sigles sense ninguna de estas cosas? gL'evangeli les estableix per ventura? Ménten los que'us ho digan, ó ignoran absolutament lo que es la religió, encara que sien sos ministres"¹⁸³. Pel que fa al rei deia: "gSerieu tant nécis i faltats de sentit comú

setmana. El rector controlaria aquest petit grup i el petit grup difondria les idees reialistes o liberals a la resta de la població.

¹⁸¹ Que estava redactat en català, llengua amb la qual es podia arribar a més gent al món rural, i que es titulava: "Habitants de la Província de Barcelona" (exemplars a l'AHMSSA, caixa 457 i a l'AHMI, lligall 34, expedient 11).

¹⁸² "La anomenada <<junta suprema governativa del regne>>, composta de la més vil canalla [...], aquella reunió informal de pillos [...] ha promés entregar a la mateixa Fransa, en premi dels serveys que esta li presta, y que vosaltres no ignorau, la Catalunya, Aragó y Navarra fins al Ebro. A fi de poder ells governar despòticament en lo restant de la Espanya, vos han venut als francesos".

¹⁸³ En aquesta línia de compatibilitat, entre Religió i Constitució, es manifestà, sembla que per força, el cap de la Diòcesi de Barcelona, Josep Avellà (circular als rectors de la Diòcesi d'11 de maig de 1822, un exemplar a l'ACPV-MV): "entiendo que no debemos callar y que es obligación nuestra persuadir con toda eficacia a nuestras ovejas que la Constitución en nada se opone a la Religión que fundó y estableció Jesucristo, que interesa a todos los españoles su fiel y exacta observancia". Mesos més tard o feia Juan Miguel de Altube (circular al rectors de 6 d'octubre de 1822, un exemplar a l'ACPVP-MV): "Una Constitución que sin embargo de que varios desafectos al sistema han procurado afeear,

que volguesseu quel'Rey per son mer capritxo vos imposás contribucions sens limits, y'us confiscás los bens pera enriqueirse á si mateix y á sos privats, en son torn tant déspotas com ell, que'us arrancás dels braços á vostres fills pera sacrificarlos en una guerra injusta y temeraria [...]. Pues aço, y no altra cosa, vol dir Rey absolut¹⁸⁴.

Per part dels reialistes i d'un sector del clergat al seu capdavant la contraofensiva ideològica anava en el sentit de desprestigiar les idees dels liberals¹⁸⁵ i d'intentar unir les desgràcies d'un sector de la societat (les velles classes privilegiades, sobretot el clergat) i la majoria de la població¹⁸⁶. A l'ofensiva ideològica liberal, intentaren respondre les autoritats reialistes de la Regència, amb una manifest titulat "Catalanes"¹⁸⁷, on, després d'explicar la proclamació de la Constitució per l'acció d'una minoria carregada d'or i plata, descrivia la situació del país amb aquestes paraules: "Desencadenadas todas las pasiones, oprimidas todas la virtudes, protegidos todos los crímenes, entronizada la ignorancia, abatido el mérito, olvidada la Agricultura, despreciada la industria, estancado el comercio, abandonadas las Américas, el rey y toda la real

presentándola a la faz de las otras potencias como contraria a la Religión, y corruptora de las buenas costumbres; nada contiene en sí que pueda calificársele de opuesto ni al dogma ni a la moral del Evangelio".

¹⁸⁴ És a dir, s'intentava desfer una altra de les associacions bàsiques de l'ideologia reialista, rei absolut igual a felicitat. En el mateix sentit anava el ban de la Diputació Provincial de Tarragona "A los habitantes de la Provincia de Tarragona" d'1 de novembre de 1822, reproduït parcialment a l'Annex XIX (un exemplar a l'AHMBP, lligall 83).

¹⁸⁵ He tractat aquesta qüestió a ARNABAT: Els aixecaments..., pàg.50-52 i "Liberals...". Serveixin aquests breus apunts per fer de contraposició a la propaganda liberal.

¹⁸⁶ "A mi me han dejado incongruo, y no tengo que comer, y a vosotros os han arruinado y no tenéis que trabajar. ¿Y éstas son las felicidades que nos habían prometido?" (fragment del "Sermón que el día 25 de Agosto del presente año [1822] pronunció en la Yglesia el Párroco del Pueblo de ** de la Provincia de Gerona", al vol.XXI, fol.133-135 dels PREFVII, APR).

¹⁸⁷ Datat a 25 d'octubre a Urgell. Un exemplar al volum XXI, fol.160-164 dels PREFVII (APR). Publicat amb el títol de "A los Catalanes" al Diario de Urgel, núm.10-14 de 18 a 22 d'octubre de 1822. Un altre exemple és el sermó de Fra Tomas Bou pronunciat a Solsona el 30 de maig de 1824: [Tomas BOU] Jesu-christ crucificat capità dels servils. Sermó que predicà en lo castell de la Real Vila de Berga en la solemne traslació de la imatge dita del sant christo del castell a la capella novament construïda en dit lloch lo dia 30 del mes de maig de 1824, Manresa, 1824.

familia en las cadenas de la más infame esclavitud". Pel que feia, concretament, a Catalunya, demanava una comparació entre la Catalunya reialista i la constitucional: "la Catalunya realista se vestía de gala en medio de la incomparable satisfacción de ver florecer la agricultura, prosperar la industria y grandecerse portentosamente el Comercio; pero la Cataluña constitucional se cubre de luto al ver los campos avandonados, desiertos los Talleres y estancados los géneros en los almacenes"¹⁸⁸. Amb tot, oblidaven que entre 1814 i 1820 l'absolutisme no sols havia estat incapaç de resoldre aquests mateixos problemes, si no que els agreujà més.

Una crítica que ens sembla fonamental és la referida al treball dels jornalers: "la Cataluña realista empleaba los brazos de la pobreza, en los campos, en los talleres, en las oficinas, en las fábricas, en los caminos, en los puentes y en las casas de beneficencia; Pero la Catalunya constitucional los ha abandonado hinumanamente a una funesta inercia, les ha permitido infestar impunemente los caminos públicos y solamente los ha empleado en escitar conmociones populares contra los más honrados vasallos, contra los sacerdotes más retirados del bullicio del mundo, y contra los ilustres y valerosos militares que tantas veces han encontrado la muerte en defensa de esta benemérita y heroica provincia". A continuació el manifest retreia el sentiment religiós dels catalans i de la protecció que la monarquia espanyola havia donat sempre a la religió catòlica apostòlica i romana. Rei i religió anaven unides com carn i unglà i això era una garantia per tothom, segons el manifest. Per últim, manifestava que el seu objectiu principal era el restabliment del rei, d'un rei protector¹⁸⁹.

¹⁸⁸ I afegia, "aquella florida y opulenta Cataluña que escitaba la admiración no solo de las demás Provincias de Españolas sino tambien de la Europa entera. Comparad la Cataluña realista con la Cataluña constitucional. La Catalunya realista descansaba en los brazos de la paz y se regocijaba dulcemente en los días de serenidad y religión que amanecian en ella. Pero la Cataluña constitucional ha estado continuamente agitada por las turbulencias y alborotos, y no ha visto sino días espantosos de tribulaciones y amarguras". Vegeu l'Annex XVI

¹⁸⁹ "Padre de sus pueblos, que conserve las provincias en su pacífica posesión

2.4 Obres públics contra facciosos

Per les diputacions catalanes¹⁹⁰ i la Junta Nacional de Comerç¹⁹¹ era de vital importància eliminar una de les causes de l'enrolament a les partides reialistes: "la misèria" (provocada per l'atur i l'increment de la pressió tributària) que, junt a la ignorància (aprofitada pels absolutistes) i "la alucinación", el possibilitaven¹⁹². Per això es van plantejar de "remediar la miseria general por medio de obras públicas de conocida utilidad en las que se empleen los brazos de los

de sus costumbres inmemoriales y de sus antiquísimos privilegios, que recompense la virtud y el mérito, que vigile sobre la puntual y casta observancia de las leyes, que proteja nuestras propiedades y las personas, y que promueva por todos los medios y con todos sus esfuerzos la sana y verdadera prosperidad de la Monarquía".

¹⁹⁰ Bans de la Diputació de Catalunya d'11 d'abril de 1822, de la Diputació de Tarragona de 28 de maig i 15 de juny i de la de Barcelona de 18 de maig: "La Diputación Provincial de Barcelona a los habitantes de esta Provincia" (exemplars d'aquests bans a l'AHMSSA, caixa 457 i a l'ADB, lligall 169, expedient 2). Vegeu, la correspondència entre les Diputacions catalanes: "otro de los medios, quizás más apropósito para disminuir el número de facciosos que desgraciadamente infestan el País o para que alomenos no engrosase, sería emplear el mayor número posible de Jornaleros en trabajos útiles a los Pueblos" (carta de la Diputació de Tarragona a la de Barcelona amb data de 12 de juny de 1822 a l'ADB, lligall 37, expedient 1); o amb els ajuntaments demanant-los que "se iniciasen las obras públicas, de acuerdo con los medios disponibles, con los cuales, al paso que se remedie la miseria general proporcionando trabajo y con el subsistencia de las familias indigentes" (carta de la Diputació de Tarragona a les altres Diputacions catalanes, s/d. juny de 1822, al lligall 37, expedient 1 de l'ADB), i la que dirigí la de Barcelona a la de Girona, amb data de 10 de juny de 1822 (un exemplar a l'Arxiu Històric de Girona, Secció Diputació Provincial. Un exemplar imprès a l'AHMI, lligall 33). La Diputació de Barcelona deia, per justificar la seva petició de 500.000 rals per arreglar la carretera de Barcelona a Saragossa, estar convençuda "del importante resultado que deve tener en las actuales circunstancias la ocupación de infinitos brazos que la miseria tiene paralizados" (sessió de 29 de maig de 1822 a l'ADB, lligall 64).

¹⁹¹ Que també donà suport a aquestes iniciatives ja que considerava que: "la miseria general nacida de varias causas que refiere ha facilitado a los enemigos del sistema medios para seducir a los incautos y sencillos, que en el nuevo orden de cosas se prometian salir del estado de inacción en que se hallaban y para encender entre nosotros la discordia que ha dado lugar a las ocurrencias que notamos" (el text a la sessió de 29 de maig de 1822 de la Diputació de Barcelona, a l'ADB, lligall 64). Per solventar aquests problemes plantejava: "sostener las prohibiciones para mantener el trabajo, [...] se abra alguna obra pública, se formen las carreteras y se asigne por el gobierno una cantidad del fondo destinado a este objeto, así como se han asignado a Galicia al intento seiscientos reales, y por último que se termine el contrabando con leyes sabias y escrupulosamente observadas, exigiéndose la responsabilidad a los encargados del cumplimiento".

¹⁹² Per l'Ajuntament d'Igualada la raó principal dels aixecaments era: "el hallarse sin trabajo tantos millares de jornaleros del campo y operarios de las fabricas" (carta a la Diputació de 20 de maig de 1822 a l'ADB, lligall 36).

menesterosos proporcionándoles con que vivir y mantener a sus familias, con cuya medida opinaba que se sofocarían en gran parte sino del todo el germen de la insurrección en estas provincias"¹⁹³. La Diputació de Barcelona també opinava que com que "la falta de trabajo unida a otras causas no menos funestas ha impelido a muchos infelices a tomar las armas contra el sistema constitucional, es un deber sagrado de las Diputaciones provinciales el no perdonar medio ni fatiga alguna para que se disminuya en lo posible el ominoso influjo de aquellas causas y particularmente de la que imposibilita al hombre de ganar sus sustento y el de su familia, prepara su ánimo desesperado a arrojarse a toda suerte de excesos". Per això pensava que l'objectiu principal era el de "proporcionar trabajo a los miserables jornaleros que gimen sumidos en la miseria"¹⁹⁴. Les obres públiques es presentaven com la panacea per reduir els efectius de la contrarevolució.

La Diputació de Tarragona¹⁹⁵, que inicià les seves tasques quan la situació de la província, a la qual pertanyia una bona part del corregiment de Vilafranca, era caòtica¹⁹⁶, sol·licità al govern

¹⁹³ Diputació de Barcelona, sessió de 15 de maig de 1822. La mateixa opinió a les sessions de 20 i 29 de maig de 1822 (ADB, lligall 64). Vegeu el ban de 18 de maig de 1822 (reproduït al Diario de Barcelona, núm.140 de 20 de maig de 1822). Aquestes propostes no eren pas noves, ja a finals de 1820 el govern demanava a les Diputacions que "promuevan todas las obras públicas que consideren útiles a sus territorios respectivos; proporcionado con esto ocupación y trabajo a los jornaleros y a cuyo efecto propondrá los arbitrios que tengan por conveniente para cubrir estos gastos" (circular de 12 d'octubre de 1820, un exemplar a la caixa 455 de l'AHMSSA i al lligall 81 de l'AHMBP i a l'AHV, "Copiador de Correspondència. 1822-1823", núm.304, de 19 de novembre de 1820).

¹⁹⁴ Carta de la Diputació de Barcelona a la de Girona amb data de 10 de juny de 1822 (AHG-ADG, lligall 2).

¹⁹⁵ "Habitantes de la Provincia de Tarragona", ban de 28 de maig de 1822, signat pels Diputats de Tarragona (un exemplar a l'AHMSSA, caixa 457). La Diputació de Tarragona estava formada per Joaquim Tarín, Pedro Alcantara de Ajuria, Pere Batlle, Salvador Alba i Joaquim Alcoriza, com a vocals; Marcelo de Baeza, cap polític i present i el Francisco Gomez de la Fuente, secretari.

¹⁹⁶ "Malograda la cosecha, privados de la lluvia necesaria, desiertos los campos, abandonados los talleres, dispersas las más virtuosas familias y arrolladas sus fortunas, ha completado con el ocio destructor la desgracia de la parte menesterosa del pueblo; la ha condenado a sentir todo el peso de la miseria y el hambre". La solució que proposava era, també, les obres públiques que havien de "asegurar al propietario una ventajosa salida a sus frutos, un objeto de especulación al Comercio y una proporcionada subsistencia al pacífico jornalero". La Diputació de Tarragona es situava "tan distantes de la licencia y máximas

recursos per poder realitzar obres públiques. A finals de maig, i com un mitjà per aturar la incorporació a les files reialistes, el govern concedia 500.000 rals per a l'arranjament de la carretera de Barcelona a Tarragona, "para promover obras públicas en que se ocupen los habitantes menesterosos más susceptibles de ser seducidos y engañados por los que se aprovechan de su miseria para alucinarles y corromperlos [...]. Deben encontrar ocupación y sustento los infelices a quienes la miseria obliga a seguir las gabillas de los facciosos"¹⁹⁷. El mes de juny, la mateixa Diputació proposà als ajuntaments de la província de fer obres públiques "con el objeto de emplear a los Jornaleros que por efecto de la falta de trabajo se hallan en la miseria y expuestos a ser seducidos por las ofertas de los Facciosos que ofrecen una peseta y el pan a todos los que se presenten a engrosar su número"¹⁹⁸. Els ajuntaments de les viles més grans del corregiment (el Vendrell, Sitges, Vilanova, Igualada, Vilafranca) seguiren les recomenacions de la Diputació¹⁹⁹ i,

destructoras de los anarquistas, como de sugetarnos a la degradante coyunda del despotismo", és a dir, dins el liberalisme moderat.

¹⁹⁷ A mitjan de juny la mateixa petició es dirigí a les Corts (ACD, lligall 38, expedient 216). El Cap Polític, en publicar la notícia, afegia: "para que todos se desengañen de que el régimen Constitucional reúne cuantas ventajas se pueden apetecer; pues habiéndose creído perjudicial la contribución del registro ha sido suprimida, lo mismo sucederá con la de consumos, y el paternal cuidado con que el gobierno atiende a las necesidades de la Provincia librándonos fondos para las obras públicas debe calmar todas las ansiedades de los buenos" (la nota del Secretari d'Estat de Governació estava datada a Madrid el 27 de maig de 1821 i l'"Aviso al público" del Cap Polític, a Tarragona el 31 de maig de 1822, un exemplar a l'AHMSSA, caixa 457).

¹⁹⁸ I, afegia, "dispondrá ese Ayuntamiento así que reciba este oficio emprender alguna obra pública hechando para ello mano de quantos fondos estén a su alcance y abriendo una suscripción para facilitarlos, pues creo que no se puede hacer un Servicio más patriótico que el de contribuir al restablecimiento de la tranquilidad alimentando estos infelices". A més proposava la formació d'una Junta de Partit, integrada pel vocal de la Diputació, un rector, un hisendat i un comerciant, perquè "popongan los arbitrios que esten al alcance de los Pueblos, para reunir los fondos más posibles, e invertirlos en este objeto" (circular del Cap Polític de Tarragona als Ajuntaments de la província amb data de 9 de maig de 1822 a l'AHV, "Copiador de Correspondència. 1820-1823", núm.125 de 14 de juny de 1822 i a l'AHS, I.1.2 "Oficis i correspondència. 1822"). El 8 de juny, el mateix Cap Polític demanava informació detallada de les obres, els fons, la utilitat i la gent que hi treballava (un exemplar de cada a l'AHS, caixa I.1.2, "Oficis i correspondència. 1822"). El secretari de l'Ajuntament del Vendrell anotava així el resum de l'ofici "que los Ayuntamientos promuevan obras públicas y arbitrios para dar jornal a los trabajadores en invierno" (AHV, "Copiador de Correspondència. 1820-1823", núm.187, de 13 de novembre de 1822).

¹⁹⁹ Per exemple, l'Ajuntament del Vendrell convocà una reunió dels seus veïns,

fins i tot, el mes de juliol, es constituí una Junta del Districte per donar feina a la gent necessitada²⁰⁰. El problema pels ajuntaments era que mancaven els recursos per tirar endavant aquesta política social. O, més ben dit, qui tenia els recursos no estava interessat en utilitzar-los en això.

2.5 Fortificacions i milícies mòbils

Les viles liberals del corregiment temien la invasió de les partides reialistes²⁰¹ i iniciaren o reemprengueren durant l'estiu les obres de fortificació²⁰²: l'Arboç, el Vendrell, Vilafranca,

el mes d'abril de 1822, per trobar mitjans per donar feina als jornalers desvagats, perquè tenien por d'una commoció (AHV, "Copiador de las correspondencias. 1822" de 10 d'abril de 1822). L'ajuntament del Vendrell invertí 200 duros, que demanà en préstec a compte de l'impost sobre l'aigua, el 17% de propis i les bules dels anys 1820-1822, "para hacer varias obras de defensa con el principal objeto de dar trabajo a los jornaleros pobres" ("Manual d'Acords. 1782-1840", sessió de 29 de setembre de 1822), ja que considerava que "el medio más conducente para calmar la efervescencia que desgraciadamente experimenta la provincia consiste en abrir alguna obra pública para ocupar a los menesterosos; por cuyo motivo se ha propuesto mejorar esta corporación el camino que va desde esta a San Salvador, cual operación es por otra parte de necesidad absoluta" (AHV, "Copiador de las correspondencias. 1822" de 17 de maig de 1822). A finals de juliol, la Diputació de Tarragona demanava a l'Ajuntament de Sitges, algun diner per la carretera de Barcelona a Tarragona "como medio para proporcionar sustento a los infelices jornaleros" (carta de 26 de juliol de 1822 a l'AHV, caixa I.1.2 "Oficis i correspondencia. 1822"). L'ajuntament de Capellades dirigia un escrit als pobles de la rodalia per arreglar la carretera vella i demanar alguna ajuda a les autoritats. Però, cada ajuntament intentava paliar els problemes pel seu compte i així l'Ajuntament d'Igualada respongué a la crida que ells ja ocupaven més de 300 persones diàries en les obres públiques de la vila i que eren els veïns els que pagaven (vegeu la sessió de 20 de maig de 1822 de la Diputació de Barcelona al lligall 64 i AHMI, lligall 33, expedient 9). Per Vilafranca "Actes...Vilafranca" sessió de 5 de juliol de 1822.

²⁰⁰ A la qual participà el regidor vilafranquí Jaume Sabater ("Actes...Vilafranca", sessió de 5 de juliol de 1822).

²⁰¹ Això serà una constant de la vila d'Igualada, on el batlle demanava reforços ja que "esta villa se halla continuamente rodeada de cuadrillas y malvados facciosos que mandados por los cavecillas, el Fraile Trapense, Romagosa, Mateu [Miralles], Romanillo, todos los dias infestan robando los pueblos del partido" (carta dirigida al Cap Polític, amb data de 21 de maig de 1822, a l'AHMI, lligall 35, expedient 7). Això es concretava, en el cas d'Igualada, amb l'amenaça feta per Francisco Badals "Romanillo" contra els que entressin "comestibles, ya sea pan, trigo, cebada, vino, aceite y demás, como ni dinero" sota la pena de "decomiso".

²⁰² Al Vendrell hi havia estacionats 400 milicians -provinents d'altres viles-, 40 soldats, 60 miquelets -milícies mòbils- i 12 cavalls. A més hi havia 30 punts fortificats, s'hi portaren dos canons, es tancaren molts carrers i es creà una nova companyia de milicians de 150 homes per evitar una nova entrada dels facciosos (Diario de Barcelona, de 29 d'agost de 1822). Els vendrellencs

Igualada, Capellades, i Vilanova. Però aquestes tasques tan necessàries molts cops no podien realitzar-se per manca de diners per pagar els jornals dels obrers i l'única solució era que els majors contribuents paguessin a l'avançada un terç de la contribució²⁰³. Els problemes econòmics obligaren la Diputació a recórrer als constrenyiments militars, justificats per les despeses que originava la persecució dels facciosos²⁰⁴: "sólo la precisión y urgencia de las circunstancias, la obligan a usar el rigor de que estaría muy ageno, sino gravitase sobre S.E. el enorme peso de los gastos que ocasiona la persecución de los facciosos". Per evitar-ho deia que "los mismos pueblos tan directamente interesados en la pacificación pueden contribuir mucho a su logro, pues serán muy pocos los rebeldes a quienes no pueda atraer alguna relación de sangre, amistad o interés; y

s'havien preparat a consciència després de rebre tres visites de Romagosa i veure l'experiència de Vilafranca. A Vilafranca, a finals d'any, la Junta d'Arbitris de la vila devia 20.000 rals a l'Ajuntament, entre ells 2.000 que havia adelantat al Regiment de Cavalleria i 4.000 que havia donat en suministres ("Actes...Vilafranca", sessió de 12 de desembre de 1822. Vegeu també les sessions d'1 de juny i 24 d'agost). Les demandes de contribucions en espècies a compte de l'Exèrcit era una pràctica comuna, vegeu RIBA i GABARRÓ: *La Pobla...*, pàg.112-113 que assenyala que els mesos de juliol i agost, des d'Igualada se'ls demanà, 210 quintars de palla, 190 de llenya, 80 de farina i 70 quarteres d'ordi. Vegeu també, referent a Martorell, BALANZA: "Les lluites civils...", pàg.443. L'ajuntament de Vilanova convocava "a tots los caps de casa de la Vila y terme de la present [...] a la casa teatro pera tractar y resoldrer un asunto relatiu a la defensa del Poble" (pregó de 26 d'agost de 1822, a "Registro de pregones..." de l'AHMVG). La vila de Capellades rebia la denominació de "Patriòtica" o "Benemèrita" per la seva aferrissada defensa de la Constitució davant els nuclis reialistes de Vallbona i Piera. Vegeu aquesta denominació a la correspondència que es serva a l'AARC, Lligall "Història de Capellades, n01", carpeta "Circulares". Per exemple, la circular de la Diputació de Barcelona, datada el 16 de març de 1823.

²⁰³ L'ajuntament de Vilafranca, després del susto del 4 d'agost, estava decidit a utilitzar tots els seus recursos per acabar les obres i disposar de material en dipòsit per un cas que tornessin a entrar els reialistes ("Actes...Vilafranca", sessions de 24 i 26 d'agost de 1822). Mitjan mes de maig de 1823, el Cap Polític de Tarragona s'adreçava als ajuntaments de la província, tot mostrant-los les avantatges de la fortificació de la ciutat de Tarragona, ja que "uno de los objetos principales y útiles de las obras de fortificación de esta Plaza ha sido el de dar ocupación y sustento a los pobres jornaleros que carecen de uno u otro en los pueblos de esta Provincia", a més, afegia, que si als pobles hi havia gent sense feina, anessin a Tarragona a treballar "preveniéndoles que serán satisfechos a proporción del trabajo que cada uno haga" (circulada pel batlle de Vilafranca amb data de 13 de maig de 1823, un exemplar a l'AHMBP, lligall 83).

²⁰⁴ Carta de l'Ajuntament de Vilafranca, comunicant una circular de la Diputació de Tarragona, amb data de 26 d'agost de 1822 (AHS, caixa I.1.2 "Cartes enviades" i AHMBP, lligall 83).

que con su celo procure esta corporación que continúen presentándose los seducidos, y a que coadyuden a esto los párrocos, ya que por desgracia algunos de ellos fueron los corruptores de los pueblos". Es tractava, doncs, que pares i parents, amics, autoritats locals i clergat fessin esforços per reduir les files reialistes, així es necessitarien menys calès i s'eliminarien els constrenyiments.

De forma paral·lela a la fortificació, es crearen les "Companyies volants" o "mòbils" a Vilafranca i Igualada (formades per uns dos-cents homes cada una)²⁰⁵. A Vilafranca s'allistaren seixanta homes amb un sou de set rals diaris i l'armament que estarien subjectes a l'ordenanza militar i el cap dels quals seria el comandant de la Milícia vilanovina, Josep Vilar²⁰⁶. El seu objectiu era perseguir "constantemente no sólo las cuadrillas de los facciosos que se formen o transiten por él, sino también que vigilen la conservación del orden público"²⁰⁷. Sovint s'hi

²⁰⁵ Al corregiment de Vilafranca, el principal instigador de la formació d'una companyia patriòtica volant fou el diputat del partit, Pere Batlle, que proposà de formar-ne una conjuntament amb Sitges, Vilanova i Ribes: "la formación de unas compañías de Patriotas mantenidas por los pueblos de este Partido". Per aquest motiu es convocava, mitjançant carta de 10 de juny de 1822, una reunió de dos homes per municipi el dia 14 de juny (AHS, caixa, I.1.2, "oficis i correspondència. 1822"; carta de Pere Batlle a l'alcalde de Vilanova amb data de 4 d'agost de 1822 al lligall 2.237 de l'AHMVG. Altres cartes al respecte a l'AHS, caixa I.1.2, "Oficis i correspondència. 1822", cartes de 5 de juny i de 9 de juliol de 1822). La Diputació de Tarragona acceptà la proposta i decidí que "se forme un plan de operaciones para batir a la gabilla, que está infestando los Pueblos del Panadés y aun ha ocupado la carretera, prestando los demás servicios que esija el bien de la Patria" (carta de la Diputació de 19 de juliol de 1822 a l'AHS, caixa I.1.2 "oficis i correspondència. 1822").

²⁰⁶ Aquestes companyies, que s'identificaven per un barret de copa amb l'escaparela nacional i una cinta verda, depenien del cap militar del partit i "deurà unir-se a les demás que faran en el present partit per resguard del mateix y en persecució dels facciosos; pero si lo cas urgeix deurà pasar aont mania lo Sr. Gefe Polítich dins de la Provincia de Tarragona". La companyia restà finalment formada a mitjan juliol i s'establí a Vilafranca (cartes de 2 i 13 de juliol de 1822 al lligall 2.239 de l'AHMVG). Aquestes companyies s'anirien incrementant a mesura que es consolidés la guerra civil, fins arribar, a finals de 1822, als 600 homes al corregiment de Vilafranca ("Actes...Vilafranca", sessió de 25 de juliol de 1822 i AHMI, lligall 33, expedient 6 i lligall 36, expedient 6). Vegeu, també, GUTIERREZ POCH: "El trienni..."; MARTINEZ: Revolució... i RIBA i GABARRÓ: La Pobla..., pàg.112, diu que es formà una companyia volant de 50 homes per perseguir els facciosos (a la pàg.115, parla que al municipi la companyia de voluntaris reialistes estava formada per seixanta-vuit persones, quatre oficials, sis suboficials i vuit caporals i cinquanta soldats, serien els mateixos?).

²⁰⁷ "No tendrá más objeto que el de perseguir malechores, y a todos cuantos se

incorporaren aquells que no tenien altra forma de guanyar-se el sou o que no podien entrar a la Milícia voluntària per la seva condició social i es convertí en una contra-oferta als possibles reclutats pels reialistes²⁰⁸, fins el punt que als del corregiment se'ls feia signar un contracte de dos mesos amb la promesa que, "en cas de no ser necesaria la companyia tots los dos mesos, se continuará a dar los pres als individuos de ella; pero lo Ajuntament los empleará en algun treball"²⁰⁹, cosa que ens dóna a entendre que no sols a les files reialistes hi havia gent que hi anava per la soldada. El problema més greu fou el seu manteniment, que s'havia de fer per quotes mensuals dels ajuntaments, cosa que provocà molts enrenous, com hem vist²¹⁰.

presenten enemigos de esta patria generosa que les dio su ser. A más del referido tendrá esta milicia otro objeto como es el de proteger las personas y propiedades, cooperar para la tranquilidad y sosiego de los pueblos, y finalmente la de afianzar nuestras libertades públicas" (circular de 4 de juliol de 1822, un exemplar a l'AHMBP, lligall 83).

²⁰⁸ Aquestes companyies van tenir, com és lògic l'oposició d'aquells municipis pro-reialistes com el de Vallbona que manifestava que "está población está más para discurrir como podrá subsistir en medio de tantas desgracias que en pensar arbitrios para defenderse de Enemigos que no los teme sino muy remotamente". Altres ajuntaments com el de Rubió, manifestava que no podia col·laborar, més que minsament, per "la extrema miseria en que se hallan estos vecinos [...], a más que los mismos particulares se hallan en la precisión de sostener a muchos miserables a fin de que ninguno se vea obligado a tomar medios indecentes para su subsistencia a causa de la miseria" (AHMI, lligall, 36, expedient 6). El batlle de Sitges es queixava, també, de "la indiferencia y egoismo refinado de ese miserable pueblo de Ribas" (AHS "Correspondencia. 1822"). Però, fins i tot, dins d'Igualada hi havia gent i regidors que no pagaven les contribucions per a la defensa de la vila, com declarava el comandant d'armes de la mateixa, Antonio Oro (AHMI, lligall 36, expedient 10 i 14).

²⁰⁹ Carta de 29 de juny de 1822 (AHS, caixa I.1.2, "Oficis i correspondència. 1822").

²¹⁰ AHV, "Copiador de las correspondencias. 1820-1823" (16 de juliol de 1822). Carta de Pere Batlle de 20 de setembre (AHMVG, lligall 2.237), una altre de 29 d'agost de 1822 del batlle de Vilanova al de Sitges, demanant-li diners per mantenir la partida a Vilafranca (AHS, caixa I.1.2 "Oficis i correspondència. 1822"). Més informació a AHS, "Defensa. Oficios militares. 1822-1823" (7 d'agost de 1822). També foren sufragades amb crèdits extraordinaris dels ajuntaments com a Igualada (AHMI, lligall 35, expedient 8). A finals d'any, els pobles de la comarca reberen la visita de Gerardo Guardiola, l'home encarregat dels cobraments manu-militari al corregiment, primer per la Milícia movable (7.951 rals mensuals) i, després, les racions de campanya de l'Exèrcit (Nombroses cartes exigint pagaments a l'Ajuntament de Vilanova al lligall 2.237 de l'AHMVG de 7, 10 i 27 de desembre de 1822 i carta del comandant d'armes de Vilanova, Cristobal Paredes, amb data de 10 de desembre de 1822 al lligall 2.237 de l'AHMVG).

3. Auge del reialisme al corregiment de Vilafranca (estiu de 1822)

3.1 Romagosa torna al corregiment de Vilafranca

A començaments del mes de juliol, la nota predominant al corregiment de Vilafranca era la tranquil·litat i l'actuació de les partides reialistes era molt aïllada, fins al punt que es decidí, el dia 5, de tornar a posar en marxa la diligència diària entre Reus i Barcelona¹. Això no volia dir però, que hi hagués calma total i així l'1 de juliol hi hagué batusses a Sant Jaume dels Domenys² i Sant Sadurn³, a començament de mes a Olesa i Piera es produí un nou aixecament instigat pels trinitaris⁴; el 10 de juliol una altra partida entrava a Rubió⁵ i el 20 de juliol a Cabrera d'Anoia i Ordal⁶. La reactivació de les partides reialistes al corregiment el mes de juliol obligà els liberals a concentrar-hi les seves forces, així la Milícia de Sitges⁷ i Vilanova fou enviada a Vilafranca⁷.

¹ Diario de Barcelona, de 5 de juliol de 1822. Per aquest capítol vegeu el mapa 10.

² Els milicians i la tropa del Vendrell (uns cent homes) prepararen una emboscada als reialistes. En aquesta acció van morir quatre reialistes (dos morts en combat i dos afusellats en ésser apresats). Vegeu Diario de Barcelona, de 3 de juliol de 1822.

³ On entrà una partida reialista que assaltà les cases dels milicians. Sembla que hi havia fortes disputes entre ells, fins al punt d'amenaçar-se de mort els uns als altres, ja que un grup d'ells deia que volia passar-se als miquelets perquè se sentien enganyats (Diario de Barcelona, de 6 de juliol de 1822).

⁴ J.M.R.: Memorias..., vol.I, pàg.176-177: "la aversión de aquellos habitantes al llamado sistema era grande. Varias veces se levantaron, pero siempre se malograron sus esfuerzos en atención a que estaban en medio de pueblos en que tenían continuamente tropa los constitucionales".

⁵ AHMI, lligall 33, expedient 4.

⁶ La partida reialista era d'uns 50 homes i a resultes de la seva entrada l'Ajuntament de Cabrera d'Anoia fou multat amb 50 lliures per no informar del pas dels facciosos (Diario de Barcelona, de 23 de juliol de 1822).

⁷ "Pase esta a Villafranca para que unida a las demás fuerzas que se halla en aquel punto se forme un plan de operaciones para perseguir y batir a la gabilla que está infestando los Pueblos del Panadés y aun ha ocupado la carretera" (carta al batlle de Vilanova de 18 de juliol de 1822 al lligall 2.239 de l'AHMVG). En aquestes dues viles s'allistaren voluntaris per realitzar aquest servei (per Sitges, vegeu les cartes de 7 i 13 de juliol de 1822 a l'AHS, caixa I.1.2 "oficis i correspondència. 1822").

Romagosa decidí, mitjan juliol, de tornar al corregiment vilafranquí "con el doble objeto de hostilizar al enemigo y aumentar el número de los defensores de V.M., como lo verificó ascendiendo las fuerzas que reclutó, organizó y tubo a sus órdenes al número de dos mil doscientos hombres"⁸. Les tropes de Romagosa, junt a les de Miralles (uns dos mil homes en total)⁹, sortiren de la Seu en direcció a Cervera que de nou fou ocupada pels reialistes el dia 21 de juliol, fins al dia 23. Un cop a Cervera, "cen van fe foch de dins de la Universitat. Allí us mataren 8 y, de farits , 10, y tinguérem que anarcen perquè no los poguérem [...] y en donarem saqueyo a las casas de malacianos. Y mentres estaven saquejan, van tení una grant alarma, que venian, y de allí estan sen anàrem a posà lo citi a Santa Coloma [de Queralt]. En dit 8 días [del 21 al 28 de juliol] cosa de dos mil homans. Y una nit volguérem ascalà y no puguérem"¹⁰. Però, Romagosa tenia una espina clavada: Santa Coloma de Queralt¹¹, i aquest fou un dels seus primers objectius en tornar a casa seva. Inicià l'atac el dia 23, i hi tornà el dia 26, però tots dos fracassaren i per aquest motiu decidí de posar-hi setge i rendir la vila per fam¹². El mateix dia 26, sortia de Valls el comandant Manuel Sesé al capdavant de set-cents homes¹³. Assabentat Romagosa d'aquest fet, decidí anar-lo a esperar al Sarral, mentre una part de la tropa continuava el setge. Un cop les

⁸ Carta de Romagosa ja citada, avalada per Jaume Creus (13 de setembre de 1824); Manuel Millà (12 de setembre de 1824); José Cabeza de Batlle (totes servades a l'Expedient Personal de Romagosa). Al mateix temps, Romanillos actuava a les terres de Lleida. Especialment interessant per l'actuació de Romanillo i els seus enfrontaments amb Torrijos són les pàgines de GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.47-51 i els apèndixs (amb correspondència personal de Torrijos). Vegeu el mapa 10.

⁹ GOROSTIZA: Cataluña..., pàg.52, dona la xifra de 800 homes comandats per Miralles i 1.000 per Romagosa, que ens semblen força encertades.

¹⁰ La llibreta..., pàg.73. Més informació a l'AHMI, lligall 35, expedient 6; Expedient personal de Jaume Junqué a l'AGM-S; Indicador catalán, de 3 i 5 d'agost de 1822 i J.M.R.: Memorias..., vol.I, pàg.191-195.

¹¹ Les seves autoritats foren declarades per aquests fets i mitjançant el decret de 4 d'agost de 1823 (reposat el 24 de gener de 1837) "beneméritos de la patria" (amb medalla de plata. vegeu l'ACD, lligall 51, expedient 134).

¹² J.M.R.: Memorias..., I, pàg.191-194.

¹³ 100 del regiment del Rei, 25 del de Màlaga, 25 de cavalleria del Rei, 100 milicians de Barberà i 250 miquelets, més els milicians de de Reus i una companyia de caçadors de Marina que s'hi havien d'ajuntar al coll de Cabra).

tropes de Sesé eren a l'interior del poble i entretingudes i desinformades per les seves autoritats municipals, atacà Romagosa amb mil cinc-cents homes i envoltà el poble. La batussa fou molt forta i Romagosa decidí retirar-se cap a Pont d'Armentera i Santes Creus, fins a fer cap a Montblanc, on arribà la resta de les seves forces que havien aixecat el setge davant la imminent arribada d'una columna de 800 homes que havia sortit d'Igualada comandada pel coronel Lorenzo Cerezo del regiment de Múrcia¹⁴. Sesé es feia ressó del suport popular als reialistes: "tres mil somatenes al menos a toque de caracoles y ruido de campana, se presentaron en aquella comarca tomando los puntos más elevadors y haciendo fuego en todas direcciones"¹⁵.

A Montblanc els reialistes foren dispersats i es tornaren a reunir a l'Espluga de Francolí, des d'on decidiren dirigir-se cap a Vila-rodon. Mentre, les tropes de Sesé, les procedents d'Igualada, i les de Santa Coloma, a més de les de Torrijos, es dirigiren a Cervera per alliberar la ciutat, cosa que aconseguiren fàcilment¹⁶. Després retornaren cap a Vila-rodon, però a Selma van tenir una topada amb Romagosa, des d'on es dirigiren a Valls. El 27 de juliol l'exèrcit i la Milícia estacionada al Vendrell, comandats per José Cienfuegos, es dirigiren cap a Bonastre, on anava també la Milícia de Torredembarra, amb l'objectiu d'aturar l'apropament de Romagosa cap a les viles de la costa del corregiment. La topada fou amb una partida de cent reialistes, però no van aconseguir el seu objectiu, tot i que causaren vuit morts als reialistes, però sí que calaren foc a la masia de Campanera que s'havia convertit en un centre dels reialistes i on trobaren queviures i armes¹⁷. L'Ajuntament del Vendrell temia un nou atac de la partida de Romagosa, que es trobava

¹⁴ La llibreta..., pàg.73-74. Jaume Junqué expedient personal. Informe de Ferraz al Secretari del Despatx de Guerra, amb data de 30 de juliol de 1822 i de Sesé al comandant militar de Tarragona, Miguel de Haro amb data de 2 d'agost de 1822 (AHM, 2n4n, "GFVII", carpeta 2).

¹⁵ Informe de Sesé al comandant militar de Tarragona, Miguel de Haro amb data de 2 d'agost de 1822 (AHM, 2n4n, "GFVII", carpeta 2).

¹⁶ AHMI, lligall 36. Segons Torrijos, aquesta batalla causà més de dos-cents morts a les files reialistes.

als voltants de Vila-rodona, "con muchas partidas de facciosos dispersados de resultas del ataque [que] se le dió en Santa Coloma y que ayer tarde también tubieron fuego en esta Villa"¹⁸.

Romagosa entrà a Vila-rodona el dia 28 de juliol i els milicians es refugiaren a l'església. Després d'unes petites batusses i de la mort d'un parlamentari que hi envià Romagosa, aquest decidí d'encendre foc i posar-hi bitxos i ceballots, cosa que va fer que entre el fum i l'olor els milicians haguessin de rendir-se, amb la promesa que es respectarien les seves vidas. Però, tots 30 milicians (9 d'ells de Valls i la resta de Vila-rodona) van ser afusellats allà mateix¹⁹. El comandant liberal Sesé, assabentat que Romagosa estava a Vila-rodona anà en la seva recerca, però aquest aconseguí de endinsar-se a les muntanyes de Selma, després de salvar la persecució del general Haro al coll de Cabra²⁰.

El 29 i el 30 de juliol es concentraren a l'Arboç milicians de Vilanova i tropa del regiment de Màlaga per perseguir reialistes amb els quals s'enfrontaren a Sant Jaume dels Domenys i Marmellà, on en repressàlia pel seu suport als reialistes cremaren quatre cases (també en van cremar a Vila-rodona)²¹. El dia 31, Romagosa s'enfrontà a Selma a les tropes del general Sesé, a les quals derrotà²². La partida de Joan Romagosa restà en aquesta població fins l'atac a la capital del corregiment el 4 d'agost en companyia dels homes organitzats per José Elias Courten²³. Aquí pogué reorganitzar les seves forces formades, a més dels que l'havien seguit a la Seu, per d'altres

¹⁷ AHV, "Copiador de las correspondencias. 1820-1823" (27 de juliol de 1822) i Diario de Barcelona, de 2 d'agost de 1822. Parte de Ferraz al Secretari del Despatx de Guerra de 30 de juliol (AHM, 2N4N, "GFVII", carpeta 2).

¹⁸ AHV, "Copiador de las correspondencias. 1820-1823" (27 de juliol de 1822).

¹⁹ J.M.R.: Memorias..., I, pàg.194 i expedient personal de Jaume Junqué. Vegeu, també, SANTESMASES: El segle XIX..., pàg.25-28.

²⁰ Circular de Francisco Ferraz de 30 de juliol de 1822 (un exemplar a l'AHMSSA, caixa 457).

²¹ Lligall 2.239 de l'AHMVG. VIAPLANA: Notes històriques..., pàg.264.

²² J.M.R.: Memorias..., vol.1, pàg.194.

²³ J.M.R.: Memorias..., I, pàg.185-196.

que s'hi incorporaren de nou temporalment i els que formaven part de les petites partides que voltaven la zona (uns cinc-cents homes de les comarques del Baix Penedès i l'Alt Camp)²⁴.

Els milicians, acantonats a les principals viles del corregiment, sobretot, a Vilafranca, es desesperaven davant la complicitat (voluntària o forçada) d'alguns pobles amb els reialistes, com deia el cap de la Milícia vilanovina que estava a Vilafranca: "sobre facciosos estamos a oscuras, pues que los pueblos no dan el menor aviso"²⁵. Els reialistes, fins i tot, intentaren un desembarcament de pólvora per les costes de Vilanova que finalment no aconseguiren realitzar²⁶.

L'Anoia tornava a convertir-se en un centre de concentració de partides reialistes (hi havia una partida de 400 homes a Montmaneu i una altra de 700 a Calaf)²⁷. El 23 de juliol hi hagué una topada a Masquefa²⁸. El 28 de juliol una nombrosa partida de Malavilla s'enfrontà a una columna liberal als voltants de Monistrol, amb importants pèrdues per les dues bandes²⁹. Aquesta presència de reialistes per l'Anoia posava especialment nerviosos als ajuntaments de Capellades i d'Igualada que patien per un possible atac reialista: "tenemos facciosos en las inmediaciones de Cervera capitaneados por Miralles, el presbítero Tristany con su gavilla se halla cerca de Calaf, en el Penedés está Romagosa y hay también un considerable número de facciosos en la parte de Olesa y Monistrol y en el llano del Bages"³⁰, i la situació s'agreujava si es tenia en compte la manca de

²⁴ "Actes...Vilafranca", sessió de 29 de juliol de 1822

²⁵ Carta del capità de la MNV-V a Vilafranca al batlle de Vilanova amb data de 22 de juliol de 1822 (lligall 2.239 de l'AHMVG).

²⁶ Carta de 12 d'agost de 1822, referint-se als fets del 31 de juliol del mateix any (AHS, caixa I.1.2 "oficis i correspondència").

²⁷ El 22 de juliol s'inicià el procesament contra tres reialistes d'Olesa: Josep Viladomat, Ventura Ubach i Ramon Riva (Francesc LLOSA, Josep MORAN, Jaume MORERA i Antoni PEREZ: "Notes per a la història de les guerrilles del segle XIX a Olesa de Montserrat" dins Guerrillers..., pàg.519-526, pàg.522-523 per aquesta qüestió.

²⁸ BALANZA: "Les lluites civils...", pàg.488.

²⁹ Malavilla en el seu informe parla de 2.000 reialistes i 1.900 liberals, cosa que ens sembla exagerada per les dues parts (volum XXIV, fol.305-320, PRFVII-APR).

³⁰ L'Ajuntament d'Igualada deia que tant sols comptava amb 100 homes armats i

recursos que patien aquestes viles industrioses³¹. Sembla però, que la decisió dels reialistes no era pas atacar Capellades, sinó retirar-se cap a la Seu d'Urgell, almenys això és el que van decidir el 23 de juliol quan es reuniren a Calaf, els 500 homes que, sense gaire munició, formaven les tropes reialistes que s'havien mantingut actives al corregiment de Vilafranca en absència de Romagosa (200 de Piera, 150 del Penedès, 100 de Guardiola i 50 de Tarrassa)³².

3.2 Dificultats pels liberals i crueltat de la guerra

A la província de Tarragona, segons la Diputació, la situació era gravíssima a causa de "la ignorancia y el fanatismo de algunos pueblos", per això adreçà una exposició a les Corts³³ en que descrivia així la situació: "gruesas divisiones de conspiradores armados, que inundan la frontera y otros puntos, el fuerte de la Seo de Urgel en poder suyo, amenazadas las más ricas poblaciones de Cataluña, dirigidas sus operaciones por gefes tan diestros, como ocultos, poderosos, y muy bien relacionados, han influido nuevo valor a los agentes de esta Provincia, que desde la separación de los cabecillas Romagosa, y Trapense, sólo estaban a la mira de un momento favorable para presentar nuevas fuerzas. La escasez de tropas y de recursos les ha dado margen para ello, y

preparats i per això manifestava que "la situación crítica y peligrosa en que lastimosamente se halla la villa rodeada de enemigos, que sedientos de la sangre de estos Patriotas, se sabe que aguardan impacientes el fatal momento de saciarla" (nota de 22 de juliol de 1822 a l'AHMI, lligall 36).

³¹ "Los hacendados y labradores no pueden contar con una cosecha que no ha existido, ni con rentas cuio cobro es poco menos que imposible en el día. Los fabricantes que componen la maior parte de esta población tienen sus fábricas en la más lastimosa parálisis, sin poder dar salida a sus géneros y precisados a subsistir de los pocos capitales que tengan en numerario" (nota citada abans).

³² Diario de Barcelona, de 29 de juliol de 1822.

³³ Exposiciones hechas por la Diputación Provincial de Tarragona a su magestad, y Diputación Permanente de Cortes, 4 de juliol de 1822 i Exposición hecha por la Diputación Provincial de Tarragona a la permanente de Cortes, 7 de juliol de 1822 (un exemplar de cada a l'AHMBP, lligall 83). Vegeu, també, PRFVII (ACD), vol.45 "Actas...", fol.45, 86 i 139, sessions 12, 23 i 46 de 12 i 24 de juliol i de 26 d'agost de 1822. El 23 d'agost de 1822 arribava a la Diputació Permanent de les Corts (PRFVII -ACD-, vol.45, fol.136) una exposició de la Diputació de Lleida en termes semblants a la de Tarragona.

hemos visto de nuevo la Provincia en la mayor desolación. Una columna de 800 a 1.000 facciosos ha divagado por varios pueblos, alistando en los estandartes de la fe a los incautos, aun obligando a seguir sus huellas a Ciudadanos indefensos y a espatriarse muchas familias". També reconeixia la Diputació que no comptava amb l'opinió pública "que se ha extraviado por los que, reclamando hipócritamente la religión y el trono, han decretado la desolación y soledad de nuestra provincia"³⁴.

El comandant militar de Catalunya, Francisco J. Ferraz (que havia substituït a Ruiz de Porras), informava, a finals del mes de juliol, al secretari d'Estat i Guerra que "el espíritu público no mejora y la insurrección toma incremento, aun en aquellos puntos donde no se había generalizado tanto, como en la Provincia de Tarragona"³⁵. Finalment, el 23 de juliol, es declarava l'estat de guerra a Catalunya (setè districte militar) i, el seu territori fou ocupat per un exèrcit d'operacions manat pel mariscal de camp Francisco Espoz i Mina³⁶, tot i que aquest no arribà a Catalunya fins començaments de setembre.

L'esclatxa que separava uns i altres no va fer més que aprofundir-se per obra i gràcia de la repressió a la reraguarda: "los prisioneros veíanse muchas veces asesinados principalmente si gozaban de alguna distinción. Los pueblos estaban espuestos a los insultos, y algunas veces a las

³⁴ Per això la Diputació decidí de demanar ajuda directament a les Corts i al Rei, per fer front a la "multitud de viudas, padres e hijas [que] vienen a depositar en el seno de la Diputación sus justas lágrimas por la pérdida irreparable de sus más gratos objetos; al afanado labrador la anuncia el robo de sus frutos, el industrioso artista el incendio de sus fábricas, el virtuoso padre de familia, el deshonor de la suya, el celoso sacerdote el sacrilegio y profanación". La Diputació es queixava, també, que la majoria de les tropes que hi havia a la ciutat havien marxat a altres zones i havien deixat la província indefensa i sense recursos econòmics per les despeses que originava la gran activitat de l'exèrcit i la Milícia en la persecució dels facciosos. Això possibilitava que "los más de los pueblos ocupados por los facciosos; sus continuas correrías alejando de sus casas a los pudientes; los campos desiertos; los talleres abandonados; el infatigable miliciano buscando en todas partes la muerte, eran obstáculos insuperables para la recaudación de los fondos y contribuciones".

³⁵ Carta de 30 de juny de 1822 (AHM, 2n4n, "GFVII", carpeta 2).

³⁶ Diario de Barcelona, de 1 d'agost de 1822.

escacciones de una soldadesca desenfrenada"³⁷. Bayo deia que "no es fácil atinar cuál de los dos partidos extremos cometía más escesos y derramaba más barbaramente la sangre de sus hermanos", i afegia que aquest tipus d'actuacions "no aterran, sino irritan"³⁸. Però la guerra no la patien tan sols els combatents d'un i altre bàndol, sinó també els que no hi participaven, com va deixar escrit un pagès de Montmaneu (Anoia) que rebé per les dues bandes³⁹. Al corregiment de Vilafranca tenim exemples de tota mena. Josep Pascual de Llorens, presoner reialista ferit, fou afusellat per les tropes de Mina quan aquestes ocuparen els forts de la Seu el 3 de febrer de 1823⁴⁰. Madó Brunet de Molins de Rei fou mort al riu Anoia mentre anava en una cordada de

³⁷ Aquesta descripció que fa MIÑANO: Examen..., pàg.155, és vàlida si no la reduïm, com fa ell, als liberals i la fem extensiva als reialistes. Els historiadors pro-reialistes han qualificat de més sanguinaris els liberals que els reialistes (vegeu COMELLAS: Los realistas..., pàg.66-67), fonamentant-se en les informacions procedents només d'un bàndol, cosa que, per ella mateixa, ens indica la qualitat historiogràfica d'aquests treballs.

³⁸ BAYO: Historia..., III, pàg.32. Així s'expressava Galobardes qui assenyala que "el bando, que anava contra els Constitucionals agafava gent de les cases i els componien de grans quantitats, els que jutjaven aficionats a la Constitució els mataven i els deien Negres. El bando dels Constitucionals anava a les rectories, a cases de particulars dient que havien d'anar amb ells i els mataven i els deixaven allà mateix". Crítica fets de Manresa "aquí es veu el que som els homes, que estem exposats a tot càstig i quant obedient és la tropa, que no oïren, sinó que a l'ordre d'un comandant estranger, que no tenia res a perdre a l'Espanya, hagueren de morir". Aquests problemes el feien reflexionar de la següent forma: "en temps de partits no hi ha ningú savi sinó el que s'aparta. És impossible l'accontentar-los a tots. I així Deu ens deslliuri de bandols! [...] En aquesta [terra] de Catalunya, crec segons escriptures, fou la que hi hagué més tribulació del Regne d'Espanya" (GALOBARDES: El llibre..., pàg.57-60). En el mateix sentit es manifestava Magí Castells de Sant Boi: "sols un home agués volgut mal ab un altre, dient <<Aquest és servil>>, ja lo matàban. Si agués anat ab los contraris y digués <<Est és liberal>>, també lo matàban. No se podia estar segur en cap paratge. Tots los dias se sentían a dir morts" (Fragments del seu dietari reproduït per CODINA: "Guerrillers...", pàg.152.).

³⁹ "Hi hagué una gran Revolució: los uns eren Malisianos y los altres Realistes. Nosaltres no erem de ninguna part. Però nos varen fer molt mal. A mi, Joan Requesens Urgell, se m'en portaren per tres o quatre vegades y cada vegada me feren fer un pago [...] molts altres treballs pasarem y no podíem estar segurs a les nostres cases y pensan lo que patiríem" (aquest text es reproduït àmpliament per Josep RIBA i GABARRÓ: Anoia. Història de les Comarques Catalanes, Manresa, 1991, vol.II, pàg.298).

⁴⁰ ADiOCB, "Expedients de Mort Presunta (1823-1826)", expedient 12 (1826). També, Esteve Pujet, fuster de Sant Feliu de Codines, i presoner dels liberals, fou trovat afusellat i lligat a un arbre del Montseny, el mes d'abril de 1823 (ADiOCB, "Expedients de Mort Presunta (1823-1826)", expedient 22 (1825)).

presoners reialistes, el 29 de novembre de 1822⁴¹. Els reialistes no es quedaven enrera i ja hem vist com Romagosa manà afusellar els milicians presoners de Vila-rodona⁴². Els que s'acollien a l'indult tampoc podien anar tranquils i n'és un exemple el traginer Isidre Bonet, de Piera, que estava acollit a l'indult i fou mort per una partida de milicians d'Igualada a Castellolí⁴³.

El mes de juliol, els liberals, impotents per frenar l'enrolament reialista, sancionaren legalment la repressió sobre els familiars i els béns dels reialistes, amb els bans del Cap Polític, Vicente Sancho (16 de juliol) i del Comandant del setè districte militar, Francisco Ferraz (17 de juliol)⁴⁴. El 20 de juliol era la Diputació de Tarragona qui publicava un ban on es decretava la repressió contra els pobles i els familiars (fins a quart grau) dels reialistes⁴⁵. En aquest bans, s'exhortava els facciosos a tornar a casa seva en un terme de vuit dies, a canvi del perdó. Però, l'aspecte més important, i cruel alhora, era el que permetia la repressió sobre els familiars dels

⁴¹ ADiocB, "Expedients de Mort Presunta (1823-1826)", expedient 20 (1824).

⁴² El milicià de Barcelona, Joan Surroca, fou afusellat davant la seva dona i les seves filles a Berga, el mes de maig de 1823 (ADiocB, "Expedients de Mort Presunta (1823-1826)", expedient 34 (1824).

⁴³ AHMI, lligall 35, expedient 4. Aquest fet de ben segur va commoure la vila de Piera on molts veïns havien pres les armes amb els reialistes i després s'havien acollit a l'indult. Tot i així, cal matisar que Piera era un centre de primer ordre dels reialistes que anaven i venien per aquell poble que, fins i tot acollí perseguits pels liberals d'altres indrets (informació sobre les activitats pro-reialistes a Piera a la causa judicial seguida contra el seu batlle i regidors, a l'AHMI, carpeta núm.2, justícia, 1823).

⁴⁴ Ambdós escrits en català i castellà. Exemplars a l'AHMSSA, caixa 457 i a l'AHMI, lligall 34, expedient 11. El Cap Polític publicava, més tard, un nou ban on deixava clara la línia a seguir, després de qualificar els reialistes de "miserables ilusos", respecte als caps facciosos, la pena de mort: "castich que serà tant més sensible y horrorós, quant en las agonias del últim suplici se presentarà a la imaginació y memoria dels reos lo cuadro de la sua familia y de las prendas més estimadas del seu cor entregadas als plors, a la misèria y a la desesperació" (un exemplar a l'AHMI, lligall 35, expedient 8).

⁴⁵ Cada poble pagaria una unça mensual per cada facció que tingués; per cada deu aportaria dos homes a la quinta i així progressivament; quan una casa fos saquejada pels facciosos o els seus moradors obligats discriminatòriament a pagar un impost pels reialistes, el poble es faria càrrec de retornar-li els danys causats; si en un poble es tocava a sometent contra l'exèrcit o la Milícia se li prendrian i vendrian les campanes; els pobles on s'afusellés a milicians o liberals indemnitzarien els familiars amb cent unces d'or i, finalment serien penalitzats amb una unça d'or els pobles que no informessin cada vuit dies dels veïns que tinguessin amb els "facciosos" (un exemplar a l'AHMBP, lligall 83).

reialistes: "pasat dit terme sense habero fet, procediré ab lo major rigor contra los pares, fills, mullers, germans, y propietats de tals facciosos de cualsevol clase que sian, por no haber empleat los medis convenientes a fi de apartarlos de sa criminal empresa". La repressió indiscriminada contra els familiars dels enrolats a les partides reialistes demostrava la incapacitat dels liberals per aturar la revolta per altres mitjans. Una altra forma de repressió era l'embargament dels béns⁴⁶ i, per aquest motiu, es crearen Juntes de Segrestaments a les principals viles del corregiment⁴⁷. Els reialistes, per la seva banda, centraven la repressió i els tributs extraordinaris en els liberals, milicians i les seves famílies. Cal assenyalar, però, que la repressió (legal) dels liberals fou molt més moderada del que després seria la reialista⁴⁸.

⁴⁶ Com els que es realitzà al cap reialista que voltava per Torrelles de Foix, el vilafranquí Fèlix Guell ("Actes... Vilafranca", sessions de 12 de setembre i de 28 de novembre de 1822). Aquest és un dels motius que s'elaborés la famosa llista de facciosos localitzada a l'ADB, lligall 39.

⁴⁷ A Vilanova, per exemple, es creà una Comissió de Detencions i Segrestaments el dia 19 de novembre de 1822, que tingué com a principal tasca l'embargament del béns del baró de Canyelles, Ramon de Bouffard, fugat amb els facciosos i que havia estat vice-president de la Junta Reialista de la província de Barcelona. La documentació d'aquesta Comissió al lligall 2.408 de l'AHMVG. Més informació a VIRELLA: Canyelles... Els béns foren embargats el 16 de gener de 1823. Tenim notícies que aquest personatge cercà refugi a França a finals de l'any 1822 (ADPO, lligall 4MP-369). L'ajuntament de Vilanova feia una crida "a todos los habitantes y residentes en esta villa que el término de veinte y cuatro horas denuncien toda pertenencia que sepan en esta villa y término de caudales, frutos, géneros, créditos y efectos propios de los facciosos o de sus coadjutores, para que pueda procederse a su embargo después de la debida justificación, bajo pena al que dejase de practicarlo, al que usase de fraude u ocultación de tener que pagar el duplo; preveniéndose que se abonará la tercera parte del valor de la cosa denunciada al que la manifestase y comprobase plenamente ser de propiedad de algun faccioso, y que se guardará la reserva si lo exigiese" (ban de 25 d'agost de 1822 al "Registro de pregones..." de l'AHMVG). Els pagesos de les terres del baró aprofitaren l'embargament per tallar arbres i recollir brossa de les seves terres cosa que obligà l'Ajuntament de Vilanova a recordar que malgrat ser segrestades eren de propietat particular. Però el segrestament plantejava altres problemes, per exemple si els rabassers havien de continuar pagant censos i parts de fruit i a qui?, o qui havia de fer-se càrrec dels cupos de la contribució de les terres del baró?.

⁴⁸ Pel que fa a la liberal en tenim una bona mostra en la carpeta de la causes promogudes pel Fiscal d'Igualada durant el trienni, Ignació Otzet (AHMI, carpeta núm.2, justícia, 1823). Per exemple, contra Josep Cardús estudiant de Capellades, per escampar papers subversius i condemnat a presó; contra Josep Montserrat, per reclutar aturats per incorporar-los a les files reialistes i condemnat a sis anys de presó a Ceuta; contra Josep Quintana de Vilanova d'Espoia, pagès, condemnat a tres anys de presó per haver participat a l'assalt de Capellades; Valentí Adzet per haver pres les armes, condemnat a garrot. Altres casos són els del frare Veremundo Martí detingut per tràfec de diners amb facciosos; Albert Soler de Sant Magí de la Brufaganya, detingut a Igualada per

3.3 L'ocupació reialista de Vilafranca

Romagosa tornava a comptar amb un gruixut exèrcit format per mil cinc-cents homes, no pas més, com els seus aduldors feien córrer: "logró un aumento considerable de gente, de manera que en Agosto y Septiembre del mismo año [1822] no tenemos duda que pasaba de dos mil doscientos hombres la fuerza armada que llevaba a sus ordenes"⁴⁹. El cert era, però, que durant l'estiu "todo el Panadés está sufriendo continuas correrías y devastaciones de los Facciosos"⁵⁰. El fracàs de Sesé per foragitar Romagosa de les muntanyes de Selma obligà el bàndol liberal a concentrar forces militars i de la Milícia a Vilafranca⁵¹.

Uns mil cinc-cents reialistes, comandats per Romagosa, entraren el 4 d'agost a Vilafranca i l'ocuparen fins al migdia⁵². Els reialistes entraren a la vila a les cinc de la matinada aprofitant el mercat i gràcies a la tasca que havien fet els que s'hi havien anat infiltrant els dies anteriors i que

prosselitisme a favor de la revolta; Maria Más Campos, col.laboradora d'Eroles; Josep Oller espartenyer, per dir que tenia un fill de 13 anys que era secretari de Miralles, condemnat a un any de confinament. Pel que fa a la reialista vegeu l'Apèndix II.

⁴⁹ Carta de Jaume Creus, datada a Tarragona el 13 de setembre de 1824, servada a l'Expediente Personal de Joan Romagosa de l'AGMS. Tot i que, possiblement, en algun moment de la guerra aconseguís reunir aquesta tropa.

⁵⁰ Carta del batlle de Vilanova, de 13 d'agost de 1822, a l'Audiència (ACA-RA, Registre, 1.420, expedient 527 (caixa 14)).

⁵¹ Els vilafranquins temien una entrada dels reialistes i demanaren al cap militar de la vila que no fes marxar la tropa, fins que Romagosa desaparegués de la comarca ("Actes...Vilafranca", sessió de 29 de juliol de 1822). Una de les columnes que s'envià fou la de Josep Costa i Salvador Saña amb uns 250 milicians que el 3 d'agost de 1822 voltava per Selma, sense enfrontar-se, però amb Romagosa que ja estava camí de Vilafranca (caixa 457 de l'AHMSSA. Aquesta columna estava formada per 1 capità, 1 tinent, 2 subtenents, 2 sargents, 7 caporals, 1 tambor, 227 soldats armats i 6 de desarmats).

⁵² Diario de Barcelona, de 6 d'agost de 1822 i Gaceta de Madrid, núm.238, de 14 d'agost de 1822 (vegeu l'Annex XVII). Al lligall 2.239 de l'AHMVG, hi ha algunes cartes del capità de la Milícia Nacional Voluntària de Vilanova, estacionada a Vilafranca, informant d'aquest fet (vegeu Annex XVII), en una d'elles, la del dia 5 d'agost, ens confirma la dada de 2.000 homes de Romagosa. També hi ha informació al Libro de Acuerdos..., fol.390 i a l'AJ-AHCVP, P.XIX, caixa XIX (1823). També ACA-RA, Registre 1.420, expedient 527 i 543 (caixa 14). Un relat força complet a ALEGRET: Apuntes históricos..., pàg.163-165. Vegeu, també, ESCLASSANS: Estudi-critic-històric..., pàg.84-86 i ARAGONÉS: Los frailes..., pàg.307-321 (copiat per COY i COTONAT: Vilafranca del Panadés..., pàg.510-512). Per últim, J.M.R.: Memorias..., vol.1, pàg.196; BOFARULL: Joan Romagosa..., pàg.55-56.

eren amagats a les cases dels reialistes vilafranquins. L'entrada dels reialistes agafà per sorpresa l'exèrcit i la Milícia vilatana (uns vuitanta milicians) que hagueren de refugiar-se a la casa de la vila i a les casernes⁵³. Hi hagué una forta lluita que durà unes dues hores, durant les quals els reialistes es feren els amos de la vila amb les excepcions esmentades. Una de les primeres accions que realitzaren els reialistes fou la d'afusellar la placa de la Constitució; després exigiren una contribució extraordinària de 4.000 duros a les cases dels milicians, sota l'amanaça de cremar-les, però, finalment, els reialistes vilafranquins els van fer desistir d'aquesta idea, tot i que no pogueren evitar el saqueig d'algunes cases de liberals (Ycart, Mestres) d'on prengueren robes per vestir-se i altres objectes, i cremaren els que no podien endur-se, com mobles i matalassos. Finalment, aconseguiren cobrar 1.000 duros. Els reialistes atacaren, també, tres eclesiàstics coneguts per les seves idees liberals. La notícia arribà aviat a les viles veïnes⁵⁴ que hi enviaren reforços des de Vilanova, el Vendrell⁵⁵ i Sitges i, quan aquests s'aproparen, els reialistes es van retirar. El saldo de l'entrada fou, segons els liberals, de cinquanta reialistes i cinc milicians morts⁵⁶.

⁵³ Aquesta idea que l'entrada, malgrat l'important nombre de reialistes agafà per sorpresa les autoritats polítiques i militars de la vila és confirmada pel jutge de primera instància de Vilafranca, en el seu informe a l'Audiència: "al amanecer de ayer entró en esta Villa la facción de Romagosa sin que diese lugar para otra cosa que salvar las vidas refugiándose en el cuartel en medio de un fuego que cruzaba la población. El saqueo y destrozo fué completo así por la clase de gente que acometía como por la confianza en que estábamos de que las autoridades políticas y militares no nos habían [avisado] hasta el extremo de ser sorprendidas ellas mismas" (Carta de 5 d'agost, ACA-RA, Registre 1.420, expedient 543 (caixa 14).

⁵⁴ "Se sabe de positivo que los facciosos han entrado en Villafranca", deia el batlle de Vilanova al de Sitges, tot intentant organitzar l'ajuda a la vila (carta de 4 d'agost de 1822 (AHS, caixa I.1.2, "Oficis i correspondència. 1822").

⁵⁵ 300 homes d'infanteria i 8 a cavall. Els de Sitges ja sortiren d'aquesta vila a dos quarts de vuit del matí, al temps que comunicaven la invasió als de Vilanova (Lligall 2.239 de l'AHMVG).

⁵⁶ La retirada dels reialistes va col·locar els franciscans de Vilafranca en una situació delicada ja que els milicians volien assaltar-los per témer que hi tinguessin amagats reialistes, cosa que finalment no succeí, segons el pare ARAGONES: Los frailes..., pàg.309, "porqué el cielo (que gobierna como quiere también el furor de los rabiosos) lo impidió" (vegeu l'Annex XII.2). Tot i així, el mes d'octubre, el pare guardià fou detingut i empresonat a Barcelona, el mes de desembre el crèdit públic aixecà un inventari del convent i el primer trimestre del 1823 la majoria de frares fugiren (vegeu, a més, Libro de Acuerdos..., fol.390). La participació del clergat sembla que fou força activa,

L'ocupació de Vilafranca capital política i militar del corregiment, malgrat la seva curta durada, fou un cop propagandístic molt gran per als reialistes. En tot cas, però, cal desfer un tòpic de la historiografia romàntica vilafranquina⁵⁷, segons la qual tota aquesta vila era liberal. El mateix ajuntament deia dies més tard, que "a Vilafranca hi ha pocs patriotes i molts apàtrides indiferents, i això motivà la poca resposta a l'ocupació de Romagosa"⁵⁸. Un milicià escrivia⁵⁹ també que: "nunca hubiera creído el mal espíritu que reina en esta villa; nadie es capaz de crear el fuego que nos hacían los capellanes y paysanos que habían hecho liga con ellos desde las azoteas y ventanas de las casas". El mes de setembre, per exemple, l'Ajuntament de Vilafranca (i altres que tenien milícies) va fer un sondeig per saber quins caps de casa estaven disposats a agafar les armes en cas d'una nova ocupació reialista i el resultat fou bastant decebador ja que pocs respongueren afirmativament, als que no ho feren se'ls requisaren les armes⁶⁰. Una bona mostra del malestar creat per aquesta ocupació és que el dia 8 foren afusellats vuit reialistes, que havien estat fets presoners el dia 4, com a càstig exemplar⁶¹. La tropa i els milicians iniciaren una operació de càstig (amb prop de mil homes de les rodalies) per la gosadia dels reialistes i els perseguiren per les muntanyes de Selma i el Pla de Manlleu. El cap de la Milícia mòbil informava que "parece que gran parte de los facciosos de Romagosa se han vuelto por la parte de Selma y que tuvieron

segons El Indicador Catalán, de 9 d'agost de 1822. que acusava els capellans de fer foc des de l'Església i d'haver causat la mort a un milicià i, a l'Ajuntament, de no fer res per detenir el presumpte assassí, per la qual cosa demanava una severa multa per l'Ajuntament.

⁵⁷ Vegeu per exemple, ESCLASSANS: Estudi crítich-històrich..., pàg.82-83.

⁵⁸ "Actes...Vilafranca", sessió de 15 de setembre de 1822. Vegeu també, la declaració posterior (1826) del militar retirat, Antonio Rovira Prat, sobre l'ajuda que Romagosa rebé de l'interior, a l'AJ-AHCVP, P.XIX, caixa XXIV.

⁵⁹ El Indicador Catalán, de 9 d'agost de 1822.

⁶⁰ Per l'Ajuntament, no és que la vila fos facciosa, sinó que era "indiferent" ("Actes...Vilafranca", sessió de 12 de setembre de 1822).

⁶¹ J.M.R.: Memorias..., vol.II, Apèndix "Nota de los asesinatos de que se ha podido tener noticia que cometieron los constitucionales desde últimos de diciembre de 1821, hasta últimos de 1823", pàg.9.

mucha más pérdida que la que creíamos"⁶². El cert era, però, que la seva antiga reraguarda ja havia estat traslladada més cap al nord, on els liberals hi enviaren una divisió que estava estacionada al Vendrell⁶³. Els liberals es mostraven molt optimistes pel que fa a l'operació de càstig contra Romagosa: "según noticias su gente está muy desmayada a causa de que no se les paga y por la pérdida del día quatro"⁶⁴. El mateix dia, però, els reialistes havien demanat una contribució de 500 duros a l'Arboç, alhora que saquejaren les cases dels milicians⁶⁵. El 9 d'agost les tropes de Romagosa, formades per un miler d'homes, es presentaren a Sant Sadurní on entraren al crit de "Visca el rei" i "Visca la religió", sense cap resistència i feren pira de la documentació judicial i administrativa del municipi: "saquearon la casa de la Villa, echaron todos los papeles del Archivo a la calle". Després saquejaren algunes cases ja que els veïns no van voler ensenyar les cases dels milicians i dels regidors i, tan sols van marxar tres veïns del poble amb els reialistes. Aquests van romandre a la vila fins l'endemà al matí⁶⁶. Les viles de Sitges i Vilanova temien que Romagosa "se dexe caer sobre esta Villa [Vilanova], Ribas o Sitges [...] para en ellas cometer los excesos que en los demás pueblos que ha secuestrado"⁶⁷. Romagosa, però, decidí enfilar cap a Sant Pere de Riudebitlles i Sant Quintí de Mediona "en las que están exigiendo contribuciones exorbitantes"⁶⁸. El dia 10, aquesta partida (uns vuit-cents homes i set cavalls) es

⁶² Carta del capità de la MNV-V a Vilafranca al batlle de Vilanova amb data de 6 d'agost de 1822 (lligall 2.239 de l'AHMVG).

⁶³ Lligall 2.239 de l'AHMVG i VIAPLANA: Notes històriques..., pàg.165.

⁶⁴ Carta del capità de la MNV-V a Vilafranca al batlle de Vilanova de 8 d'agost de 1822 (lligall 2.239 de l'AHMVG).

⁶⁵ VIAPLANA: Notes històriques..., pàg.164.

⁶⁶ Vegeu el relat de l'entrada fet per l'Ajuntament i reproduït a l'Annex XVIII ("Copiador de Cartas y Oficios del Ayuntamiento" i lligall 720 a l'AHMSSA). També al Diario de Barcelona, de 12 d'agost de 1822. Vegeu també ADB, lligall 84, on hi ha les actes municipals del Trienni d'aquest municipi.

⁶⁷ Carta del batlle de Vilafranca al de Vilanova amb data de 9 d'agost de 1822 (AHMVG, lligall 2.307). Carte del batlle de Vilanova al de Sitges, amb data de 10 d'agost de 1822 (AHS, caixa I.1.2, "Oficis i correspondència, 1822").

⁶⁸ Carta de Joan Almirall des de Ribes al batlle de Vilanova amb data de 10 d'agost de 1822 (lligall 2.239 de l'AHMVG).

dirigi cap al port d'Ordal, on van mantenir una topada amb les forces constitucionals que el guardaven, al crit de "Viva el Rey tot sol"⁶⁹, mentre, Josep Marcet, un dels oficials de Romagosa, entrava a Calaf i s'emportava 400 parells d'esperdenyes i 400 racions de pa i després s'unia a les tropes de Romagosa.

Malgrat els parts oficials deien que l'actuació de l'exèrcit havia aconseguit allunyar "al Cabecilla Romagosa de esas inmediaciones", al mateix temps es recomanava a algunes viles, com Sitges, que havien de reforçar la seva defensa, per poder resistir en cas d'atac fins l'arribada de l'ajuda de Vilafranca, l'Arboç, Vilanova, el Vendrell i Tarragona⁷⁰. Romagosa tenia el seu quarter a les muntanyes de Torrelles que uneixen l'Alt i el Baix Penedès⁷¹, i a determinades zones del corregiment, qui manava i qui cobrava contribucions era ell, que feia i desfeia com volia. Els seus moviments eren seguits amb lupa per les forces liberals, tot i que, sovint, reoneixien no saber-ne res: "en cuanto a los facciosos nada puedo decir a Vd. pues que ignoramos absolutamente el paradero de las grandes facciones"⁷². En aquests moments, 20 d'agost, Romagosa estava a l'Alt Camp, on preparà, junt a Joan Rafi⁷³, una emboscada a les tropes liberals que sortien de Valls. En

⁶⁹ El tiroteig durà tot el dia i els reialistes perderen quatre homes. El coronel Cuesta s'apropà a Ordal, des de Martorell amb 215 infants i 15 cavalls, per ajudar i perseguir la partida de Romagosa (Diario de Barcelona, de 17 d'agost de 1822 i BOFARULL: Don Joan Romagosa..., pàg.56).

⁷⁰ Carta d'11 d'agost de 1822 (AHS, caixa I.1.2, "Oficis i correspondència. 1822"). A Vilafranca, després de l'entrada de Romagosa s'hi estacionaren cinc-cents homes armats entre Milícia i tropa i es completà la seva fortificació.

⁷¹ Com demostra una carta manuscrita datada a 8 d'agost i dirigida a Romagosa per l'amo de la masia Figueres per tractar del subministrament de pa i armes per part d'aquesta família que s'autoqualifica com de "tan servil com altre" (la carta, reproduïda a l'Annex XIX, està accidentalment a la caixa 457 de l'AHMSSA, entre la paperassa oficial. N'hi ha una altra de Benet Tristany, datada l'1 d'agost, al general Romagosa, en què demostra que aquest era el cap dels reialistes a Catalunya "Comandant General de les tropes reialistes", ja que li demanen permís, junt a Samsó, Bonsoms i Miralles per ocupar els volts de Cardona davant la imminent aixecada del setge dels liberals). Tenim una altra carta amb la mateixa data de Joan Soler, que demanava a Romagosa que agafés de la seva masia el mestall que hi va deixar per guardar i s'emportés els dos presoners que hi havia, "perque poden venirme'l a prendre y causarme un gros trastorn" (la carta es troba al costat de l'anterior a l'AHMSSA, caixa 457).

⁷² Carta de 20 d'agost de 1822 (lligall 2.239 de l'AHMVG).

⁷³ Hisendat de Vilabella, participà, també en la brega de Bonastre i

d'altres, en canvi, se'l situava perfectament: "Romagosa está otra vez por la parte de Selma y Torellas en número de 1.000 hombres por lo que esta mañana ha salido la compañía de Cambrils a hacer un reconocimiento sobre San Martín"⁷⁴. La presència de Romanillos i Miralles a la Segarra, on intentaven de nou conquerir Cervera, feia témer a les autoritats liberals que, amb el suport de Romagosa, ataquessin les viles de Santa Coloma, Igualada i Capellades que "tan bizarramente se han defendido de todos los encarnizados ataques que les han dado los Facciosos"⁷⁵.

El 24 d'agost Romagosa dormí a la Bisbal i el 25 era atacat al seu poble natal, amb l'acció concertada de tropes liberals de Vilafranca i Valls i que l'obligaren a refugiar-se a la muntanya de la zona de Rodonyà⁷⁶. El 27, però, i junt a Elias Courten atacava una columna de milicians que anava de Falset a Reus⁷⁷. El mateix dia, una partida de vint reialistes manada per Llauger, lloc-tinent de Romagosa, entrava a Piera d'on volia segrestar varies persones, entre elles el rector Joan Robert⁷⁸. Una petita partida reialistas tornà, a finals de mes, a l'Arboç amb la intenció de segrestar una persona rica del poble, per demanar un rescat a canvi, però aquest aconseguí escapar-se'n⁷⁹. Sembla que, a finals de mes, els homes de Romagosa es reunieren amb els de Miralles que fugien de Cervera i de Romanillos que fugien de Sant Ramon, perseguits tots ells per

acostumava a acompanyar a Joan Romagosa en les seves accions. Vegeu la seva autobiografia a l'Annex XV.2. També, Jaume AGUADÉ: "Un heroi de Vilabella. El coronel Joan Rafi i Vidal, cabdill dels malcontents", dins Joc Vell i Voltes, núm.20-21 (1973). Per l'acció vegeu J.M.R.: Memorias..., II, pàg.14.

⁷⁴ Carta de 24 d'agost de 1822 (lligall 2.239 de l'AHMVG).

⁷⁵ Vegeu la carta del cap militar de Lleida, José Bellido, al Secretari del Despatx de Guerra, amb data de 16 d'agost de 1822 (AHM, 2n4n, "GFVII", carpeta 2). Per evitar la pèrdua d'aquestes viles, el cap militar de Lleida envià Torrijos i 900 homes a atacar Romanillos i Miralles a la Segarra.

⁷⁶ J.M.R.: Memorias..., I, pàg. 19.

⁷⁷ Atac justificat pels reialistes com a resposta al saqueig i la crema de Poblet (J.M.R.: Memorias..., vol.II, pàg.17 i BOFARULL: Don Joan Romagosa..., pàg.61-62).

⁷⁸ Diario de Barcelona, de 30 d'agost de 1822.

⁷⁹ Diario de Barcelona, de 28 d'agost de 1822. VIAPLANA: Notes històriques..., pàg.265.

Torrijos, Rotten i Sesé al capdavant de dos mil quatre-cents infants, cent vuitanta-cinc cavalls i cinc peces d'artilleria⁸⁰. A finals d'agost, les partides d'en Romagosa, Joan Rafi i José Elias Courten⁸¹, dominaven la zona de Rodonyà, Masllorenç i La Bisbal, i es movien amb força llibertat a les comarques de la Conca de Barberà, el Penedès, la Segarra i l'Alt Camp⁸². L'Audiència reconeixia (4 de setembre de 1822) que els partits de Balaguer, Berga, Cervera, Falset, Granollers, la Bisbal, Montblanc, Olot, Santa Coloma de Farners, Solsona, Tremps i Urgell (la meitat dels que hi havia) "estan llenos de facciosos"⁸³.

⁸⁰ Informe de Jaume Almirall de Castellví, carta de 25 d'agost de 1822 (lligall 2.239 de l'AHMVG). Per l'activitat de Romagosa el mes d'agost vegeu ADB, lligall 162, "Correspodnencia..."

⁸¹ Suís afincat a Espanya, feu carrera militar en aquest país. L'any 1822 capitanejà una partida reialista a la zona del Priorat i el Baix Camp, que a finals de l'estiu de 1822 s'uní a les tropes de Romagosa. L'abril de l'any 1823, entrà al capdavant d'un batalló reialista a les ordres del general francès baró de Damas. Era fill d'un militar suís del mateix nom (AGMS, secció 1n, divisió 1n, lligall C-3.705).

⁸² El reialista anònim J.M.R. descriu amb ribets romàntics la situació del corregiment de Vilafranca sota el domini de Romagosa: "con la presencia de Romagosa casi todos los pueblos de aquella parte disfrutaban de una paz dichosa y una tranquilidad placentera [...], bendecian a sus hermanos libertadores, los hospedaban con gusto y les prestaban dóciles todo género de auxilio [...]. En una palabra, disfrutaban de una gran parte de aquellos bienes que sólo puede proporcionar a un estado el gobierno monárquico" (J.M.R.: Memorias..., I, pàg.199). Malgrat el caire afalagador d'aquest paràgraf, el que sí que té ben reconegut, àdhuc pels propis liberals, és el suport que els reialistes trobaven a moltes poblacions del corregiment, no pas en totes ni sempre, ja que les contribucions forçosos en són una mostra. Les topades entre partides reialistes i milicians foren constants als voltants de Valls i Reus. Al mateix temps, el Trapensa penetrava a l'Aragó i aixecava alguns pobles. Després tornà i establí la seva base a Tremp.

⁸³ ACA-RA, Registre 1.420, expedient 303 (unit al 78 de 1821).

3.4 La Regència d'Urgell⁸⁴

El 14 d'agost es constituí i el 15 es proclamà públicament a la Seu d'Urgell, la "Junta de Regencia Suprema de España durante la cautividad de Fernando"⁸⁵, integrada pel general Baró d'Eroles⁸⁶, el bisbe de Mallorca Jaume Creus i, el seu principal instigador, marquès de Mataflorida

⁸⁴ Hem pogut refer l'actuació de la Regència d'Urgell i dels seus preparatius a partir de l'estudi del manuscrit 1.867 de la Biblioteca Nacional de Madrid i dels "Papeles Reservados de Fernando VII", tomo XXI, XXII i LXXII de l'Archivo del Palacio Real (malauradament, en l'últim volum hem trobat una index dels papers que la Regència diposità a Palau però que no hem localitzat per enlloc de l'APR). Aquesta documentació ens facilita molta informació sobre les seves activitats i la de les partides realistes a Catalunya. Informació addicional al manuscrit de Joan Romagosa quan era cap militar dels forts de la Seu, i conservat per la família Solé de La Bisbal que me l'ha facilitat i ja citat. De moment, ens sembla que l'aproximació més encertada i documentada a la Regència d'Urgell són les pàgines que hi dedica ARTOLA: La España..., pàg.777-800.

⁸⁵ La Regència es constituïa, segons ella, "a solicitud de los pueblos de España para gobernar durante la cautividad en que notoriamente se halla la augusta persona del Sr. D. Fernando VII (que Dios guarde) y poner un término a los males que le estan afligiendo". La constitució de la Regència va anar precedida de "la celebración de la Misa del Espiritu Santo en la Catedral con asistencia del Obispo, Cabildo, Clero, Ayuntamiento, Gefes de los facciosos y un concurso regular de pueblo, añadiendo que los tres individuos de la Junta llevaban banderas blancas con borlas negras en los extremos, como simbolos, segun decian, de la cautividad del Rey". L'endemà es va produir "la proclamación de la Regencia en la plaza de la Casa Consistorial, en cuyo balcón se colocaron los individuos de aquella durante la ceremonia que se hizo con toda la formalidad posible" (extret del testimoni de Manuel Bruqués donat al jutjat militar de Manresa el dia 21 d'agost de 1822 a l'ACD, lligall 39, expedient 54). La constitució de la Regència s'establí per un decret de 13 d'agost de 1822 (tomo XXII, fol.240v., PREVII-APR). Vegeu, també, J.M.R.: Memorias..., I, pàg.263-367. El Indicador Catalán, núm.234 d'1 d'octubre de 1822, veia així els caps de la Regència: "padre impuro de los Persas, Mataflorida, la descarada ambición del bizco de Talarn y la profunda inmoralidad del zángano D.Opas". Una anàlisi en la qual no estem d'acord, però interessant, és la de Santiago GALINDO: La Regencia de Urgel y su posición ideológica, Lleida, 1956. Són força interessants, en canvi, les pàgines que hi dedica Antonio PIRALA: Historia de la Guerra Civil y de los partidos liberal y carlista, Tomo I. Desde la Regencia de Urgel hasta la dimisión de Zumalacarrequi, reedició, Madrid, 1984, pàg.19-39.

⁸⁶ Sobre aquest personatge vegeu Montserrat LLORENS: "Biografies" dins VICENS VIVES: Industrials..., pàg.308-469 (pàg.325-330 pel Baró d'Eroles); Federico CAMP: "Joaquín Ibañez Cuevas, Barón de Eroles", dins Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, XVIII (1945), pàg.251-259; LE BRUN: Retratos políticos..., pàg.177 i Adolfo CARRASCO SAYZ: Icono-biografía del Generalato Español, Madrid, 1901, pàg.76. Pensem que tant VICENS i LLORENS: Industrials..., pàg.227-230 i 325-330, com Ferran SOLDEVILA: Història dels Catalans, Barcelona, 1968, III, pàg.2.576-2.577 o CARRERA PUJAL: Historia política..., II, pàg.126; "una tendencia evolutiva dentro del tradicionalismo", I, més recentment COBERÓ: Les guerres..., pàg.14, han fet una lectura errònia del que representà el baró d'Eroles, al qual li atorguen un prestigi militar ("el cid catalán", JMR: Memorias...) que estava lluny de tenir durant el Trienni (de fet estava retirat a Talarn quan Mataflorida el cridà) i l'assenyalen com a cap del fuerisme català, cosa que tampoc sembla gaire encertada, seguint, en certa manera el que diuen FERRER, TEJERA i ACEDO: Historia..., II, pàg.61-62; COMELLAS: Los realistas..., pàg.101-102 i 170 i RODRIGUEZ GARRIDO: Las proclamas..., pàg.50. Vegeu una posició semblant a la nostra a ARTOLA: La España..., pàg.787-788.

(Bernardo Mozo de Rosales)⁸⁷. La Regència confirmà el nomenament de Joan Romagosa com a mariscal de camp (12 de setembre) i cap militar de la província⁸⁸. La Regència patirà constants problemes de liquidesa que dificultarà el manteniment d'una estructura civil i militar regularitzada i que farà que Mataflorida hi perdi una part important de la seva fortuna⁸⁹. El seu poder real estarà força limitat, doncs, per aquestes dificultats i la diversitat del reialisme.

L'anterior Junta Central passà a convertir-se en una Junta Superior Provisional de Gobierno del Principado (Manresa, 29 d'agost de 1822)⁹⁰. Posteriorment s'havien de celebrar eleccions a cada corregiment per elegir els vocals d'aquesta Junta que estava sotmesa a l'anterior⁹¹.

⁸⁷ Vegeu el seu retrat crític a LE BRUN: Retratos políticos..., pàg.308-312. Mataflorida nomenà, també, un petit ministeri amb Antonio Gispert responsable d'Estat, Fernando de Ortafà responsable de Guerra i Domingo Maria Borrafón que s'encarregà de les altres secretaries.

⁸⁸ Una còpia del nomenament a l'Expediente Personal (AGMS). Com a comandant de les forces reialistes a la Seu fou nomenat el Trapense. Badals (Romanillo) manaria la tercera divisió de l'exèrcit reialista.

⁸⁹ ARTOLA: La España..., pàg.788, diu al respecte que "al no poder ofrecer ningun género de ayuda, la Regencia tampoco pudo tratar de dirigir el movimiento de unas partidas cuyos caudillos se limitaron a un reconocimiento nominal, siguiendo por lo demás practicando el mismo tipo de guerra que hasta entonces habían mantenido". És interessant el seguiment que fa de l'actuació de la Regència i Mataflorida, COMELLAS: Los realistas..., pàg.124-133 i 153-184.

⁹⁰ Formada per Agustí Saperes (president), Josep Quinquar (prevere), Francesc A. de Vinader, Magí Pallàs, i Bernat Sanmartí (els quatre darrers vocals) i Joan Baptista Comes (secretari). Aquesta Junta publicà una crida als catalans: "el pueblo catalán tiempo hace que hubiera levantado el grito si, si desgraciadamente, a causa de fines cobardes y de propio interés, no se hubiera contenido el santo ardor de un pueblo que está resuelto a dar mil veces la vida antes que permitir que queden menoscabadas en lo más mínimo sus preciosas margaritas de Rey absoluto y Religión [...] Catalanes: los que todavía os mantenéis fríos espectadores del resultado de la empresa que marcha tan felizmente, decidíos sin más tardar. No queráis desacreditar vuestra natural fidelidad de que en todas épocas habéis dado pruebas irrefutables" (reproduït per CARRERA i PUJAL: Historia política..., II, pàg.132).

⁹¹ Foren escollits, com a president el bisbe d'Urgell que renuncià en favor del vice-president, Manuel Sabartès; vocals: Josep M. Llopart, Francesc Soler, Josep M. Fàbregas, Josep Jordà i el baró de Canyelles (Diario de Urgel, núm.24, d'1 de novembre de 1822). Vegeu, sobre la seva actuació, Exposición que hacen al Rey N.S. el Barón de Cañellas, D. Francisco Soler, canónigo dfe Tortosa, y el coronel D. Domingo de Caralt, Vocales que fueron de la Junta Superior del Principado de Cataluña, y el primero su vice-presidente, para enterarle de las principales ocurrencias acaecidas en dicho Principado desde el levantamiento del partido Realista, hasta la entrada de los ejércitos aliados, Madrid, 1824 (document citat per TORRAS: Los alzamientos... i que jo no he pogut localitzar). A la seva primera reunió (16 d'octubre de 1822) assistiren vocals de 8

Aquesta Junta intentà organitzar militarment i administrativa les zones sota el seu control amb les juntes corregimentals⁹² i, de fet, força ajuntaments de les comarques de la Cerdanya, l'Urgell, el Solsonès i el Berguedà prometeren fidelitat a la Regència d'Urgell i li pagaren contribucions⁹³. Pel que fa a la tributació, la política a seguir era (decret de la Junta de 20 d'agost) que en els pobles no controlats pels reialistes només es cobrarien contribucions als liberals. I, als pobles sota el seu control, es cobrarien les contribucions i els delmes. Pel que fa a les autoritats locals es reposarien immediatament les de 1820. Malgrat els intents, la Junta no aconseguí establir el seu poder, i moltes partides refusaren enquadrar-se en un exèrcit reialista centralitzat. No sembla, tampoc, que aquestes juntes arribessin a controlar administrativament el territori dominat pels reialistes, sinó que, més aviat es produïa un espontani retorn a l'antic règim quan a autoritats civils, tot i que sembla que no es pogué tornar a cobrar el delme sencer i les contribucions sense grans dificultats.

Cal destacar que, en els manifestos de la Junta i del baró d'Eroles (amb data de 15 d'agost), la crítica a les idees liberals ocupava una petita part, mentre la major part del text es dirigia a criticar la praxi del liberalisme i les conseqüències nefastes que aquest tenia, segons ells, per importants sectors de la societat⁹⁴: "nos han ofrecido la felicidad en falsas teorías que sólo nos

corregiments dels 12 que en formaven part: hi assistiren Manuel Sabartés (pel corregiment de Lleida), Josep M. Llopart (Urgell i Puigcerdà), Francesc Soler (Tortosa), Josep M. Fàbregas (Tarragona), Josep Jordà (Manresa), Quirico Teixidor (Girona), Pere Abadia (Vall d'Aran) i el baró de Canyelles (Vic). Entre els que mancaven hi havia el de Vilafranca que s'integrà a posteriors reunions. Informació sobre el seu paper a Diario de Urgel, núm.5, de 13 d'octubre de 1822.

⁹² Alhora, a cada corregiment havia d'instal·lar-se una junta corregimental formada per un governador, nomenat per la Regència, i quatre vocals elegits pels corregidors degans dels pobles que haguessin restablert els ajuntaments d'abans del trienni. Aquestes juntes corregimentals tindrien tasques administratives, judicials, d'intendència, tributàries i militars (J.M.R.: Memorias..., vol.I, pàg.367). Alguna d'aquestes Juntes desenvolupà una tasca important, com la que s'instal·là a Cornudella (ANGUERA: "Economia...", pàg.103-105 i Xavier HUGUET: "Moviments facciosos al Camp de Tarragona durant el Trienni Constitucional: el cas de Riudecanyes, 1822-1823" dins Panell, 2 (1985), pàg.73-78).

⁹³ Vegeu el cas de Torà a COBERÓ: Les guerres..., pàg.13-15.

⁹⁴ Aquesta tàctica es reflecteix en els Diàlegs, Converses i Col·loquis, vegeu ARNABAT: "La literatura...". Hem localitzat exemplars originals d'aquests dos manifestos a l'ADPO, lligall 4MP-260 i al volum XXI, fol.5-6, 11 i 251-255, dels PREVII, APR i a l'ACD, lligall 4, expedient 131. La Regència adreça el 14

han traído la desunión y la miseria; han proclamado la libertad con palabras ejerciendo la tiranía con los hechos", deia el manifest del baró d'Eroles⁹⁵. El de la Regència (que era una declaració de principis) deia⁹⁶: "habeis ya experimentado el deseo de innovar en todo con fines siniestros; cotejad las ofertas con las obras, y las hallaréis en contradicción; si aquéllas pudieron en un momento alucinaros, éstas deben teneros desengañados". Com podem veure, no es critica tant l'ideologia liberal (que pot tenir simpaties entre el poble), com la seva aplicació concreta i les limitacions del propi liberalisme, com la marginació política de les masses rurals, les contribucions excessives i els problemes conjunturals provocats per una baixada dels preus agrícoles i per una gran sequera (anys 1821 i 1822)⁹⁷. S'oblida, però, d'assenyalar que la situació durant l'absolutisme

d'agost de 1822, una exposició al Rei (volum XXII, fol.240-241, PRFVII-APR). Vegeu l'Annex XVI. Una crítica total, punt per punt, del manifest de la Regència en el document Refutación de un manifiesto publicado en Urgel por tres traidores que han osado titularse Regencia de España. Escribela un amante de la Constitución, ni más, ni menos, Madrid, 1822 (document que analitzarem en detall a la nostra tesi doctoral).

⁹⁵ El manifest d'Eroles tenia algunes diferències en la forma respecte al de la Regència, però era molt semblant en el fons. Entre les diferències cal senyalar el reconeixement que la situació del país, abans de 1820, era ja "decadente" i això explicaria que molts contribuïren (o s'abstingueren de reaccionar en contra) al triomf dels liberals; també trobem més èmfasi en la defensa de les corts tradicionals: "también nosotros queremos constitución, queremos una ley estable por la que se gobierne el estado [...]. Para formarla recurriremos a los fueros de nuestros mayores" (Reproduït a J.M.R.: Memorias..., vol.I, pàg.347-363).

⁹⁶ Reproduït sencer a J.M.R.: Memorias..., vol.I, pàg.326-345. N'hem trobat un exemplar original de cada a l'ADPO, lligall 4MP, 369.

⁹⁷ També criticava el manifest de la Regència el "ataque que ha sufrido vuestro orden, paz, costumbres e intereses [...] haciendo arbitraria la administración de justicia [...]. Vuestras antiguas leyes son fruto de la sabiduría y de la experiencia de siglos; en reclamar su observancia tenéis razón". A més, la política liberal havia provocat que el poble es trobés "huerfanos, envueltos en partidos, sin libertad, y sumergidos en un caos". Per solventar-ho demanava l'ajuda del poble: "con vuestra fidelidad y energía, para que en juntas libres y legítimamente congregadas, sean examinados vuestros deseos y atendidas las medidas en que creais descansar vuestra felicidad sobre todo ramo, en las que tendréis un seguro garante de vuestro reposo, según vuestra antigua constitución, fueros y privilegios". Concretament, la Regència, prometia i manava el restabliment de les lleis d'abans de 1820 (art.1) i dels furs i privilegis d'alguns pobles i províncies (com Catalunya) (art.7), la reducció de les contribucions al mínim possible (art.8) i la convocatòria de Corts segons els antics costums (art.9). Els historiadors de l'escola del pare Suarez, han intentat veure en aquests documents (que seguirien l'estela del Manifest dels Perses) les bases de l'opció renovadora entre el tradicionalisme i la revolució, vegeu, per exemple: COMELLAS, Los realistas..., pàg.105-120

de 1814 a 1820, quan ells governaven, les coses no anaven pas millor pels pagesos. Tampoc es destria el que són causes alienes del que són resultats de la política liberal.

La Regència d'Urgell es dirigí el mes de setembre a "los mismos cetros que gobiernan el orbe con el mayor acierto", reunits en el Congrés de Verona⁹⁸, tot dient-los que a Espanya, des de la instauració de la Regència d'Urgell, hi havia una guerra civil que enfrontava dos governs, un (el seu) legalment constituït i l'altre usurpador que tenia pres el rei, i que la revolució espanyola feia perillar la seguretat de les altres nacions⁹⁹. Per arreglar la situació es proposava que les potències ajudessin a "restablecer por ahora las cosas en el estado que tenian en el 9 de Marzo de 1820". El Congrés de Verona reconegué la Regència com a autoritat legítima durant la "cautivitat (?)" de Ferran VII i acceptà com a representants seus Antonio de Vargas y Laguna i Pedro Labrador¹⁰⁰. Tot i que continuà jugant a dues bandes amb la Regència i Eguia. La Regència es mostrava esperançada que el congrés "decretaran la cooperación de todas sus fuerzas para la destrucción total del monstruo de la revolución que desgraciadamente se ha introducido en España y se esfuerza a estender su benenosa influencia en los Reynos estraños"¹⁰¹.

⁹⁸ Per aquest Congrés vegeu FONTANA: L'època..., pàg.392-397.

⁹⁹ "Hay una secta en Europa resuelta a trastornar el altar y los tronos sin perdonar medio; y aunque se apellidan con distintos nombres caminan a un mismo fin". El govern liberal era minoritari i el poc suport popular que tenia provenia de la corrupció (política i econòmica) que havien aconseguit generar al país: "la nació Española en su fondo es fiel, obediente y amante de sus reyes, no gusta de imitaciones peligrosas, y en ella no se han gravado los principios que desgraciadamente se llaman luces del siglo" ("Exposición de la Regencia a los Soberanos del Congreso de Verona" (12 de setembre de 1822), un exemplar al vol.XXII, fol.181-191, dels PRFVII-APR i un altre al M.1.867(V) de la BNM). El 23 d'octubre el núm.15 del Diario de Urgel, publicava un "Manifiesto a las Españas y a todas las Naciones de Europa para desvanecer las falasa impresiones que pueden haber producido los pestíferos e incendiarios escritos de los constitucionales anarquistas españoles", que presentava un to molt semblant a l'anterior que hem comentat.

¹⁰⁰ Vegeu la Gaceta extraordinaria de la Regencia del Reyno, de 13 d'octubre de 1822 (una còpia manuscrita al volum XXII, fol.250-251, dels PRFVII-APR).

¹⁰¹ Comunicat de la Regència de 27 de setembre de 1822 (Gaceta extraordinaria de la Regencia del Reyno, de 13 d'octubre de 1822). Informació sobre el comportament de cada un dels sobirans absolutistes que participaren en el congrés de Verona a l'informe de Mataflorida al Rei amb data de 3 de març de 1824 (volum XXII, fol.254-259 dels PRFVII-APR).

Les activitats de la Regència però, van comptar sempre amb l'oposició de l'acèrrim enemic de Mataflorida, Francisco de Eguía, amb qui es disputava la representativitat dels reialistes espanyols¹⁰². Eguía, amb l'objectiu de guanyar-se l'ajut francès, jugà la carta de la moderació verbal, ja que el govern de les Tulleries havia "manifestado que sus intentos no son de volver al estado del año 19, sino que juntándose las cortes por estamentos cuidaran, como único medio de remediar los males que la nación padece" i escoltava amb indiferència les propostes de Mataflorida perquè "cosas tan antiguas no era del caso renacer"¹⁰³. En canvi, Mataflorida es mostrà intransigent en aquest aspecte, fins al punt que el seu home de negocis a París, Martín de Balsameda, li deia que "convendria se digere en algun papel público cuáles son las causas o motivos que la Regencia ha tenido por conveniente para determinar que las cosas vuelban al estado que tenían en el año 19; porque todo el mundo se le ha figurado que es para que el Rey vuelva a su dominio absoluto, especie que nos es muy funesta, y contribuye efectivamente a retardar que por aquí se deliberen a ayudarnos"¹⁰⁴. El mateix Mataflorida resumia les posicions amb la frase "yo no quiero la carta de aquí [França] y ellos [Eguía] sí"¹⁰⁵.

¹⁰² Vegeu la crítica de Mataflorida al pla d'Eguía (Burdeus, 1 d'abril de 1822) al M.1.867(IV). Podem resseguir aquesta polèmica amb força detall a COMELLAS: Los realistas..., pàg.95-105 i 134-140.

¹⁰³ Carta de Balsameda a Mataflorida relatant una conversa del primer amb Chateaubriand, datada a 20 de setembre de 1822. En una altra carta de 20 d'octubre de 1822, Balsameda informava a Mataflorida que Vilelle li havia dit que l'objectiu del govern francès era "darnos Carta o la modificación de la actual con la creación de dos Cámaras; su interés es que desaparezca la Regencia y los soldados que estan bajo sus órdenes para despues entrar este egército y dar la ley segun lo tienen ya acordado" (Manuscrit 1.867 de la BNM). ARTOLA: La España..., pàg.781, es qüestiona que Eguía fos més moderat que Mataflorida i analitza la seva posició des de la perspectiva de l'enfrontament entre ambdós i de la necessitat de trobar el suport francès. Eguía, en un informe a Antonio de Ugarte, manifestava que "los desastres de Cataluña: estado de abatimiento a que habian quedado reducidos los valientes defensores de V.M. por la mala dirección de los negocios cuya administración era abusiva y sobretudo por la conducta poco recta y desmesurada ambición del marqués de Mataflorida que criminalmente se había apropiado las prerrogativas del trono; y hacía ver al mismo tiempo la revolución en que estaban muchos jefes de Cataluña de abandonar la empresa más bien que obedecerle"

¹⁰⁴ Carta de Martín de Balsameda a Mataflorida amb data de 2 d'octubre de 1822 (Manuscrit 1.867(I) de la BNM).

4. Les campanyes de Manso, Mina i la conquesta de La Seu (tardor 1822-hivern 1823)

4.1 L'arribada de Mina

El mes de setembre la situació a Catalunya era crítica, i la guerra i els expolis continuats que aquesta provocava no feien més que empitjorar-la. Les contribucions extraordinàries d'uns i altres contribuïren a l'empobriment generalitzat d'importants zones del Principat i, sobretot dels ajuntaments, com il·lustra el cas de la vila liberal de Capellades¹⁰⁶. El subministrament als, cada cop més nombrosos, exèrcits que pul·lulaven pel país (liberals i reialistes) van fer esgotar els recursos econòmics dels municipis i la presència de l'exèrcit (liberal i reialista) en una zona era vista més com una càrrega que com un avantatge pels seus pobladors, ja que s'havien de subministrar bagatges, animals, queviures, municions, etc¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Carta de Mataflorida a Balmaseda amb data de 13 de juliol de 1822 (M.1.867(XVIII) de la BNM). Per tant, la visió de la Regència com a representant de la tendència reformista del reialisme segons l'historiografia del pare Suarez i que ha estat recollida per historiadors catalans com GIRALT: "Les lluites...", pàg.314, ens sembla poc encertada, com assenyala Josep FONTANA: "La crisi de l'Antic Règim (1808-1833)" dins Història de Catalunya (Oikos-Tau), Barcelona, 1983, pàg.421-430 (pàg.426 per aquesta qüestió). Vegeu, també, BAYO: Historia..., II, pàg.291-300 i 360-364 i III, pàg.48-52. De fet, tampoc era moderat Eguía, com va demostrar amb la seva actuació política abans, durant i després del Trienni (vegeu COMELLAS: Los realistas..., pàg.137 i 171), vegeu com exemple el seu escrit al Rei servat a l'APR-PREVII, tomo XXIV, núm.1.

¹⁰⁶ Vegeu GUTIERREZ POCH: "EL Trienni...", pàg.157-161. Un plantejament global de la qüestió (encara que per la guerra carlina ens sembla útil) a MORAL RUIZ: "Carlismo...", pàg.215-218.

¹⁰⁷ Els exèrcits eren els primers a cobrar, sovint de manera expèdita com en el cas de l'Ajuntament de Montbui al qual se li exigí totes les contribucions endarrerides d'un dia per l'altre, per tal de satisfer 2.000 rals a les companyies de l'exèrcit de la zona (AHMI, lligall 36, expedient 18). Al Vendrell, Pedro de Elosua, cap de la Plana Major de la tercera divisió de l'exèrcit d'operacions, demanà a l'Exèrcit que recollís les contribucions (carta de 6 de setembre de 1822 a l'AHM, 2n4n, "GFVII", Carpeta 2). La majoria dels ajuntaments estaven en blanc ja que aquestes despeses havien acabat amb els seus recursos monetaris i en espècies. Aquest era el cas dels municipis del partit d'Igualada mentre durà la presència a Calaf de les tropes d'Espoz y Mina, el mes de setembre de 1822. O del Garraf per la presència de les tropes de Rotten, el mesos de juliol i d'octubre (AHMI, lligall 39, expedient 9 i AHS, caixa I.1.2, "Oficis i correspondència. 1822", cartes de 2 de juliol i 21 d'octubre de 1822).

Si la situació econòmica era greu, la militar no era millor, almenys pel que fa al corregiment de Vilafranca. El comandant d'armes de Vilanova, tinent coronel Ignacio de Hoyos, es queixava a l'ajuntament que el pla establert per ell no es complia ja que molta gent faltava a les guàrdies¹⁰⁸, a més a més, les perspectives no eren gaire bones ja que "un número considerable de milicianos [estaban] sin uniforme ni armamento competente, sin disciplina ni instrucción aun en la clase de oficiales". La sol·licitud d'ajuda militar, feta per l'Ajuntament de Vilanova al comandant militar de la província el dia 26 de setembre, no es va poder satisfer perquè, segons manifestava aquest¹⁰⁹, "el estado en que se halla esta Provincia amenazada de los facciosos en particular, y con fuerza de Infantería y Caballería considerables por la parte del Priorato, me deja absolutamente imposibilitado de poder acceder a la súplica de V.S."

Espoz y Mina es mantingué des de finals d'agost i la primera setmana de setembre a Saragossa exigint més tropa per entrar a Catalunya, país en què, segons ell i malgrat les darreres victòries dels constitucionals, "las tropas nacionales ocupan, es verdad, todas las principales Plazas, pero a escepción de ellas puede decirse que está reducido a cero el terreno que pisan en comparación del que recorren los facciosos. Las comunicaciones son lentas, trabajosas, y, respecto de algunos puntos, interrumpidas y el número de aquellas de ha aumentado en vez de disminuirse"¹¹⁰. Espoz y Mina arribà a Lleida el 9 de setembre amb un cos expedicionari format per vuit-cents infants i dos-cents setanta-cinc soldats de cavalleria¹¹¹. El mes d'octubre, Mina,

¹⁰⁸ "En la puerta de la Rambla no había centinela porque faltaban la mitad de los números, que en la del Mar el que lo estaba tenía abandonado su fusil, distraído el cabo y paseando los de la guardia sin atención al objeto que les estaba confiado" (carta de 5 de setembre de 1822 al cap militar de la província al lligall 2.237 de l'AHMVG).

¹⁰⁹ Carta de 4 d'octubre de 1822 (Lligall 2.237 de l'AHMVG).

¹¹⁰ Carta d'Espoz y Mina al Secretari del Despatx de Guerra, amb data de 2 de setembre de 1822 (aquesta i altres cartes d'entre el 26 d'agost i el 7 de setembre a l'AHM, 2N4N, "GFVII", carpeta 2).

¹¹¹ Podem seguir l'actuació d'aquest general a través de les seves memòries, Francisco ESPOZ y MINA: Memorias del general Espoz y Mina, Madrid, 1962, 2 vol.

després d'assumir el comandament de totes les forces de l'exèrcit que operaven a Catalunya, va decidir de dividir l'exèrcit a Catalunya en quatre seccions: la primera, comandada pel general José Mn Torrijos, actuaria pel Segrià i l'Urgell; la segona, manada pel general Antonio Rotten¹¹², al Bagès i al Solsonès; la tercera, manada pel mateix Espoz y Mina, a la Catalunya central, i la quarta, a les ordres de Manso, s'encarregaria de la província de Tarragona. Mentre les tropes de Milans actuarien per la província de Girona.

Quan Mina entrà a Catalunya adreçà un manifest als catalans¹¹³: "¿Quién pudiera pensar que la antigua Cataluña, liberal, industriosa cual ninguna de las Provincias de España, olvidada de sus principios y de sus intereses, quebrantando los juramentos y la decisión con que se pronunció en favor del sistema constitucional al que tantos bienes debió producirle, había de dar margen a que el Gobierno declarase el Estado de Guerra al país que comprende y me mandase ocuparlo militarmente?"¹¹⁴. Mina, semblava tenir clares les causes de la revolta (coincidents amb la línia

(vol.I, pàg.333 per la seva arribada i vol.I, pàg.332-414 i ol.II, pàg.5-105 per la campanya de Catalunya) i les del seu segon GALLI: Memorias..., pàg.53. També José María IRIBARREN: Espos y Mina. El liberal, Madrid, 1967, pàg.341-359. El mes d'agost ja havien arribat a Catalunya: el regiment de cavalleria de l'Infant, els segons batallons de Galicia i Catalunya, la Milícia activa de Toro, Múrcia i Xerez, els regiments d'infanteria de Mallorca i de la Corona i l'esquadró d'artilleria d'Andalusia (Circular de Francisco Ferraz amb data de 30 de juliol de 1822, un exemplar a l'AHMSSA, caixa 457). L'Ajuntament de Vilanova i els comerciants de la vila, enviaren un delegat a Lleida per veure si era certa la notícia de l'arribada de Mina a Catalunya amb 8.000 homes (carta del Comandant Militar de Vilafranca datada a 13 de setembre de 1822 al lligall 2.237 de l'AHMVG). La notícia de l'arribada de Mina a Catalunya s'escampà ràpidament pels pobles del corregiment (AHMS, "Defensa. Cossos militars-correspondència. 1822-1825" de 14 de setembre de 1822).

¹¹² Podem seguir les peripècies militars d'aquest general a la guerra reialista fins l'entrada dels francesos, a través de Antonio ROTTEN: Itinerarios militares, Barcelona, 1823.

¹¹³ El seu manifest als Catalans fou donat públicament el 10 de setembre de 1822 (un exemplar a l'AHS, caixa I.1.2 "Ordres i edictes. 1822"). Reproduït a MINA: Memorias..., pàg.339-340. Tots els textos que vénen a continuació han estat extrets d'aquesta proclama.

¹¹⁴ A les seves memòries escriurà, després, "los informes que llevaba desde Madrid, cuando partí para Cataluña, acerca de la indole de los catalanes, las noticias que tomaba sobre el terreno y los conocimientos que iba adquiriendo por mis propias observaciones me tenían ya inclinado a tomar una medida que impusiese y aún aterrarse en la ocasión primera que los hechos de armas me la presentasen oportuna, y la toma de Castellfollit me decidió a no demorarlo" (ESPOZ y MINA: Memorias..., I, pàg.357). En la mateixa línia anava el cap de la quarta divisió,

exaltada del liberalisme com hem analitzat): "el fanatismo y la superstición auxiliados con el oro extranjero; he aquí el origen de los males que sentimos en estos días [...]. Con soldados incautos, a quienes se ha llegado a persuadir [con] estos dos grandes errores: que combaten por la fe y que calamidades que sólo son emanadas de las circunstancias Políticas deben mirarlas como efecto de causas sobrenaturales". L'objectiu a aconseguir era que "en la tranquilidad y el sosiego que habremos establecido, los ilustrados e industriosos Catalanes vuelvan a sus trabajos, hagan fructificar sus campos, florecer sus talleres, sus fábricas, su comercio, convirtiendo así el afligido suelo que [h]oy pisamos en morada feliz, donde residan por siempre la paz y la abundancia".

Al corregiment de Vilafranca, i malgrat que Romagosa s'havia desplaçat cap al Baix Camp i el Priorat¹¹⁵, l'activitat de les partides reialistes continuava. Als volts d'Igualada hi havia una partida reialista que dificultava les comunicacions exteriors d'aquesta vila i atacà en diverses ocasions Castellolí¹¹⁶. Prop de Vilafranca actuava la partida de Fèlix Güell que es limitava a atacar bagatges que sortien o entraven a la vila¹¹⁷. A la zona de l'Arboç hi continuava la partida de l'Estudiant, amb un centenar d'homes, que es dedicava a assaltar correus i atacar viatgers¹¹⁸. Això provocà algunes topades entre reialistes i exèrcit durant la primera quinzena de setembre al voltant de la vila i el 24 de setembre hi tornaven a entrar els reialistes¹¹⁹. El 13 de setembre es produïren enfrontaments al camí que anava de la Pobla de Montornès a Valls¹²⁰. El 19 de setembre

general Rotten, quan donà l'ordre que "borrarà del mapa de España la villa esencialmente facciosa y rebelde, llamada San Llorens de Moruns, con cuyo fin será saqueada y entregada a las llamas" (ban de Rotten del dia 20 de gener de 1823).

¹¹⁵ Vegeu l'expedient personal de Jaume Junqué a l'AGM-S, on diu que el 3 de setembre combateren a Falset.

¹¹⁶ AHMI, lligall 36, expedient 6.

¹¹⁷ "Actes...Vilafranca", sessió de 12 de setembre de 1822.

¹¹⁸ Cartes del batlle de l'Arboç al de Vilanova en data de 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9 i 11 de setembre de 1822 (Lligall 2.236 de l'AHMVG). Vegeu, també, VIAPLANA: Notes històriques..., pàg.265. A la vila de l'Arboç hi havia 60 soldats del regiment de Màlaga.

¹¹⁹ VIAPLANA: Notes històriques..., pàg.265.

una columna mòbil de la Milícia del Vendrell s'enfrontà als reialistes a Vallespinosa (Conca de Barberà), on s'apoderaren d'armes, bagatges, queviures i papers de la partida de Joan Romagosa i cremaren algunes cases de pagès¹²¹.

La concentració més important de tropes reialistes estava entre Vila-rodonà i la Bisbal, on hi havia entre 1.200 i 1.300 homes segons el batlle de l'Arboç¹²² i 2.000 (de les partides de Romagosa, Romanillo i el Trapense), segons el del Vendrell¹²³. Aquestes notícies eren confirmades pel batlle de l'Arboç¹²⁴: "los serbiis lo número de ells diuen que sont dos mil [y] són emboscats per diferents parts per tot lo pla del Papiolet, Santa Oliva y Banyeres"¹²⁵. L'objectiu dels reialistes era donar un cop de mà al Vendrell¹²⁶, on havien de concentrar-se les forces liberals

¹²⁰ Carta del batlle del Vendrell al de Vilanova de 13 de setembre de 1822 (Lligall 2.237 de l'AHMVG). Expedient personal de Jaume Junqué a l'AGM-S que assenyala que mantingueren un enfrontament al coll de Lilla amb els constitucionals.

¹²¹ Després anaren fins a Santa Coloma de Queralt i des d'allà s'acostaren a Cervera a saludar a Mina, que hi tenia instal·lat el quarter general, i a cobrar contribucions pels pobles del voltant. Després es dirigiren cap a Igualada, mantenint pel camí topades de poca consideració amb els reialistes. Després per Sant Quintí i Torrelles tornaren al Vendrell, cobrant contribucions per l'Alt Penedès. Vegeu El Indicador Catalán, núm.236 de 3 d'octubre de 1822, on s'explica l'actuació d'aquesta tropa.

¹²² Carta del batlle de l'Arboç al de Vilanova, d'11 de setembre de 1822. El 23 de setembre, l'Ajuntament del Vendrell comunicava que la partida de Romagosa comptava amb uns 1.500 homes i estava situada a Masllorenç i Vilavella (totes dues al Lligall 2.237 de l'AHMVG).

¹²³ "Por noticia que se ha adquirido fidedigna se sabe que en el pueblo de Vilarodona se han reunido todas las facciones de Montblanc, Sarreal y sus cercanías constando esta reunión de más de dos mil hombres, y como es presumible según otras varias noticias que no tienen sus Cabecillas para pagarles sus socorros ni ahun tener de comer, no sería extraño intentasen dar un golpe a una población de estas Marítimas" (carta del batlle del Vendrell al de Vilanova, datada a 20 de setembre de 1822 al lligall 2.237 de l'AHMVG, a la posdata de la carta s'hi afegeix que els reialistes podrien ser més de tres mil. També cartes de 26 de setembre de 1822 dels batlles de l'Arboç i del Vendrell al de Vilanova. L'informe d'un milicià mòbil del Vendrell parla de 4.000 "facciosos" que tenien entre Romagosa i el Trapense (El Indicador Catalán, núm.236 de 3 d'octubre de 1822).

¹²⁴ Carta al batlle de Vilanova amb data de 21 de setembre de 1822 (lligall 2.237 de l'AHMVG).

¹²⁵ El cert era que les viles del corregiment patien davant la possibilitat d'una entrada dels reialistes, i els missatges sobre la situació dels reialistes anaven i venien amb una gran rapidesa: "Se ha recibido aviso del Vendrell de que los facciosos se hallan sobre aquel pueblo a la distancia de un tercio de legua" (AHV, "Defensa. Cossos militars-correspondència. 1822-1825" de 14 de setembre de 1822).

provinents de Vilafranca i l'Arboç. Finalment, el dia 21, a les onze, els reialistes atacaren el Vendrell i entraren al clos de la vila. El batlle de Vilafranca, a més d'enviar-hi tropa de la vila per auxiliar-los, demanà als de Vilanova i Sitges que hi enviessin les seves milícies¹²⁷, cosa que feren immediatament (uns dos-cents homes). Abans que arribessin els reforços, els milicians i la tropa del Vendrell aconseguiren de fer fugir els reialistes que en la seva retirada deixaren un destacament de quatre-cents homes a la Bisbal¹²⁸.

Les viles de Vilanova i Sitges temien que, després del Vendrell, la partida de Joan Romagosa les ataqués per proveir-se de diners i queviures¹²⁹. Davant d'aquesta situació, Mina envià el comandant de la 3n línia de Barcelona, tinent coronel José Cienfuegos¹³⁰, cap al Vendrell, per tal de seguir els moviments de Romagosa i evitar una nova entrada d'aquest a Vilafranca o Vilanova. Els reialistes foren foragitats del pre-litoral del Baix Penedès a finals de setembre, per aquesta tropa comandada pels tinents coronels José Cienfuegos i Antonio Baiges. La tropa s'enfrontà "con la grande facción del cabecilla Romagosa y Trapense" a la Bisbal el dia 26 de setembre, on cremà algunes cases: "se ha pegado fuego a la Bisbal y a tres o cuatro casas de campo"¹³¹. La columna mòbil de la Milícia del corregiment, comandada pel tinent coronel Antoni

¹²⁶ "la tropa ha salido fuera para resistirse y de no, nos haremos fuertes adentro. Hay mucho ánimo" (carta del batlle del Vendrell al de Vilanova amb data de 21 de setembre de 1822 a l'AHMVG, lligall 2.237).

¹²⁷ "Esperando prestará por su parte los auxilios para conseguir la más pronta liberación de la expresada villa y un día de gloria a las libertades patrias, porque pelea la Nación" (carta del batlle de Vilafranca als de Vilanova i Sitges, amb data de 21 de setembre de 1822 a l'AHS, caixa I.1.2 "Oficis i correspondència. 1822" i "Defensa. Oficios militares. 1822-1823" de 22 de setembre de 1822).

¹²⁸ Carta del Comandant d'armes de Vilafranca al batlle de Vilanova, amb data de 22 de setembre de 1822 (Lligall 2.237 de l'AHMVG).

¹²⁹ Per aquest motiu l'Ajuntament de Vilanova passà al de Sitges el següent missatge: "cuydado, cuydado, vigilancia, vigilancia, pues tenemos a nuestras inmediaciones el principal de los facciones de Catalunya" (carta de 24 de setembre de 1822 a l'AHS, caixa I.1.2, "oficis i correspondència. 1822").

¹³⁰ Diario de Barcelona, de 25 i 26 de setembre de 1822. La tercera línia de Barcelona abastava l'eix: el Vendrell-Vilafranca-Vilanova.

¹³¹ Els milicians causaren un nombre important de morts (32 segons les fonts liberals) i ferits entre els reialistes (cartes del batlle del Vendrell i de

Baiges, s'estacionà al Vendrell¹³².

4.2 La contraofensiva liberal

Mitjan setembre la Diputació de Barcelona publicava un ban "A los leales habitantes de esta provincia"¹³³, on cridava a un armament general dels constitucionals, al desarmament dels indiferents i la lluita contra els facciosos¹³⁴: "la superstición ignorante y el sanguinario fanatismo, atizados por la loca ambición y sed de mando, que devora a unos pocos seres degenerados, indignos de pertenecer a la gran familia española [...], blandean ya sobre nuestras cabezas sus puñales parricidas. Se oye ya de cerca el ruido horrisono de las cadenas [...]. Barceloneses y catalanes todos, aprestaos a la lid, corred a las armas, empuñad vuestros aceros, volar a disipar

l'Arboç al de Vilanova amb data de 25 de setembre de 1822 al lligall 2.237 de l'AHMVG; vegeu, també, El Indicador Catalán, núm.236 de 3 d'octubre de 1822, i l'expedient personal de Jaume Junqué a l'AGM-S).

¹³² La seva decisió no li evità però, constants problemes econòmics, així ho manifestava el batlle del Vendrell: "se halla en esta cuatro días haze, faltándole enteramente los recursos para mantener dicha columna habiéndole este pueblo suministrado con todo esfuerzo todo cuanto ha podido". Per solventar aquest greu problema l'Ajuntament del Vendrell demanava la col·laboració econòmica de les viles de Sitges i Vilanova, ja que el Vendrell feia de punta de llança liberal a la comarca front els anomenats "facciosos" (carta del batlle del Vendrell al de Vilanova de 26 de setembre de 1822 al lligall 2.237 de l'AHMVG; vegeu també la queixa de l'Ajuntament de Sitges a l'AHMS, "Defensa. Cossos militars-correspondència. 1822-1825" (27 de setembre de 1822). A començaments d'octubre el batlle del Vendrell continuava queixant-se de la mancança d'homes armats per a defensar la vila dels atacs realistes (només tenia 110 homes armats: 50 de la Milícia mòbil, 50 de tropa i 10 cavalls).

¹³³ 16 de setembre de 1822 (al lligall 23 de l'ADB i AHMI, lligall 34, expedient 5).

¹³⁴ Per fer front a aquest armament, la Diputació imposava una contribució extraordinària de 10.000.000 de rals de billó que havia de repartir-se entre "los vecinos pudientes de estos para que solamente entre sí mismos, pero entre todos ellos, verifiquen el reparto", en funció de l'ordinària. Però, els ajuntaments podien cobrar-la amb la venda de béns i fruits dels facciosos. També s'autoritzava la requisita de les armes de particulars, per tal d'armar i incrementar les forces constitucionals. Vegeu, per exemple el document de l'Ajuntament de Capellades, a l'AARC, Lligall "Història de Capellades, n01", Carpeta "Crides". La Diputació de Tarragona també decidí fer un repartiment de 40.000 duros (11.000 per la Milícia i 29.000 per l'exèrcit) dels quals, quasi la meitat correspongueren al corregiment de Vilafranca (circular de la Diputació de Tarragona de 7 de setembre de 1822 a l'AHMS, caixa I.1.2 "Oficis i correspondència"). Aquesta contribució extraordinària provocà un fort debat als ajuntaments sobre la forma de fer-la efectiva que ja hem vist.

esas bandas de salvages que han tenido la osadía de retaros [...]. Venzamos o muramos". L'Ajuntament de Capellades, per exemple, demanà que els que tinguessin armes les registressin si volien defensar la vila o les lliuressin si no ho volien fer¹³⁵. L'organització militar del corregiment de Vilafranca restà en mans de la comandància d'armes de Vilafranca i línia del Penedès¹³⁶, comandada pel coronel Manuel Fèlix de Camus Herrera¹³⁷, que establí entre els pobles liberals una xarxa de comunicació ràpida per poder estar informats al detall dels moviments de l'enemic¹³⁸.

Les dificultats econòmiques i militars dels liberals van possibilitar que la partida de Romagosa es mantingués fins a començaments d'octubre entre el Baix Penedès i l'Alt Camp on exigiren "grandes contribuciones"¹³⁹, tot i que desplaçant la seva base més a l'interior (fins la Conca de Barberà i la Sagarra). Aquesta partida estava formada a començaments d'octubre, segons el batlle del Vendrell, per "tres mil infantes y ciento veinte y dos caballos"¹⁴⁰. El dia 27 de setembre atacaven Reus i l'1 d'octubre Romagosa junt al Trapense entraven a Cambrils on, segons

¹³⁵ Entre els que es decidiren a defensar la vila es formà una companyia volant capitanejada per Salvador Dalmases (ban de l'Ajuntament, datat a 2 de gener de 1823 a l'AARC, lligall "Història de Capellades", carpeta "Fets d'Armes").

¹³⁶ Seguint les normes dictades pel ban citat de la Diputació de Barcelona, segons el qual s'encomanava al Comandant d'Armes de Partit (una espècie de Cap Politic comarcal que comandava totes les forces militars del partit) perquè vetllessin "la conducta política de los párrocos y ayuntamientos de los pueblos de sus respectivos distritos, quedando facultados para imponerles multas, si fuere necesario, al fin de estrecharles al cumplimiento de sus deberes, sin perjuicio de formárseles la correspondiente sumaria segun la gravedad de la falta".

¹³⁷ Aquest havia estat diputat per Filipines, els anys 1820-1822 i era coronel del Regiment de la Princesa.

¹³⁸ Una línia de la xarxa anava d'Igualada a Vilafranca (passant per Capellades, Sant Pere de Riudebitlles, Terrassola i Lavit i Sant Sadurní), una altra unia Igualada amb Martorell (passant per Capellades, Piera i Masquefa). Sobre aquesta xarxa, vegeu MARTINEZ POCH: "El Trienni...", pàg.167-168. Alguns documents d'aquesta xarxa es serveixen a l'AARC, lligall "Història de Capellades, n01", carpeta "Circulares".

¹³⁹ AHV, "Copiador de las correspondencias. 1820-1823" (23 de setembre de 1822).

¹⁴⁰ Carta del batlle del Vendrell al de Vilanova amb data de 6 d'octubre de 1822, també la del batlle de l'Arboç de 5 d'octubre (AHMVG, lligall 2.237). MINA: Memorias..., I, pàg.334-338, dóna la xifra de 3.000 reialistes comandats per Romagosa i Miralles.

els liberals, resultaren "muchos milicianos fusilados, mugeres violadas y degolladas"¹⁴¹. El 6 d'octubre, el general Haro amb mil cinc-cents homes s'enfrontà a Montblanc a les tropes de Romagosa i el Trapense (que Mina situa, exageradament, pensem, en quatre mil homes)¹⁴². El dia 9 Romagosa (amb mil cinc-cents homes i cinquanta cavalls) era hostigat pel general Haro a l'Espluga de Francolí¹⁴³. Romagosa decidí de marxar cap a Castellfollit i mantingué enfrontaments armats amb els constitucionalistes els dies 24 i 26 d'octubre a la Guda, Biosca i Torà¹⁴⁴. Mina, un cop foragitats els reialistes de la Segarra, instal·là el seu quarter general a Calaf el 21 de setembre i fortificà la vila¹⁴⁵.

El desgavell militar era aprofitat, com sempre passa, per tot tipus de personatges, lladregots, com deia l'Ajuntament del Vendrell: "algunos vecinos de ésta salen a fuera la villa a robar algunos comestibles que los forasteros vienen a comprar a esta villa"; negociants, que apujaven artificialment els preus provocant encariments sobtats que deixaven al marge de les famílies pobres els comestibles¹⁴⁶. Per altra banda, apareixien partides de bandolers que aprofitant la situació de guerra i nomenant-se reialistes campaven al seu aire, com la de "Burregaire" de Torrelletes que actuava a la comarca del Garraf, demanant impostos als seus pobles com Canyelles i protegits per les masies d'aquesta zona¹⁴⁷. També és el cas d'en "Xarreteras" de

¹⁴¹ Diario de Urgel, núm.10, de 18 d'octubre de 1822 i El text citat a El Indicador Catalán, núm.236, de 3 d'octubre de 1822. BOFARULL: Don Joan Romagosa..., pàg.63.

¹⁴² MINA: Memorias..., I, pàg.355-356.

¹⁴³ Expedient personal de Jaume Junqué a l'AGM-S, assenyala que el 6 d'octubre tingueren una topada a Montblanc.

¹⁴⁴ Expedient personal de Jaume Junqué a l'AGMS. Vegeu, per aquests enfrontaments, COBERÓ: Les guerres..., pàg.13-39.

¹⁴⁵ MINA: Memorias..., I, pàg.342 i 354.

¹⁴⁶ "Manual d'Acords. 1782-1840", sessió de 12 d'octubre de 1822.

¹⁴⁷ Vegeu que en deia El Indicador Catalán, núm.255 de 22 d'octubre de 1822: "La facción del miserable y vil "Burregaire" de Torrelletes va engrosando por algunos desertores que han abandonado a Romagosa [...] esta gavilla de ladrones causará males inmensos a este vecindario, por la inseguridad de toda esta comarca hasta la carretera".

Vilanova i la Geltrú que actuava al Garraf¹⁴⁸.

4.3 Manso al corregiment de Vilafranca

El 9 d'octubre de 1822, el general Josep Manso y Solà¹⁴⁹ (antic guerriller de la guerra del francès) fou nomenat per Mina, comandant general de la Segona divisió que abastava els corregiments de Tarragona, Tortosa i Vilafranca i tenia la seva seu a Tarragona¹⁵⁰. La seva posició, procliu a cercar un pacte amb els reialistes, es veu reflectida en aquesta proclama que publicà el 12 de novembre a Montblanc: "Yo no vengo a hacer la guerra a los pueblos, sino a convidarlos con la paz [...]. Concededme la gloria de restablecer la tranquilidad entre vosotros"¹⁵¹. Manso va manar tornar les campanes que havien estat retirades per evitar que es toqués a sometent als pobles. El 25 d'octubre arribaven a Tarragona mil dos-cents soldats per reforçar les tropes liberals de la província¹⁵² i, el mes de novembre, ocupava el càrrec de Cap Polític el militar

¹⁴⁸ COROLEU: Historia..., pàg.255-256.

¹⁴⁹ Josep Manso Solà havia ascendit al grau de brigadier durant la guerra del francès; entre 1814 i 1816 fou governador militar d'Hostalric; el 1816-1817 era capità general del districte en persecució dels bandolers; i entre 1817 i 1819 responsable del cordó sanitari de Llevant. Va ser nomenat Mariscal de Camp en plena guerra reialista del trienni (7 de febrer de 1823). Durant els dos primers anys del trienni fou governador militar d'Hostalric i el 9 d'octubre de 1822 fou nomenat comandant general de la 2n divisió. L'any 1834 fou nomenat tinent general (dades extretes de l'Archivo Histórico Militar de Segovia -AHMS-, secció primera, divisió primera, lligall M-396). Vegeu una biografia a Antonio BUXÈRES: Necrologia del teniente general D. José Manso conde de Llobregat. Recuerdo de gratitud, estimación y respeto por don _____, Barcelona, 1863 (pàg.23-29 pel trienni). D'aquí ha sortit el material per fer les biografies posteriors: Isidre CLOPAS BATLLE: El invicto conde de Llobregat y los hombres de Cataluña en la guerra de la independencia. Luchas civiles de la primera mitad del siglo XIX, Barcelona, 1961, especialment les pàg.145-167. Menys interessant és la de Francisco GRAS y ELIAS: El General Manso, Barcelona, 1894. GALLI: Memorias..., pàg.77, diu de Manso que aconseguí de mantenir la província de Tarragona tranquila més com a polític que com a militar.

¹⁵⁰ La reorganització de l'exèrcit liberal a Catalunya la completà Mina amb el nomenament de Milans del Bosch com a cap de la 2n divisió; d'Antonio Rotten com a cap de la 4n i d'ell mateix com a cap de la 1n.

¹⁵¹ Vegeu el seu ban "Habitantes de la provincia de Tarragona", de 12 de novembre de 1822 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 83). La posició moderada de Manso es reconeguda, fins i tot, per l'anònim reialista J.M.R.: Memorias..., II, pàg.205. MINA: Memorias..., I, pàg.371, assenyala que Manso "era el que daba menos resultados contra facciosos".

liberal Jacobo Gil de Avalle¹⁵³.

La primera quinzena d'octubre, pressionats per la cada cop més important presència de tropes de l'exèrcit i la necessitat de reorganitzar les seves forces per fer front a l'ofensiva d'Espoz y Mina, Romagosa, junt al Trapense, havia abandonat el corregiment de Vilafranca¹⁵⁴. Com ell mateix reconeixia, que "habiéndose aumentado considerablemente el Ejército de los revolucionarios y careciendo la Regencia de prontos y efectivos auxilios, hubo de trasladarse a Francia, encargandole al exponente la defensa de dichos fuertes de Urgel, desprovistos de los necesarios víveres para la manutención de los intrépidos soldados de V.M."¹⁵⁵. La marxa de Romagosa ajudà el general Manso a dominar aquest territori, fins llavors, tan hostil als liberals¹⁵⁶. La "pacificació" de Manso no fou completa al corregiment de Vilafranca, ja que durant el darrer trimestre de 1822 tenim notícies de diferents actuacions de partides reialistes a l'Alt Penedès i l'Anoia¹⁵⁷. Manso, al capdavant de tres mil homes i durant el darrer trimestre de 1822, seguí un

¹⁵² El regimèn de la Princesa, comandat per Piquero, deixà destacaments al Vendrell, l'Arboç i Vilafranca. Paral·lelament, Sesé sortia de Tarragona cap a Valls per reunir-se amb Mina (Diario de Barcelona, de 26 d'octubre de 1822).

¹⁵³ Vegeu el ban de salutació "Ciudadanos", de 12 de novembre de 1822 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 83).

¹⁵⁴ Diario de Barcelona, de 10 d'octubre de 1822. El dia 9 d'octubre, les tropes i la Milícia liberals de Valls, Reus i Tarragona, manades per Haro, trepitjaven els talons a les partides reialistes del Trapense i Romagosa que, amb 2.500 homes i 120 cavalls, començaren a retirar-se del corregiment.

¹⁵⁵ Carta ja citada de Joan Romagosa a Ferran VII (AGMS). Vegeu, també, J.M.R.: Memorias..., II, pàg.23.

¹⁵⁶ Llavors els liberals, segons l'anònim reialista J.M.R., "hostigaron a los pueblos con crecidas multas y exorbitantes contribuciones, saqueando muchos de ellos y entregando a otros a las llamas" (J.M.R.: Memorias..., II, pàg.24). Oblidava de nou, el nostre reialista, que els reialistes no eran pas uns "angelets" i que les contribucions les havien estat cobrant durant força temps. Els liberals, per contra, tenien una imatge idíl·lica del moment, com demostra un cronista anònim des de les pàgines del Diario de Barcelona: "muchos de los ilusos engañados vuelven a sus casas, segun lo vemos en esta provincia, y los pueblos que se contaban en el número de facciosos se presentan a ofrecerse en defensa de la justa causa y a pagar las contribuciones" (Diario de Barcelona, de 26 d'octubre de 1822 i El Indicador Catalan, núm.273 de 9 de novembre de 1822).

¹⁵⁷ El 9 d'octubre una partida reialista de 60 homes ocupà Terrassola i s'enfrontà a la columna volant de Martorell, on resultà ferit un lloc-tinent de Romagosa, Josep Nadal, "Barceló" (Diario de Barcelona, de 10 d'octubre de 1822). També continuaren actuant algunes partides a Esparraguera i Olesa (J.M.R.: Memorias..., I, pàg.456).

pelegrinatge per les terres del camp de Tarragona, Priorat i Baix Ebre, on els reialistes havien concentrat una part important de les seves forces (prop de quatre mil homes en total)¹⁵⁸. De fet, aconseguí que, amb excepció del nucli de Mora d'Ebre (que comptava amb uns tres mil reialistes), desapareguessin els focus reialistes actius de la província¹⁵⁹. No tot eren bones notícies per als liberals, ja que el 20 d'octubre s'inaugurà el Congrés de Verona que decidí la intervenció de les potències absolutistes a Espanya¹⁶⁰.

El mes d'octubre la mateixa Regència reconeixia la difícil situació que patia: "el plan del aumento del ejército [reialista] en la Cataluña, por falta de medios está sin hacer, no se atiende con armas, municiones y otros artículos a los valientes que se han sublevado en las demás provincias, por la misma razón. Crece el peligro de salvar a nuestro Rey y a la Real familia por igual motivo; la rendición de las plazas, se ha hecho más dificultoso, se van aumentando los excesos de los enemigos y crecen a proporción del tiempo que tienen para aumentar sus filas"¹⁶¹.

Per part liberal, els mesos d'octubre i novembre les Corts dedicaren moltes sessions al debat de les causes que havien possibilitat el creixement dels "facciosos", sobretot a Catalunya. El Ministeri presentà una visió molt optimista de la realitat que va ser contestada per un grup de 66

¹⁵⁸ Segons Manso, quan ell va arribar a la província de Tarragona "este país estaba en completa insurrección, ensañados los partidos y las autoridades del Gobierno, no tenían otro domino que el de las plazas fuertes". Per això es va proposar "estinguir los odios y difundir la tolerancia de opiniones, cuya falta fue el origen de la insurrección" (extret de l'escrit "Campañas, acciones de guerra donde se ha hallado y mandos que ha desempeñado", fol.6 [31 de desembre de 1852], servat a l'expedient personal de l'AHMS). Aquesta postura li valgué els elogis del reialista anònim J.M.R.: Memorias...

¹⁵⁹ El mes de febrer de 1823, Manso rebé del rei la faixa de Mariscal de Camp, en reconeixement de les seves activitats "pacificadores" a la província de Tarragona, a proposta de la Diputació de Tarragona que elogiava la seva tasca: "El ha sabido desarmar a los criminales para prevenir y castigar el crimen, y en fin, ha sabido correr un velo como a veces se cubren las estatuas de los dioses. Sucesos tan rápidos, tan felices por la casi ninguna efusión de sangre, que los ha distinguido y distinguirá siempre" (text reproduït a CLOPAS: El invicto..., pàg.153).

¹⁶⁰ El congrés finalitzà el 14 de desembre de 1822.

¹⁶¹ Carta de Martin de Balmaseda a Mataflorida, amb data de 2 de novembre de 1822 (M.1.867(I) de la BNM).

diputats¹⁶² que assenyalaven que "la impunidad y el desprecio de las tentativas de los perjuros [...] más la impunidad y la apatía, cubiertas con el velo de la moderación laudable, y apoyadas en el justo respeto a las leyes, hicieron insolentes a sus profanadores". També destacaven el suport que rebien des de França, tot aprofitant el cordó sanitari "convirtiéndose en un ejército que, amenazando nuestra independencia, sirve de apoyo a los traidores de dentro y fuera de la península que procuran trastornar las libertades públicas"¹⁶³. L'1 de novembre d'aquest any, les Corts aprovaven un seguit de mesures per fer front a l'ofensiva reialista¹⁶⁴: per un costat, s'otorgaven poders excepcionals als caps de l'exèrcit per multar pobles o canviar regidors allà on entressin els facciosos i per l'altre, es prenen un seguit de mesures per intentar pressionar els pobles que canviessin d'actitud vers els reialistes¹⁶⁵. A començaments de desembre la Comandància General del setè districte militar, demanava a l'Audiència de Catalunya i als jutjats de primera instància que li passessin els expedients dels "facciosos", per tal d'accelerar la repressió

¹⁶² El 9 d'octubre de 1822, un grup de 66 diputats demanava al govern que expliqués els motius que havien portat el país a la situació actual, entre ells hi havia els diputats catalans Ramon Busaño, Vicente Navarro, Josep Melchor Prat, Ramon Salvato, Miguel Luis de Septien, Ramon Adan, Fèlix Ovalle i José Baiges. Vegeu: Exposición hecha a las Cortes extraordinarias por 66 diputados sobre las causas de los males que afligen a la Nación, Madrid, 1822. Vegeu les línies principals d'aquest debat a BAYO: Historia..., III, pàg.7-16.

¹⁶³ El paper de França com encobridor i protector de les activitats reialistes pot apreciar-se a la majoria d'obres de l'època, per exemple Agustín de ARGUELLES: De 1820 a 1824, Madrid, 1864, pàg.93, 97 i 199-200: "el cordón sanitario era en realidad un reconocimiento público de que el gabinete de las Tullerías ya estaba plenamente convencido de la debilidad de aquella bandería" (pàg.97). En canvi, deien que els liberals exaltats eren objecte de persecució per part del govern: "la enérgica persecución que sufrieron los patriotas sirvió de apoyo a las maquinaciones de aquellos [els reialistes]".

¹⁶⁴ Circular de 18 de novembre de 1822 (un exemplar a l'AHMSSA, caixa 457). Vegeu també ACD, lligall 77, expedients 116, 117 i 120. Aquestes mesures havien estat demanades insistentement al Consell d'Estat (vegeu les sessions de 5, 12 i 26 d'octubre de 1822, AHN, Estado, llibre 26).

¹⁶⁵ Així a tots aquells que cobressin de l'estat i no defensessin el seu poble atacat pels facciosos, se'ls reduiria el sou les dues terceres parts. Les autoritats municipals que no donessin part de la presència de facciosos al poble o rodalies "serán multadas o procesadas con arreglo a las circunstancias y a la trascendencia y gravedad de la culpa". Que tots aquells que fossin declarats "conspiradores" tindrien "responsabilidad pecuniaria mancomunada para indemnizar, según las reglas que se darán, a la Nación y a los amantes de la ley fundamental, de los daños y perjuicios que los facciosos les ocasionan".

i l'execució de les mesures contra aquests, d'acord amb el decret d'1 de novembre de 1822¹⁶⁶.

4.4 L'ofensiva de Mina

Malgrat les dificultats, l'exèrcit liberal anava consolidant les seves posicions davant el reialista que, des de l'arribada de Mina, anà perdent posicions. Els esforços del baró d'Eroles per reorganitzar les seves forces i dividir les liberals resultaren inútils a l'igual que el ban que adreçà (el 10 d'octubre) als milicians per demanar-los que es passessin de bàndol¹⁶⁷. La notícia de la presa de Castellfollit pels liberals (24 d'octubre), després de més d'un mes de setge, fou rebuda com aigua del cel per les autoritats liberals del corregiment que celebraren la bona nova amb repic de campanes, il·luminacions i música, a l'igual que la presa de Balaguer¹⁶⁸. Mina, després de castigar

¹⁶⁶ Aquest decret contemplava la possibilitat que els indultats reincidents fossin enviats a Ultramar deu anys (art.2) i els nous, sis anys (art.3). També es contemplava la possibilitat que els apresats ingressessin sis anys a l'exèrcit (art.4). ACA-RA, Registre 1.420, expedient 779 i 789 (caixa 18). Seguint amb aquesta tònica, el Cap Polític de Tarragona, Jacobo Gil de Avalor, envià el 13 de novembre una circular als pobles, recordant el ban de 25 de maig, i atorgant un termini de quatre dies perquè els "facciosos" tornessin als seus pobles "y encargó muy estrechamente a los Ayuntamientos y Cura párrocos procurarán desengañar a los ilusos y seducidos habitantes, persuadiéndoles a que se se presentasen en el tiempo que se les designaba" (carta del Cap Polític als batlles del Corregiment al lligall 2.237 de l'AHMVG; caixa I.1.2 de l'AHS i lligall 83 de l'AHMBP). Per la seva part, el comandant militar de Vilafranca, Manuel Félix de Camus Herrera, demanava parts setmanals als ajuntaments sobre l'actuació dels facciosos i de les mesures de prevenció preses per les autoritats municipals, "para evitar los males que suelen seguirse a los pueblos y prevenir para lo sucesivo lo que crea más conveniente" (carta de 20 de desembre de 1822 a l'Ajuntament de Vilanova al lligall 2.237 de l'AHMVG).

¹⁶⁷ "Os han agobiado con tributos insoportables y desconocidos, han arruinado las clases donde hallabais socorro y patrocinio [...]. Defender las costumbres de vuestros mayores, fundando la felicidad de los pueblos no sobre falsas teorías, resueltos a curar las llaagas de la nación bajo un gobierno justo y paternal" al Diario de Urgel, núm.8, de 16 d'octubre de 1822 i J.M.R.: Memorias..., vol.II, pàg.25.

¹⁶⁸ "Acabo de recibir la agradable y satisfactoria noticia de haberse ganado a las tres de la madrugada de hoy el fuerte de Castellfollit por 800 cazadores y granaderos del patriótico Ejército mandado por el E.S.D. Francisco Espoz y Mina, con poca pérdida" (Carta del batlle de Vilafranca al de Sitges, amb data de 24 d'octubre de 1822 a l'AHS, caixa I.1.2 "oficis i correspondència. 1822"). Una de semblant a l'AHV, "Copiador de Correspondència. 1820-1823", núm.172, de 13 de novembre de 1822 i "Defensa. Quintas. 1822" (29 d'octubre de 1822). El ban d'Espoz y Mina a MINA: Memorias..., I, pàg.358-359. També fou celebrada de la mateixa manera, la fugida dels reialistes de Balaguer, "abandonando artillería, pertrechos de guerra y provisiones de boca" (carta d'Antonio Janer al batlle de Vilanova amb data d'11 de novembre de 1822 al lligall 2.237 de l'AHMVG). La

Castellfollit, derrotar les tropes reialistes a Torà, on es concentraren el baró d'Eroles, Romanillo, Miralles i Romagosa amb uns cinc mil reialistes (26 d'octubre)¹⁶⁹, i ocupar Balaguer (3 de novembre), es dirigí cap a la Seu amb l'objectiu de conquerir el reducte més important dels reialistes i seu de la Regència. L'últim obstacle que se li presentà fou la dèbil resistència dels homes del baró d'Eroles i de Romagosa a la conca de Tremp¹⁷⁰. Un cop superada aquesta, inicià el bloqueig de la fortalesa de la Seu on quedaren atrapats un miler de reialistes (molts d'ells del corregiment de Vilafranca) manats per Romagosa que hi entrà el dia 21 de novembre¹⁷¹.

Mentre, la Regència havia tocat el dos per Perpinyà i s'havia refugiat a França (Toulouse) on, posteriorment, es dissolgué¹⁷². També passà a França la Junta de Catalunya que sol·licità a la Regència ajuda econòmica per subsistir: "precisados a emigrar a causa de las más críticas circunstancias, sin esperanza de poder regresar por ahora a aquella provincia, se hallán sin recursos para subsistir, puesto que unos han tenido que abandonar sus patrimonios, otros sus prebendas y a todos se les han confiscado sus bienes y sus rentas". La resposta de l'arxibisbe Creus era lacònica i evidenciava que el temps polític de la Regència havia ja passat: no hi ha

comunicació de Vilanova a Sitges, d'aquest fet a l'AHS, I.1.2 "Oficis i correspondència. 1822".

¹⁶⁹ El reialista Xaconin, explica que els reialistes tenien 4.500 homes i els liberals 12.000 (La llibreta..., pàg.75).

¹⁷⁰ Obviem aquí la informació sobre el desenvolupament d'aquesta campanya, amb excepció dels fets en què participà el penedesenc Romagosa i els seus homes. Hom pot trobar informació detallada i per tots els gustos a MINA: Memorias..., II, pàg.356-387; GALLI: Memorias..., pàg.53-76; J.M.R.: Memorias..., II, pàg.28-167. També a El Indicador Catalán, núm.275-285 de l'11 al 21 de novembre de 1822. Vegeu també l'expedient personal de Jaume Junqué a l'AGM-S, on assenyala que el 15 de novembre mantingueren una batussa amb les tropes de Mina a la Pobla de Segur.

¹⁷¹ Vegeu l'expedient personal de Jaume Junqué a l'AGM-S. Les dades dels reialistes, segons una nota del coronel Antonio Bray, publicada al Diario de Barcelona, de 27 de novembre de 1822. Dels 28 morts del corregiment de Vilafranca durant la guerra, 10 (36%) van morir a la Seu (vegeu l'Annex XXIII.F).

¹⁷² El dia 10 de novembre de 1822 havia marxat de la Seu i entre el 15 i el 18 s'instal·là a Puigcerdà. La peripècia de la Regència pot resseguir-se mitjançant els informes que trametien el cònsol de Baiona, Juan Hernández (AHN, Estado, lligall 6.156) i el vice-cònsol de Perpinyà, José Maria Ruiz Sainz (AHN, Estado, lligall 6.228). Vegeu, també, El Indicador Catalan, núm.285 de 21 de novembre de 1822.

calés¹⁷³. Les partides reialistes que actuaven al nord-est de Catalunya foren arraconades a la Cerdanya i des d'allà expulsades a França, on passaren uns tres mil cinc-cents homes segons les fonts reialistes¹⁷⁴ i uns dos mil segons les nostres dades¹⁷⁵.

L'intent dels reialistes de concentrar les seves forces disperses a la Catalunya central per atacar el Vallès també va fracassar, malgrat aconseguir reunir una important força de 3.500 soldats i 300 cavalls. Com assenyalava Mina, "sobre todos los puntos en que iban operando las divisiones viéronse obligados los facciosos a lanzarse en el territorio francés para liberarse de caer en nuestras manos"¹⁷⁶. Els reialistes s'hagueren de refugiar a França, on a finals d'any, segons les dades del vice-cònsol espanyol a Perpinyà, hi havia 6.000 persones refugiades als Pirineus Orientals (la meitat soldats i l'altra meitat dones, homes sense armes i clergues)¹⁷⁷. Mentre, els homes de Romagosa restaven aïllats a la Seu i el vice-cònsol deia en el seu informe de mitjan desembre: "ya nadie duda de que la facción en Cataluña esta completamente destruhida. Sin embargo sus jefes hacen lo posible por sostener el camino de la chusma que les sigue, y con este

¹⁷³ "No habiendo caudales algunos de los fondos del Gobierno de la Regencia, es imposible por ahora atender a la justa solicitud de los suplicantes, pero es de esperar que el gobierno francés, cuya generosidad para con los defensores de la justa causa de la religión y del trono no desatenderá la solicitud" (lligall 4MP-369 de l'ADPO). La Junta de Catalunya, en el moment de la seva dissolució estava formada per Francesc Soler, Josep M. Fàbregas, Quirico Teixidor (prevere), Josep Sardà, Marià Cabranç i José Antonio Nebra.

¹⁷⁴ Carta de Balmaseda a Mataflorida amb data de 12 de desembre de 1822 (M.1.867(II) de la BNM).

¹⁷⁵ En un recompte fet per l'Administració francesa, a finals de gener de 1823, es dona un total de 1.556 soldats reialistes, 207 oficials i 401 religiosos (total 2.154), com a refugiats catalans als Pirineus Orientals i en unes dades anteriors (finals de 1822) es diu que els refugiats són 567, la majoria dones i religiosos (ADPO, lligall 4MP-339). Aquestes dades són confirmades per un informe del prefecte de Perpinyà en què deia que hi havia 1.408 reialistes refugiats al seu territori, dels quals 1.142 havien manifestat la seva voluntat d'armar-se i tornar a Espanya a lluitar contra els constitucionals (informe de 4 de gener de 1823, lligall 4MP-260).

¹⁷⁶ MINA: *Memorias...*, I, pàg.411.

¹⁷⁷ Segons les dades que dona el vice-cònsol de Perpinyà, a finals de l'any 1822 hi hauria refugiats al Pirineus Orientals francesos uns 6.000 reialistes (la meitat d'ells armats). Vegeu els seus informes de 3, 7, 10, 14 17, 21 i 28 de desembre de 1822 (AHN, Estado, lligall 6.228).

objeto les hacen esperar que en Navarra y Bizcaya, para donde dicen van a organizar una expedición, vengarán los ultrages que acaban de recibir en aquel antiguo principado"¹⁷⁸.

Mina inicià el setge de la fortalesa de la Seu el 8 de desembre de 1822 i durà fins el 3 de febrer de 1823 quan aconseguí ocupar-la, després que la nit anterior els reialistes que l'ocupaven fugissin cap a Andorra i França¹⁷⁹. Les condicions de vida dels assetgats, malgrat rebre queviures d'Andorra, era força lamentable: "allí patírem fret per ser lo yvern y perquè la major part estavem despullats [...], allí fam que arribàrem a courer los trontxos de coi que va sortir de terra per no avey altra cosa [...]. Cada pa no pasava dos lliuras y alguns dias que no se'n davan gens. Lo poch pitjò va cer quan lo blat y la farina sens va cabà [...], la multitud de polls era tan grant y se apuderà de nosaltres que la recció de pa y la tapa quens davan no era bastant per lo que manjàrem los polls"¹⁸⁰. Mentre durà el setge es produïren força esbatussades entre uns i altres¹⁸¹. Romagosa confiava que li arribaria ajuda, bé de França o bé de les tropes reialistes refugiades a França¹⁸², però l'ajuda no fructificà i arribà un moment que, com assenyala el reialista Xaconin, "acabàrem los mantaniments [...] [i] totom estava espantat pensan morí". Els reialistes abandonaren la fortalesa a les dues de la matinada del 3 de febrer, deixant preparats els canons amb llargues metxes perquè es disparessin mentre ells fugien i així guanyar temps. Deixaren els ferits a la

¹⁷⁸ Informe de José María Ruiz Sainz amb data de 14 de desembre de 1822 (AHN, Estado, lligall 6.228).

¹⁷⁹ Podem seguir les peripècies d'aquesta fugida a través del manuscrit d'en Xaconin, del Diario de Barcelona, de 6 de febrer de 1823, i dels expedient de Mort Presunta, localitzats a l'ADiocB, anys 1823-1826. També disposem del quadern d'ordre de Romagosa ja citat. També de les memòries esmentades anteriorment de J.M.R., GALLI i MINA (pàg.397).

¹⁸⁰ La llibreta..., pàg.77-78.

¹⁸¹ Jaume Junqué, tinent de les tropes de Romagosa, en relata algunes al seu expedient personal servat a l'AGMS (vegeu l'Annex XV.1).

¹⁸² El 8 de gener de 1823, dirigí una carta a Miralles dient-li que si no rebien ajuda aviat: "nos será fuerza desampararlos". Ahora que recordava als altres caps reialistes que "este negocio exige la mayor y más imparcial atención por estribar en él la defensa del único asilo que tienen las tropas" (J.M.R.: Memorias..., II, pàg.196).

fortalesa, com assenyala el nostre relator: "que lo llanto que movian los dits malalts eran capaços de fer plorar ab un cor de bronso de pensar que a la huna eran vius y tal vegada a las 6 de la matinada ya serian morts"¹⁸³. La fugida en direcció a Andorra fou dantesca, alguns es perderen i foren morts pels liberals, d'altres moriren de fred, i els que aconseguiren arribar a Andorra, en tot cas menys de mig miler, ho feren després de passar múltiples penalitats, com ens ha deixat escrit en Xaconin¹⁸⁴. La notícia de "la caïda de las fuerzas de la Seo de Urgel en poder de las bizarras tropas nacionales" va ser celebrada a les viles del corregiment amb repic de campanes i lectura pública de la notícia¹⁸⁵.

Un cop a Andorra, les tropes de Romagosa passaren a França i, després de voltar per la Catalunya nord, s'establiren (el dia 29 de febrer) al campament de Sant Esteve, on foren vestides, alimentades i armades¹⁸⁶. El reialista Xaconin ens explica que un cop arribaren a França "ens ban donà lo pa; de tanta gana que teniam, quan se'l ban donà de saguida sel bam acabà y los francesos deyan <<Miseraba espanyol!>>, y quasi ploraban"¹⁸⁷. En aquests campaments, distribuïts per la Cerdanya i el Roselló, els reialistes aprengueren les nocions bàsiques de disciplina militar. Les dificultats d'aprovisionament crearen continuats problemes entre els reialistes i les autoritats franceses¹⁸⁸, ja que cal considerar que en aquest cantó de França hi havia uns 6.000 reialistes

¹⁸³ La llibreta..., pàg.78 i 79. Els ferits que quedaren foren passats per les armes, com Josep Pascual de Llorenç del Penedès i de la partida de Joan Romagosa (ADiocB, "Expedients de Mort Presunta (1823-1826)", expedient núm.12 (1826).

¹⁸⁴ Vegeu La llibreta..., pàg.76-80. Les fonts liberals (per exemple MINA: Memorias..., II,) parlen de que els reialistes perderen 600 homes i les fonts reialistes de que en perderen 100, pensem que estan més a prop les liberals que les reialistes en aquest cas.

¹⁸⁵ AHMI, lligall 39, expedient 9.

¹⁸⁶ D'aquesta presència a França a les partides reialistes en tenim força notícies a partir de la documentació de l'Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals de Perpinyà, secció MP4 (Policia) i que tractarem en profunditat a la nostra tesi doctoral. Vegeu, a més, l'expedient personal de Joan Romagosa. Vegeu l'itinerari d'aquestes tropes a La llibreta..., pàg.14.

¹⁸⁷ La llibreta..., pàg.64.

¹⁸⁸ Tenim algunes notícies, indirectes d'aquests problemes, a través dels processos endegats en la repressió dels malcontents, ja que molts dels seus

refugiats que havien de ser alimentats diàriament¹⁸⁹. A partir de començaments d'abril, els reialistes estacionats a Sant Esteve i comandats per Romagosa es prepararen per tornar a Espanya, on entraren el dia 22 d'abril¹⁹⁰. De forma paral·lela però, la divisió entre els dirigents reialistes (encapçalats per Eguía uns i per Mataflorida els altres) va anar augmentant i Mataflorida, un cop perduda la Seu caigué en desgràcia, sent abandonat per Eroles que s'incorporà a la Junta d'Eguía que comptava amb el vist-i-plau del govern francès¹⁹¹.

Un cop els reialistes foren derrotats o obligats a refugiar-se a França¹⁹², els francesos tenien clar que en paraules de Villèle: "resulta de estos sucesos, y así lo confiesan los naturales del país con quienes hablo, que nunca los realistas españoles podrían consumir la contrarrevolución en su patria sin el auxilio de un ejército extranjero, aun cuando otros gobiernos favoreciesen su causa"¹⁹³. Les potències europees decidiren dur a la pràctica el tractat secret signat per les potències, a excepció d'Anglaterra, el 22 de novembre de 1822 durant el congrés de Verona¹⁹⁴,

dirigents, comandaven batallons reialistes a França durant el trienni (Informació al lligall 4MP-82 de l'ADPO).

¹⁸⁹ El 13 de març de 1823, en un informe del prefecte de Perpinyà al Ministre de l'Interior francès, assenyalava que al seu departament tenia 4.278 refugiats espanyols (lligall IMP-406 de l'ADPO). El baró de Damas a les seves "Memoires...", pàg.206, parla de que el mes d'abril hi havia refugiats als Pirineus Orientals "4 ou 5.000 Espagnols, presque tous Catalans" (Baró de DAMAS (edició a cura de Santiago SOBRAQUÉS): "Memòries del Baró de Damas" dins Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, XIV (1960), pàg.201-227). Finalment, el vice-cònsol de Perpinyà assenyalava que mitjan març de l'any 1823 hi havia refugiats al Departament dels Pirineus Orientals 6.543 soldats reialistes, la majoria d'ells a les ordres d'Eroles (AHN, Estado, lligall 6.228). Sempre lluny dels 12.000 que assenyalava BARDINA: Orígenes..., pàg.404.

¹⁹⁰ La llibreta..., pàg.66.

¹⁹¹ Podem seguir aquesta polèmica mitjançant els informes que trameteren el cònsol de Baiona i el vice-cònsol de Perpinyà, ja citats, i referents als mesos de gener a març de 1823 (AHN, Estado, lligalls 6.156 i 6.228).

¹⁹² GALLI: Memorias..., pàg.77.

¹⁹³ Conversa entre Villele i Chateaubriand transcrita per BAYO: Historia..., III, pàg.46. Chateaubriand es convertirà el mes de gener en ministre d'afers estrangers de França i intentarà primer una solució pactada amb els liberals moderats encapçalats per Toreno de canviar la Constitució per una mena de Carta Atorgada i fer dues Càmbres. Vegeu FONTANA: La fi..., pàg.198.

¹⁹⁴ Que, entre d'altres coses, deia que "el sistema de gobierno representativo es tan incompatible con el principio monárquico, como la máxima de la soberanía del pueblo es opuesta al principio del derecho divino [...]. Se obligan del modo más solemne a emplear todos sus medios, y a unir todos sus esfuerzos para

que decidí de "restablecer en la Península el estado de cosas que existía antes de la revolución de Cádiz". És a dir, tallar en sec una revolució que qüestionava el seu futur i que havia estat seguida a altres indrets d'Europa: Portugal, Piemont i Nàpols. Les mesures concretes, referents a la intervenció militar a Espanya, foren anunciades el 28 de gener de 1823 per Lluís XVIII. La resposta del govern espanyol no es va fer esperar, i així, el dia 9 de gener, Evaristo San Miguel contestava a l'ambaixador francès, que l'únic país que no respectava el dret internacional era França que acollia els facciosos i els protegia i que el seu govern es manifestava per l' "adhesión constante a la Constitución de 1812; paz con las naciones, y no reconocer derecho de intervención por parte de ninguna, he aquí su divisa y la regla de su conducta, tanto presente como venidera"¹⁹⁵.

Els liberals volgueren aprofitar la desfeta reialista i així el Cap Polític de Tarragona i la seva Diputació s'adreçava als batlles de la província demanant-los que "por todos los medios que estén en su mano, procure que ninguno de los jornaleros de esa Parroquia quede sin ocupación a fin de que puedan adquirirse su subsistencia por medio del trabajo [...]. Procuren que los propietarios y pudientes de esa parroquia proporcionen ocupación a todos los jornaleros del mismo [...] [y] en el caso de que en esa población se hallasen jornaleros sobrantes y sin trabajo, ha dispuesto S.E. lo conveniente para que los encargados en las obras públicas de construcción de caminos, les procuren la decente ocupación que permitan las circunstancias"¹⁹⁶. Per altra banda, el

destruir el sistema de gobierno representativo en cualquiera estado de Europa donde exista, y para evitar que se introduzca en los Estados donde no se conoce". Vegeu BAYO: *Historia...*, III, pàg.17-32 (el tractat secret a les pàg.21-23).

Vegeu, també, FONTANA: "Per què van envair...", pàg.20.

¹⁹⁵ El text ha estat reproduït per BAYO: *Historia...*, III, pàg.34-37 que la crítica (pàg.39): "el congreso representativo no descendió a examinar si era político o no desafiar a la Europa entera y pelear en la lucha abierta con todas las naciones del continente; tampoco se fijó en el estado del erario y del ejército, ni se antevió que si aparecía impotente para ahogar la guerra civil, menos podría resistir a ésta complicada con la invasión estraña".

¹⁹⁶ Ja que "sabido es que la sequía de los años anteriores privó a los pueblos

govern publicava un decret d'amnistia (18 de febrer de 1823)¹⁹⁷ dirigit a "todos los facciosos, sus jefes o cabezas, que hallándose con las armas en la mano, las depusieren y se presentaren a cualquiera Autoridad civil o militar antes del día primero de Abril próximo, para que puedan restituirse al seno de sus familias, donde no serán molestados en manera alguna por haber tomado y hecho armas contra la Nación; quedando autorizado el Gobierno para destinar a los que quieran de entre ellos hacer la guerra contra los enemigos de la Patria o aquel género de servicio que les parezca más conveniente". És important destacar el paràgraf final, ja que dóna a entendre dues coses, que a les files reialistes hi havia un nombre important de soldats a sou, i que al bàndol liberal passava el mateix, perquè era la sortida que se'ls donava¹⁹⁸. Però tot i que el desànim entre els reialistes refugiats a França era important, pocs s'acolliren a l'indult perquè "por un lado se les hace creer que el indulto es un lazo que se les tiende para asesinarlos después indefensos y por otro se les lisongea que la próxima entrada del Ejército Francés en España va a cambiar totalmente su posición"¹⁹⁹. Malgrat no acollir-se a l'indult tampoc tenien massa interès en

de esta provincia de la regularidad de sus cosechas. A estos males se juntaron las calamidades de la epidemia del año anterior, y el asolamiento general de los pueblos en el presente. Estas desgracias han atraído la miseria y el extravío entre muchas familias indigentes de esta provincia" (circular de 22 de gener de 1823, un exemplar a l'AHMBP, lligall 83).

¹⁹⁷ Circular del Cap Polític de Tarragona, circulant el decret d'amnistia, amb data de 12 de març de 1823 (un exemplar a l'AHMSSA, caixa 457, AHS, "Defensa. Quintes. 1822" i l'AHMBP, lligall 83). El Cap Polític de Barcelona hi afegia:

"Venid pues fCatalanes seducidos!, venid de nuevo a los brazos de una Patria generosa, y contad en lo sucesivo con toda su indulgencia y aun con sus favores y gracias, si vuestro arrepentimiento y conducta os hiciesen merecedores de ellas en lo sucesivo". Fernando Gomez de Butron envià el comandant del Regiment de Saragosa, Manuel Arango a Santa Coloma perquè es presentessin els que es volguessin acollir a l'indult. La concessió d'indults després d'un aixecament reialista important era una constant del règim liberal, vegeu sinó, el ban de Josep Taberner, coronel Comadant, de 18 de maig de 1822, donant perdó i exigint la tornada immediata dels facciosos (reproduït a BUSQUETS: Capellades..., pàg.139). Altres decrets d'amnistia s'havien publicat el 17 d'abril, 15 de maig i 18 de juny de 1821; 28 de gener i 11 de novembre de 1822.

¹⁹⁸ El govern pretenia aprofitar la situació política en què ja era imminent la invasió francesa i fer retornar a les seves cases els "muchos ilusos e ignorantes [que] han sido arrastrados al crimen por la seducción". Per això pensava que molts reialistes i els seus caps "no quieren llevar el producto de la seducción hasta el punto de reunirse con los estrangeros que amenazan a la patria" (ACD, lligall 35, expedient 159).

continuar alistats a les ordres d'Eroles, ja que dels cinc mil refugiats que restaven a França, només dos mil s'allistaren voluntàriament a primers de gener de 1823, malgrat que els alistats eren els únics que tenien assegurats l'alimentació i el vestit¹⁹⁹.

De fet, però, al corregiment de Vilafranca a finals d'any, encara tombava pel Baix Penedès una partida d'uns tres-cents homes que amenaçava l'Arboç i Bellvei i que obligà els milicians a fer diverses sortides²⁰¹. Partides més petites voltaven per Sant Sadurn d'Anoia²⁰². A començaments de l'any 1823, encara rondaven per l'Anoia partides reialistes i, més concretament, per la zona d'Olesa i Piera que actuava com a centre reialista de la comarca²⁰³. També tenim notícies de petites partides reialistes a l'Alt Penedès²⁰⁴, a les muntanyes del Garraf²⁰⁵ i al Baix Penedès²⁰⁶. El mes

¹⁹⁹ Informe del vice-cònsol de Perpinyà amb data de 14 de desembre de 1822 (AHN, Estado, lligall 6.228).

²⁰⁰ Informes del vice-cònsol de Perpinyà en dates de 5 i 11 de gener i 11 i 16 de març de 1823 (AHN, lligall 6.228).

²⁰¹ Carta del batlle de l'Arboç al de Vilanova amb data de 25 de desembre de 1822 (lligall 2.237 de l'AHMVG). En una d'aquestes, el 17 de gener, van fer 13 reialistes presoners dels quals 3 van ser afusellats a l'acte (Diario de Barcelona, de 23 de gener de 1823).

²⁰² A finals de novembre, es desmuntava una partida d'uns 15 homes manada per l'"Almirall" de Sant Jaume dels Domenys. Tot i així durant el mes de desembre continuaren les topades entre milicians i reialistes. El 20 de gener tornà a haver-hi enfrontaments en aquesta zona, on s'hi instal·là un destacament de l'Exèrcit i de la Milícia de Terrassa. Sembla que la partida més important, per les seves actuacions, més que pel seu nombre, era la de "Lleó" de Puigdàlber, definit com "el terror del circunvecindario de Vilafranca", mercès al pagament d'informadors es va saber que era a casa seva on fou mort per la tropa i la Milícia de Sant Sadurní (Diario de Barcelona, de 28 de gener de 1823).

²⁰³ BUSQUETS: Història..., pàg.141.

²⁰⁴ El mes de gener encara hi havia alguna petita partida de reialistes (uns 60 homes) per la zona de Castellet i els Monjos, que comptava amb la complicitat, o almenys el silenci, de les autoritats municipals (carta del Comandant d'Armes de Vilanova, Cristobal Paredes, a l'Ajuntament de Vilanova amb data de 2 de gener de 1822 al lligall 2.237 de l'AHMVG).

²⁰⁵ Carta del capità de la Milícia voluntària de Ribes, Joan Almirall Artigas, al de la de Sitges, Josep Puig Batlle, amb data de 25 de gener de 1823. Una carta semblant, des del Vendrell amb data de 27 de gener (AHMVG, lligall 2.237).

²⁰⁶ Una altra actuava als voltants del Vendrell, que es dedicava més al banditatge, robant i maltractant els robats que a la lluita política, com demostra el cas d'Antonio Marquès, fuster del Vendrell, que fou atacat per una partida de cinc homes armats prop de Banyeres, "con amenazas de matarlo porque le decian era constitucional y tenia un hijo miliciano del Vendrell", perquè el deixessin marxar hagué de donar-los les 4 unces d'or que portava ("Manual d'Acords. 1782-1840", sessió de 15 de gener de 1823 i "Copiador de las correspondencias. 1823" de 15 de gener de 1823). L'Ajuntament del Vendrell les

d'abril aquestes petites partides continuaven campant al seu aire pel Baix Penedès, malgrat els esforços de l'ajuntament i Milícia del Vendrell, ja que els facciosos comptaven amb l'ajuda de les muntanyes²⁰⁷. En aquest cas però, es tractava de petites partides, que difícilment superaven la trentena d'homes, més abocats a la vida de bandolers que de partides polítiques. Aprofitant això, els liberals mantindran la denominació de "gavilla" però canviaran el títol de "facciosos" pel de "ladrones"²⁰⁸.

4.5 El dur hivern de 1823

La situació de l'exèrcit, malgrat les importants victòries de Mina, era molt delicada per les dificultats de subministrament que tenia²⁰⁹. Les necessitats de l'exèrcit eren les primeres que calia atendre i l'autoritat militar passava per davant de la civil per garantir el subministrament i cobrar

anomenava "partidas de facciosos que andan divagando por estas inmediaciones" i demanava als batlles dels pobles que avisessin de la seva presència, però cap complí l'ordre "por no haber dado ninguna noticia los citados Alcaldes"

²⁰⁷ Això dificultava la repressió del reialisme, com deia el batlle del Vendrell: "lo que hasta ahora no han podido conseguir por no tener ninguna noticia del paradero de aquellos, prometiéndole este ayuntamiento que por su parte y con el auxilio de la Milicia se procura el total exterminio de aquellos malévolos y perturbadores del orden público" ("Copiador de las correspondencias. 1823" d'1 de febrer i 21 d'abril de 1823).

²⁰⁸ Diario de Barcelona, d'1 i 19 de desembre de 1822 i de 27 de març de 1827. Una partida reialista intentà, el mes de desembre, de matar el franciscà secularitzat Felix Tarascó, que exercia de rector a Olèrdola, i com que no el trobaren saquejaren la rectoria, cosa que no diu gaire del fervor religiós dels reialistes (Libro de Acuerdos..., fol.399). A Vilafranca, a finals d'any, era detingut per un camí del voltant, "un Paysano [que] que haviéndole exigido su Pasaporte me ha presentado en lugar de él, un Rosario y una Doctrina Cristiana diciendome que estos eran sus pasaportes, y creyéndole sospechoso lo he presentado al Sr. Comandante de Armas para que disponga de él" (carta de l'ajudant del Regiment d'Infanteria de la Princesa, Miguel Jaumcan, al Comandant d'Armes de Vilafranca, amb data de 12 de desembre de 1822 a l'AJ-AHCVP, P.XIX, caixa XVIII (1822)).

²⁰⁹ D'això es queixà, per exemple, l'Ajuntament d'Igualada (CARRERA PUJAL: Historia política..., II, pàg.154). La tesoreria de la província de Tarragona anava, també, força malament, segons informava l'Intendet de la província: "esta tesoreria no puede menos que continuar sus libramientos a favor de los cuerpos militares de la provincia, por hallarse su caja exahusta de fondos y no poder desatender el mantenimiento de aquéllos" (carta de l'Intendent de la província de Tarragona a l'Ajuntament de Vilanova amb data de 22 de febrer de 1823 al lligall 2.237 de l'AHMVG).

les contribucions²¹⁰. Aquestes dificultats s'agreujaren de forma inesperada per a la segona divisió comandada pel general Manso, el mes de març de 1823, quan els proveïdors de pa i gra del districte de Tarragona es negaren a continuar subministrant l'exèrcit pels problemes que tenien a cobrar²¹¹. La situació dels ajuntaments continuava sent nefasta²¹². A començaments d'abril, en una reunió de les quatre diputacions catalanes a Vic, convocades per Espoz i Mina, s'acordà d'imposar una contribució extraordinària de guerra de 30 milions de rals²¹³ i la Diputació de Tarragona²¹⁴ s'adreçava als habitants de la la província amb aquestes paraules: "no habrá guerra, porque el medio único para que no la hay, es el de prepararnos para ella".

²¹⁰ "Actes...Vilafranca", sessió de 20 de febrer de 1823.

²¹¹ Això obligà a exigir, via militar, que tots els pobles aportessin, en 48 hores, blat i ordi per l'exèrcit (quartera i mitja de blat i dos quartans d'ordi per cada mil habitants (circular de 19 de març de 1823, un exemplar a l'AHMBP, lligall 83).

²¹² L'Ajuntament de Vilanova, per poder fer front a les creixents despeses de guerra, decidí el mes de febrer de demanar a la Diputació una demora en el pagament de contribucions, i aquesta li contestà que "si en un pueblo del vecindario que ése, con una Milicia nacional encargada de sostener las providencias de las Autoridades locales fundadas en las leyes, aun piden estas el auxilio militar para que las sostenga a fin de llevar a efecto una de las más sagradas de aquéllas, cual es la de hacer efectivas las contribuciones que el gobierno le tienen concedidas para atender a tantas y tan urgentes necesidades, ¿qué sucederá si otros infinitos Ayuntamientos, que no tienen iguales recursos, observasen la conducta del de Villanueva?" (carta de l'Intendent de la província de Tarragona a l'Ajuntament de Vilanova amb data de 22 de febrer de 1823 al lligall 2.237 de l'AHMVG).

²¹³ La distribució per pobles es faria de la mateixa manera que la contribució ordinària i, dins d'aquests, faria la distribució una comissió nomenada per l'ajuntament i formada per "los miembros de más arraigo, capital y reputación", és a dir, les classes benestants locals (algunes d'elles compromeses amb els realistes) ja que solo deben aprontar los pudieses de cada uno de los pueblos y cuya derrama jamás podrá gravitar sobre la clase menesterosa de los mismos" (ban de la Diputació de Tarragona de 13 de maig de 1823 (ADB, lligall 85). Sobre la seva distribució vegeu-ne notes disperses a VIAPLANA: Notes històriques..., pág.267, BUSQUETS: Història..., pág.147. Per avançar els diners, s'emetien unes cèdules garantitzades amb el mig delme que l'estat volia cobrar de nou als pagesos (per tant es pretenia cobrar el mig delme desaparegut -per part de l'Ajuntament- i la contribució de consums que "teòricament" el substituïa). La distribució d'aquesta contribució extraordinària causà força polèmica i malgrat que el Cap Politic manà de fer-la seguint la proporció del cadastre, l'Ajuntament de Vilafranca i d'altres, decidiren de carregar més als propietaris no adictes al règim i desgravar als que formaven part de la Milícia ("Actes...Vilafranca", sessions de 16 de maig i 11 de juny de 1823).

²¹⁴ Amb data de 24 de març de 1823 i signat per tota la Diputació en pes, un exemplar a AHS "Bandos Militares. 1823", també reproduït per ROVIRA: Altafulla..., pág.109). Vegeu l'Annex XIX.

Els milicians voluntaris del corregiment de Vilafranca es queixaven que havien de portar tot el pes de la lluita contra els reialistes, mentre que les Milícies reglamentàries estaven desorganitzades i no es prenia cap mesura per instruir-les, vestir-les i armar-les²¹⁵. A més, els milicians voluntaris es consideraven també abandonats per les autoritats municipals, perquè encara els mancaven armes i vestits²¹⁶, com demostrava el cas del Vendrell que amb 387 milicians (91 d'ells voluntaris) només disposaven de 151 fusells, la majoria d'ells pagats per l'ajuntament²¹⁷. Els milicians voluntaris no obtingueren gaires recompenses pels seus esforços en defensa de la Constitució, provocant un cert sentiment de cansament i per reparar aquest greuge, mitjan mes de març, les Corts van decretar un seguit de mesures per intentar recompensar-los a ells i a les seves famílies²¹⁸.

²¹⁵ Les queixes del cap de la Milícia Voluntària de Sitges, Josep Puig Batlle, a l'Ajuntament d'aquesta vila, en són una bona mostra: "el ominoso abandono en que esta se halla da margen al general descontento de los voluntarios" (carta de 30 de gener a l'AHS, "Defensa. Oficios militares. 1822-1823").

²¹⁶ "Todo esto Sr. devemos y nos parece ser de justicia aclamarlo a V.S. como a nuestra legítima y más próxima autoridad a V.S. compete y a nadie más auxiliar, proteger y dar la mano en un todo a la Milicia y aser de modo que se fomente y no se disminue. Las circunstancias del tiempo cada día se van poniendo más serias y en todos los pueblos Constitucionales sólo se trata de preparativos de guerra (aquí calma), nosotros nos vemos comprometidos y puede venir algún caso imprevisto que nosotros los jefes de la Milicia no podremos evitar; a la mano de V.S. está el poner remedio a tantos males quando no por otro fin a lo menos el efecto de estar unido el Pueblo y mantener entre nosotros la Constitución y la tranquilidad" (queixa del cap de la Milícia Voluntària de Sitges al seu batlle amb data de 23 d'abril de 1823 a l'AHS, "Defensa. Oficios militares. 1822-1823").

²¹⁷ AHV, "Copiador de las correspondencias. 1820-1823" (6 de febrere de 1823).

²¹⁸ Decret de 17 de març de 1823, circulat pel Cap Polític de Tarragona als pobles de la província amb data de 8 d'abril de 1823 (un exemplar a l'AHMBP, lligall 83). El Decret assenyalava, entre d'altres coses, que els caps militars havien d'auxiliar els milicians; que els caporals, sergents i oficials havien de cobrar igual que els de l'exèrcit i que les dones, mares i fills dels milicians que estaven al front havien de rebre ajuda econòmica dels seus ajuntaments.